

2 K.

NEDOSTAJU STRANICE XV-XVI NA KRAJU KNJIGE

Katolička crkva

i

Slaveni u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini.

Talijanski napisao

D. Petar Balan,

podarhivista u vatikanu.

Preveo

Dr. Josip Stadler,

j. r. prof. na sveučilištu Franje Josipa I.

(Preštampano iz „Katoličkoga lista". Čist dohodak namienjen je dječačkomu sjemeništu u Zagrebu.)

U Zagrebu.

Knjigotiskarski i litografijski zavod C. Albrechta.

1881.

Dozvolom nadb. duh. oblasti u Zagrebu.

U slavu slavenskih apostola

sv. Cirila i Metoda.

Predgovor.

Divna enciklika Nj. Svetosti pape Leona XIII. svratila je pozornost zapada na Slavjane s ove strane Dunava puno više, nego-li su to učinili dogodjaji državni i vojnički. Častni onaj glas „velikoga otca svih naroda“, kako no ga zvahu stari Slavjani, poda nov život čilu i mladu plemenu, i već se pokazuje, da će zadaća njegova biti plemenita i velika.

Na Slavjane s desne strane Dunava malo ne zaboravio je latinski narod, ne kano da nisu njihova poviest i književnost zavriedile, da se upravo tako, pače i više upoznaju, nego-li poviest i književnost ostalih naroda; nego zato, što prijatelja nestaje nesrećom, a na siromašne pobiedjenike malo se misli, osobito za vrieme, kada se, na veliku pometnju znanosti i načela, sreća hoće da prizna kano vrelo pravednosti, a dovršen čin kano izvor prava.

Ali ako narodi zapadni i zaboraviše na Slavjane, nezaboraviše lje na njih nikada rimski pape. I upravo rimskomu papi Leonu XIII. imaju Slavjani zahvaliti, što je nastala sada nova želja već velika, koja sveudilj još raste, da im se sazna za njihova djela, njihove dogodjaje, za poviest i književnost njihovu.

Vrlo ih je malo na zapadu do sada, koji su tu poviest proučavali, pa istu tu njekolicinu sklonila je na to proučavanje ljubav, koju je katolička crkva uviek pokazivala k svojim sinovom Slavjanom, koji su trpjeli i borili se.

Poviest Slavjana iziskuje dugih iztraživanja, strpljiva proučavanja, stroge kritike; Grci su vrlo često o njoj govorili, ali stranački, te je nejasna ostala istina; zapadnjaci govorili su o njoj upotrebivši malo dokumenata, zaokupljeni kojom tom predsudom, koja jim nije dopustila, da slobodno sude. Njeki su jako lahko povjerovali u kriepost njihovu, a njeki u njihove opačine, drugi opet prestrogo su podvojili o svem. Zato se treba više nego ičega drugoga držati dokumenata istovremenih sa dogodjaji, te od ljetopisaca i poviestnika upotrebiti samo ono, što služi u tu svrhu, da se dokumenti usporede i skupa spoje. Ako tih dokumenta ima i malo iz starijih vremena, ima ih dosta u izobilju počam od 13 stoljeća dalje, i puno njih izdao je Daniel Farlatti, muž nad druge zaslužan za poviest Slavjana, u svojem klasičkom djelu *Illyricum sacrum*, što je pravo blago za poviest, koju je sretno nastavio Jakob Coleti. I Theiner izdao je raznih dokumenata o Slavjanih, stranom u djelu o južnih Slavjanih, stranom u onom de sacra Hungaria. U Waddingu, u sbirki bula danih franjevcem i dominikancem, u ljetopisih ugarskih kraljeva od Pray-a ima puno akata diplomatskih, puno ustanova papinskih, koje se tiču Slavjana. Nu žetva obilnija, sigurnija, više autentična nalazi se u Regestih papinskih, (hronologijskih izvadcih iz službenih akata sv. stolice) koja se čuvaju u tajnom arkivu sv. stolice; iz te sbirke izvadjeno je što god se je boljega do sada izdalo. Pa kao što mi je po povjerenoj mi službi podarhivara kod svete stolice slobodno i lahko služiti se tom predragocjenom sbirkom, tako sam se poglavito njom i poslužio te, ni ne pozivajuć se na one, koji su kano Pray, Farlatti, Coleti, Theiner izdali ove ili one dokumente, citujem ja uviek izvornu sbirku, koju sam sám pogledao.

Upotrebio sam najvažnije akte izmedju dokumenata i prepisa izvornika iz vatikanskih arhiva; činjaše mi se prikladno upotrebiti takodjer njeke, koji su već izdani, stranom zato, da čitatelj nemora sam iztraživati, a stranom zato, što se izdani akti nalaze u djelih, koja nemogu svi lahko pri ruci imati.

Moj spis nije nikakova apologija, niti je kakovo djelo polemičko; on je razprava poviestnička, ništa drugo; pripoviedao sam ono, što sam držao za istinu, budući osvjedočen, da se crkva katolička niti plaši istine, niti je se išta ima plašiti, te sam se iz iztraživanja, koja sam učinio, osvjedočio, da bi dubokim proučavanjem crkvene i državne poviesti Slavjana velika i sjajna slava dopala rimsku crkvu.

Stegnuo sam svoja iztraživanja na Slavjane u Bugarskoj, Srbiji, Bosni i Hercegovini; stranom zato što je taj diel poviesti slavjanske u Italiji manje poznat, stranom takodjer zato, što Ugarska, Dalmacija, Moravska i Česka ima glasovitih poviestnika, koji su duboko proučili i rečito opisali dogodjaje prošlih viekova. I ti su

narodi već gotovi, zreli, naobraženi, uredjeni, njihov udes je opredieljen, dočim narodi, o kojih pišem, jedva se dižu izpod žalostna pritiska, izpod tudjega barbarstva, i još uviek gledaju nesigurno u budućnost.

Ta budućnost krije u sebi možda za njih veliku zadaću. Latinski narodi, opustošeni i izkvareni istimi sektami, koje su podgrizle priestole starih Slavjana, oslabljeni, upropašćeni herezijom i ratom, što su ga neoprezni vladaoci podigli na svetu stolicu, ćute dan na dan, kako im ginu sile, živu sve više i više umjetnim životom, izgubivši vrutak prave veličine, prave naobrazbe, prave jedrine. Tko zna, nije-li providnost, koja je njekoć narod germanski pozvala, da poda jedrine truloj državi rimskoj, slavjanski narod odabrala, da on po drugi put podigne zapad pruživši mu svoju mladjahnu ruku i pokazavši mu primjerom, kako se može opet postići stara veličina, ako oživi stara vjera!

Svakako je sigurno, da je poviest slavjanska puna velike pouke kako za nas Talijane, tako i za narode slavjanske. Kraljevstva slavjanska, koja su vjerna ostala rimskoj crkvi, koja se nisu dala zanesti varkami Bizantinskimi, niti su se dala pokvariti herezijom ili schizmom, uzdržala su se proti svakomu napadaju vanjskomu i nutarnjemu; ni ciela moć turska nije im mogla slomiti jedrine; dočim su kraljevstva južnih Slavjana, koja su se podala schizmi ili naginjala na herezu, lahko postala plienom nevjernika, iznevjerili su im se njihovi vlastiti knjazi, i ona su pala reć bi bez borbe. Život

narodâ jest u Rimu, gdje je središte vjere, gdje je namjestnik Isusa Krista, čuvar vječni čiste i ciele vjerske istine; kada se narodom dozvoli, da se obrate u Rim, onda oni odmah oćute, da je ondje ona voda spasonosna, koja jim može žedju ugasiti, te sliede nagon, koji jih goni, da se bace u naručaj obćenitomu otcu svih vjernika. I oni viekoma nalaze toga otca pripravna, da jim pomogne, vesela, da jih zagrli, i čuju, kako jim se ponavlja onaj ljubezni poziv, kojim danas Leon XIII., nasljednik Nikole I. i Inocenta III., poziva Slavjane.

Nadat se je, da će Bugari, Bošnjaci i Srbi razumjeti taj nagon prama Rimu, te će ga sliediti. Rim je blagosivljao i krunio njihove kralje, njihove care; on je ovih branio prava, posvetio autoritet, tješio progonstvo; Rim danas hrli brižno, da pruži ruku njihovim narodom, i Leon XIII. vjeran onoj velikoj ljubavi, koju su vazda gojili pape prama Slavjanom „veoma zabrinut za njihov boljak i njihovu veličinu“ stavlja krunu slavi njihovih apostola, Cirilu i Metodu, jer dovršuje, pred licem svega svieta, djelo započeto prije jedanaest stoljeća, te obrambu, kojom su onda Hadrijan II. i Ivan VIII. dva najveća naučitelja slavjanskih naroda branili, tim danas kruni, što razprostranjuje štovanje dvajuh apostola po cielom katoličkom svietu, te ih zaziva kano zaštitnike vjere na cielom kršćanskom istoku „da izmole katolikom uztrajnost, a odmetnikom želju za slogom i za sjedinjenjem sa pravom crkvom.“

Staro suglasje čuvstva izmedju Rima i Slavjana, kojega nisu mogle slomiti ni nesreće, ni promjene vremena, ni opačine ljudi, učvrstit će se sada više nego ikada pod zaštitom apostola i mučenika slavjanskih, koji, blagoslovljeni od Rima, ili su se znojili, da naobraze i pokatoliče one narode mile crkvi, ili su krvlju zapečatili vjeru Cirila i Metoda. Pa Ciril i Metod, koji su u istoj ljubavi sjedinili Nikolu I. i Hadrijana II. sve do Leona XIII. premda su desetimi stoljeći razstavljeni, dovest će takodjer i odmetnike k vjeri, koja je bila slava njihovih kraljeva, utjeha slavjanskih naroda, ufanje domovine potištene, i koja će biti život domovine uzkrsnule.

I.

(Slavjani; njihovi običaji i njihova vjera. — Korušci pokršteni od Niemaca. — Knez Pribin; nadpop u Njitri.)

Pleme slavjansko, široko razgranjeno po Europi, bijaše jako počam od vremenâ cara Karlomana. Slavjani se stalno nastaniše u Moravskoj, i za kraljevanja Ludvika Njemačkoga braniše oružjem vlastitu svoju slobodu i stečene zemlje. Nu budući pogani obožavahu poput ostalih sjevernih naroda biele i crne bogove kano principe protivne, i zvahu jih Bielbog i Crnobog. Vjerojatno je, da su nad sve te bogove postavili jednoga Boga jedinoga i najvišega; njegovu sliku, koja se je vidjevala na otoku Rügenu, predstavljala je ogromna statua s četiri glave, a bila je smještena u njekom hramu, koji je bio svetište sjevernih naroda. Ta uspomena na dvovrstne bogove slavjanske, izražene drugom i drugom bojom, bio je takodjer uzrok, sbog koga su oni narodi više od drugih naginjali na mistički maniheisam srednjega vieka. Oni štovahu i mnoge druge manje bogove, i uz vlastite još i druge stranjske, osobito germanske. Njihovo bogoslužje bilo je u staro doba slično bogoslužju Druida, jer su po šumah napravili

žrtvenikâ od debela i neizkljesana kamena, na kojih su žrtve prikazivali; kada su pako napravili slike bogova, podigli su im proste hramove, oni su žrtvovali ne samo životinje, već i ljude, a osobito često kršćane. U njih je bilo puno praznovjerja; njihovi svećenici proricahu budućnost po trki konja, po crtah izraženih u pepelu. S početka bili su okrutni; majke imale su pravo ubijati kćeri, ako su se bojale, da će biti previše mnogobrojne; sinovom pako bilo je dopušteno ubiti otca, kada se je mislilo, da je star i nekoristan za domovinu.[1])

Da se odvrate od barbarstva te udare putom državne i vjerske naobrazbe, bila jim je od potrebe vjera kršćanska; nu u osmom stoljeću nisu se za to još pokazali dosta pripravnimi, kada su se uz Saksonce, Frize i Dance ljuto borili za svoje bogove. Zato se ni nije njihov kralj Telerik smatrao sigurnim medju svojimi, kada je godine 777, spoznavši vjeru kršćansku, želio primiti krst, nego je otišao u

---

[1]) Helmoldus: Chronicon Slavorum. Lib. I. c. 33. — Saxo Grammaticus: Hist. Daniae Lib. XIV. p. 287 et seq. Francof. 1576. — Thunmann: Ueber die Alterthümer der Obotriten. p. 273, 274. — Karamsin: Storia di Russia lib. I. p. 128—141. — Gebhard: Der Slaven etc. I. 21—26, 34, 36. — Beckmann: Historische Beschreibung der Mark — Brandenburg II, 347. — Tko bi hotio upoznati staru poviest Slavjana, mogao bi još osim navedenih auktora i ove pogledati: Gerken: Versuch der alt. Geschichte der Slaven etc. Leipzig 1773. — Dudick: Mährens allgemeine Geschichte Lib. II. vol. I. p. 79. et seq. Brünn, 1860. i Jiřeček: Geschichte der Bulgaren 102. et seq. Prag. 1876.

Carigrad, gdje ga je liepo primio Leon slikoborac. Njegovo obraćenje, okaljano možda herezijom, ostà svakako jalovo[1]). Prva i najčišća svjetlost vjere i naobrazbe sievnut je imala za Slavjane ne iz Carigrada, već iz Rima.

Teodo III., vojvoda Bavarski, uzme za ženu kršćanku Regintrudu, roda kraljevskoga, porekla franačkoga. Ona ga nagovori, da ostavi pogansku krivu vjeru, te primi krst. Sv. Rudberto, biskup salzburžki, poduči ga, i on postane toli vatren kršćanin, te je u svih svojih pokrajinah zabranio pogansku vjeru. To se dogodi oko godine 616[2]). Rudberto nastavi razširivanje vjere katoličke, i odputi se tja u Panoniju. Vrativši se poslie medju Bavarce, podigne u Salzburgu crkvu sv. Petra. Kašnje spoje se Bavarci sa Korušci, da odbiju navale Huna, te uzmu pod zaštitu kneza Boruta, nu pokrajinu mu htjedoše učiniti vasalnom. Borut imao je osim drugih plemićâ i Gorazda sina svoga, i Hotimira, sina svojega brata, kano zalog dati, da će vjeran biti ugovorom. Sam Borut htjede, da se jedan i drugi pokrste. Poslie smrti Borutove postave Franki Gorazda za vojvodu Koruščem. Jedva tri godine poslie toga preda Gorazd svoju pokrajinu Hotimiru. Hotimir je vladao kršćanski sliedeći savjete Modesta, be-

---

[1]) Vorburg: Histor. Vol. X. pag. 76. Francofurti, 1659.

[2]) De conversione Baioariorum et Karentanorum; in Freher: Rerum Bohemicar. scriptores, pag. 15. Hanoviae, 1602. — Velserus: Rer. boicar. pag. 227 et seq. Augustae Vindelic. 1777. — Assemanus: Kalendaria ecclesiae universae Vol. II. pag. 23 et seq. Romae. 1755.

nediktinca irlandskoga, koga mu je za pouzdana druga dao biskup Virgilij. Od toga vremena izašiljani svećenici iz Salzburga obratiše velik diel Korušaca[1]). Arnon, prvi nadbiskup salzburžki, povrativši se od pape Leona, kod kojega je imao obaviti poslove, što mu je Karlo Veliki bio povjerio, bude godine 798. pozvan, da narodom slavjanskim propovieda vjeru kršćansku, i njegova rieč urodi divnim plodom, te on obrati mnoge. Nu on nehtjede napustiti uprave svoje biskupije za volju propoviedanja, niti zanemariti Slavjane, što su bili po biskupiji; zato u suglasju s carem povjeri propoviedanje rieči božje kod Slavjana Teodoriku, čovjeku razboritu i pobožnu. I njega zarede za biskupa, i on preuzme upravu Korušaca i svega naroda u okolini, koja se je protezala sve do Drave i Dunava. Za vrieme sv. Virgilija imao je Modesto svoje sjedište u Saalfeldu[2]); Teodorik pako spadao je pod Salzburg. U ono možda isto vrieme otišao je Vrolfo Pasavski propoviedati rieč božju Moravcem[3]).

Poslie smrti Arnonove nasliedi ga godine 821. nadbiskup Adalran, koji je iza smrti Teodorikove njekoga Otona poslao za biskupa Slavjana i Korušaca. Poslie Otona bio je Osvaldo[4]) biskup Slavjana.

[1]) Velserus: Rer. Boicar. 330 et seq. — De conversione Baoiar. etc. p. 17.

[2]) Mezger: Historia salisburgensis, pag. 203, 243. — Velserus 394.

[3]) Velserus pag. 404.

[4]) De conversione baioar. et carent. pag. 18.

Medjutim se dogodi, da je jedan od velikaša Moravskih, njeki Pribin, posvadivši se sa svojim vojvodom Mojmirom, bio prognan. Prognanik nadje utočišće kod Radboda, koji je upravljao na mjesto kralja pograničnom zemljom s one strane. Radbod ga veselo primi, predstavi ga kralju Ludviku, i dade ga podučiti u kršćanskoj vjeri i pokrstiti. Radbod zadrži kod sebe Pribina, dok je ovaj pokazao toliko junačtva, te mu je kralj Ludvik kao feud mogao predati njeke zemlje na Savi. Tu se Pribin nastani, sagradi tvrdju Stari Grad (Moosburg), podigne u Njitri crkvu, koju je posvetio nadbiskup salzburžki, kao što ih je mnogo drugih naokolo posvetio, koje su sagradjene, kada su se oni narodi preko salzburžkih svećenika obratili.[1])

Luitprando, nadbiskup salzburžki, postavi u Njitri nadpopa; i nasljednike mu slali su onamo nadbiskupi salzbužki, dok se nisu obratili i Slavjani s druge strane Drave, te nisu veliki apostoli Ciril i Metod sabrali pod jednoga pastira južne Slavjane i one, koji su obitavali na obalah Dunava sve do granica grčkoga carstva[2]).

II.

(Sv. Ciril i Boris. — Odgovor pape Nikole I. Bugarom. — Rimski misionari u Bugarskoj. — Prepirka o duhov. vlasti u Bugarskoj.)

Ciril, koji se je prije zvao Konstantin, na poziv cara iztočnoga otidje sa Metodom medju

[1]) De conversione etc. 19. — Dudick: Mährens gesch. I. 124. — Pribin bio je otac Kocelov. Buatus: Origines boicae I. 97, 100. Norimbergae 1764.

[2]) De conversione etc. 19, 20.

Slavjane. Za ratova Bugara proti Grkom bude sestra kralja bugarskoga Bogorisa (Borisa) zarobljena i u Carigrad odvedena. Tu se ona obrati na vjeru kršćansku, dočim si je njezin brat na rieči Todora Kufare, zatvorena monaka grčkoga, i sám pripravljao dušu, da se obrati. Kada mu se je sestra povratila, a naročito kada je strašan glad njegov narod snašao, oćuti u sebi Boris, kako mu se nudja želja za krstom, i on zamoli cara Mihaela, neka bi mu dao kakova svećenika, koji bi ga u kršćanskoj vjeri poučio. Mihael pošalje mu Konstantina i Metoda, koji su tu misiju primili ne od shismatika Focija, premda se je ovaj tim hvalisao, nego od svetoga patriarhe Ignacija. Malo ne u isto vrieme, kada i Boris, tražio je i Rastic, vojvoda Moravski, katoličkih svećenika iz Carigrada i Rima, tako da su Ciril i Metod bili umoljeni, neka bi došli i u Moravsku[1]). Oni se dadu na put oko godine 862., probave njeko vrieme u Bugarskoj, koja je bila istina dosta pripravljena, ali ne još spremna, jer se kralj Boris nije znao sasvim odtrgnuti od staroga praznovjerstva; niti su se htjeli dugo zadržavati u ovoj zemlji, hrleći pram Moravskoj, gdje je Kocel već bio kršćanin, jer je vjeru baštinio od svoga otca Pribina[2]), gdje je Rastic, kako se je činilo, više no ikada čeznuo za istinom i krstom.

Medjutim i Boris pokazivaše se sve više i više sklonim na dobro, i to tim više, što su mnogi njegovi podanici postali kršćani. Godine 864. Boris nije još bio pokršten; nu kralj Ludvik Njemački izviestio je papu Nikolu I., da će na skoro dobiti tu veselu viest[1]), a nješto prije toga zamolio je Boris, neka bi mu iz Rima poslali svećenika, da u kršćanskoj vjeri poduče njegov narod. Niti je svećenikâ zatražio samo iz Rima, već i iz Njemačke; vjerojatno je, da ga je na to potaknuo primjer kršćanskoga grada Njitre, gdje su bili svećenici iz Salzburga. I bude onamo poslan latinski svećenik Pavao sa mnogimi drugimi latinskimi svećenici, i oni su vjeru kršćansku propoviedali po cieloj državi bugarskoj, te su obratili i pokrstili kralja i velik diel njegova naroda s tolikom spremnošću, da su se njemački svećenici, izaslani od Ludvika, odmah natrag vratili u domovinu, jer nisu imali što raditi. O grčkih svećenicih nespominje se ni rieči; tako da su bez dvojbe obraćenje Bugara dovršili latinjani, ako ga i jesu započeli Grci, te je skroz i skroz ortodoksna i rimska bila vjera obraćenika bez ljage shizme focijanske.[2])

[1]) Hadrijan II. god. 869. piše Svatopluku i Kocelu: „Non solum ab hac sacrosancta Sede petiistis praeceptorem, verum et a pio imperatore Michaele. Hic misit vobis beatum philosophum Constantinum una cum fratre“ — Erben Regesta diplom. et epistolar. Bohem. et Morav. I. p. 14.

[2]) Od godine 861. poklanjao je Kocel zemljišta crkvi. — Meichelbech: Hist. Frising. p. 710.

[1]) Christianissimus rex sperat quod ipse rex Vulgarorum ad fidem velit converti et jam multi ex ipsis christiani facti sunt — Nicolaus: Epist. LXI. in Migne: Patrolog. CXIX., p. 875.

[2]) Cum rex Bulgarorum cum propria gente Christi fidem suscepisset per hominem romanum idest quendam presby-

Boris primi na krstu ime Mihael, i odmah se pokaže veoma pobožnim, jer je često ciele noći sproveo u molitvi na golom podu crkvenom[1]). U Bugara bilo je raznih običaja, niti su oni još pravo znali, što do njih drži katolička vjera. Boris dakle obrati se sa svojimi na papu Nikolu, da ih u tom podući, a Nikola, kako je već bio velik papa, odgovori u veoma mudro tupisanom listu, u kojem mu i vjeru mudro tumači, i duboke mu savjete daje, političke i civilne, te, umjerenost spajajuć sa čistoćom nauke, put mu pokazuje, kako da usreći narod svoj pobožnosću i naobrazbom.

Nikola prije svega reče, da „cieli zakon kršćanski ovisi o vjeri i dobrih djelih"; onda jasno protumači nauk katolički, nepotvrdi običaja praznovjernih, dokaza, što su sakramenti, i kako ih treba primati; osobito iztakne svetost

---

terum Paulum nomine — Anastasius Bibliothec. Praef. ad Synod. IV. Const. in Mansi: Coll. max. conc. XVI, 10. — „Legati Bulgarum Radesponam ad regem venerunt dicentes regem illorum cum populo non modico ad Christum esse conversum simulque petentes ut Rex idoneos predicatores . . . ad eos mittere non differret. Rex . . . Ermenricum episcopum cum presbyteris et diaconibus destinavit. Sed cum illuc pervenissent, Episcopi a Pontifice Romano missi totam illam terram predicando et baptizando jam tunc repleverant. Qua propter isti accepta a rege licentia redierunt in sua" — Annales Francor. Fuldenses; in Freher: Scr. rer. german. I. 31. — Isto navodi ljetopisac saks., in Eccard: Corpus historicum medii aevi, Vol. II. p. 204. — „Missis ad eum a Sede Apostolica ministris sacri Ordinis." — Hermannus Cornerus; Chronicon: in Eccard. I. 474.

[1]) Ljetopisac saks., in Eccard. II. 204.

ženitbe. Nu ona je strana odgovora najdivnija, gdje Nikola govori o stvarih državnih, pa gdje, razpravljajuć o zakonih, kojimi bi trebalo da se država ravna, jako razborito gleda u sklad dovesti pravednost sa kršćanskom blagošću, te ljubkim načinom od barbarskih običaja odvratiti one narode još divlje i brze da liju krv.

Kralj Boris, malo iza toga kako je s mnogimi svojimi primio krst, imao je ugušiti bunu njekih svojih velikaša. Ovi naime s pogani i s onimi, koji su se dali pokrstiti, ali nisu imali želje postati kršćani, gledali su srušiti kraljevsku vlast, ubiti kralja i na mjesto njega okruniti druge. Kraljevci borili su se proti buntovnikom, te ovi savladani i razoružani padoše u ruke velmoža, koji su kralju ostali vjerni. Kršćanska vjera nije još bila ukrotila one duhove razpaljene i brze na osvetu. Čelovodje i velmože zarobljeni budu na smrt osudjeni; nu kazna, koja je pravedna bila za ote, prekorači granice, kada su se na smrt odsudili i njihovi sinovi; puk i manji buntovnici budu pomilovani[1]). Nu ako je žestoka ćud pobjeditelje, zavedene prvom navalom pobjede, i potaknula na to, da toliku krv proliju, kršćanska vjera potrese njihovom sviešću i pobudi u njih dvojbu, ni su-li možda sakrivili. Zatraže dakle odluku od pape Nikole, koji odgovori: „da je to grieh bio, jer su poubijali krivce i nevine; da nije pravedno bilo s otci, koji su krivi bili, poubijati sinove, koji

---

[1]) O tih dogodjajih podvojio je njeki povjestnik; nu odgovor Nikole I. jest svjedočanstvo, koje nemožnom čini svaku dvojbu.

se nisu s njimi urotili, niti su se latili oružja proti kralju[1]. Nikola istina priznaje, da su strogu kaznu oni zaslužili, koji su se proti kralju urotili, te pošalje Borisu zakonik rimski, koji takove na smrt osudjuje; nu pridoda u isto vrieme, „da o kraljevoj volji ovisi, ima-li se kazna izvršiti; kralj pako treba da oprosti, jer je i njemu Bog oprostio.“ Sa izseljenici ili „s onimi, koji su slobodni, a pobjegli su iz domovine, te su bili ulovljeni, neka se, reče, postupa po ustanovi zakona“; medjutim puno je bilo svetaca, koji su otišli iz domovine te izvan nje bili štovani; nu one, koji nisu drugo ništa učinili, van što su otišli iz domovine, nitko nije nikada smatrao za krivce; s druge pako strane nebi ni slobodan bio, koji god nebi mogao iz domovine otići, niti se odlazak iz domovine može nazvati bieg. Ako je bjegunac sluga, koji se je udaljio od svoga gospodara, imalo bi mu se oprostiti; sluge pako neka imaju na pameti svoje dužnosti navedene od apostola.

Osobito su znamenite rieči, koje je papa Nikola o mučilih pisao Bugarom: „Uhvatite-li koga medju vama kano tata ili razbojnika, a on neće da prizna krivnje, s koje ga biedite, običaj je u vas, da ga sudac tuče po glavi i željeznimi bodili da ga muči ili on sam ili drugi tko, dok neizpovjedi istine. Toga nedopušta ni

[1]) „Nec sine culpa vestra fieri potuit ut proles que in consilio parentum non fuit, nec adversus vos arma sustulisse probatur, innocens cum nocentibus trucidaretur.“ — Nicolaus: Resp. ad cons. Bulgaror. C. XVII., in Migne: Vol. CXIX. p. 988.

jedan zakon ni božanski ni čovječanski, jer izpoviest treba da bude slobodna, a ne prisilna, niti je treba izklještiti, nego ju treba saslušati, kada se svojevoljno daje. Ako pako obtuženik neprizna krivnje ni u mukah, a vi za tužbu nemate dokaza, zar vas nije sram i zar nevidite, kako ste nepravedno radili, što ste ga stavili na muke? Nu ako obtuženik prizna krivnju koje nema, jer nemože muku podnositi, tko će drugi račun dati o toli velikoj opačini, van onaj, koji ga na lažnu izpoviest mučilom sili? . . Okanite se dakle sličnih stvari, pa što ste do sada neznajući učinili, budi vam odurno iz dna duše. . . Kada slobodna čovjeka obtuže, a još mu nije krivnja dokazana, ili neka mu se krivnja dokaže svjedočanstvom trijuh svjedoka i neka se osudi, ili, nemože-li mu se krivnja dokazati, neka se zaprisegne na evangjelju, da nije sakrivio, s čega ga biede, te se na slobodu neka pusti i tim kraj učini onomu sudu.“

U Bugara postojali su strogi zakoni proti onim, koji bi pobjegli, kada je trebalo oružja se latiti za rat; Nikola papa dao je savjet, da se ti zakoni ublaže. Osudio je pako običaj, polag kojega bi na smrt osudili one, koji su na granicah pazili na bjegunce, kada je kojemu bjeguncu pošlo za rukom ma kako izbjeći straži. „Nesudite s tolikom nepravdom, govoraše kriepostni taj papa, sada, kada ste dobili milost, te spoznali Boga toli dobra i milostiva; sada je od potrebe, da odsele gledate spasiti život kolikim više možete, kao što ste dosele mnoge tako lahke duše na stratište vodili.“ Tu kr-

šćansku krotkost preporučao bi uviek Nikola u svojih odgovorih, u kojih još spominje: „Ob onih, koji neće da primu kršćanske vjere, te žrtvuju krivim bogovom i pred njimi se klanjaju, ništa drugo nemam vam pisati, nego da jih gledate o istini osvjedočiti, te k pravoj vjeri dovesti ne silom, već opomenom, nagovorom, razlogom; nu ako jih nikako nemožete obratiti, da niste s njimi se družili, jeli, stanovali; u nijednom ipak slučaju nesmiju se siliti, da vjeruju; što nije s voljom nemože biti dobro . . . u ostalom iztriebite zlo iz sredine vaše, da se neširi kano rak rana, ako s vami ostane."

Bugari su zatražili patriarhu. Nikola jim odgovori, da će im dati ako ne patriarhu, a ono nadbiskupa, čim njegovi poslanici pravo izpitaju, kakovo je stanje vjere kršćanske u Bugarskoj. Opomene jih medjutim, da se zadovolje biskupom dotlje, dok se uzmogne njetko izabrati za nadbiskupa, kada se vjera razprostrani i biskupi po raznih mjestih imenuju. Svakako se pristoji veli Nikola, da patriarha, nadbiskup ili biskup, koji će jim se poslati, bude posvećen od apostolske stolice, te da se od iste stolice u slobodno vrieme pošalju povlastice nadbiskupske. Onim, koji su želili znati, koji su pravi patriarhe, odgovori papa, da su pravi patriarhe „oni, koji su nasljedstvom biskupa zasjeli na stolice apostolske, to jest oni, koji su na sjedištih ustanovljenih od apostola, kano što su to Rim, Aleksandrija i Antiohija." Carigradski pako i jeruzalemski patriarhe nemaju tolikoga auktoriteta, premda se zovu patrijarhe; crkvu carigradsku niti je sagradio koji od apostola, niti ju tko spominje na ekumenskom koncilu u Niceji; nu biskupa carigradskoga zvali su patriarhom više iz blagonaklonosti napram vladarom, nego-li iz kakova razloga, a to samo zato, što su Carigrad nazvali novi Rim.

Velikomu tomu papi nije bilo dosta, što je Bugarom obširno odgovorio na njihova pitanja, nego jim je preko svojih poslanika poslao raznih knjiga, koje govore o vjeri i zakonih, te jih je naputio, neka bi se u svakoj dvojbi obratili na svoga biskupa, a onda u Rim, ako biskup nebi doticao.[1])

Sve to pokazuje, da su Bugari vjeru primili više iz Rima, nego-li iz Carigrada, te da Focij nije upravo ništa uplivao na njihovo obraćenje Pa sve da je on, a ne Ignacij, Cirila i Metoda medju Slavjane poslao, sve jedno bi bilo sigurno, da su ta dva apostola ne Carigrad već Rim smatrala kano izvor svojoj apostolskoj vlasti; bilo bi sigurno, da je njihovim propoviedanjem po Bugarskoj za vrieme, dok su u njoj boravili, izvedeno, da su Slavjani počeli upirati oči ne u bizantskoga patriarhu, već u biskupa rimskoga. Pače toliko je Boris sa Bugari Rim obljubio, toli slabo je on s njimi za Bizanc mario i malo ga ne prezirao, te je skoro odmah sve propovjednike grčke i drugih narodnosti odpustio, kada su k njim došli od Nikole I. poslani biskupi Formoz iz Porta i Pavao iz

---

[1]) Nicolaus I. Resp. ad consulta Bulgaror. in Migne: Patrolog. CXIX. 978 et seq.

*

Piombina, jer je htio pri sebi imati samo one, koje je Rim[1]) izaslao.

Osim ona dva biskupa Formoza i Pavla poslao je Nikola u Bugarsku i biskupa Donata iz Ostije, svećenika Leona i djakona Marina, da caru donesu odredbe rimske stolice, pošto se je onda prepiralo o carigradskoj stolici, koju je Focij oteo Ignaciju, i sam ju protuzakonito zasjeo. Nu čim su oni, izišavši iz Bugarske, stupili na granice carevine, ružno jih zaustavi i nedopusti jim ići dalje njeki Todor, komu je bila povjerena straža onih krajeva. Punih četrdeset dana gledali su tu zapreku odstraniti, i nisu je mogli, te se odatle povrate natrag u Rim. Skroz drugče primi Boris Formoza i Pavla. Pače Boris poslie njekoga vremena na toliko obljubi Formoza, te je odlučio njega uzeti za biskupa, i zatražio ga je od pape, kada je na ovoga poslao poslanike, da mu pošalje novih svećenika, koji bi puk podučavali. Nikola pošalje onda u Bugarsku Dominika biskupa iz Triventa i Grimvalda iz Bomarca. Nu buduć da nije držao za dobro, da Formoz ostavi upravu crkve u Portu, te primi upravu crkve u Bugarskoj, i buduć da onda nije bilo u običaju mienjati biskupije, jer bi mnogim moglo biti na veliku smutnju, kao što se je to poslie i pokazalo; zato je zapovjedio Dominiku i Grimvaldu, neka bi potražili, nema-li koji izmedju svećenika poslanih u

[1]) Ut omnes a suo regno pellens alienigenas, praefatorum Apostolicorum solummodo predicatione usus missorum . . . decreverit. — Anastas. Bibliotec. Vita Nicolai I.; in Rer. italic. Script. III. p. I. pag. 260.

Bugarsku, koji bi zaslužio biskupsku čast, i njega neka bi za biskupa izabrali; dopusti ipak, da medjutim Formoz, Pavao i Grimvaldo dovrše u Bugarskoj, što spada na službu biskupsku. U isto to vrieme Nikola zapovjedi, da Formoz i Dominik otidju u Carigrad te razpravljaju o shismi[1]).

Medjutim bude ubijen Mihael, a mjesto njega postane car Basilij, koji otjera Focija sa patriarhalne stolice, te poda Ignaciju stara njegova prava. Nu nova nastane razmirica zato, što si je Ignacij usvajao primaciju u Bugarskoj. Formoz iz Porta, koga je kralj Boris želio imati za biskupa, podržavao je barem tu želju goruću, opetovnim i gorućim moljakanjem[2]), koje je taj kralj najprije upravio na Nikolu I., a onda na Hadrijana II., da mu Formoza dadu za biskupa u Bugarskoj: bio je uzrok, da se je zategnuo izbor biskupa, koga je htjela sveta stolica. Al u to vrieme pošalje Ignacij, možda sam prevaren, Bugarom nadbiskupa grčkoga, koga je on sam posvetio, i tako počme on u Bugarskoj vršiti vlast, koje nije imao. Papa Hadrijan II. osudi taj čin[3]). Ivan VIII., njegov nasljednik na svetoj stolici, poznavajuć Grke, njihovu nestalnost duha, njihovu sklonost na shismu, naumi braniti više nego ikada svoja prava na Bugarsku već i zato, što ju je tim mislio spasiti od mnogih pogibelji, kojim bi bila izvržena, kada

[1]) Anastasius Bibliothecar. Vita Nicolai pag. 260.
[2]) Importunissime deprecantes. — Anast. Bibliot. Vita Nicolai 260.
[3]) Hadrianus: Epist. in Mansi: Collectio conc. XVI. 206. i 414.

bi ostala pod vlašću patriarhe carigradskoga. Njegovi su razlozi bili nepobitni. Nu Ignacij nije ih uvažio, jer je manjkavo poznavao tečaj stvari, tako te se je Ivan obratio na Borisa opominjuć ga, neka se vrati natrag u rimsku crkvu. Boris je pristao na to, da dodje grčki nadbiskup, a to iz prkosa, što nije mogao dobiti Formoza. Zato je Ivan, šaljuć k Borisu svoje poslanike, i raznim osobam na dvoru bugarskom pisao, neka bi gledali kralja svoga na bolje misli dovesti[1]) Patriarha Ignacij bijaše ortodoksan i veoma nabožan, i crkva rimska punim pravom uvrstila ga je medju svoje svetce, nu u bugarskoj prepirci mišljaše on, da brani prava bar dvojbena. Ivan mu godine 878. odpiše: neka bi se zadovoljio stolicom carigradskom; reče mu, da je svim poznato, kako su počam od pape Damasa pa sve do dolazka barbara rimski pape upravljali Bugarskom[2]); i da se čudi, kako tolika svjedočanstva nisu za njega dostatna bila,

[1]) Joannes VIII.: Ep. 57. 77 in Mansi: Collec. conc. XVII. 62 et seq. Vidi i moju Poviest Ivana VIII. Rim. 1880.

[2]) Razumiju se uviek biskupi rimski ne samo u koliko su. glava crkve, nego u koliko su metropolite ili patriarhe. Pa zbilja Bugari su zauzimali Daciju i Meziju, u kojih je zemljah papa Damas postavio za svoga vikara biskupa u Solunu. Tako su sudili i njegovi nasljednici. Anastazij spominje o toj stvari: „Nam tota Dardania, Thessalia, Dacia et utraque Hepirus atque caeterae regiones juxta Histrum fluvium sitae Apostolicae Sedis moderamine antiquitus praecipue regebantur et disponebantur . . . Graeci . . . etiam jus quod Sedes Apostolica super praedictas regiones habuit . . . usurpant et constantinopolitanae dioecesi nequiter applicant.“ — Anastas. Bibl.: Praef. in Synod. Const. oecum. IV.

nego se je, zaboravivši na tolika dobročinstva crkve rimske, proti njoj digao, te joj je oteo jednu od starih pokrajina, posižuć tim u tudju njivu; on pridoda, da ga je u dvaput bezkoristno opomenuo, i još sada hoće da s njim ljubezno postupa, te ga opominje, zaklinje, umoljava po treći put, neka bi u Bugarsku poslao razborite ljude, koji bi iz nje sve one odpremili, koji su od njega ili njegovih podanika zaredjeni, i to tim više, što se nemože trpjeti, da ti ljudi bludnjami okaljaju mladjahnu crkvu. Biskupom i grčkomu kleru u Bugarskoj pisao je Ivan, neka bi napustili tu zemlju, Basiliju pako, neka bi sve činio, da se kraj učini zadnjim ostankom shisme[1]).

Nu Ignacij, koji bi, jer katolik i svet čovjek, sigurno bio Ivana posluhnuo, umre prije nego-li je njegove opomene primio; možda ga je Focij otrovom, kako je to posumnjao Stilijan biskup iz Neocesaree, ili drugim kojim lukavim načinom maknuo iz ovoga svieta, jer se je njegova smrt pred papom i drugimi zapadnjaci tajila.

III.

(Sv. Ciril i sv. Metod u Moravskoj i u Rimu; smrt sv. Cirila. — Pravovjernost Cirila i Metoda — Odpor proti sv. Metodu. — Metoda brani Ivan VIII. — Metod u Rimu; njegov nauk ortodoksan, i odobren od Ivana VIII. — Smrt sv. Metoda.)

Konstantin, ili Cril, i Metod otišli su medjutim u Moravsku. Netreba sada tu na dugo

[1]) Joannes VIII. Epist. 78 — 80.

pripoviedati velike napore, koje su već u ono vrieme podnosila ta dva junaka obraćajući Kazare i druge narode, ni toga spominjati, koliko su toga u Moravskoj učinili za vrieme Rastica sve do godine 863.[1]) Samo to treba spomenuti, da su ta dva brata, koji su bili već naučili jezik slavjanski i pismeni jezik tim još usavršili, što su njeka slova pridodali, prevela knjige svetoga pisma i njimi se počela služiti pri svetoj službi, jer su znali, koli velik je broj kršćana, koji su se obratili od slavjanskoga naroda, a nadali su se, da će se obraćenje još olahkotiti, budu-li se crkvene svete molitve sa evangjeljem razumjele. To je Niemce jako smutilo, koji su tim više spremni bili viditi zlo u djelih Cirila i Metoda, čim su više onda na dnevnom redu bila strančarenja i neprijateljstva politička i vojna. Oni se sjetiše, kako su Ciril i Metod bili na strani Rastićevoj za vrieme, dok je proti njemu rat vodio Ludvik Njemački, pa zato su njih dvojicu i njihove sljedbenike smatrali za neprijatelje. Obtuže ih dakle u Rimu, da jezik latinski prezíru, da svetu službu narodnim jezikom slavjanskim ponizuju, da se nedrže nauka rimskoga te naučaju njeke nove principe[2]). Papa Nikola pozove jih u Rim. Tom sgodom ponese sa sobom Ciril tielo sv. Klementa pape i mučenika,

[1]) Wattebach: Beiträge zur Geschichte der Christlich. Kirche in Mähren und Böhmen, pag. 9. Wien 1849. — Dudick: Mährens Geschichte I. 159.

[2]) Te su tužbe navedene u spisu: De conversione Baioar. et Karent. etc. pag. 20.

koje je sám našao[1]). Braća Ciril i Metod navedu papi Hadrijanu II., nasljedniku Nikole I., koji je malo prije bio umro, razloge svomu djelovanju i lahko razprše tužbe svojih protivnika, dokazavši, da im je nauk ortodoksan. Papa uvidi, da su svaku stvar izveli prama kanonu[2]), i zaredi Metoda za nadbiskupa, imenuje ga metropolitom za Panoniju i Moravsku i obnovi stolicu u Sriemu. Prije nego je Metod odputovao, odluči Ciril zadnje svoje dane sprovesti u samostanu u Rimu; i zbilja umre u tom gradu 14. veljače 869.[3]) Veliku čast izkažu pokojniku kako papa tako i kler rimski. Niti je Hadrijan Metodu dopustio, da izvan Rima odnese sveto tielo Cirilovo, koje kler rimski nazva „dragocjenim blagom vječnoga grada“, nego ga dade zakopati u crkvi sv. Klementa, kamo ga uz vesele pievke odnesu i u monumenat s desne strane oltara sv. Klementa postave[4]). Medju Slavjani zadržala se je legenda, koja predočuje krasnu predaju o potrebi zajednice s Rimom, a pripovieda se u njoj, da je Metod, kada je hotio tielo svoga brata ponieti u Moravsku, prisiljen bio, da stane na putu, a Ciril da je podigao ruku i prama Rimu ju pružio, naznačujuć mu

[1]) Translatio corporis S. Clementis martyris in Bolland: Acta Sanctor. Martii Vol. II.

[2]) Contra canonem nihil fecerunt. — V. Dudick: Mährens Geschichte I. 169.

[3]) Legenda panonica S. Cyrilli; in Martinov: Annus ecclesiasticus Graeco Slavicus pag. 170. Bruxellis 1863.

[4]) Vita S. Cyrilli cum traslat. S. Clementis in Bolland: Acta Sanctor. Martii II., 21.

tim, da ga mora onamo natrag odnieti[1]). Kako se čini, sa svetom braćom Cirilom i Metodom išli su u Rim i njihovi glavni učenici, i tu pokažu oni papi, kano obćenitomu naučitelju, slavjanski prievod svetoga pisma, a papa izpitavši ga i pronašavši ga ortodoksnim dade ga staviti na oltar sv. Petra kano dar[2]). Papa Hadrijan pisao je Rasticu i Kocelu, kako je izpitao nauk Cirila i Metoda, te spomenuo, „da su oni pripoznali prava svete stolice i da nisu ništa proti kanonom učinili", pa da je odlučio Metoda Slavjanom poslati natrag, pošto kako ga je za biskupa zaredio, „jer ga je spoznao kano čovjeka savršene misli i ortodoksna." On odobri slavjansku liturgiju, kojom se je služio Ciril, nu zahtievao je, da se kod svete mise epistola i evangjelje čitaju najprije u latinskom jeziku, a onda u slavjanskom[3]). Sahranivši brata Cirila, vrati se Metod u Moravsku. Ondje nastavio se je rat s Niemci. Svatopluk, nećak Rastićev, budući pohlepan za kormilom, gledao je, kako da izda Rastica. I nije prošlo dugo vremena, i on ga je uhvatio, i predao Karlomanu, koji ga je

[1]) Vita Cyrilli in Bolland: II. 23.

[2]) Ἐπεὶ δὲ καὶ Παῦλον ἐγίνωσκον τοῖς Ἀποστόλοις τὸ εὐαγγέλιον κοινωσάμενον, τρέχουσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν Ῥώμης τῷ μακαρίῳ πάπᾳ τὸ ἔργον τῆς ἑρμηνείας τῶν γραφῶν ἐμφανίσοντες, ἐκατηυθύνθη ἐπ' αὐτοὺς καὶ μὴ εἰς κενὸν ἔδραμον. Miklosich: Vita graeca S. Clementis. ep. Bulgaror. c. 3. pag. 3. Vindobonae 1842.

[3]) Hunc unum servate morem ut in Missa primo legatur Apostolus et Evangelicum latine dein slovenice — Hadrianus: Epist. ad Rastis. etc. in Legenda panonica S. Methodii pag. 170.

dao zatvoriti, a poslie mu oči izkopati. Pripoviedaju poviestnici njemački, da je Rastic Svatopluku, pošto se je ovaj kralju njemačkomu podvrgao, stavio zasjede, da ga ubije; nu da je Svatopluk pogibelji izbjegao, Rastica uhvatio i Karlomanu ga predao[1]). Svatopluk je svakako kratko vrieme u miru vladao, njegovo vladanje uznemire ratovi, koji su brzo započeli proti Niemcem. Vojvoda Češke bijaše u ono vrieme Bořivoj, vriedan nasljednik nesposobnih i slabih knezova. Nadbiskup Metod obrati ga na vjeru kršćansku i pokrsti. I tako predobije Metod i Česku za Krista kao prije Moravsku, te se uputi, da pohodi svoju veoma razprostranjenu nadbiskupiju.

Nu nadbiskupa salzburžkoga, koji je mirovao, dok je Metod bio prosti misionar, razjari, kada ga je kao nadbiskupa vidio ulaziti u one zemlje, koje su, kako je on mislio, podpadale pod vlast nadbiskupije salzburžke, a osobito u one, u kojih je Mutimir kao vojvoda Slavonije gospodovao, a koje su ležale medju Dravom i Savom. Adalvin je bio nadbiskup salzburžki, i on pozove konačno Metoda pred svoj sud, pošto se je s njim više putih prepirao. Sudili su Metodu s Adalvinom takodjer biskupi Emanrik Pasavski, Anon Frizijski i još jedan, koji nije imenovan. Svojemu propoviedanju po onih zemljah, o kojih su rekli, da podpadaju pod vlast salzburžku, naveo je Metod za obranbu misiju dobivenu iz Rima, prava rimske stolice na crkvu u Panoniji, vlast

[1]) Annales fuldenses: in Freher I. 33. — Dubravius: Hist. boemica. Lib. IV. pag. 23. Hanoviae, 1602.

*

podieljenu si od pape, te je prizvao na sud papin. Bila je stvar bar dvojbena; po kanonih i po svakomu pravu nebi se bili smjeli biskupi oprieti prizivu, bili bi morali tu stvar u Rim odposlati; nu oni usuprot prezrievši taj priziv prisvojili su si pravo sami tu stvar odlučiti; zlostavljali su obtužena nadbiskupa osobito Emanrik Pasavski, koji je valjda bio ovršitelj zapovjedi, koja se je izdala proti Metodu, da se progna u Švabsku, on je okrutno s njim postupao, jer ga je pustio trpjeti zimu, jer ga je dao zatvoriti u tjesnu tamnicu, te mu se je i batinami grozio. Zahman je Metod kroz dvie godine i pol opetovno više putih na papu prizivao; zatvorena u kutu Njemačke podržavali su ga udaljena od njegove biskupije, a medjutim se povrate njemački svećenici, koje su Kocel i Svatopluk podnosili, nu koje je Mutimir vojvoda Slavonije ili Srbije primio.[1])

Nu rimski biskup, koji je u osobi Hadrijana II. Metoda kano ortodoksna i nevina već obranio, a tielo Cirilovo kano dragocjene ostanke sačuvao, ustane takodjer, da uzme u zaštitu Metoda potlačena, a kazni tlačitelje. Čim je Ivan VIII. začuo što se je dogodilo, napiše odmah pismo na Pavla biskupa jakinskoga, pošalje ga kano poslanika u Njemačku i Panoniju, zapovjedi mu, neka otidje ka kralju Ludviku Njemačkomu, te mu razloži prava svete stolice na Panoniju; neka oslobodi zatim Metoda te ga od-

[1]) Sve ove događjaje dokazuju listovi Ivana VIII., citovani malo prije.

vede na sjegurno mjesto u Moravsku, neobzirući se na nikakove borbe ni opiranja. Nije trebalo Pavlu razpravljati o samoj stvari; njemu je bilo jedino do toga, da izvidi žalostni postupak, zašto su se nasilna sredstva proti Metodu upotrebila, proti komu bi njemački biskupi mogli navesti svoje razloge pred svetom stolicom, ako bi držali za shodno, al ne prije nego-li se sbog uvreda zadovoljština neučini. Zato je Pavao imao reći Salzburgu: „Vi ste bez kanoničkoga suda osudili biskupa, koga je sveta apostolska stolica poslala, bacili ste ga u tamnicu, tukli ste ga, oduzeli ste ga njegovoj stolici, njegovoj svetoj službi kroz tri godine; niste marili na njegove opetovne prizive na Rim; izbjegavali ste sud apostolske stolice i pokazati ste htjeli, da tražite pravicu bez svete stolice; vi dakle, nećete smjeti obavljati službu božju tako dugo, kako je dugo na silu niste Metodu vršiti dopustili, i on će bez zapreke ravnati svojom biskupijom tako dugo, kako ste ga dugo daleko od nje podržavali. Budete-li imali valjanih razloga, obratit ćete se onda na svetu stolicu, i ona će, saslušavši i jednu stranku i drugu, svoj sud izreći.“ [1])

[1]) Dic ergo eis: Ego quidem ad sedem ejus qui per tres vim pertulit annos recipiendam, non ad judicium super dioecesim destinatus sum subeundum. . . Si judicium inire voluerint dic ad eos: Vos sine canonica sententia damnastis episcopum ab Apostolica Sede missum, carceri mancipantes et colaphis affligentes et a sacro ministerio separantes, et a sede tribus annis pellentes, Apostolicam Sedem per ipsum triennium pluribus missis proclamantem. . . Cum ego ad hoc missus sim ut tanto vos tempore

Ivan VIII. nezadovolji se timi uredbami, koje je izdao na svoga poslanika; nego se obrati pismeno na kralja Ludvika i na biskupe, koji su sakrivili. Kralju Ludviku dao je razumjeti, da Panonija od dugo vremena osobitim načinom Rimu pripada, da povlastice rimske crkve nemogu nikada zastarjeti, i to tim manje onda, kada se prava, koja si drugi usvajaju, osnivaju na navali barbara i razdjelbi kraljevstva; u svakom pako slučaju častni zakoni rimski ustanovljuju sto godina[1]), da što glede crkve zastari, a oni biskupi pako imali su za se samo posjed od sedamdeset i pet godina.

Adalvinu pisa oštro: da na njega spada, uzpostaviti Metoda na stolicu; jer da je pravedno, da upravo on Metoda u službi povje-

a divinis ministeriis separem quanto vos eundem venerabilem virum a ministerio sacro cessare coegistis et ipse tanto tempore credito sibi episcopatu inconcusse ac sine questione fruatur, quanto constat illum vobis facientibus eo fuisse privatum. Sicque demum si habueritis in invicem, conveniatis, et coram Sede Apostolica pars audiatur et judicetur utraque — Joannes VIII.: Ep. ad Paulum Ancon. in Ewald: die Papstbriefe der Brittischen Sammlung (Neues Archiv. V. 302. Berlin 1880.)

[1]) Privilegia romane Ecclesie nullis temporibus angustantur . . . nemo autem de numero annorum resultandi sumat fomentum quia Sancte Romane Ecclesie, cui Deo auctore servimus, privilegia que in firma beati Petri stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur nullis repetra suscepit, nullis temporibus angustantur nullis regnorum particionibus prejudicantur. Sed et venerande romane leges . . . rerum ejus praescriptionem non nisi post C. annos admittunt — Joannes: Ep. in Feier: Cod. dipl. Hungar. I. 186. Budae, 1829. — Boczek: Cod. diplom. Moraviae I. 34. Olomucii 1836.

renoj mu od svete stolice namjesti, koji je uzrokom, što su ga svrgli.[1])

Emanrika Pasavskoga oštro ukori u svojem pismu: „Potoci suza nebi doticali, da oplačeš krivnju svoju; preuzetnost tvoja veća je ne samo od preuzetnosti ma kojega lajka, nego i od one kojega tirana, jer si u tamnicu bacio brata i biskupa našega Metoda i dugo si ga držao izložena oštrini ljute zime na otvorenu i burnu zraku.“ Emanrik ne samo da je to učinio, nego je on pače pokušao Metoda bičem tući, i jedva su ga od toga odvratili. „Sada mi reci, nastavlja Ivan, je-li se to pristoji za biskupa, je-li se to pristoji činiti proti biskupu posvećenu rukom rimskoga biskupa i izaslanu poslaniku *a latere*[2]).“ Iza toga zabrani mu, službu božju obavljati, zaprietivši mu se i drugimi kaznami, ako se nestavi pred papu u Rim budi sa „veoma svetim Metodom“ ili sa poslanikom Pavlom.

I Anonu pisao je Ivan koreć njegovu smjelost: „Ti si si usvojio prava apostolske stolice, te si se, kao da si patriarha, preuzeo, da sudiš nadbiskupa; pače, što je još gorje, ti si ovršio djelo svoje na ruglo apostolskoj stolici, jer si s bratom nadbiskupom Metodom, koji je obavljao službu posljaničku, postupao ne po kanonih već kao tiran; još više, ti nisi htio dopustiti, da se ta stvar donese pred svetu stolicu, te na

[1]) Ewald: Die Papstbriefe etc. p. 301.

[2]) „O episcopus episcopo talia inferentem et ad hoc Apostolicae Sedis manu sacrato et e latere destinato.“ — Te rieči razpršuju bajku grčke legende, koja baja, da je Metoda posvetio patriarha carigradski.

pogrdu kanona nisi htio saslušati njegovih opetovnih molba; pa ti, koji si naš vasal i imaš brigu za naš patrimonij u Njemačkoj, ne samo da nas nisi izviestio o tom, što se je dogadjalo, nego si slagao, kada su te naši upitali o Metodovoj stvari, veleći, da ga nepoznaš, dočim si ti bio uzrok neprilika i kazna, koje je imao podnositi.“ I njemu naloži papa, da ima u Rim doći te račun dati o svojem djelovanju.[1])

Nadbiskup i obadva biskupa posluhnu i oslobode Metoda; nu gledali su, da se on nenastani u državi, kojom je ravnao Kocel. Poslie kako je sveti Metod dobio slobodu, bilo je od potrebe, da mu bude slobodno i vršiti svoju vlast, i na to je mislio papa Ivan; on napiše pismo na Karlomana, da ima slobodu dati Metodu u vršenju nadbiskupske službe, pošto se Panonija sada svetoj stolici natrag vraća, kao što pod njezinu vlast i spada.[2]) Mutimir, vojvoda Slavonije ili Srbije obratio se je u prošlo

---

[1]) Ewald: die Papstbriefe etc. pag. 304.

[2]) O metropolitskih pravih dugo su se vodile razpre, zapodjenute poslje i s Pasavom, koja si je prisvajala prava na stari Laureacum. Godine 948. dne 2. siečnja odredi papa Agapit II.: „ut divisis duabus Noricae regionis provinciis, Heroldo (Salisburgensi) occidentalis, Gerardo (Laureacensi) orientalis Pannonia regioque Avarorum atque Marahavorum sed et Schlavorum obveniant (Hund: metropolis Salisb. I, 52 et 352. — Boczek, I., 83 — Mansi XVIII., 406.). A god. 974. Benedikto VII. odluči, da Salzburg „superioris Panoniae episcopos habeat suffraganeos, Laureacensis Ecclesia in inferioris Panoniae atque Maesiae regiones quarum provinciae sunt Avaria atque Moravia, archiepiscopalem deinceps potestatem (Mansi: Coll. Conc. XIX, 52. — Boczek: I., 93.

vrieme na svećenike njemačke, niti je bio spreman pripoznati crkvenu vlast Metodovu; Ivan VIII. pišuć mu ukorio je njegovu tvrdoglavost, te ga opomenuo, neka bi se s nova obratio na pastirsku brižljivost nadbiskupa slavjanskoga.[1])

Tako su pape otčinskom doista brižljivošću branili i štitili apostola Slavjana; Ivan VIII. bo je u svojih živahnih listovih pokazao svu gorljivost onoga muža, koji brani što mu je najmilije, i svu ljubav onoga čovjeka, koji je uvriedjen na najosjetljivoj strani svoga čuvstva kano otca.

Nije tim Ivan VIII. prestao brinuti se za svoju milu slavjansku crkvu. Jedno vrieme išlo je sve tiho i mirno; Metod vrativši se u Moravsku bude s veseljem i s velikim slavjem primljen; on postane još više siguran, kada su umrli Adalvin, nadbiskup salzburžki godine 873, i Emanrik Pasavski dne 2 siečnja 874.[2])

Nu kada se je više no ikada neprijateljstvo razplamtilo medju Moravci i Niemci, a Svatopluk posumnjao, da njemačkim svećenikom njihova služba rabi u tu svrhu, da neprijatelju pomažu, dao ih je sve protjerati iz države.[3]) Iza toga Metod i njegovi učenici Gorazdo, Klement i drugi manje poznati, preuzmu na se svu brigu cieloga naroda, pokrste ih jako mnogo,

---

[1]) Fejer: Codex diplom. Hungariae I. p. 126.

[2]) Dudick: Mährens allgem. Gesch. I. 221. — Auctarium Garstense; in Pertz: Monum. Germ. Scriptor. IX. 565. — Annales Admuntenses ibid. p. 573.

[3]) Dudick: Mährens Allgem. Gesch. I. 231.

podignu crkve, navieste svagdje rimo katoličku vjeru.[1])

Bilo ih je ipak, koji su apostola Slavjana s nova obtužili, da bludnje nauča te druge smućuje slavjanskom liturgijom. Ivan VIII. zabranio je Metodu preko Pavla jakinskoga čitati misu u slavjanskom jeziku[2]); i u tom jeziku dopustio mu je propoviedati, i puk podučavati, nu htio je, da misu čita u jeziku latinskom ili grčkom. Čuvši dakle Ivan, da Metod te njegove zapovjedi neslušа i da nauča stvari nekatoličke, premda mu se je malo čudna činila ta tužba, nu neka mu se nepredbaci, kako nemarno upravlja crkvom, pozove ipak Metoda u Rim, da opravda nauk, koji je propoviedao.[3]) Medjutim piše odrešito Svatopluku, koji mu je njeke svoje dvojbe predložio: „Neka se, reče mu, drži čvrsto vjere svete rimske crkve, koja je uviek čist i neoskvrnjen nauk sačuvala, koji je naučila od poglavice apostola.“ A u dvojbenom slučaju, ako su tužbe proti Metodu istinite, spomene: „Kada bi vam tko od vas, budi vaš biskup, budi ma

[1]) Bajke su one pripoviesti u životu grčki pisanom sv. Klementa, što je objelodanio Miklošić, koje (g. V. str. 7, 8.) pripisuju nauk heretički Metodu. Onu legendu, s početka istinitu i katoličku, izkvare poslie Grci prilagodivši ju svojim strastim, nu nisu spetili onih protuslovja, koja su tim nastala gledom na ona mjesta skroz katolička, koja su zaboravili izbrisati.

[2]) „Jam litteris nostris per Paulum episcopum Anconitanum tibi directis, prohibuimus ne in ea lingua sacra missarum solemnia celebrares.“ — Joannes VIII. ad Method. 14. Junii 879. Epist. 195.

[3]) Joannes VIII. Epist. 195. pag. 133.

koji od svećenika, propoviedao ili navieštao stvari različne od onih, koje vas je naučala crkva rimska, svi vi, plamteći od žara Gospodnjega, složno zabacite krivi nauk, držeći se čvrsto nauka apostolske stolice. Jako nas je iznenadilo, što smo čuli, da vaš nadbiskup Metod nauča drugče, nego-li je pred svetom stolicom obećao, da će vjerovati, i zato smo ga pozvali u Rim.“[1])

Metod posluhne odmah; bude u Rimu, opere se proti tužbam, a Ivana to jako razveseli, jer je njega veoma ljubio, a za crkvu se slavjansku osobito zauzimao. Pa pišuć Svatopluku, da mu se zahvali za njegovu sklonost napram apostolskoj stolici, te mu rekne, kako „ga s njegovim cielim pukom s prevelikom ljubavi kano pr - dragoga sina grli“, pripovieda mu, kako je Metod, upitan pred raznimi biskupi, očitovao, da vjeruje nauk i upotrebljuje molitve „kako je naučala sveta rimska crkva i kako je odredjeno i potvrdjeno u šest obćenitih sabora prama evangjeoskomu autoritetu Kristovu i nauci apostolskoj.“ Odatle papa zaključi, pronašavši Metoda u svem skroz ortodoksnim[2]), poslati ga natrag, da upravlja crkvom od Boga si povjerenom, te zato zapovjediti, da ga primu kako se pristoji, jer da ga je on za nadbiskupa potvrdio za na vieke.

[1]) Joannes VIII. Ep. 194. p. 132. — Boczek: Codex diplom. Moraviae I. 40.

[2]) Nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus orthodoxum et proficuum esse reperientes, vobis iterum ad regendam commissam sibi Ecclesiam Dei remittimus. — Joannes: Epist. 246. pag. 181.: Boczek: Cod. dipl. Morav. I., 42.

*

S Metodom poslao je Svatopluk u Rim i Vikinga, svećenika njemačkoga, došavšega u Moravsku s Adelom, kćerju Karlomanovom, zaručnicom kralja moravskoga, koga je on želio dati posvetiti za biskupa; Ivan ga posveti za biskupa Njitranskoga, jer je htio, da Metodu bude podvržen. Pa buduć da su pokrajine Svatoplukove bile jako velike, te je i više biskupa bilo od potrebe, nadahne mu papa tu misao, da u dogovoru sa nadbiskupom pošalje još koga drugoga, da bude za biskupa zaredjen, da tako Metod s onom dvojicom uzmogne po kanonih i sam posvetiti još druge biskupe.[1]) Nu nečini se, da je kralj zadovoljio toj želji papinoj.

Glede liturgije slavjanske piše Ivan: Hvalimo slova slavjanska pronadjena od filozofa Konstantina (Cirila), kojimi odjekuju hvale dužne Bogu, i odredjujemo, da se u onom jeziku kazuju djela i veličanstvo Kristovo. . . Niti je šta u tom proti vjeri ili zdravoj nauci, ako se u slavjanskom jeziku ili misa pjeva ili bud sveto evangjelje bud sveto pismo, dobro prevedeno i dobro protumačeno, staroga i novoga zakona čita, ili napokon ako se časoslovje moli . . . osim toga odredjujemo, da se na veću čast, u svih crkvah vaše zemlje, evangjelje najprije čita u latinskom jeziku, a onda da se u prievodu u slavjanskom jeziku naviesti puku, koji nezna latinski, kao što se čini u njekih crkvah. Ako se pako tebi i tvojoj gospodi više mili slušati

[1]) Joannes VIII. Epist. 247.

misu u latinskom jeziku, zapoviedamo, da ti se čita misa u jeziku latinskom.“[1])

Tako se vrati Metod k svojoj crkvi na svaki način od rimskoga biskupa štićen, hvaljen, čašćen.

Neću ja sada tu pripoviedati silna ona djela pobožnosti, one muke, ona putovanja, što je sve imao podnositi veliki taj apostol Slavjana; dosta je kazati, da je on uz toliko poslovanje u nješto malo više vremena od šest mjeseci velik diel svetoga pisma preveo na jezik slavjanski.[2]) Osjećajuć, da mu je smrt blizu, pozvao je k sebi svoje najmilije učenike, i smatrao je za najshodnije opredielit si za nasljednika Gorazdu[3]), zatim umre dne 6. travnja 885.[4])

Na njegovu uspomenu izkazala mu je izvanredne časti rimska crkva. I svim tim častim stavi dostojnu krunu Leo XIII., koji je „razprostranio štovanje Cirila i Metoda i njihov nebeski zagovor zazvao“ te pod njihovu zaštitu stavio cieli iztok kršćanski, da tim katolici budu stalni u dobru, a odmetnici da dobiju želju i volju spojiti se s pravom crkvom i uztrajati složni u ljubavi naprama toj prenježnoj majci.

[1]) Jubemus tamen ut in omnibus Ecclesiis terre vestre propter majorem honorificentiam Evangelium latine legatur et poštmodum Slavonica lingua translatum in auribus populi latinam linguam non intelligentis annuntietur, sicut in quibusdam Ecclesiis fieri videtur. Et si tibi et indicibus tuis placet missas latina lingua magis audire, precipimus ut latine missarum tibi solemnia celebrentur. — Joannes VIII. l. c.

[2]) Leg. Pannon. S. Method. p. 170.

[3]) Miklosich: Vita graeca S. Clementis c. VI. pag. 11.

[4]) Martinov: Annus eccl. graecoslav. p. 170. — Waltenbach nema pravo, koji tvrdi, da je Metod puno kašnje umro.

IV.

(Biskup Viking u Rimu; papa Stjepan VI. i liturgija slavjanska u Moravskoj. — Tko je bio Viking. — Razlozi odredbam pape Stjepana VI. — Hadrijan II. i Ivan VIII. nisu u protuslovju sa Stjepanom VI. — Kako bi mogle biti stvari.)

Poslie smrti Metodove nastanu opet nove smutnje. On je u istinu označio Gorazda svojim nasljednikom, nu nije ga za biskupa posvetio. Nije se mogao dati posvetiti poslie smrti Metodove, jer je jedini biskup u onoj zemlji bio Viking Nitranski, najveći neprijatelj Slavjana. Pače on umjesto da posveti Gorazda, što nebi bio mogao sam po sebi učiniti[1]), otidje u Rim, da zaprieči, da se Gorazdo prizna za nasljednika svetoga Metoda U ono vrieme nije sigurno manjkalo razmirica u Moravskoj, a stranka njemačka, kojoj je, čini se, pripadao sam kralj Svatopluk, nije rado pristajala uz liturgiju slavjansku, koja u ostalom nije bila ondje dosta opredieljena. Svakako Gorazdo nije bio biskup, niti se igdje spominje, da se je obratio na apostolsku stolicu, neka ga potvrde i posvete. Viking dakle povrati se iz Rima ne kano nadbiskup moravski, nego kao upravitelj one crkve.

Papa Stjepan VI. (V.) čuo je, sigurno od Vikinga, puno toga o žalostnom stanju crkve moravske, i htio je tomu pomoći; zato budi s Vikingom budi odmah zatim pošalje u Moravsku

[1]) Episcopum precipimus ordinari a tribus Episcopis aut ad minimum a duobus: non licere autem vobis ab uno constitui. Const. Apostol. cap. XX.

biskupa Dominika i svećenike Ivana i Stjepana kano svoje poslanike. Oni su imali Slavjanom protumačiti katolički nauk, zabraniti misu čitati u slavjanskom jeziku, odreći svaku vlast Gorazdi, koji po kanonih nije postao nadbiskup, te mu naložiti, da otidje u Rim i ondje o svojem djelovanju razloge navede.[1])

Poslanici papinski ponesu sa sobom pismo pape Stjepana na kralja Svatopluka, koje se je u svem slagalo s odredbami, koje su i sami dobili. Papa pohvali kralja, što se je obratio u Rim, što je rimskoga biskupa odabrao za zaštitnika, što nada sve želi čistu katoličku vjeru; on protumači vjeru rimske crkve i preporuči Vikinga, koga je natrag poslao, da upravlja svojom crkvom u Nitri, te da se brine i za crkvu u Moravskoj. Prelazeć zatim na stvari Metodove i liturgiju slavjansku, čudi se papa, koji je svetoga apostola Slavjana visoko cienio, te ga poput svojih predšastnika štovao, što je čuo, sigurno od Vikinga, kako se je Metod bio dao više na praznovjerje, nego-li na poučavanje, više na prepiranje, nego-li na mir. Stjepan budući tako jako udaljen nije mogao tako jasno spoznati dogodjaje, a da nepodvoji ob onih tužbah; nu nije ih ipak prihvatio, nego je o njih dvojio, te neznajući, nebi-li bilo shodno sustegnuti malo svoj sud, iza kako su on sam i njegovi predšastnici štovanje izkazali djelom Metodovim te ih odobrili, pisao je Svatopluku: „Ako je to istinito, osudjujemo njegovo prazno-

[1]) Ewald: die Papstbriefe etc. 410.

vjerje."[1]) Timi riečmi neosudjuje se Metod, nego si Rim razborito pridržaje pravo odobrenja.

Papu Stjepana osvjedočili su, da je Metod Svatopluka ili druge izobćio iz crkve zato, što su se držali latinskoga obreda; on je zato pisao kralju, da to izobćenje, izdano na ruglo vjere katoličke, pada na glavu samoga izobćitelja, te da je kralj s pukom nevin pred Bogom, ako se nepovriedjeno drže vjere, koju je navieštala rimska crkva.[2])

Iza toga zabranjuje Stjepan odsele služiti se slavjanskim jezikom kod mise i sgraža se nad krivom zakletvom, kojom su biedili Metoda, što je služio misu u jeziku slavjanskom, pošto se je već bio zakleo na grobu svetoga Petra, da više toga neće činiti.[3]) Toj posvemašnoj zabrani mise u slavjanskom jeziku pridodaje papa Stjepan, da „na pouku prostoga puka, koji nezna latinski, dopušta, pače želi, neka bi naobraženi ljudi u slavjanskom jeziku tumačili epistolu i evangjelje, te hoće, da to bude čim češće."[4])

[1]) „Methodium namque superstitioni non edificationi contentioni non paci insistentem audientes, plurimum mirati sumus; et si ita est ut audivimus, superstitionem ejus penitus abdicamus." — Stephanus VI. Epist. in Wattembach: Beiträge etc. pag. 46, 47.

[2]) „Anathema vero pro contemnenda Catholica fide qui indixit, in caput redundabit ejus. Tu autem et populus tuus Sancti Spiritus judicio eritis innoxii, si tamen fidem quam romana predicat Ecclesia tenueritis inviolabiliter." Ibid. p. 47.

[3]) „Quod ne ulterius faceret supra sacratissimum beati Petri corpus juramento firmaverat."

[4]) „Excepto, quod ad simplicis populi et non intelligentis edificationem attinet, si Evangelii vel Apostoli exposicio

To su bile odredbe papine, koji je gledao kraj učiniti razmiricam i zapriečiti razdor, koji najlaglje može nastati u onoj zemlji, gdje ga svaki čas prouzrokovati mogu političke strasti, strančarenja, različiti običaji. Odatle zaključi, da se svatko iza dvogube opomene izključi iz crkve te odstrani iz zemlje, koji god se tim naredbam uzprotivi i neposluhne praveć smutnju i nered, a neće da se popravi.

Ti su dogodjaji doista zastrti dosta velikom tminom, koju bi mogli drugi dokumenti razpršiti; nu može se svakako ta stvar ponješto razjasniti, ako je slobodno nagadjati ondje, gdje se nemogu navesti dokazi.

Prije svega sigurno je, da su papu Stjepana htjeli prevariti u stvarih, koje se tiču Metoda i njegovih djela; i ta varalica nije bio drugi nego Viking. Bijaše pako Viking čovjek smutljivac, razuzdane častohlepnosti, smjela govora i tvrdoglavih odluka, i najtopliji branitelj stranke njemačke i bavarskih prava u Moravskoj, koji je gledao uviek prvu ulogu igrati, kada god se je tomu prilika pružila. Malo kašnje znao je on tako dobro na svoju korist raditi, te se je proturao do toga, da je postao kancelar kralja Arnulfa, i po njegovoj zaštiti zasjeo stolicu Pasavsku u nadi, da će na njoj postati primas Panonije, ako oživotvori stara metropolitska prava dokinute stolice Loričke. Taj dakle čovjek preduzeo si je na sve moguće načine

ab eruditis eadem lingua annuncietur et largimur et exortamur et ut frequentissime fiat monemus." Ibid. 47.

neprilike praviti Metodu, sve od onoga vremena, od kako se je iz Rima bio povratio; došao je do toga, te je u sviet turio njeke izmišljene naredbe kano da su od pape, i spominjao je pismo Ivana VIII. pisano na Svatopluka, koje se je skroz razlikovalo od pisma, koje je sám Metod sa sobom donesao. Veliku je bol i nepriliku imao apostol Slavjana od njega podnositi, tako te je on papu o tom izviestio, a papa imao je s njim veoma veliko sažaljenje te ga je u tom uvjeravao, da nije nikakovo drugo pismo poslano na Svatopluka, koje bi se razlikovalo od pisma njemu dana, te da Vikingu nije dan nikakov tajni nalog. U onom istom listu uvjerava Ivan, spominjuć zakletvu, koju je po pripoviedanju Vikingovu papa želio, da o tom nije bilo baš ni riečice govora.[1]) Ta zakletva, koju je u ono vrieme Viking razglašivao, možda je zakletva, da se neće rabiti slavjanski obred kod mise, zakletva, o kojoj je Viking u Moravskoj valjda tvrdio, da ju je on položio, a koju je u Rimu pred papom Stjepanom pripisivao Metodu. Tako bi se razumjela tužba spominjana od Stjepana VI., da je naime Metod prekršio svoju zakletvu. Nu nije to jedino tumačenje, koje se o tom može dati, a koje i onako nebi bilo dostatno, da se ukloni protuslovje izmedju akata Hadrijana II., Ivana VIII. i onih Stjepana VI.

[1]) „Quanto minus credendum est, ut sacramentum ab eodem episcopo exegerimus, quem saltem levi sermone super hoc negotio allocuti non fuimus.“ Joannes VIII. Ep. 268.

Moravska, barem jedan njezin diel, a sigurno zemlje medju Dravom i Savom primile su vjeru kršćansku od latinjana, niti ju je Pribin primio od drugoga koga; ali s vjerom utvrdio se je i obred latinski, koji dokinuti ni Hadrijan II. ni Ivan VIII. nisu ni na kraj pameti imali, u svrhu, da zavedu obred slavjanski. Nu onaj diel Moravske, koji je prama Bugarskoj, primivši vjeru kršćansku od Metoda i njegovih učenika, primio je i obred slavjanski. Lahko je dakle bilo moguće, pače jer se je tu radilo o zemlji podvrgnutoj istomu kralju sigurno je, da su se na njekih mjestih služili u isto vrieme obredom i latinskim i slavjanskim. Još više; stranka njemačka ostala je veoma jaka, te su od istih Slavjana mnogi sve više i više k njoj priticali; takmenje vladajućih velmoža, osnove kraljeve ponješto su podale jakosti narodnoj stranki slavjanskoj; nu Niemci, koji nisu htjeli obreda slavjanskoga, dobili su poslie prevagu, jer se je Svatopluk s njemačkom princezom oženio, i jer je Viking bio u milosti. Metod nije zatekao Moravsku bez kršćanske vjere i bez obreda, niti je on crkvu moravsku utemeljio, kano da je prije nije ni bilo, te kano da je o njem ovisilo dati joj ovaj obred prije nego-li onaj; u Moravskoj našao je slavjanski obred jur gotov obred latinski. U Bugarskoj bila je stvar sasvim drugče; ondje je Metod propoviedao više puti, obratio je mnoge od puka, prije nego-li se je kralj Boris bio pokrstio. Bili si latinjani, koji su pokrstili kralja i narod obratili na vjeru kršćansku; nu crkva bugarska jedva je zapo-

čela, i već je Metod osobito za nju sveto pismo bio preveo na slavjanski jezik, tako te je njeki životopisac uztvrdio, da ga je preveo na jezik bugarski. Veoma je indi različita narav obreda slavjanskoga, koji se je mirno zaveo u Bugarsku, a da nije iztisnuo obreda latinskoga. Različita mu je narav morala biti i u onoj strani kraljevstva Svatoplukova, koja je gledala na Bugarsku, i u onoj strani istoga kraljevstva, koja je prama Bavarskoj i Koruškoj. Svatopluk bio je vasal njemački; njegov narod imao je posla osobito s Niemci obreda latinskoga, ne pako s Bugari obreda slavjanskoga, koji su skloni bili Carigradu i Grkom.

Budué da je tomu tako, nesmije nikoga iznenaditi, što se u listovih raznih papa osobito dvoje opaža: prvo je, što su si očevidno slični u formi, i to nam jih pomaže tumačiti, a drugo je, što su različni gledom na okolnosti, i tim nam se tumači njihovo znamenovanje. Kada je Metod bio prvi put u Rimu, bio je s njim i brat njegov, za vrieme, kada je u Moravskoj vladao Rastic, neprijatelj njemačke stranke, pohlepan za neovisnim slavjanskim kraljevstvom, u odnošaju ipak sa Grci, a zaraćen s Ludvikom Njemačkim. Hadrijana II. osvjedočili su razlozi braće Cirila i Metoda, i on je odobrio slavjansku liturgiju, koju su podanici Rastićevi drage volje prihvatili. Za Ivana VIII., kada je Metod bio po drugi put u Rimu, bio je Svatopluk vasal kralja njemačkoga, a kolebao je medju strankom slavjanskom, koja mu nije bila privržena, nu koju je on trebovao za svoje

osnove, i medju njemačkom strankom, koje nije on ljubio, nu koja mu je pribavila priestol, ili je bar pristala, da ga on zasjedne. U ono vrieme počela se je ipak učvršćivati njemačka stranka, nu nije je još premogla u crkvenom pogledu, a papi bila su još živahno na pameti nasilja i razsudjivanje, koje su si nadbiskup salzburžki i njegovi drugovi usvojili proti Metodu i stranci slavjanskoj. I Ivan dakle odobri slavjansku liturgiju u Moravskoj. Stjepan VI. živio je u skroz drugih okolnostih vremena i stvari. Na istom dvoru Svatoplukovu gospodovala je njemačka stranka bez prigovora; njemačko je bilo rodbinstvo kraljevo, Niemac je bio jedini biskup njegove države; povrh toga učenici Metodovi nisu bili čisti od sumnje, razpra se o zahtjevih Salzburga na Panoniju ponovi, liturgija slavjanska bila je od velikaša napadana počamši od vremena Ivana VIII., koji im je dopustiti morao, da se služe obredom latinskim, ako neće obreda slavjanskoga; nade, djela Moravaca upravljena su bila na Njemačku, promienila se je indi svaka stvar. Pridoda-li se tomu sila rieči Vikingove, koji je pogibelji i štete povećavao i živo risao, koliko je o njem visilo, onda nije čudo, što je Stjepan zabranio slavjansku liturgiju u Moravskoj.

Velim, što je zabranio u Moravskoj, jer drugo, na što treba paziti, jest to, da su Hadrijan i Ivan slavjanski obred odobrili u obće, dočim ga je Stjepan zabranio za Moravsku. Niti se može ikada tvrditi, da je Stjepan u obće zabranio liturgiju slavjansku, dok nema drugih dokumenata van naputci dani poslanikom mo-

ravskim i pismo na Svatopluka. U onih naputcih, u onom pismu naredba papina nije se mogla osim na državu kralja moravskoga na druge države protegnuti, gdje je obred slavjanski obstojao, kano u Bugarskoj i drugdje. Pače tu treba spomenuti, da se je ta tužba zapodjenula istom onda, kada se je taj obred zaveo u Panoniju, a ne prije, kada je bio u sjevernoj Moravskoj i Bugarskoj; jer su se Salzburžani uzbunili istom onda, kada se je slavjanski obred zaveo u zemlje, na koje su oni mislili da imaju vlast.

Nu sad još nastaje pitanje: Hadrijan i Ivan odrediše-li u istinu drugo što, nego-li odredi Stjepan? Nije lahko o tom sud izreći, a ipak je to poglavito preporna točka svega; mi nemislimo, da znamo to riešiti, nego ćemo samo put otvoriti drugim predočivši im njeke važne točke vriedne uvaženja, o kojih neka sudi čitatelj. Prije svega treba da se izpituju rieči papinskih listova.

Hadrijan II., i to je takodjer prama riečim, uzetim iz njegova lista, kako ih donosi slavjanska legenda o sv. Metodu, pisao je Rasticu i Kocelu, da jim šalje Metoda „da ih, kako su to i sami molili, *poduči*, *tumačeć* jim u njihovu jeziku knjige prama svim zapoviedim crkvenim, i svetu misu, to jest liturgiju i sakramenat krsta, kako je to činiti bio počeo filozof Konstantin; pače ako bi se tko drugi našao, koji bi ih mogao dostojno i ortodoksno *podučiti*, dobio bi od Boga i njega odobrenje i

blagoslov.“[1]) Dovle još neradi o prikazivanju božanske žrtve u slavjanskom jeziku, već jedino o *prievodu knjiga* liturgičkih, uključivši i knjige misne *na poduku* puka. O načinu, kako da se služi sveta misa, primetne papa: „Držite se ipak toga običaja, da se kod svete mise epistola i evangjelje čitaju najprije u latinskom, a onda u slavjanskom jeziku.“[2]) Nu to, što se jedan diel sv. mise mora čitati najprije u latinskom, a onda u slavjanskom jeziku, nedokazuje, da se ciela misa čita u slavjanskom jeziku; to jedino dokazuje, da papa nije htio, da se epistola i evangjelje prije čitaju u slavjanskom nego li u latinskom jeziku.

Tu istu stvar opetuje Ivan VIII., koji, pohvalivši slavjanski jezik, pridodaje: „I mi odredjujemo, da se u tom jeziku pripoviedaju hvale i djela Krista našega Gospodina“, to jest da ih puk spozna, prevodeć mu knjige i tumačeć mu obrede na njegovu poduku, kao što je to prije Hadrijan rekao. Nu iz tih rieči nemože se izvesti zaključak, da je Ivan *zapovjedio*,

---

[1]) Ut vos edoceret, prout rogastis, libros in vestra lingua interpretans secundum omnia Ecclesie precepta plene, cum sancta Missa, id est cum liturgia et baptismo, sicut Constantinus philosophus divina gratia et sancti Clementis invocatione cepit. Item si quis alius potuerit digne et ortodoxe *docere* sit sanctio et benedictio . . . ut facile precepta divina discatis. — *Martinov*: Ann. eccl. 170.

[2]) Hunc unum servate morem, ut in Missa primo legatur Apostolus et Evangelium latine dein Slovenice *Ibid.* — Pod riečju „Apostolus“ razumievam epistolu po starom znamenovanju.

služiti se takodjer jezikom slavjanskim, kada se obavljaju liturgički obredi. On je istina primetnuo: da se ništa neprotivi vjeri ni svetoj nauci, ako se u slavjanskom jeziku misa pjeva, ili čita budi evangjelje budi božansko štivo staroga i novoga zakona dobro prevedeno i protumačeno, ili napokon ako se pjeva cielo ostalo časoslovje.[1]) Nu, ni negledeć na to, da je to obćenito načelo, nebi-li se moglo to prije odnositi na pjesme, koje puk kod svečane mise pjeva, kada pribiva kod božanske žrtve, nego-li na misu, koju čita svećenik? To je dvojba, nagadjanje, što pred oči stavljamo, nećemo pako tim tvrdnju izreći.

I povede se opet rieč o epistoli i evangjelju u latinskom i slavjanskom jeziku, te Ivan „zapovieda na veću slavu, da se u svih crkvah države Svatoplukove evangjelje čita latinski, a poslie da se u prievodu slavjanski glasno naviesti puku, koji nezna latinski."[2])

Nu to nije više sada samo običaj, koji bi se imao zadržati, kako veli Hadrijan, već je

---

[1]) Literas Slavonicas jure laudamus, et in eadem lingua Christi Domini nostri preconia et opera ut enarrentur jubemus. . . Nec sane fidei vel doctrine aliquid obstat sive Missas in eadem slavonica lingua canere, sive sacrum evangelium vel lectiones divinas novi et veteris testamenti bene translatas et interpretatas legere, aut alia horarum (drugi čitaju horum) officia omnia psallere. — — Joannes VIII. Epist. 247.

[2]) Jubemus tamen, ut in omnibus Ecclesiis terre vestre propter majorem honorificentiam Evangelium latine legatur et postmodum Slavonica lingua translatum in auribus populi latina verba non intelligentis annuncietur. — Ibid.

zapovied, koju treba izvršiti, i Ivan navodi tomu razlog veleći da to čini „na veću slavu." Na veću slavu čiju? Rimske-li crkve ili jezika latinskoga? Ništa nema, što bi to pokazalo; nu prediduće rieči pokazuju, da je zapovied izdana na veću slavu jezika slavjanskoga, koji je bio papa hvalio, branio i njekim načinom posvetio u periodi neposredno predidućoj, veleći, da „onaj Bog, koji je načinio tri glavna jezika, hebrejski, grčki i latinski, načinio je i sve druge na svoju čast i slavu." Poslie te obranbe i hvale sliedio je odatle naravno fakat, koji je tu obranbu i hvalu zapečatio tim, što je na veću slavu htio, da se evangjelje i epistola čitaju slavjanski. Pače Ivan ne samo da je htio, da se čitaju, nego da se tako glasno čitaju te puk uzmogne čuti i korist crpsti iz onoga prievoda, neznajući jezika latinskoga. Nu ona dva razloga navedena od Ivana VIII. bila bi skroz bezkoristna, da je svećenik cielu misu bio čitao u jeziku slavjanskom; jer jezik slavjanski nedobiva veće slave odatle, što se epistola i evangjelje čitaju u jeziku latinskom pače bi se ta čast umanjila; niti bi bilo od potrebe zapovjediti, da se evangjelje prevede, ako je već bilo prevedeno s ostalom misom. Niti bi dobar bio razlog reći, da se ona veća čast, o kojoj govori Ivan, neće izkazati jeziku, već evangjelju. Ako se je ciela misa čitala u jeziku slavjanskom, čudno je, kako su pape dali čitati u latinskom jeziku epistolu i evangjelje, a ne kanon ili rieči pretvorbe i misne molitve.[1])

---

[1]) Što je postalo sada zapovied moglo je nebiti po volji kralju i velikašem, koji su kako se čini prezirali jezik

Tumače-li se tako te stvari, onda se naredbe Hadrijanove i Ivanove skroz slažu sa zabranami i riečmi Stjepanovimi. Stjepan je mislio, da se i u Moravskoj, gdje je narod imao obred latinski, koji je imao svoja prava prije obreda slavjanskoga, čita ciela sveta misa u slavjanskom jeziku[1]), i to on sasvim zabrani. Stjepana je mogao Viking prevariti glede onoga, što je činio Metod, nu ne glede onoga, što su Hadrijan i Ivan dozvolili i odredili. Akti i pisma jednoga i drugoga još su onda postojala, premda su dielomice za nas izgubljena; mnogi su još bili živi i svjedoci očevidci svega onoga, što su ta dva pape odredila; Stjepan dakle bio bi svakako dokinuo njihove akte, a nebi bio smatrao preuzetnikom i krivcem onoga, koji bi činio što su oni bili dozvolili. U stvari tako važnoj nemože se vjerovati, da Stjepan nije poznavao odredbe papa, koji su mu bili tako blizu, ili da ih nije ni spomenuo, kada ih je dokidao, premda ih je poznavao. Nu on ne samo da ih nije dokinuo, već ih je potvrdio „dopuštajuć pače želeć, da na poduku prostoga puka, koji nezna latinski, naobraženi tumače u slavjanskom jeziku evangjelje i epistolu, te opominjuć, da to često učine“, a za to naveo je iste razloge,

slavjanski; zato Ivan zaključuje: „Si tibi et judicibus tuis placet Missas latina lingua magis audire, precipimus ut latine tibi Missarum solemnia celebrentur.“ To jest, a da nebude ništa u jeziku slavjanskom.

[1]) Divina officia, sacra misteria ac Missarum solemnia sclavorum lingua celebrare presumpsit . . . nullo modo deinceps, a quolibet presumatur. — In Wattembach l. c. p. 47.

koje i njegovi predšastnici, to jest da svaki jezik hvali Boga i njegovu slavu izpovieda

Samo se tako tumači što je prije bilo tamno i nestaje težkoća te se razumiju fakti; niti valja baciti s uma, da se je tu razpravljalo o prepirci, kakova je bila u državi Svatoplukovoj, bio s druge strane običaj izvan nje ma kakav. Napokon onim, što se je reklo, nije se namjeravalo drugo učiniti van podati nit kano vodju u onom labirintu, u kom se je težko iznaći sbog davnine vremena, sbog nestašice dokumenata, sbog strasti poviestnika a možda ponješto i sbog slabo točna izpitavanja vrela.

Razboritost odredbe Stjepanove odnosno na Moravsku vidi se svakako iz fakata, koji su se malo poslie sbili, i iz sabora crkvenih dalmatinskih, koji su u mnogih drugih slavjanskih zemljah zapada skroz zabacili slavjansku liturgiju, jer su se nalazili u okolnostih skroz različnih od drugih naroda takodjer slavjanskih; nikad bo netreba baciti s uma, da je ime Slavjan ime obćenito plemena, koje u sebi sadržava razne narode, koji se razlikuju po ćudi, običajih i sklonostih.

---

*

V.

(Klement nadbiskup bugarski. — Boris monak; Simeona cara bugarskoga okrunio papa Formoz. — Kat. vjera medju Hrvati. — Petar car katolički bugarski. — Rusi u Bugarskoj; preuzetnost grčka. — Samuel car i kralj Vladimir iz Dalmacije. — Opačine grčke, lopovštine i preuzetnost Vladislavova. — Vladislav ubije kralja Vladimira; njegov konac. — Preuzetnost grčka i shizma).

Kada se je Viking povratio, budu učenici svetoga Metoda kano bunitelji sloge protjerani iz Moravske, budi zato što su se ustručavali podvrgnuti se autoritetu Vikinga, upravitelja apostolskoga, budi zato što su svakako za nadbiskupa htjeli priznati Gorazda, i prije nego ga je bio papa[1]) po kanonih posvetio i potvrdio. Sigurno je, da je nesloga svakim danom rasla, pa da joj se kraj učini, iztjerali su iz države Gorazda, Sabu, Nahuma, Angela i druge. Svi ti upute se onda u Bugarsku, gdje je jedan njihovih drugova, učenik Metodov, Klement upravljao veoma razširenom biskupijom bugarskom. Klement je barem dvie godine bio biskup kod Bugara, kada su nadošli njegovi drugovi.

[1]) Životopis grčki sv. Klementa, izdan od Miklošića, govori tu o latinskih hereticih i nadbiskupu Vikingu (c. 7. pag. 11). Nu, kako smo već spomenuli, u tom životopisu puno je heretičkih izpravaka; jer izgonu za uzrok stavlja proizhod Duha svetoga, koji da su niekali Gorazdo i drugi. Ta bajka, koju su Grci razprostranili, prevarila je mnoge, koji su učenike Metodove smatrali heretici, što nije istina.

Klement je bio katolik i sjedinjen s Rimom[1]), premda su grčki shizmatici sve činili, kako da ga prikažu shismatikom; on je bio izabran za biskupa Veličkoga, a papa Marin postavio ga je za poglavara Iliriji i Bugarskoj s pravi vikara apostolskoga, koja su bila dozvoljena stolici u Ohridi.[2]) Tako si sveta stolica natrag steče svoja prava na Iliriju, a Klement uz pripomoć drugih Metodovih učenika, koji su se uzdržali ortodoksni, radio je godine 886. živahno oko razširivanja kršćanske vjere u onoj strani Bugarske, koja je bila skroz još poganska.[3]) Klement ima posebnih zasluga za nao-

[1]) Njemu je sigurno Petar sicilijanski posvetio svoju poviest: De vana et stolida manichaeorum haeresi. Nema imena, nu ima naslov: Archiepiscopo Bulgarorum. To je velik dokaz, da je Klement bio ortodoksan.

[2]) Martinov: Ann. eccles. græcoslav. pag. 187. Martinov ipak misli, da se je to dogodilo oko 886. poslie kako je Gorazdo iztjeran, s kojim je — po njem — Klement otišao iz Moravske. Nu treba pamtiti, da je usuprot Klement morao biti nadbiskup u Bugarskoj već prije g. 884, jer je papa Marin umro oko svibnja god. 884.

[3]) Martinov (Ann. eccl. 180) spominje više bludnja u djelu Assemanovu glede Gorazda veleći: „Vir in orientalibus magnæ sane auctoritatis, at valde tenuis et pene nullius in slavicis“; taj je sud doista preoštar. Assemani povjerova u legendu bugarsku ili bolje grčku, strašno izkvarenu od heretičkih Grka; to ima krivo. U ostalom mislim, da je težko dokazati, da je Gorazdo u Bugarskoj upravljao biskupijom sa sjedištem prama Beogradu; tomu nema ni traga, te je više vjerojatno, da se je taj pobožni Metodov učenik posvetio propoviedanju rieči božje pomažuć Klementa. Oni su pako sasvim u bludnji, koji, sliedeći njeke grčke bajke, misle, da je on patriarha bio u Bugarskoj prije Klementa.

brazbu Bugara; on bo, iznašavši nove oblike za pisanje slova slavjanskih i mnogo laglje od cirilskih, prepiše sveto pismo, opiše život svetaca, napiše svetih pjesama i poduka, udari jako na herezu Bogomila, i ublaži bugarske običaje još okrutne.[1])

Boris odrekne se krune godine 888 i zatvori se u manastir, da živi pokornički život; kraljevstvo pripane Vladimiru, starijemu od njegovih sinova, čovjeku nevaljanu, bezbožnu, grabežljivu; on počne progoniti katolike, te pristajati sasvim uz pogane i heretike. Medjutim Bugarskoj zapriete Avari, tako te su velmože te zemlje odhrlili k starcu Borisu, a Boris odluči s nova latiti se oružja, odredi prije, da se četiri dana posti, navali na neprijatelja te ga u krvavoj bitki nadvlada, i tako oslobodi zemlju od neprijatelja.[2]) Iza toga bacivši Vladimira u tamnicu i osudivši ga dade mu izkopati oči, proglasi, da je kao nevriedan sa priestola svrgnut, poda grimizni plašt mladjemu sinu Simeonu, vrati se natrag u manastir, da tu život svrši, gdje ga je i dovršio godine 907.[3])

Simeon bijaše velik knez i moguć vladar. On je slušao savjete nadbiskupa Klementa, koji

---

[1]) Martinov: Annus eccles. pag. 187, 188.

[2]) Annales francor. fuldens. in Freher I. 55. Ti misle, da se je to dogodilo godine 896; nu moralo se je to prije dogoditi.

[3]) Jireček: Geschichte der Bulgaren p. 160. Prag 1876. — Martinov: Ann. eccl. 120. Martinov veli, da je Boris umro godine 893, što je prerano, dočim mu Jireček život možda produžuje za njekoliko godina.

se je mogao nazvati pravim upraviteljem kraljevstva.[1]) Brzo se odstrane žalostne posljedice zlobe Vladimirove, a Simeon, pobjeditelj Avara i Grka, zatraži od pape Formoza carsku krunu, i dobije ju.[2]) Vladanje Simeonovo bilo je vrieme najslavnije za Bugarsku. Golema i plemenita duha bijaše taj vladar i mišljaše na to, kako da stvori jaku državu, pače gledaše na Carigrad, da mu bude priestolnicom. On si podvrgne Srbiju i Hercegovinu i baci se na osvajanje tja medju Hrvate sve do obale morske. Car grčki Aleksandar uvriedi poklisare bugarske, a Simeon sa strašnom brzinom dodje pod Carigrad i obsjedne ga, niti privoli na mir, dokle god ga nije za nj zamolio katolički patriarha sveti Nikola. Nu jednu godinu kašnje, to jest godine 913. nove uvrede dovuku i nove ratove, Simeon odhrli u Traciju, predobije Adrianopel, pa s nova nu s malom razboritošću obsjedne Carigrad, odakle ga žestoko odbiju. Borilo se je, dok nisu obie stranke izmučene došle do mira godine 914. Simeon učini priestolnicom Marcianopel, što se je za onda zvao: Veliki Prislav.[3])

Nu nemiran kako je već bio nadje novih razloga, kako da zapodjene rat proti Hrvatom.

---

[1]) Martinov: Ann. eccl. 188.

[2]) Kalojan svjedoči, da to tako sliedi iz poviesti sačuvane god. 1204, a izaslani biskupi, koji su ju izpitavali, i zbilja tako nadju. — Innocent. III. Regest. Ann. VII. ep. 6. — Puko je nagadjanje Assemanovo (Kalendar. Eccl. univ. III. 155), da je Simeon protjerao Klementa.

[3]) Cedrenus: pag. 622. et seq. Parisiis, 1647. — Jireček: Gesch. der Bulgar. p. 165. et seq. — Coletus: Illyricum sacrum, VIII. 194. Venetiis, 1819.

I Hrvati su narod slavjanski; oni se spuste na obale jadranskoga mora za vrieme cara Heraklija i razprostrane se medju jadranskim morem, Dunavom i Savom; njihov knez Porga zaište od istočnoga cara Konstantina Poganata kršćanskih propovjednika; Konstantin mu dade savjet, neka se obrati na papu. Misionari obrate velik diel ovoga naroda; nu okolnosti vremena i nestalnost Hrvata budu uzrok, da su oni vjerom okrenuli.[1]) Oko godine 879. Branimir, vojvoda Hrvatski, povrati se natrag u rimsku crkvu, koja je od davna Hrvatsku smatrala kano crkvenu pokrajinu neposredno ovisnu o svetoj stolici. Ivana VIII. razveseli, što se je Branimir obratio; opomene ga na stalnost, piše velmožam i puku, neka bi sada čvrsti ostali u pravoj vjeri, ka kojoj su se povratili. Hrvati se zakunu, da će vjerni ostati rimskoj crkvi, a Ivan VIII. pošalje poklisara, koji primi njihovu zakletvu.[2])

Mučimir, Branimirov nasljednik[3]), bio je takodjer katolik; katolik je bio Tomislav, katolik i Mihael, koji je vladao velikim dielom Bosne a i dielom Srbije, te je mogao odoljevati sili Bugara, s kojimi su njegovi predšastnici bili sad prijatelji sad neprijatelji. Simeon nadvlada Srbe, zarobi ih u velikom broju i odvede u Bugarsku; ostali Srbi pobjegnu k Hrvatom, a njihova zemlja ostane kroz njekoliko godina kano pusta. Nu Hrvati,

[1]) Pray: Annales veteres Hunnorum etc. pag. 281.
[2]) Joannes VIII.: Epist. 184, 185, 284.
[3]) Lucius: De regno Dalmatiæ et Croatiæ. Lib. II. pag. 65. Vindobonæ 1758.

budući više ratoborni i smjeli od Srba, bili su spremni oružjem suzbiti navale Simeona i Bugara. Pače oni se ojače prijateljstvom susjednih naroda, Grka i Ugra. Ugri ne davno se pokazaše, i već postaše strašni, i počeše ih se bojati. Pobivši se sa Grci i nemogavši mirovati podigne Simeon oružje na Hrvate. Na svoju nesreću predvodio je on sám vojsku; stave mu zasjede i na njekom uzkom prolazu ubiju ga dne 27. svibnja godine 927.[1])

Njega nasliedi Petar, njegov sin od druge žene. I taj je bio katolik i poput svoga otca zaište krunu iz Rima. Prvo što je poduzeo, bilo je: silnu vojnu podići na Grke, a s drugimi neprijatelji mir načiniti. On unidje u Macedoniju; nu nješto prije nego se sukobe, kada su već blizu bile čete Romana Lakapena, izašalje poklisara te ponudi mir, samo ako mu se za ženu dade Marija, nećakinja Romanova. U ono vrieme imali su Grci za patriarhu sv. Stjepana, sjedinjena sa svetom stolicom i pravovjerna; taj blagoslovi ženitbu izmedju Petra i Marije. Nu to rodbinstvo sa Grci približi Petra njihovim običajem na toliko, te se je činilo, da je on tja ostavio ili zaboravio crkvu rimsku za volju crkve bizantinske. Bio je zločest prama braći; jer Mihael podigne se oružjem proti njemu i oružjem ga je Petar morao ukrotiti: Ivan pako uroti se sa velmožami proti njemu, a Petar ga

[1]) Cedrenus: p. 625. — Assemanus: Kal. III. 341. — Jireček: p. 169. — Neveli pravo Martinov, koji tvrdi, da je umro god. 916. (pag. 288).

uhvati i baci u tamnicu, odakle Ivan pobjegne u Carigrad.[1])

Petar, ako se je i činilo, da malo zaboravlja na rimsku crkvu, neostavi je ipak nikada, s toga, pa zato, što se je slabo brinuo, da zaprieči Ugrom, da nenapadaju bizantinske zemlje, izazove proti sebi mržnju Grka. Nicefor Foka, da se osveti, obrati se na Ruse, koji su za onda bili većim dielom skroz pogani i divlji. Njihov kralj bio je Svjatoslav, uviek trdoglav poganin, premda sin katolikinje Olge.[2]) Svjatoslav, vatren mladić, veoma ratoboran, drage se volje odazove pozivu, sakupi vojsku i baci se divljom razjarenošću na Bugare, poplavi zemlje, poruši tvrdje, poslie kako je kod Dorostola hametom potukao Petra, koji mu se je zahman gledao oprieti. Siromašni taj Bugarin oćuti toliku bol sbog tolike nesreće svoga puka, da je težko obolio i brzo izdahnuo.[3]) Svjatoslav unidje u Prislav i počne Bugarsku smatrati svojom; nu budući da su Pečenezi navalili na glavni grad ruski Kiev, koji je jedva branio Pritić, Svjato-

[1]) Cedrenus 625. — Porphyrogen. continuator: Vita Romani imperatoris cap. 28.

[2]) Olga pokatoliči se i pokrsti u Carigradu, i to po Kulczynskiju god. 952, a po Martinovu g. 958. Prvi ipak iza daljnjega proučavanja stavi godinu 945, kada se je Olga pokrstila. — Martinov Ann. eccl. p. 175. — Kulczynski: Specimen ecclesiæ ruthenicæ pag. 28 i 270 edit. Tornacensis.

[3]) Cedrenus 560. — Zonaras 206. — Assemanus: Kal. III. 366. et seq. — Karamzin: Poviest Ruske I. 634. Mletci 1820.

slav, izviešćen o pogibelji, vrati se natrag u domovinu.[1])

Malo poslie umre Olga, a Svjatoslav htjede vratiti se natrag u Bugarsku, jer mu se je više milio Prislav, nego-li Kiev, kako to sam reče. Bugari bijahu bez kralja; sinovi Petrovi Boris i Roman bili su u Carigradu kano talci, niti su igda došli do otčinskoga kraljevstva; staro carstvo bilo je raztrgano i razkomadano, glavni grad bio je obsjednut od Rusa; ostao slobodan diel oko Trnova, gdje je vladao David sin Šišmana I., koji je bio jedan od najsilnijih knezova; ovdje, ondje bile su pokrajine odtrgnute od središta, koje same po sebi nisu mogle odoljeti neprijatelju, nu koje bi sjedinjene mogle pod jednom jedinom upravom podići žalobno stanje toga naroda. Prvaci Bugara sastanu se, da dadu kraljevstvo sinovom Šišmanovim; David, Mojzija, Aron i Samuel sakupe u svoje ruke što je preostalo od staroga carstva, koje je izgubilo najljepše pokrajine.

Svjatoslav vrati se u Bugarsku kano gospodar zemlje; odilazeć iz Kieva, preda upravu toga grada sinu Jaropluku, upravu pako zemlje Drevljana poda drugo-rodjenu Olegu, a upravu Novgoroda mladjahnu Vladimiru.

Došavši blizu Prislava, opazi, da je pred Bugari, spremnimi na odpor i pripravnimi na boj; bitka se zametne strašna, s početka tako nesretna za Ruse, te se je Svjatoslav priprav-

[1]) Dlugoš: Histor. polon. Vol. I. p. 100, Francof. 1711. — Karamzin: Poviest Ruske I., 236, 237.

*

ljao, da umre kano junak sdvajajuć o pobjedi; nu poslie sreća se okrene te Rusi održe pobjedu osvojivši si s nova Prislav. Grci se nadali, da će Svjatoslav njim podieliti stečene zemlje; tako rekoše, da su se pogodili s Niceforom; car Ivan Tzimisce zahtievao je dakle od vladara ruskoga, neka bi zadovoljio ugovoru; nu ovaj je to odbio osobito po savjetu plemića Kalokire, koga je više puti slao Nicefor, da Ruse sklone na onaj rat, te koji je sada želio s njihovom pomoćju protjerati Ivana, i u toj nadi obećao je Svjatoslavu gospodstvo nad Bugarskom. Tzimisce se pokaje sbog učinjene nerazboritosti; nu Svjatoslav proglasi se tutorom Borisa II., sina Petrova, i okrene oružje proti Grkom, a bio je tako nesmotren, te nije zadržao otvoren put u svoju državu, prije nego se je bacio u srce Bugarske. Ruski vladar zaprietio je Tzimisce-u, da će poći u Carigrad te ga svrgnuti s priestola i baciti ga u azijatske zemlje. Strašan je bio rat, različit udes tih dvajuh neprijatelja; napokon Svjatoslav bude prinužden napustiti Bugarsku, ostavivši Borisa i druge plemiće bugarske rukam pobjediteljevim, a Prislav malo ne izgoren. Svjatoslav, prinužden povući se u Dorostol, poslie kako se je bez koristi branio, počne ugovarati o miru; poslie prolazeć zemljom Pečeneza, bude napadnut i konačno ubijen, pošto se je uz njekolicinu svojih kao junak borio.[1])

[1]) Leo Diaconus: Histor. lib. IX. — Cedrenus p. 666 et seq. — Assemanus: Kal. III., 368 et seq. Karamzin: Poviest Ruske I, 241 et seq.

Ivan Tzimisce držao je sinove Petrove, naime Borisa i Romana, kano sužnje u Carigradu, i upravljao je Bugarskom, dočim su se Srbi i Hrvati, budući prosti od sile bugarske, oslobodili. Ali i medju Bugari zadržali su si ipak slobodu braća Šišmanova, od kojih je na životu ostao jedini Samuel, dočim je bio David s Mojsijom već mrtav, a Aron ubijen, koji je pristajao uz Romana. Poslie kako je umro Tzimisce, podigne Samuel oružje proti Grkom, pobuni proti njim sve Bugare, oslobodi domovinu, osvoji diel starih pokrajina, i uzme Prespu za kraljevsko sjedište.[1]) U Prespi stanovao je i katolički nadbiskup iz Ohride, koji se je onda zvao German, nasljednik Damjanov i sv. Klementa.[2]) I Samuel pokaže se katolikom, a kašnje Kalojan i papa Inocent III. pronadju dokaz, da se je i on obratio na papu, da dobije krunu, pa ju je i dobio. Samuel dobije volju Srbiju možda opet osvojiti, te podigne vojsku proti Vladimiru, kralju dalmatinskomu, koji se, nemogavši odoljeti i hotjevši poštediti krv kršćansku, povuče u Crnugoru, gdje je onda bila veoma jaka tvrdjava. Medjutim je Simeon pustošio zemlju te otidje, da osvoji Ulčinj, pošto je diel svojih ostavio kod obsade Crnegore. Upravitelj Crnegore dade kazati Samuelu, da je pripravan, predati mu Vladimira; Vladimir pako spoznavši osnutak izdajice, pozove svoje da ih upita za

[1]) Presb. Diocleas: Regnum Slavorum; in Schwardtner: Rer. Hungaric. scr. III. p. 492. — Cedrenus p. 694. — Jireček: Gesch. d. Bulgar. p. 189. et seq.
[2]) Coletus: Illyr. Sacr. VIII., 196.

savjet, proglasi da je pripravan, predati se neprijatelju, samo da druge spasi. Pa zbilja preda se Samuelu, koji ga zasužnji i pošalje u Prespu. Samuel nemogavši osvojiti Ulčinj, prošavši Dalmacijom do Zadra, povrati se poslie preko Bosne i Rašije u svoju priestolnicu. Ondje zatraži Kozara, kći Samuelova, Vladimira, ljepotom i kriepošću toga pobožnoga kralja zatravljena, za muža od svoga otca, dobije ga i s njim otidje u Dalmaciju, gdje je starim pokrajinam Vladimirovim kralj bugarski pridodao još i sve zemlje oko Drača.[1])

Samuel je ipak neprestano vodio rat proti Grkom, koji su svakako gledali sačuvati plod svoje nevjernosti, od koje su potaknuli Svjatoslava i Ruse, da unište bugarsku državu, te je car Basilij svake godine slao vojsku, da opustoši zemlje Samuelove, koji je neprestano bio naoružan, da suzbije neprijatelje. Godine 1014. stigne ga nesreća; Grci zasužnje mnoge Bugare, sam se pako jedva spasi. Okrutni Bazilij dade zasužnjenikom izkopati oči, a onda ih pošalje Samuelu, a ovaj pade od muke u nesviest, kada ih je izmrcvarene spazio i za dva dana umre.[2])

---

[1]) Diocleas: in Schwardtner: Rer. Hungar. Scriptor. III., 492. et seq. — Cedrenus p. 703. — Farlatus: Illyricum sacrum VII. 436. — Coletus: Illyr. Sacr. VIII. 197. et seq. — Mudju pučkimi pjesmami imaju Slavjani jednu doista liepu posvećenu slavi junaka, a ima naslov: Kralj Vladimir. To je poviest Vladimira i Kozare.

[2]) Cedrenus. p. 707. — Assemanus: Kalend. III. 402 et seq. — Jireček: Gesch. der Bulgar. p. 194, 195.

I tako se Basilij oslobodi silnoga neprijatelja, i odmah na to pomisli, kako da s ovoga svieta smakne i sina mu Radimira Gabriela. U tu svrhu posluži se Ivanom Vladislavom, sinom Arona, brata Samuelova. Toga zlikovca spasio je jednoć Radimir; nu od pohlepe za vladanjem posluhne on opake savjete Basilija II. i prigodom lova usmrti nesretnoga Radimira. Iza te opačine prisvoji si Vladislav državu bugarsku, te se proglasi vasalom i slugom Bazilijevim; on pomisli i na to, kako da smakne iz svieta i Vladimira iz Srbije, na koga je osobito mrzio, jer je znao, da je pobožan i iskren rimo-katolik.

Ratovi, koji su od dugo vremena žalostili i razdirali domovinu, okoristiše se heretici Bogomili, najgorji licumirci, ta grana okužena stabla manihejskoga. Vladislav ih je štitio, kada se je Vladimir proti njim borio; ubojica dakle Radimirov, izdajica neovisnosti domovine, posluži se njihovom opakošću, da usmrti i Vladimira. Pozove ovoga kano prijatelja na svoj dvor; Kozara nehtjede dopustiti, da joj muž onamo ide, te, bojeć se izdajstva, otidje sama mjesto njega k Vladislavu; ovaj ju častno primi, osvjedoči ju, da se netreba ničega bojati, i nagovori ju, da dade zvati svoga supruga. Ovaj zatraži onda u zalog sigurnosti, neka bi mu Vladislav poslao križ; taj zlobnik pošalje mu križ i lažne rieči ljubavi; Vladimir bude prevaren, otidje na dvor kralja bugarskoga i čudesnim načinom utekne zasjedam, koje su mu heretici na putu stavili. Kralj razsrdjen, što je on sretno mogao do Prespe doći, odluči, da će ga svakako dati

ubiti. Pobožni Vladimir često idjaše u crkvu moliti; jednoć za vrieme objeda izda Vladislav okrutnu zapovied njekim od svojih, a ovi, počekavši na čas, kada Vladimir na podnožju oltara moljaše, s golimi mačevi u ruci obkole ga i izvieste ga o tom, da imaju zapovied odrezat mu glavu. Vladimir zamoli, da mu dadu vremena, da se izpoviedi i pričesti; katolički monak, koga je dao zvati, bio je uz njega; zatim izvadivši križ, koji mu je Vladislav poslao u zalog sigurnosti, zakune se na njem, da nevin umire; nehtjede dopustiti, da se crkva krvlju zamrlja, zato izadje na vrata, i na skalinih mu odsjeku glavu dne 22. svibnja godine 1015. Poslie zločina Vladislav se uplaši, osobito kada je vidio, kako puk njegovu žrtvu štuje, te dopusti udovi Kozari, da ponese sa sobom tielo te ga zakopa, gdje god hoće. Kozara ga zakopa u Kairnu, nedaleko od Bara, onda se zatvori u manastir, gdje sveto dovrši svoj život. Medjutim Vladislav navali s vojskom na Srbiju te ju osvoji, poslie obsjedne Drač, nemogavši ga dobiti ugovorom. Bio je pako Drač u Grka; nu Vladislav, prekršivši i zakletvu danu Baziliju, htjede se sasvim osloboditi te nebiti podložan Grkom, pošto je na silu uzeo državu Radimiru i Vladimiru. Nu Bazilij, unišavši u Bugarsku g. 1015., dopre sve do Ohride, pustošeć zemlje, paleć sela i davajuć izkapati oči sužnjem. Vladislav je medjutim tvrdoglavo obsjedao Drač; nu neprodje puno vremena, i on pod tim gradom umre, prije nego ga je mogao osvojiti. Jedni pripoviedaju, da je poginuo u bitki ili u biegu,

kada su Grci silno navalili iz grada; drugi usuprot pripoviedaju, da mu se je jedne večeri za vrieme jela grižnja duše, koja bi ga često saletila, tako užasna pričinila, te mu se je pričinjalo, kano da vidi pred sobom vojnika slična Vladimiru, koji mu se je prietio golim mačem. On se digne sav u strahu i stane svojim vikati, neka ga brane; bježeć pane, i mrtav ostane; njegovi se uplaše i razbjegnu, a Drač se tako oslobodi.[1])

Tako je svoj život svršio taj opaki čovjek, koji je svojom pohlepom za vladanjem uzrok bio zadnjoj propasti države bugarske, te koji je ubio rodbinu, prodao domovinu, samo da silom priestol zasjedne.

Dok su rimska crkva i rimski pape blagosivljali zakonite vladare bugarske i njihovu krunu posvećivali, bizantski cari, a najviše od svih shismatik Bazilij, svojimi ružnimi tajnimi načini i vječnim nasiljem sijali su medju velmožami neslogu, dirali su u tudja prava i zločin stavljali su na priestol, tražeći u nesreći Bugara način, kako da ih sebi podvrgnu, a u opačini i propasti naroda vlastitu svoju veličinu. Dok su katolički bugarski vladari učinili Bugarsku velikom i silnom, branili njezinu slobodu,

[1]) Diocleas: De regno Slavor. p. 494. et seq. — Assemanus, III, 402. et seq. — Farlatus: Illyr. sacr. VII. 13, 437. — Coletus: Illyr. sacr. VIII. 197. — Jireček 197. — Martinov: Ann. eccl. 156, 157. — Taj zadnji navodi smrt Vladislavovu malo ne istimi riečmi Diokleatovimi. — Cedrenus (p. 712) pripovieda naprosto, da je u bitki ubijen mrtav pao, nu nezna se od koga.

unapredili njezinu naobrazbu, vladaoci su shismatički ili heretički dovukli u zemlju strance, sekte su štitili, slobodu su domovine prodali, državu uništili. Katolik Boris utemelji bugarsku državu, katolik Samuel ju opet uskrisi, heretik pako Vladislav ju uništi.

Kada je Bugarom domovina pala, onda su oni postali silom otrgnuti od Rima, a u Ohridi stolovao je nasilnik shismatik Leon, dočim je Mihael Cerularij u Carigradu obezčašćivao patriarhalnu stolicu.[1])

Nu ako su se Bugari padom odtrgnuli od rimske katoličke crkve, našli su opet, kada su uzkrsnuli, spremnu onu ljubeznu majku, koja ih je pomogla, s nova učinila velikimi i s nova ih naobrazila, dok ih nisu hereza i shizma po drugi put učinile plienom naroda, koji je još gorji od Grka.

---

[1]) Coletus: Illyr. Sacr. VIII., 103, 198. — Teofilakto Ohridski veli o Grcih onoga vremena u Bugarskoj: „Insatiabilis cupiditatis ministri sunt qui et Evangelicæ professionis hospes sunt execrabiles, et Christiani agminis pernicies et ipsa internecio. . . Quidquid Ecclesia nostra continebat, ingenti internecione deleverunt. Theophylactus: Epist. 23 et 41. — I Teofilakto bijaše Grk i više sjedinjen s Carigradom nego-li s Rimom, više je prianjao uz bludnje Focijeve, nego-li uz nauk katolički. — Vidi De Rubeis: De Theophylacti gestis et scriptis etc. c. XIX. Venetiis 1754.

(Sjepan Vojislav kralj Srbski; njegov nasljednik Mihael; stolica nadbiskupa u Baru. — Nesloge gradjanske u Srbiji; Stjepan I. i Stjepan Nemanja II. — Stjepan Nemanja III. i papa Inocent III. — Kralj Vukan i Inocent III. — Inocent III. kruni kralja Vukana; sinoda u Duklji — Kulin ban i heretici u Bosni. — Nesloge izmedju kralja Vukana i Stjepana Nemanje).

Poslie kako je bugarsko carstvo palo, pane i Srbija u ruke Grka. U ono vrieme bijaše ona katolička i njezina crkvena hierarhija spadaše na metropolitu nadbiskupa Spljetskoga. Nu brzo si ta pokrajina steče svoju slobodu, jer jedan njezinih velmoža, Stjepan Vojislav, pobjegavši iz Carigrada, sabravši oko sebe Srbe i proglasivši se kraljem, protjera grčkoga upravitelja Teofila g. 1040., pobjedi Jurja Probatu izaslana da ga podjarmi, uništi mu vojsku i učvrsti se na priestolu. Postavši carem, Konstantin Monomah pošalje proti Stjepanu predstojnika Dračkoga Mihaela, koji, budući nevježa u vojničkoj umjetnosti, zaputi se u Srbiju sa 70.000 momaka, gdje ga daleko unutra zavabe, i on nadje zatvoren put na povratku; tako da su ga, kada je htio izaći iz neprijateljske zemlje, Srbi sa svih strana obkolili, i vojsku mu uništili, te se on jedva s nekolicinom mogao spasiti.[1]) Poslie smrti Stjepana Vojislava nastupi kraljevstvo u Srbiji njegov sin Mihael, katolički vladar i hrabar; on učini mir s Grci godine 1050. Mihaela malo kašnje prizna

---

[1]) Cedrenus 754. — Diocleas p. 497. 498. — Assemanus: Kalend. V. 15 et seq.

*

za kralja sv. Grgur VII., koga je zamolio, neka bi mu poslao krunu i zastavu i ujedno u isto vrieme i plašt za nadbiskupa u Dubrovniku. Počam od godine 1060. bijaše na stolici Barskoj Petar, koji poslie dvie godine dobije od pape Aleksandra II. čast nadbiskupsku metropolitsku sa vlašću na Srbiju i Bosnu[1]); nu nadbiskup Dubrovački htjede imati i vrhovnu vlast na Bar na temelju njekih razloga, na koju da mu daje pravo stara stolica u Dukljі. U tom ga nije podupirao Mihael, premda mu je bio prijatelj, jer je htio nadbiskupsku čast zadržati u Baru. Grgur VII. pošalje u Srbiju kardinala Petra, da izpita stvar tih nadbiskupa te izvidi, da-li bi dobro bilo Mihaelu poslati kraljevske znakove. Glede razmirice onih nadbiskupa nemogoše se složiti kralj i poklisar, tako da je Grgur zapovjedio, neka bi nadbiskupi Dubrovački i Barski i zato došli u Rim, da od njih sazna, je-li kralj Mihael u istinu ortodoksan. Kako su te stvari išle, nezna se sasvim pravo, nu sigurno je, da je Petar zadržao naslov nadbiskupa Barskoga, koji mu je bio dao već Aleksandar II.[2])

---

[1]) Alexander II.; in Migne. Patrolog. Vol. CXLVI., p. 1323. — Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 17.

[2]) Gregorius VII. Reg. Lib. V. ep. 12. — Farlatus Illyr. Sacr. VII, 21—22. — Kašnje godine 1167. izobći iz crkve Aleksandar III. biskupe ulčinjskoga i barskoga, jer se nisu podvrći htjeli metropoliti Dubrovačkomu, i to pokazuje, da se je razmirica bila ponovila. — (Alex. III. epist. in Farlat. Illyr. Sacr. VI. 81). Nu poslie uzpostavi isti Aleksandar III. metropolitska prava barksa (in Farlat. Illyr. Sacr. VII., 25—26).

Medjutim plemići bugarski okoristivši se nemoćju Grka i nemogavši više podnositi stranjskoga gospodstva ni skuposti bizantske, sakupe se medjusobno i godine 1075. odluče zamoliti kralja Mihaela srbskoga, neka bi im pomogao sbaciti grčki jaram te na to pristao, da si njegova sina Konstantina Bodina izaberu za kralja. Mihael prihvati tu ponudu, pošalje Konstantina sa 300 Srba, koji se u Prištinu sdruže s četami plemića, predvodjenimi od Jurja Vojteha. Ondje bude Konstantin proglašen za kralja i on si promieni ime u Petra. Grčki upravitelj u Škoplju Damjan Dalasten navali na Srbe i Bugare, nu bude potučen i zarobljen sa poglavicami od svojih. Pobjeditelji, razdieljeni u dva tabora, otidju s novim kraljem u Niš, dočim su drugi obsjeli Kastoriju, gdje su se Grci sa svojimi prijatelji učvrstili. Borilo se je sa različitom srećom, nu Bugari i Srbi budu potučeni; Vojteh umre pod šibami, Konstantina Bodina pako zasužnje i odvedu u Carigrad, a onda u Antiohiju, odakle ga otac pomoćju smjelih mletačkih mornara oslobodi tako, te je mogao sigurno dospjeti u Srbiju.[1])

Iza smrti Mihaelove kratko vrieme vladao je njegov brat Radoslav, koji je u brzo ustupiti morao krunu Konstantinu Bodinu, koji, protjeravši Radoslava, htjede lišiti mu i sinove vladanja u Zeti. Nu, dok su si neprijateljske čete stajale naproti, pokaže se katolički nadbiskup

---

[1]) Diocleas: p. 502. — Curopalata: Excerpta. hist. pag. 850 et seq. — Jireček: Gesch. der Bulgaren. 207 et seq.

barski Petar, koji je, praćen od klera, gledao izmiriti protivnike, i to mu je pošlo za rukom, jer su si Bodin i dva kneza zakletvom izmjenično prijateljstvo obećali.[1])

Nu nesloga nastane s nova medju Srbi, koji se nisu imali boriti samo sa Grci, koji su, s nova postavši gospodari Bugarske, s nova gledali Srbiju podjarmiti; nego i sa velmožami, pohlepnimi za vladanjem, i sa shismom: česti i žalostni ralozi bojeva izmedju braće. Za vrieme toga meteža, za vrieme tih štetnih i neprestanih borba umre Petar, a Bar ostane kroz osamdeset godina bez metropolite.[2])

Za vrieme toga nereda mnogi knezovi jako učvrste svoje gospodstvo u kojoj pokrajini; u Rašiji, koja se jedno vrieme zvala Dardanija ili gornja Mezija, imadjaše Stjepan Nemanja neovisnu vlast i svoju priestolnicu u Trnovu; Ljubimir, njegov sin, poveća otčevu državu, a još više poveća ju Uroš te ju ostavi dobru sinu Deši, koji ju još više poveća te ju preda svojima trima sinovima: Miroslavu, Krešimiru i Nemanji.[3]) Taj zadnji, koji se je zvao Stjepan Nemanja II., protjera Grke iz mnogih mjesta i sakupi pod svoju vlast zemlje, upravljane od onih, koji su tvrdili, da potiču od Konstantina Velikoga; kada je imao svu Srbiju i primorje, onda se nazove veliki župan. Godine 1189. primi on u Nišu sa

---

[1]) Diocleas: pag. 502. 503. — Farlatus: Illyric. Sacr. VII. 22.

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII., 23.

[3]) Marnavitius: Vita S. Sabbae; in Bolland: Acta Sanctor. Januar. I. 979—980.

kraljevskim sjajem Fridrika Barbarosu, kada je prolazio, da osvoji svetu zemlju, i ponudi mu se za druga u križarnoj vojni.[1])

Nemanja II. bijaše katolik i pobožan, katolikinja bijaše i njegova supruga Ana; katoličku naobrazbu dobiše i njihova tri sina Stjepan, Vukan i Rastko. Ovaj najmladji ostavivši kraljevsku palaču, pobjegne, da vodi redovnički i pokornički život na brdu Atosu, a poslie nagovori i otca, da mu sliedi primjer. Glasoviti taj knez, koji je kroz trideset i sedam godina upravljao Srbijom i njezine joj zemlje natrag osvojio, snimivši s glave krunu i davši ju sinu Stjepanu Nemanji III., povuče se u manastir u Studenici, koji je sam sagradio, i primi dne 25. svibnja god. 1195. redovničko odielo, a i njegova žena Ana otidje u red, i dobije ime Anastazija. Poslie otidje Stjepan II., za onda zvan Šimun, u manastir, gdje mu je bio sin Rastko pod imenom Save, i tu u njegovih ruku umre godine 1200.[2])

---

[1]) „Ibi magnus Comes Serviæ cum magno apparatu obviam nobis venit, quem Dominus Imperator honeste excepit et multa cum eo pertractans, honesta ei donaria dedit sicut et ipse magna ab eo recepit. Similiter omnes principes a predicto Comite vino medone et animalibus multum honorati fuerunt.“ — Tageno: Descr. expeditionis asiaticæ Friderici Imperat. pag. 7. in Appendice ad T. I. Script. rer. german. Freher.

[2]) Marnavit: Vita S. Sabbæ; in Bolland: Gesta SS. Januar. I. 979 et seq. — Assemanus: Kalend. VI, 38 et seq. — Farlatus: Illyr. Sacr. VII., 33. — Kulczynski: Specimen ecclesiæ ruthenicæ p. 11 et 305. — Martinov: Manuscrits slaves de la bibl. imp. de Paris p. 47. Paris, 1858. — Martinov: Ann. eccles. p. 27.

Jedva je Stjepan Nemanja III. zasjeo priestol, i već se god. 1198. obrati na papu Inocenta III. „kano na svoga duhovnoga otca.“ Papa mu preporuči, da prijazno primi poklisare, koje šalje k njemu i njegovu bratu kralju dalmatinskomu, te da posluhne u svem, što god mu od njegove strane budu rekli. Stjepan mu zahvali, što se je sjetio njega i njegovih sinova, i uvjeri ga „da on stalno sliedi stope svete rimske crkve poput otca svoga dobre uspomene, te da hoće vjeran ostati zapoviedim te svete svoje majke.“[1])

Poput Stjepana pokaže se veoma sklonim svetoj stolici i Vukan, koji, jedva što je postao kraljem Dalmacije i DukIje, zamoli papu Inocenta III. neka bi mu poslao poklisare, koji bi u njegovoj državi popravili običaje, te izveli, da vjera opet procvate.[2]) Papa mu pošalje svoga kapelana Ivana iz Kasamarija i subdjakona Šimuna, napiše mu krasno pismo, u kojem, govoreć o misiji povjerenoj od Boga rimskim papam, da istinu posvuda raznose, sjećajuć na puninu autoriteta, koju su dobili, da duhovnim putem vode narode, te radujuć se, što si je on „preduzeo ljubiti najvećom ljubavi iza Boga rimsku

[1]) Gratiamur itaque magne sanctitati vestre quia non tradidisti nos in oblivionem filios tuos, sed recordatus es de nobis. Nos autem semper consideramus in vestigia Sancte Romane Ecclesie sicut bone memorie pater meus, et preceptum Sancte Romane Ecclesie semper custodire et in proximo legatos nostros vellemus transmittere ad sanctitatem vestram. — Stephanus ad Innoc. Papam; in Innocent. III. Regest.: ann. II, ep. 177.

[2]) Innoc. III.: Reg. ann. I. ep. 525.

crkvu, i pokorit joj se u svakoj stvari“,[1]) spominje, da mu dva poklisara šalje, i moli ga, da bi s njimi postupao, kako se pristoji, tim više, što sa sobom donose plašt Ivanu nadbiskupu Dukljanskomu iliti Barskomu.

Vukan tomu zadovolji, sav veseo, što je papinske poklisare dobio, nadajuć se od njih velikomu dobru za svoju državu i dajuć im podpunu slobodu, da promiene i poprave, što god misle, da je vriedno promieniti i popraviti. Pa sbilja ona dva poklisara sdruživši se s klerom pozovu sinodu u Duklju; nu jedva što su poklisari iz Rima otišli, podvoji Inocent o pravih metropolitskih nadbiskupije barske, koja je jedno vrieme bila podvržena Dubrovniku, ta zapovjedi, neka bi se prije nego se preda plašt Ivanu, iz starih dokumenata izvidilo, da-li se ta nadbiskupska čast zakonito vrši; i oni izpitaju dokumente, i podnesu razloge, te pronašavši ih pravednimi, uruče plašt nadbiskupu.[2]) Ivan se zahvali Inocentu te rekne, da je „spreman i pripravan kroz sav život sklonim biti i vjernim svetoj rimskoj crkvi.“[3])

[1]) „Intelligentes per litteras tuas nostro apostolatui presentatas tue devotionis ardorem, quod videlicet Romanam Ecclesiam matrem tuam super omnia post Deum diligere et honorare proponis et mandatis nostris omnimodis inherere.“ — Innoc. III.: Regest. a. I. ep. 526.

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 28. 29.

[3]) Ego autem omni tempore vite mee ad devotionem vestram et fidelitatem et Sancte Romane Ecclesie promptum habeo animum modis omnibus et paratum. — Innoc. III.: Reg. Ann. II. ep. 178.

U sinodi se ustanovi, da se nitko za novac nesmije rediti ili da se nesmije za novac podieliti kakova nadarbina crkvena; biskup, koji bi proti toj ustanovi radio, nebi više smio obavljati svoje svete službe, tim načinom zaredjeni svećenik imao bi se za uviek skinuti, ako je za vrieme redjenja znao za opačinu biskupovu. Redjenje nije se smjelo obavljati van za vrieme kvaternoga posta, a nije se smjelo više nego jedan red u isto vrieme podieliti; zaredjeni svećenici imali su čuvati coelibat; od desetine trebalo je načiniti četiri diela, jedan za biskupa, jedan za crkve, jedna za siromahe, jedan za kler; dielom siromahâ imao je upravljati biskup, diel pako za crkve imao je čuvati nadpop, da se odatle dieli siromahom prama volji biskupovoj. Naredbe se ustanove o strogoj tajni izpovjednoj, o dužnom štovanju klera, o zabrani suda božjega kroz oganj i vodu, o izbavi klera izpod svjetskoga suda, o stupnju rodbinstva glede ženitbe, o klerikalnoj tonsuri. Zabranilo se je nadarbinu kakovu ili upravu koje crkve preuzimati iz ruku svjetovnjaka pod kaznu, da će se takav čin smatrati ništetnim, a sám primatelj da će se iz crkve izobćiti; one izobćiše iz crkve, koji su bez dozvole zadržali crkvena dobra, ustanoviše, da se nedrže u robstvu latinjani, nego da se na slobodu puste dobivši u naknadu novac za njih izdan; zabraniše rediti one, koji su iz nezakonitoga braka.[1])

O svem tom podnesu ona dva poklisara vjerno izvješće papi, a i sám kralj Vukan piše

[1]) Innocent. III.: Regest. Ann. II. epist. 179.

mu sav veseo radujuć se svemu što god je učinjeno. Slavjanski taj kralj ponosio se je kraljevskimi znakovi i hvalio se je, da je pronašao njekakovo svaštvo sa samim papom.[1]) „Mi, primjećuje, netrebamo ništa na ovoj zemlji, nego Vas, namjestnika Kristova umoljavamo, da se za nas griešnike jako molite.“ Napokon zamoli papu, neka bi zapriečio put herezi, koja se je smjelo širila po Bosni, podvrženoj Kulinu banu, vasalu kralja ugarskoga; sam ban sa svojom ženom i sestrom bio je okužen tom herezom. Kralj ugarski prisili Kulina, da ide u Rim i ondje papi svoju vjeru razloži; on se pričini, da ide onamo; vrati se natrag, slaže navodeć patvoreno pismo, kano da je Inocent odobrio njegov nauk. Vukan o svem tom izviesti papu, da tomu na put stane i kralju ugarskomu to obznani.[2])

Zbilja Inocent III. jedva za to sazna, odmah piše kralju ugarskomu, suverenu Bosne, dne 11. listopada 1200. Bila je pako Bosna pokrajina ležeća izmedju Hrvatske, Srbije i Dalmacije, a podpadala je često sad pod jedan sad pod drugi od graničnih naroda. Za vrieme svoga vasalstva pod Srbi, upravljao je Bosnom ban; u 11. stoljeću odtrgne se od Srbije i steče si slobodu. Pribislava kralja Srbskoga ubiju, kada je Bosnu opet htio osvojiti; Krešimir, sin njegov, opet ju osvoji; posle bude sdružena s Hrvatskom, te dodje s nova pod Srbiju, dok je Bela

[1]) Et quod gloriosius et beatius est, vestri generosi sanguinis affinitatem habere cognovimus.

[2]) Dokumenat I.

kralj ugarski Srbom neotme godine 1131, te joj, razširivši njezine granice i dopustivši stanovnikom, da živu po svojih zakonih, nepredstavi bana, da njom upravlja, koga je odsele uviek birao kralj ugarski.[1])

Bosna je bila od dugo vremena kršćanska, pače, izuzev kratak prelaz ka Grkom, bila je ona kršćansko-katolička. Godine 1141. bude banom Boris, a Bosna, koja se je skroz povratila od shisme i sdružila s crkvom rimskom, imala je za biskupa Vladislava, sa svojom biskupijom podvržena nadbiskupu Dubrovačkomu.[2]) Usvoji si ju za njeko vrieme skupa sa Dalmacijom i Hrvatskom Emanuel, poslie ju opet natrag predobije Bela III, koji pošalje bana Kulina, neka njom upravlja, o kojem papa Inocent u svojem pismu na Mirka kralja ugarskoga navodi raznih fakata, koji dokazuju, kako Kulin štiti heretike. Nadbiskup spljetski protjera iz Spljeta i Trogira mnogo Patarena, a Kulin jim ne samo dade utočište, nego i javnu zaštitu primivši ih u svoju državu s velikom čašću, i nazvavši ih per excellentiam kršćani, kao što su se u ono vrieme običavali sami Patareni nazivati. Inocent se poboja, da bi ti zlobnici, jer slobodni i zaštićeni, mogli okužiti cielu zemlju, i zato piše kralju, neka bi činio svoju dužnost te, neotjera-li ban ovih heretika iz svoje zemlje, heretike i samoga bana prognao.[3])

[1]) Marulus: Gesta regum Dalmatiæ etc. in Schwandtner, III, 519. — Presb. Diocleas: Regn. Slavor. p. 485. — Lucius: De regno Croat. 52 et seq.

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 43.

[3]) Innocent. III.: Regest. Ann. III., ep. 3.

Nezna se za stalno, da-li su Kulina drugi prevarili, ili da-li se je, budući slabe sreće u varanju, odmah povukao natrag sa zločesta puta, kojim je bio udario; sigurno je, da je on podpunu slobodu dao papinskomu poslaniku Ivanu Kasamarskomu obraćati heretike, što je poslaniku sretno pošlo za rukom.

Medjutim nastanu u Srbiji velike razmirice izmedju dva brata Vukana i Stjepana. Čini se, da je Vukan u Grka barem tražio štetno prijateljstvo. Sigurno je, da je Inocent dne 22. ožujka god. 1203. Vukanu pisao kano kralju odmetniku od crkve, te, dokazavši mu svjedočanstvi iz sv. pisma primat sv. Petra, spomene mu, kako Krist, povjeravajuć sv. Petru svoje ovce, da ih pase, nije nikakove razlike pravio izmedju ovih i onih ovaca, tako „te je morao shvatiti, da je u istinu izvan ovčarne Kristove, koji god se ustručava Petra imati za svoga pastira, jer koji god prezire ključe Petru povjerene, onaj si zatvara vrata kraljevstva nebeskoga, niti može izbjeći varkam djavolskim, koji neće, da ga u katoličkoj vjeri učvrsti Petar.“[1]) Inocenta je veoma bolio gubitak toga kralja, koji se je činio toli pobožan; zato ga

[1]) Pasce oves meas; non distinguens inter has oves et illas, ut ab ovili Christi se sciat esse penitus alienum qui beatum Petrum recusat habere pastorem, et qui claves ejus contempsit ipse sibi regni celestis januam intercludit, nec Satane potest cribrum effugere, qui per eum renuit in fide catholica confirmari. — Innocent. III.: Reg. Ann. VI. ep. 24.

izruči brigi nadbiskupa kaločkoga, da ga u katoličkoj vjeri učvrsti i s crkvom sdruži.[1])

Možda je to bio i uzrok razmirici izmedju dva brata, te Stjepan Nemanja III, za onda vjeran crkvi, godine 1202. podigne oružje proti bratu, koji je zakleo vjernost i podložnost patriarhi carigradskomu[2]) i koji je na to pristao, da bude vasal kralja ugarskoga. Nastala ta razmirica s kojega mu drago razloga, svakako Stjepan protjera ponajprije Vukana iz države, Vukan opet, sprijateljivši se sa Mirkom Ugarskim i dobivši od njega jaku pomoć, protjera drugi put Stjepana, koji se obrati na Kalojana, novoga cara bugarskoga, te dobije toliku pomoć od njega, da je natrag dobio priestol.[3]) Mirko, prije nego-li počme vojevati proti Stjepanu, koji se nije htio priznati za njegova vasala i koga je brat protjerao, obznani papi Inocentu, da bi mu drago bilo, kada bi zadovoljio molbi Stjepanovoj, koji je želio kraljevsku krunu; Mirko nije onda mislio na prava vrhovne oblasti, kojim je temelj stavio, jer se kruna nije davala vasalom bez privole vrhovnoga vladara. Protjeravši Stjepana pod izlikom da priteče u pomoć Vukanu, Mirko piše papi, da je, imajuć u svojoj vlasti Srbiju, na mjesto Stjepanovo postavio Vukana te da hoće onu cielu državu, za sada sebi podvrženu, privesti katoličkoj vjeri; a da mu nebi bilo nemilo, kada bi papa poslao krunu Vukanu.[1]) Inocent ga neposluhne van samo dielomice, a i sám Mirko promieni svoje mnienje, jer poslie dvie godine, premda je papa dopustio, da se Vukan okruni, nije se učinilo ništa, pače o krunisanju nije se više ni govorilo. Inocent s druge strane sjeti Mirka, kako je u drugo vrieme ista ta kruna zatražena od Stjepana, a poslie na molbu kralja ugarskoga, koji je mislio da ima pravo na Srbiju, da mu nije dana, premda su se prije, nedržeći ga protivnikom, u tu svrhu u Srbiju poslali poklisari.[2])

Nu medju dva pruća se brata umieša se medjutim monak Sava, njihov treći brat, te mu podje za rukom izmirit jih, možda razdielivši državu.

---

[1]) Innoc. III.: Reg. Ann. VI. ep. 24.

[2]) Inocent III. davajuć nadbiskupu Kaločkomu vlast odriešiti od grieha Vukana i njegove drugove, piše mu: „Recipiensque ab eis reverentiam corporalem, illos auctoritate nostra suffultus ab obedientie vinculo, quo videbantur Patriarche Constantinopolitano teneri, denunties penitus absolutos. — Innoc. III.: Regest. Ann. VI. ep. 25.

[3]) Ducange (Illyr. vetus et nov. pag. 287) izpravljen od Assemana (Kalendar. VI. 36 et seq.) čitao je s malom pozornošću listove Inocentove; odatle dolazi, da je iz njih izvodio fakta drugče, nego-li bi bio smio.

[1]) Innocent. III.: Reg. VII. ep. 127.

[2]) Innocent. III. Regest. V. ep. 18.

VII.

(Kalojan car bugarski — Kalojan i Inocent. — Papinski poslanici u Bugarskoj; nadbiskup Zagorski vrati se natrag u crkvu. — Papinski poslanici u Bosni; nadb. Zagorski zaprječen doći u Rim. — Trnovo priestolnica Bugarske. — Kardinal Leon od sv. Križa u Ugarskoj; krunisanje Kalojanovo. — Rat izmedju Latinjana, već gospodara carigradskih i Kalojana; konac Baldovina).

Mogući prijatelj Stjepana Nemanje III. Kalojan učvrsti se nedavno na priestolu. On sa svojom starijom braćom Petrom i Ivanom Asěnom I. potiče od plemića bugarskih, koji vuku lozu od bugarskih careva; pa zato oni jako zamrze na Grke, koji su si usvojili njihovu domovinu; spasivši se u njekih tvrdjavah usried brda, kamo se novi gospodari nisu usudili ići, da ih potraže, sačuvali su oni barem njeku svoju samostalnost, čekajući na čas, kada bi mogli osloboditi domovinu i s nova zadobiti priestol svojih djedova. Zla grčka uprava i skupost, koje su se sdružile s drugimi opačinami kod bizantinskih careva, nisu dale dugo čekati na željan povod. Kada god. 1186. Isak Angjeo Komnenski nasliedi na carigradskom priestolu ubijena Andronika Komnenskoga, zaprosi za ženu kćer Bele kralja ugarskoga, a u isto vrieme izašalje ljude, koji da utjeraju nov namet medju Bugari izpričavajuć taj korak svojom ženitbom. Od više godina bio je taj narod potišten te je izgubio uztrpljivost i gledao je sbaciti sa sebe jaram; naraste mržnja i srčba tom prigodom, kada su carevi izaslanici, nenašavši ništa drugo, marvu

odvukli ružeći orobljene gospodare i zlo s njimi postupajući. Onda Petar i Ivan podignu očitu bunu, poslie kako su zahman išli k caru moleći ga, da ih primi medju grčke vojnike te im dade što god zemlje kano vlastničtvo. Ivan Asěn, budući razsrdjen, počne oštro govoriti, i dobije ćušku na zapovied Ivana Sebastokrata. Vrativši se Ivan medju svoje, sabere ih pod oružje, navali na Grke, protjera ih sa svih strana; onda poslie razne sreće dovabi samoga cara u zasjede medju brda i tako ga hametom potuče, da se je s njekolicinom jedva mogao spasiti, ostavivši rukam neprijateljskim svoje šatore i sve dragocjene stvari svoje i svojih.[1])

Nu Ivan Asěn, utemeljitelj novoga niza bugarskih careva, kratko je vrieme mogao uživati svoju sreću, njega ubije njeki Ivanko, a onda pobjegne u Carigrad. Njega nasliedi njegov brat Petar; on lahko uguši bunu podignutu od sljedbenika Ivankovih, koji su bili osvojili Trnovo, podjarmi cielu Meziju i proglasi se carem Bugara i Grka. Petar uzme si za suvladaoca Kalojana, koji je poslie njegove smrti godine 1197. sám vladao.[2])

Kalojan vodio je mnoge ratove osobito proti Grkom, niti je ikada mogao imati Ugre za iskrene prijatelje, koji budući skloni Grkom sbog

---

[1]) Nicetas Choniates, pag. 236 et seq. — Georgius Acropolita, p. 113 et seq. — Assemanus: Kalendar. VI., 99 et seq.

[2]) Jireček: Gesch. der Bulgar. p. 225—230. — Grčki povjestnici različno su zamrsili te dogodjaje, niti je Assemanu pošlo za rukom sve ih razbistriti.

rodbinstva svojih kraljeva, nisu mogli ni po smrti cara bizantskoga zaboraviti na prigodu, kojom je Bugarska oteta Grkom.

Ivan Asěn i Petar htjedoše poslati njekoga od svojih k rimskomu papi, da se opet sasvim sdruže s katoličkom crkvom, da skroz razkinu savez sa grčkom shismom te dadu posvetiti svoj novi autoritet; možda oni i pokušaše poslati koga poklisara; nu, budući okruženi neprijatelji, uz skroz nestalnu državu i rat, nemogoše nikada toga izvesti.[1])

Kalojan, učvrstivši se na priestolu svojih djedova, pomisli na krunu, nu neobrati se u Carigrad, spominjuć se, kako su ju stari bugarski carevi dobivali od autoriteta puno častnijega, nego-li je to autoritet patriarhe bizantskoga, naime od rimskoga pape. Možda je držao takodjer za političku razboritost, ukloniti svaki grčki upliv u svojoj državi, te, prekinuvši svaki savez sa shismatici, s kojimi ni on ni njegova braća nisu više trebali prijateljevati, spasiti crkvu bugarsku od poniženja, kao što je bio domovinu spasio ob robstva. Svakako je sigurno, da se je Kalojan, kada je zasjeo priestol, pokazao sasvim sklonim napram rimskoj crkvi; glede toga pohvalio ga je jako papa Inocent III. i toj sklonosti pripisivao je on, što ga je Bog „uz ratnu buku i uz pogibelji oružja moćno branio i milostivo šitio razširivši granice njegove države.“ Hvalio se je taj kralj, da potiče od plemenite rimske porodice, te da se u njegovoj obitelji baštini ljubav napram rimskomu papi.[1]) Da ga u dobrih odlukah Inocent uzdrži, piše mu i pošalje mu nadpopa grčko-sjedinjene vjere Dominika Brindiškoga kano poslanika, da izvidi, da-li stvari tako stoje, te bi se smio poslati drugi koji odličniji poklisar.

[1]) Kalojan pisa Inocentu III.: „Quamvis fratres mei beate memorie jamdudum voluerint mittere sanctitati vestre, non tamen ad vos pervenire propter multos nostros contrarios potuerunt.“ — Innocent. III.: Reg. Ann. V. ep. 115.

Kalojana gane dobrota papina te je on papinski list smatrao veoma dragocjenim, a poklisaru izkaže svaku čast. Papi odpiše, kako se je veselio, kada je vidio, da je „sveti otac, kano dobar pastir i glava svih vjernika, imajuć volju sve kršćanske sinove crkve katoličke i apostolske sakupiti u jedno, išao tražiti i njega i njegove, premda tako udaljene.“ U triput gledao je Kalojan poslati svoje poslanike u Rim, i nije mu nikada pošlo za rukom; sada „motreći, kako se je sveti otac udostojao k njemu poklisara poslati, te ćuteći se ljubeznim sinom, pošalje k predragomu otcu Blaža, biskupa odabrana za Brandzuber, koji bi, vraćajuć se s nadpopom Brindiškim, Njegovoj se Svetosti zahvalio te duhovnomu otcu i papi ponudio prijateljstvo i podložnost.“ Budući da mu je kašnje Inocent dao kazati, neka bi tražio što god želi, zamoli Kalojan medju ostalimi: krunu i naslov cara, kao što su to od rimske crkve imali stari bu-

[1]) Quod de nobili Urbis Rome prosapi progenitores tui originem traxerint et tu ab eis et sanguinis generositatem contraxeris et sincere devotionis affectum quem ad Apostolicam Sedem geris quasi hereditario jure. — Innoc. III.: Reg. Lib. II. epist. 266.

*

gărski carevi Petar, Samuel i drugi, kao što je to bilo ubilježeno u carskih pomenicah; za to je na uzdarje obećao, da će u svem i skroz slušati na svaku želju rimske crkve.[1]) Inocenta III. razveseli, što mu je poklisar bio tako liepo primljen; nu što se krune tiče, dane predjom Kalojanovim, dade papa izpitati papinske regeste, odakle se dokaže, da su u zemlji, u kojoj je Kalojan gospodovao, mnogi kralji bili krunisani od papa[2]), i da su za vrieme Hadrijana II. latinski svećenici izaslani u Bugarsku, kojim su Grci sbog nepostojanosti Borisove djelovanje zapriečili; i tako taj primjer nestalnosti učini Inocenta obzirnim, te on nije držao za dobro, poslati odmah kardinala kano poklisara; pošalje ipak svoga kapelana Ivana kano poklisara i vikara apostolskoga s pravom, da u cieloj državi Kalojanovoj izpravi, promieni i uredi sve, što god bude smatrao shodnim. Taj poslanik imao je takodjer nalog, da dade one zarediti u svećenike i posvetiti za biskupe od bližnjih katoličkih biskupa, koji su sposobni za biskupsku službu. Osim toga dobio je taj papinski poslanik nalog, da marljivo izpita stare knjige, koje Kalojan spominje, i pronadje istinu glede krune dane djedovom Kalojanovim.[3])

[1]) Nunc autem si placitum est sanctitati vestre nobis istud implere, quidquid imperio nostro duxeritis injungendum, illud ad honorem Dei et Ecclesie Romane complebitur. Calojoannes: Epist. in Innoc. III.: Regest. Ann. V. ep. 151.

[2]) Regesta nostra perlegi fecimus diligenter, ex quibus evidenter comperimus, quod in terra tibi subjecta multi reges fuerant coronati. — Innoc. III.: Regest. V. ep. 116.

[3]) Innocent. III.: Regest. Ann. V. epist. 116.

Činilo se je, da je Kalojan iskren, jer on odpošalje svoje poslanike na papu, i to nadpopa Dominika Brindiškoga i svećenika Blaža izabrana biskupa za Brandzuber[1]), davši jim svoj list i pismo preporučno od Bazilija, nadbiskupa Zagorskoga. Sám nadbiskup bio se je obratio od shisme na rimsku crkvu, a papa ga Inocent opomene, neka bi ostao postojan u sklonosti k svetoj stolici.[2])

Medjutim Ivan Kasamarski, poslanik pape Inocenta, prije nego se uputi u Bugarsku, sustavi se u Bosni, čekajući na sgodnu priliku, da mu bude put siguran. Kulin ban imao je u svojoj državi mnogo heretika, manihejaca, koji su onda bili poznati pod imenom Katara. Kralj ugarski bio je banu odmah naložio, da ima svoje zemlje očistiti od one kuge. Nestalna je bila vjera Kulinova, koji na prigovore kralja Mirka odgovori, da je one držao za katolike; nu drže-li se za sumnjive, da će ih njekoliko u Rim poslati, neka ondje o svojoj vjeri račun dadu. Da se stvari u Bosni izpitaju, poslao je papa nadbiskupa spljetskoga i svoga kapelana Ivana Kasamarskoga.[3]) Čim Ivan tu iztragu dovrši, otidje u Ugarsku, gdje ostane čekajući na poslanike Kalojanove, koji su za kratko vrieme

[1]) Innocent. III.: Regest. V. ep. 117.

[2]) Gaudemus et tuam prudentiam in Domino commendamus, quod Apostolice Sedis magisterium recognoscens scripsisti gratiam et benedictionem S. Cathol. et Apostol. Eccles. te sitire. . . Magisterium Sedis Apostolice recognoscens in nostra et Eccl. Rom. devotione persistas. — Innoc. III.: Regest. V. ep. 119.

[3]) Innocent. III.: Reg. V. ep. 110.

imali na ugarski dvor doći. Za oto vrieme piše Ivan papi, neka bi povećao broj biskupa u Bosni, gdje je u cieloj Kulinovoj državi postojala jedna jedina biskupija, i te biskupije biskup bio je ne davno umro, i zato papi spomene, neka bi se čim prije pobrinuo za izpražnjenu stolicu.[1]) Što se tiče monaka i drugih heretika, to su oni prešli na vjeru katoličku, odrekli su se hereze položivši zakletvu u ruke Ivanove te su obećali, da će živiti prama zakonu katoličkomu.[2]) Kalojan prije nego pošalje poklisare svoje u Ugarsku, pošalje k papi Basilija, nadbiskupu zagorskoga, s darovi i pismom, koje je sadržavalo izpoviest vjere katoličke. Došavši Basilij u Drač, bude zapriečen od Grka ukrcati se na more i put svoj nastaviti; prinužden sustaviti se, pošalje u Rim Sergija i svećenika Konstantina. Već su i u drugo vrieme Grci sve svoje sile naprezali, da Kalojana predobiju na svoju stranu, te mu zaprieče, sdružiti se s rimskom crkvom; nu on jim nepopusti i stalan ostane, pače ne samo da nije htio prihvatiti, što su mu Grci nudili, da će mu dati posebnoga patriarhu za Bugarsku i carsku krunu, nego je on i jedno i drugo zatražio od pape.[3]) Inocent htjede prije porazgovorit se s nadbiskupom, koji se je zaustavio u Draču, i zato mu piše, neka bi došao po što po to.[4]) Basilij po-

[1]) Joannes de Casamariis: Ep. in Innocent. III.: Reg. Ann. VI. ep. 140.
[2]) Dokumenat II.
[3]) Innoc. III.: Regest. Ann. VI. ep. 142.
[4]) Innoc. III.: Regest. Ann. VI. ep. 143.

čeka osam dana, da-li će mu se za to pružiti sgodna prilika; Grci su bili uviek oko njega, a kada se je htio u ladju ukrcati, izbjegao je samo čudom pogibelji, da ga nisu bacili u more oni, koji su bili podmićeni, da ga ubiju.[1]) Otišavši iz Drača dospije u Kravatkor, odakle pošalje svoje poklisare k papi, nesaznavši poslie, da-li su oni u Rim dospjeli ili ne. Poslie kako je petnaest dana čekao, dobije pismo od Kalojana, koji ga pozove u Trnovo te ga o tom izviesti, da su papinski poslanici u Bugarsku nadošli; i tako otidje odanle, i bude mjeseca rujna u Trnovu.[2])

Medjutim Ivan Kasamarski dao se je bio na put i bilo mu je pošlo za rukom uz pogibelji i boj, koji je imao posvuda biti, unići u Bugarsku i doći do Kalojana, premda je upravo u ono vrieme biesnio divlji rat izmedju Kalojana i Mirka kralja ugarskoga, jerbo je ovaj, pod izlikom rodbinstva s Grci, držeći Kalojana za nezakonitoga posjednika, kušao osvojiti Bugarsku, i već je u istinu bio komad Bugarske osvojio, kao što se to može viditi iz pisma, koje pisa poslie Kalojan na Inocenta III., i u kojem se Kalojan tuži, kako je kralj ugarski navalio na pet biskupija, kako ih je oteo i dobra takodjer onih biskupa sebi prisvojio.[3])

[1]) Consilium acceperant projiciendi me in mare, sed eripuit me Deus tuaque sancta oratio — Basilius: Epist. ad Innoc. in Innoc. III.: Regest. VII. ep. 5.
[2]) Innocent. III.: Regest. Lib. VII. ep. 5.
[3]) Pray: Annales regum Hungariæ, Vol. I. p. 189. Vindobonæ 1764.

Kalojan dobije od pape pismo, u kojem ga izviešta, da mu je svu želju izpunio, davši nalog kardinalu Leonu pod naslovom sv. Križa, da mu odnese kraljevske znakove, žezlo i krunu. Biskup Brandzuberski zamoli u ime Kalojana papu, neka bi ovomu dopustio kovati novce s kraljevskim likom, i to dopusti Inocent u znak podpune vrhovne oblasti. Papa poda nadbiskupom u Trnovu vlast, da smiju kruniti nasljednike Kalojanove, samo ako se ovi zakunu, da će biti vjerni rimskoj crkvi, ujedno odredi, da ti isti nadbiskupi budu metropolite a vlast da imaju primacijalnu nad svimi biskupi u Bugarskoj i Vlaškoj.[1])

Inocent piše Basiliju, da je crkvi u Trnovu dao privilegij primacije, odredivši, da istoga Basilija i njegove nasljednike imaju svi biskupi u Bugarskoj i Vlaškoj smatrati za primase ili patriarhe, jer ta dva imena imaju isto znamenovanje. Njemu i njegovim nasljednikom podielio je papa privilegij, da krune kralje bugarske; on je odredio, da se poslie smrti primasove u Trnovu nesmije nitko drugi dati postaviti na primacijalnu stolicu, van onaj, koji se za to odabere po odobrenom običaju; da se ipak svečano posveti za biskupa, koga za takova izaberu metropolita i drugi sufragani one crkve; da pomoćnik ima poslati poslanika na svetu stolicu te zamoliti plašt, a dobivši plašt da ima po propisanoj formuli papi položiti zakletvu, kakovu običavaju polagati primasi i metropo-

[1]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 1.

lite. Umre-li pako koji od metropolita, podloženih primasu, onda ima primas, izpitavši prije zakonitost izbora, posvetiti izabranika te svoga poslanika sa poslanici izabranikovimi poslati po plašt, a onda napokon dobivši taj plašt, sám ga poslati izabranu metropoliti. Inocent takodjer odredi, da se od onoga vremena u buduće oni, koji se zaredjuju u svećenike i posvećuju u biskupe, pomažu svetom krizmom; toga običaja nije bilo u Bugara.[1])

Isti biskup iz Brandzubera, koga je Basilij u Rim poslao, izpovjedi pred papom, da ga nisu svetom krizmom pomazali, kada su ga zaredili; Inocent ga dade pomazati po Ivanu biskupu iz Albana, uz koga su bila još dva druga biskupa.[2])

Čim su do Kalojana došli papinski poslanici i ta viest, da se je odputio kardinal sv. Križa, da ga okruni, svečano podvrgne rimskomu papi sebe i svoju državu, davši poslanikom papinskim podpunu slobodu, da rade u njegovu kraljevstvu sve što god misle, da je za vjeru i za crkvenu hierarhiju nuždno; odredi, da patriarha, biskupi, kler i crkve budu podvrgnute rimskoj crkvi; obeća, da će uviek biti vjeran svetoj stolici, te se obveže, da će istoj stolici duhovno podvrgnuti sve zemlje, koje god bude osvojio.[3])

Kada se Basilij iz Drača u Trnovo povrati, preda mu Ivan Kasamarski papinsko pismo, kojim ga papa imenuje primasom Bugarske i Vlaške,

[1]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 2.
[2]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 3.
[3]) Dokumenat III.

dne 8. rujna god. 1204. dobije plašt te u nazočnosti Kalojanovoj i raznih biskupa i državnih velmoža položi zakletvu vjernosti i poslušnosti. Poslie zamoli on od pape plašt za metropolite u Prislavu i Marici.[1])

Kalojan zatraži od pape, neka bi se patriarhalna stolica uzdržala za uvieke u Trnovu, i zamoli ga, da bi, jer je put dalek do Rima a i pogibeljan sbog čestih ratova, sám kler smio birati i posvećivati svoga patriarhu, da se tako svako zatezanje zaprieči. On zaželi takodjer, da Inocent, šaljuć kraljevske znakove, pošalje takodjer i privilegij ili akat sa zlatnim pečatom, da se za uvieke čuva u priestolnici u Trnovu; odatle bi on spoznao, „da se smatra ljubeznim sinom svete i ortodoksne crkve rimske.“ Postojale su njeke razmirice i priepori glede granica države sa strane Ugarske; Kalojan pripusti rimskomu papi i njegovu poslaniku, da ih oni kano obranici opprediele; molio je ipak papu, neka bi Mirka, kralja ugarskoga opomenuo, da Bugarom vrati njeke njihove zemlje, koje im je bio oteo.[2])

Jedva što je Inocent u Bugarsku bio poslao Leona kardinala sv. Križa, kano svoga poslanika *a latere*, da okruni novoga cara, već je o tom izviestio samoga cara, primasa, nadbiskupe, kler i puk bugarski, opominjuć sve, da dostojno primu kardinala, te mu puste slobodne

[1]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 5. — Od onda do sada nezna se za druge nadbiskupe u onih mjestih.

[2]) Innocent. III.: Regest. VII., ep. 6.

ruke glede reforme, koju je imao izvesti.[1]) Kardinalu Leonu uruči formulu, kojom je trebalo onima dvama nadbiskupima predati plašt, za koje ga je Basilij bio zamolio.[2]) Medjutim znajući, kako je Ivan Kasamarski plašt predao Basiliju i od njega primio zakletvu po željenoj[3]) formuli, pronašao je za dobro, pismeno izviestiti o svem, što god je bilo učinjeno i što se još imalo od kardinala Leona učiniti. Papa pisa na nadbiskupe i biskupe ugarske: „Mi, reče, hoćemo poštovati narode bugarski i vlaški, koji se povraćaju k crkvi rimskoj, te hoteć jih poštivati duhovno i vremenito, šaljemo im kano apostolskoga poslanika kardinala sv. Križa, čovjeka obzirna, poštena, i nam osobito mila, da utvrdi one narode u sklonosti napram svetoj stolici.“ Prolazeć Ugarskom i Srbijom taj poslanik, bilo je od potrebe, da sve stvari uredi i razpravi, koje god je mogao; zato ga papa vruće preporuči kleru ugarskomu i srbskomu, da ga dostojno primu i s njim dostojno postupaju.[4])

Kardinal donosio je sa sobom krunu, žezlo i zastavu, o kojoj je papa bio rekao Kalojanu, neka bi ju primio i njom se služio u ratovih, sjećajuć se na muku Gospodinovu i na dužnost, da bude vjeran nauku rimske crkve te Bog jakost poda njegovoj mišici i u bieg utjera njegove neprijatelje.[5])

[1]) Innocent. III. Regest. Ann. VII. ep. 8 et 9.

[2]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 11.

[3]) Dokumenat IV.

[4]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 13, 14.

[5]) Innocentius III.: Regest. VII., ep. 12.

*

Leon bude liepo primljen u Ugarskoj i čašćen na svaki način; nu u isto vrieme nije se Mirko ustručavao pokazati svoje negodovanje glede krunitbe Kalojanove. Sustegnuo se je ipak pred kardinalom, prama kojemu se pokaže veoma uljudnim, ljubeznim i prijateljnim na toliko, te se je činilo, da se je pred njim svoje kraljevske časti odrekao, samo da mu u svem zadovolji.[1]) Poslie kada je Leon odkrio namjeru, da će otići, dade kralj poslanikom krasnu pratnju, koja se naprvo pošalje, poljubivši ga rekne mu s Bogom, dade mu i veselo od njega primi obećanje osobitoga prijateljstva, i davši mu kraljevske darove ne samo da se nije protivio njegovu putovanju, nego je svojim poslanikom zapovjedio, neka bi ga častno sproveli u Bugarsku, obećavši mu, da će mu na granici dati uručiti pismo, koje treba da tajno ostane, prama kojemu bi imao gledati, da se učini mir s Bugari. Poslanik, nesluteći ništa zla, u družtvu s pratnjom kraljevskom dospije do blizu granice; nu kada se približi kuli Kevu pred Dunavom, prieko koga su ga velmože bugarski čekali, da mu počast izkažu, na jedanput zabrane mu ići napried, te mu se preko poklisara, netom nadošla, obznani, da nesmije niti on niti biskup bugarski, koji je s njim bio, Dunav preći, prije nego-li dovrši ugovor mira izmedju Ugra i Bugara. Kardinal o tom nehtjede ni čuti, držeći za nepristojno, miešati tako vremenite stvari sa duhov-

[1]) Ita ut quasi deposita gravitate regali, universa conareris efficere que sibi crederes complacere. — Innoc. III.: ad reg. Hungar.; in Regest. Ann. VII. ep. 126.

nimi, i misleći takodjer, da bi se svakako laglje dalo sporazumjeti, poslie kako on sám svoju misiju kod Kalojana dovrši. I tako nehtjede on odanle natrag se vratiti; nu oni ga zadrže kano sužnja, dadu ga čuvati od više nego tri sto osoba, zabrane pod najstrožimi kaznami svim na okolo prodati im ma koju stvar ili kakovu pomoć pružiti bud biskupu bugarskomu bud ikomu od pratnje kardinalove. O svem tom bude papa točno izviešćen, i on sbog toga ukori kralja te ga zapita: „Vajme! predragi sinko, gdje je kraljevska milostivost, vjera kršćanska, osobita ona sklonost, koju si kazivao da imaš napram nam i svetoj stolici?“ Još pridoda: „Bog oprostio onim, koji ti dadoše toli opak savjet, te htjedoše razdor sijati izmedju kralja i svećenika.“ Zapovjedi mu, neka bi nepravdu popravio, kardinala na slobodu pustio, njemu samomu poštedio bol, da ga kazni, jer, nemogavši pripustiti tolike smutnje, kaznio bi ga, premda bi ga za to srce bolilo.[1])

Mirko mišljaše, da ima dobar uzrok, što radi tako zlo; k papi pošalje viteza s pismom, u kojem veli, da mu sveta stolica mora biti osobito sklona sbog zasluga njegovih otaca; da Kalojan nepravedno zauzima zemlju, danu za miraz od grčkoga cara vlastitoj supruzi, sestri kralja ugarskoga, i da je on strašno opustošio Srbiju, podvrženu kruni ugarskoj; da Kalojan nema prava na nikakovu zemlju, premda si je on mnogu nepravedno usvojio, pa zato da se

[1]) Innocent. III.: Reg. An. VII. ep. 126.

je čuditi, kako ga crkva tako brzo može u zaštitu uzimati, te ni nepitavši za savjet kralja ugarskoga, onoga usurpatora kruniti, otegotivši tim načinom još više očekivanu zadovoljštinu sbog nasilne usurpacije Zadra od strane Mlečana.

Inocent III. odgovori mu u pismu, koje je uzor blage jakosti i neprestrašive rieči: Ivan Kasamarski uvjerio je sa strane kralja ugarskoga svetu stolicu, da će se poklisarom poslanim u Bugarsku dopustiti prost i miran prolaz, kada budu onamo išli i odanle se natrag vraćali. Ako su djedovi kralja ugarskoga i bili skloni svetoj stolici, dobili su i oni od nje pomoć, čast i jakost; neka se i sam sjeti, kako mu je u početku njegova vladanja, kada mu je bila jako razrovana država, sveta stolica pritekla u pomoć, povrativši mir, te, bio taj mir kako mu drago stalan i utvrdjen, bilo bi željeti, da se bolje čuva. Prelazeć na ostalo pridoda: da mu se zahvaljuje, što je učinio na čast poslaniku, zahvaljuje mu takodjer, što je razpustio vojsku, koja je već sabrana bila proti Bugarom; tražio bi, da mu se zadovoljština učini glede uvreda, koje da su mu Bugari nanesli u Srbiji; nu što se tiče Kalojana, kano da si je on nezakonito usvojio zemlje za miraz dane ženi cara grčkoga, ugarkinji, i kano da je on posjeo mjesta, na koja nema prava, to mu „s dobrim mirom budi rečeno, da nepoznaje istine; jer su se u Bugarskoj u staro vrieme mnogi kralji izmienili, koje je sveta stolica okrunila, kano što su to Petar, Samuel i drugi, pošto se je kralj bugarski sa pukom bio obratio na propoviedanje

onih, koje je papa Nikola poslao; nu poslie, kada su Grci zavladali, izgube Bugari kraljevsku čast i postanu robovi pod težkim jarmom carigradskim, dok nisu dva brata, Petar i Kalojan, od porodice starih kraljeva, počela ne toliko osvajati, koliko natrag uzimati zemlju svojih otaca, te postala u jedan dan pobjeditelji velikih knezova i mnogobrojnih naroda. Neniečemo, da su možda na silu oteli koji komad zemljišta, nastavi Inocent, nu opetujemo za sigurno, da su velik diel zemalja na temelju otčinskoga prava natrag uzeli; tako te mi nenamjeravamo Kalojana okruniti na tudjem već na vlastitom zemljištu, kao što su to naši predšastnici činili predšastnikom njegovim, i hoćemo, da on povrati zemlju, koju god nepravedno posjeduje, ali da i njemu drugi povrate zemlju, koju god oni nepravedno posjeduju, jer je i on tražio, da odlučimo što je pravo izmedju tebe i njega.[1])

---

[1]) „Sed tandem prævalentibus grecis, Bulgari perdiderunt regiam dignitatem, quia immo compulsi sunt gravi sub jugo Constantinopolitano servire, donec novissime duo fratres Petrus videlicet et Johannitius de priorum regum prosapia descendentes, terram patrum suorum non tam occupare quam recuperare ceperunt, ita quod una die de magnis principibus et innumeris populis mirabilem sunt victoriam consecuti. Non ergo negamus quin forsan aliquam partem terre violenter invaserint, sed constanter asserimus, quod plurimam terre partem de jure recuperavere paterno. Unde nos eum non super alienam terram, sed propriam ad instar predecessorum nostrorum regem intendimus coronare, volentes ut et ipse terram restituat injuste detentam et terra injuste detenta restituatur eidem

Što se tiče djelovanja poslanikova, Inocent dokaže, kako se on nemože upotrebiti, da se mir učini, dok on, koji je toliko vremena bio u Ugarskoj, nebude koje vrieme boravio i u Bugarskoj, jer nebi mogao s uspjehom nagovoriti Kalojana, da prihvati ugovor, prije nego si nad njim steče autoritet, izmirivši ga s crkvom i njoj ga podvrgnuvši.

Mirko, videći, da mu snage nestaje, namjeravao je, svoga sina dati za kralja okruniti; nu po kršćanskom pravu onih vremena trebao je za to privolu papinu. Znao je Inocent, da bi silno na srce kraljevo djelovao strah, da će mu se uzkratiti ta privola, pa zato primetne: „Neka pomisli, kako bi primio viest, da se papa opre krunisanju njegova sina; neka sad uvidi, kako je papi, što se on opire krunisanju sina duhovnoga, i to sina, koji se skrušen vraća k otcu.“ Kao što su iz crkve izobćeni Mlečani i Francezi, što su osvojili Zadar, tako bi se kaznio i Kalojan, u slučaju ako bi se, dobivši krunu, ustručavao pokoriti se odluki papinoj glede razmirica, koje ima s Ugri. Zato neka više neoklieva, nego neka odmah na slobodu pusti kardinala i druge, ako još toga nije učinio.[1])

Mirko pusti na slobodu poslanika, i srdačno mu se za to zahvali papa[2]), koji je znao vlastita prava braniti plemenito, potištene štititi

cum ipse postulaverit hoc a nobis et de terris invasis faciamus inter se et ipsum utrique parti justitiam exhiberi.“

[1]) Inocentius III.: Regest. Ann. VII. ep. 127.
[2]) Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 137.

srčano i s poslušnimi postupati dobrostivo. Slavjani u Bugarskoj činom izkusiše, koli je veliku ljubav prama njim Inocent gojio, i koli velikom je jakošću branio pravo i čast njihovih kraljeva i prava njihovih naroda.

Preveseo bude dan, kada kardinal Leon iza toliko zapreka unidje u Bugarsku. S velikom svečanošću bude Kalojan okrunjen; kardinal blagoslovi krunu dne 8. studenoga godine 1204. i postavi ju caru na glavu, žezlo mu dade u ruku, pruži mu zastavu, a veselje Bugara bilo je neopisivo, vidivši, da im je tako posvećeno pravo i blagosovljeno uzkrisenje njihove domovine.[1]) Gdje su Grci najprije pomoćju barbara, onda pomoćju kneza razbojnika a napokon silom oružja upropastili carstvo slavjanskoga naroda i sam taj narod potištili, a da nije ni glasa podigao grčki patriarha na korist tih upropašćenika, ondje je rimski papa posvetio carstvo s nova uskrsnulo i riečitom rieči branio slobodu, koju je natrag dobio taj isti narod, te je podučio kralje veoma moćne i sebi drage, kako da štuju tudja prava.

Kardinal poslanik donese i Baziliju, primasu u Trnovu, pastirski prsten, bule, naputke papine, i pomaže ga dne 7. studenoga svetom krizmom i posveti ga za primasa, a poslie pomaže isti dan i dva metropolite i druge biskupe.[2])

[1]) Et universa Bulgaria atque Blachia et omnis imperii mei pertinentia valde glorificavit et sanctitatem vestram magnificavit. — Innocent. III.: Regest. Ann. VII. ep. 230.
[2]) Innocentius III.: Regest. Ann. VII. ep. 231.

Medjutim križari, razsrdjeni izdajom i nevjerom grčkom, sruše grčko carstvo i osvoje Carigrad. Kalojan, smatrajuć ih pogibeljnimi susjedi, piše papi i zamoli ga, neka bi im naložio, da nediraju u bugarsko carstvo, koje ih neće ništa uznemirivati; nu ako se oni, prezrievši njegov autoritet, usude njega napasti, onda da će se poslužiti oružjem, a papa neka mu to neuzme za zlo.[1]) Isto tako govori on i o Ugrih; on se je smatrao jakim, i nije se pokazivao spremnim, uvrede podnositi.

Nu novomu latinskomu caru carigradskomu dodje na pamet, da osvoji za carstvo one zemlje, koje je Kalojan natrag dobio, te osorno odgovori poslanikom toga Bugara: da je ovomu govoriti sa Latinjani ne kano kralj već kano sluga. Kalojan odgovori, da on s punim pravom posjeduje carstvo; da krunu ima od pape; hoće-li oni, poslužit se oružjem, da će i on izaći na bojno polje sa zastavom sv. Petra.[2])

Knezovi grčki, prezreni i uvriedjeni od poglavica križara, ponudiše se Kalojanu, i on, raz-

[1]) Eis scribatis quatenus distent ab imperio meo et sic Imperium meum nullum malum eis facit, neque ipsi nobis parvipendant. Si forte ipsi conati fuerint contra Imperium meum et parvipenderint eum et occidetur ex eis, non habeat sanctitas vestra Imperium meum suspectum, sed sint universa libera — Innoc. III.: Regest. Ann. VII. ep. 230.

[2]) Gesta Innocent. III. c. CVIII. — Sam Baldovin izpovieda u svojem pismu, da se je Bugarom reklo: „Quod pacem non haberent cum illo (Caloiohanne) nisi redderet terram ad Constantinopolitanum imperium pertinentem quam ipse violenter invaserat.“

srdjen zahtjevi Latinjana, primi ih i obeća ih braniti. I oni pobune Traciju i Macedoniju, protjeraju Latinjane iz Drinopolja, pozovu Kalojana u pomoć, jer je Baldovin, sakupivši na brzo malu vojsku, pošao proti njim; medjutim postave po tornjevih zastave bugarske. Kalojan dopre do blizu grada, uznemiri neprijatelje; od njih napadnut odvabi jih, kamo je htio, spravi jih u nered i tako ih u tjesnac natjera, te su oni, uzprkos svojoj prevelikoj sili, ili mrtvi pali ili zarobljeni bili. I Baldovin bude zarobljen i u Trnovo odveden, gdje su s njim kano sa vladarom postupali, nu na koga su dobro pazili.[1])

Henrik, brat cara zarobljenika, izviesti papu Inocenta o tom žalostnom dogodjaju te ujedno obtuži Kalojana, da je potajno u savezu s Turci.[2])

Nu Inocent nepovjerova tim tužbam, spozna, da je Kalojan njekim načinom bio prije uvriedjen, te mu piše radujuć se kano „sjajnomu slavju, koje je slavio nad onimi, koji ga htjedoše jako uznemirivati.“[3]) Obeća mu izposlovati, da će ga odsele ostaviti u miru, i opomene ga, neka bi Baldovina pustio na slobodu i s njim se sporazumio u dobrom i istinskom miru, te ga izviesti o tom, da će Henriku pisati, neka

[1]) Qui ab eodem Johannitio satis, ut asserunt, pro tempore honorabiliter procuratur. — Henricus: Epist. ad Innoc. III. in Innoc. III.: Regest. Ann. VIII. ep. 131.

[2]) Henric: Epist. l. c.

[3]) Sperantes quod tu in devotione sacrosancte Romane Ecclesie matris tue proficere debeas incessanter, per cujus merita gloriosum acquisisti triumphum adversus eos qui te nitebantur graviter molestare. — Innoc. III.: Regest. Ann. VIII. ep. 129.

*

bi prestao već uznemirivat ga. Pa zbilja to i učini, stavljajuć pred oči Henriku, kako bi mir i prijateljstvo izmedju obadvie države od velike koristi bilo po jednu i drugu državu.[1])

Nu Kalojan nastavi rat, održi pobjedu blizu Seresa, opustoši zemlje sve do Soluna. Ni Inocenta, koji ga je s nova molio, neka bi Baldovina pustio na slobodu, neposluša; nehtjede s Latinjani mir učiniti. On piše papi, da je on čvrst ostao u sklonosti k rimskoj crkvi i k svetoj stolici, te za to da je pripravan dati krv i život[2]); nu možda je imao nadu, da će osvojiti i Carigrad, pa budući da je bio ponosit sbog pobjede, nije se dao lahko sklonuti na mir, ni poslie smrti Baldovinove. O Baldovinu, tom nesretnom vladaru zna se samo to, da je poslie svoga sužanjstva na brzo umro; pripoviedaju se strašne stvari o koncu njegova života; nu dokazi tomu se nenavode, te ona pripoviedanja, dvojbena i onako, malo zaslužuju, da im se vjeruje, jer se ni medjusobno neslažu.[3])

Kalojan umre godine 1207. bez djece. Poslie njegove smrti zasjedne nezakonito na priestol Boril, sin njegove sestre; dočim je Ivan Asěn II, sin Asěna I. morao pobjeći medju Ruse, da se spasi, a poslie se povrati, da pomoćju Rusa natrag dobije otčevu baštinu; i napokon, iza duge

---

[1]) Innoc. III.: Regest. Ann. VIII. ep. 129, 135.

[2]) Te in devocione Apostolice Sedis perseverare firmiter asseveras et si necesse foret caput exponeres pro eadem. — Innoc. III.: Regest. Ann. X. epist. 65.

[3]) To isto tvrdi i Hurter u svojoj poviesti Innoc. III. u svez. III. str. 33 i sl. izdanje Milansko 1858.

borbe, osvoji cielu državu[1]), a Borila uhvati i oči mu dade izkopati. Sada opet stane propadati carstvo bugarsko i Ivan Asěn obrati se na Grke i obljubi shismu; čini bo se u poviesti naroda slavjanskih, da se shisma i propast nedadu razdružiti.

VIII.

(Stjepan Nemanja III. kralj Srbski okrunjen od Honorija III. Kulin i heretici u Bosni. — Franjevci i dominikanci medju Slavjani, biskup Kreševski skinut sa svoje časti. Ivan Ponsa biskup bosanski; pismo Grgura IX. — Misije u Bosni; manastiri. — Ivan Asěn II. car bugarski prija shismi. Asěn II. i Grgur IX.)

Dok je Bugarska, jedva uskrsnula, s nova propadala, počela se je Srbija pod svojimi katoličkimi vladari dizati. Poslie kako je Sava svoja dva brata Vukana i Stjepana Nemanju III. pomirio, potraje ta sloga, pa kada je Sava god. 1208. donesao tielo pobožnoga otca svoga u Studenicu, i jedan i drugi dodju na grob otčev. Stjepan je možda kadikad naginjao ka Grkom; nu na svoju sreću imao je za ženu kriepostnu Helenu nećakinju Henrika Dandola, iskrenu katolikinju, koja privede na pravi put svoga supruga.[2])

---

[1]) Jireček: Gesch. der Bulgar. p. 243 et seq. Prag. 1876.

[2]) Ex suasione uxoris rejecto schismate etc. — Dandulus Lib. X. c. IV. part. 29; in Rer. Ital. XII. 340. — Stephanus Rassie Servieque Dux suasu uxoris sue neptis quondam Henrici Danduli ducis Venetiarum de schismatico fit catholicus. — Laur. De Monacis: Chron. de reb. ven. p. 152. Venetiis 1768.

Poslie smrti bratove jedva što Stjepan Nemanja III. zasjedne na priestol, pošalje odmah u Rim biskupa Metoda sa svojim pismom k papi Honoriju III.; u tom pismu veli, da „kao što svi kršćani papu ljube, štuju i otcem i gospodarom smatraju, i on takodjer želi zvan biti vjernim sinom njegovim i rimske crkve, i moli ga, neka bi mu blagoslovio krunu i utvrdio autoritet.“[1]) Papa Honorij III. blago primi poslanika i molbu i odredi, da ima papinski poslanik poći, da okruni kralja Stjepana.[2]) Nu, da nenastanu nove razmirice sa strane Andrije, kralja ugarskoga, koji si je prisvajao vrhovnu oblast nad Srbijom, Honorij poda Stjepanu naslov kralja Rašije. Stjepan bijaše prvi od Nemanja, koji je nosio krunu blagoslovljenu od pape, a zato se i nazva prvovjenčani. Krunu od pape zatraži ne samo Stjepan, nego i brat mu Sava, koji, vrativši se u Srbiju na opetovnu molbu svojih monaka, na molbu ortodoksnoga patriarhe latinskoga i cara carigradskoga, stane upravljati crkvom u Srbiji s naslovom patriarhe, a sa sjedištem u Ipeku.[3]) Ta dva brata bijahu katolici i pobožni; jednoga i drugoga štuju Slavjani kano svetce; i jedan i drugi bijahu bez dvojbe sdruženi sa apostolskom stolicom.

---

[1]) Dokumenat V.

[2]) Thomas Archid. Histor. Salonit. c. 26 in Schwandtner: Rer. Hungar. Script. III. p. 574.

[3]) Marnavit, Vita S. Sabae. — Farlatus: Illyr. Sacr. VII, 34. — Lequien: Oriens Christ. II, 319 et seq. — Assemanus: Kalend. V. 40 et seq. — Martinov: Ann. eccles. p. 43 et 231.

Iza svoje smrti ostavi Stjepan četiri sina, Radislava, Vladislava, Stjepana i Predislava; taj zadnji, sliedeći svoga strica, ode u monake, a poslie postane nadbiskup u Srbiji pod imenom Save II; poslie kratkoga vladanja svoga brata zasjedne priestol Stjepan, koji podigne Srbiju do velikoga blagostanja i sjaja.

Sa Srbijom graničila je Bosna, podvržena kruni ugarskoj a upravljana od bana Kulina, koji je, kako se čini, htio prijateljevati s hereticí, nu poslie dodje on k sebi i pokazujuć se katolikom, podigne zemlju, kojom je upravljao, do velikoga blagostanja; preostane ipak uviek sjeme heretika, i oni svakom sgodom podignu glavu, kušajući prevladati domovinu ili ju barem uzbuniti. Nesrećom štitiše ih ponajprije Kulin, a poslie, što je još gorje, Daniel biskup bosanski.[1]) Dobro je bilo, što je crkva bosanska, čiji je biskup stolovao u Kreševu, podpala godine 1207. pod nadbiskupa spljetskoga. Poslie smrti Kulinove, Andrija, kralj ugarski, poda Cibislavu bansku čast u Bosni, odrešitu katoliku i izvrstnomu upravitelju, nu ni njemu nepodje za rukom sasvim iztriebiti patarene. Honorij III. pošalje dne 3. prosinca godine 1221. u Ugarsku svoga kapelana Akoncija i povjeri mu tu zadaću, da se bori proti heretikom u Bosni, koji su u raznih mjestih javno svoju bludnju izpoviedali.[2]) Kroz tri godine radio je Akoncij; iznemogao od posla svrši svoj život u tom apo-

---

[1]) Farlatus: Illyric. Sacr. IV. 45 et seq.

[2]) Honorius III.: Regest. Ann. VI. ep. 69.

stolskom djelu, nu malo je koristio.[1]) Njegovim nagovorom borio se je proti heretikom Ugrin, nadbiskup kaločki, čovjek veoma revan, znanstven i silan duhom ne običnim. Papa Honorij III. zahvali mu se za sve, što je učinio, te ga opomene, neka bi nastavio svoj rad.[2])

Nu proti heretikom, i da se vjernici sačuvaju te neokuže, proizašla su ne davno iz krila crkve katoličke dva nova reda, koje su zaveli dva velika muža različna po poreklu, domovini, ćudi, običajih, nu užežena obojica ljubavju k Bogu, i neumorna u iztraživanju onoga, što je bližnjemu od koristi. Talijan Franjo iz Asisija i Španjolac Dominik osnuju s dopuštenjem i s blagoslovom rimskoga pape malu braću (franjevce) i braću propovjednike (dominikance). Ugrin kaločki shvati odmah, od kolike bi mu koristi bili oni kriepostni ljudi za oto sveto djelo, da naime pobijaju heretike, pa zato pozove dominikance u Bosnu. Nu dok su ti mirno sa religioznom blagošću propoviedali, nametne Ugrinu kralj ugarski dužnost, da heretike i silom podkuči, koji su se uz prietnje i preuzmožnost na mnogih mjestih podigli na oružje. Naviesti se križarna vojna, i toj se pridruži jedan od velmoža ugarskih.[3]) Kralj ugarski obeća Ugrinu, da će mu dati sve one zemlje, odakle bude protjerao

[1]) Thomas Archidiac. Histor. Salonit. c. 27, p. 577 i 29, p. 581.

[2]) Honorius III: Regest. Ann. IX. ep. 328.

[3]) Honorij III. ukori sina Margarite onda već carice carigradske, što nije išao boriti se, premda je na se uzeo križ. — Honorius III.: Reg. Ann. XI. ep. 466.

heretike; nu njegovo poslovanje nije se moglo razprostrieti malo dalje prama srcu Bosne; zato pošalje Grgur IX. svoga poslanika Jakoba iz Pekorare u Ugarsku i preporuči mu, neka bi strogo izpitao razloge, sbog kojih hereza uzprkos svim naprezanjem neće da prestane. Poslanik pronadje, da je tomu glavni uzrok biskup u Kreševu, koji je pao u sektu patarena te skroz jedne misli bio s heretici. Možda u njega nije bila toliko opakost, koliko to, što je bio kratke pameti i neznalica; nu Grgur IX, jedva što je iz pisma Jakobova začuo za taj dogodjaj, odgovori odmah: „tvrdio onaj biskup ma kako, da je više pogriešio sbog toga, što je priprost, nego-li sbog drugoga čega, nu buduć da se u sličnih griesih malo razlikuju posljedice onoga, koji može biti prevaren, od posljedica onoga, koji vara[1])“, zato, hoteći odstraniti pogibelj, koja prieti dušam, odredjuje, da se onaj čovjek sasvim odstrani od uprave crkve bosanske, te da se njeki učeni i pobožni ljudi izaberu, koji da se posvete za biskupe u onoj pregolemoj pokrajini.

Bosna je bila siromašna, te je zato papa želio, da novi biskupi budu takovi, da im nebude težko približit se siromahom, nego da, ljubeći siromaštvo Kristovo, gledaju primjerom dobrih djela te nesretnike izbaviti iz bludnje.[2])

[1]) Quia non in peccato hujusmodi decipere vel posse decipi multum differt. — Gregorius IX.: Regest. Ann. VII. ep. 164.

[2]) Paupertatem Christi pauperis imitando ardenti spiritu ad despectos accedere non recusent, ut per exemplum boni

Čovjek takove krieposti i takove svetosti, kakova se je zahtievala za najtežu upravu, nadje se medju dominikanci i zove se Ivan Ponsa nazvan Teutonac po svojoj domovini; bio bo je rodom iz Vildhausena u predjelu Osnabrücka.[1]) On bude poslan, da primi duhovnu upravu Bosne, premda se je tomu njegova duboka poniznost opirala, držeći se nesposobnim za takav posao. Nu Grgur IX, veoma mio prijatelj sv. Franji i sv. Dominiku, čovjek, koji je sproveo cio svoj život medju redovnici i svetci, znao je razpoznati, kako se velik duh i velika ljubav sakrivaju u tom poniznom fratru. Piše mu dakle dne 17. listopada godine 1234., da ga je imevao „u nadi, da će se pomoćju njegovom, odabranom posudom Gospodnjevom, izkoreniti heretička bezbožnost;“ i zato mu zapovjedi, neka, naoružavši se postojanošću i jakošću, započme djelo svoje, te mu urodi plod života vječnoga.[2])

Ivan je još ostao u dvojbi; činila mu se je za njega previsoka čast, pretežko breme činila mu se biskupska služba, i zato izrazi papi želju, da bi se zahvalio. Grgur IX. bijaše velik papa, jedar starac od više nego devetdeset godina, koji se je od toliko godina neprestrašivo borio braneći prava crkve proti najmoćnijim vladarom i proti istomu caru Fridriku II. Nje-

operis et documentum sermonis eos ab errore, auctore domino revocantes, reddituri patrifamilias de talento sibi credito rationem, cum exultatione de sparso semine manipulos valeant reportare. — Id. Ibid.

1) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 29.

2) Gregorius IX. Regest. Ann. VIII., ep. 256.

mačkomu. Grgur IX. podnosio je boli svake vrsti u dugoj borbi, najprije kano kardinal obavljajući najteže poslove i vršeći najnježnije službe, a poslie kano papa razpršujući najlukavije nevjernosti, uništujući i najtajnije urote, opirajući se nasilju, svake vrsti usurpaciji, izdaji, navali oružja ili potvora; taj čovjek, najveći svoga vieka, imao je uviek Boga pred očima, a pravda mu bila pravilo; i mnogo je podnosio i ljubio je mnogo; imao je dakle pravo i drugim govoriti o patnjah, i poznavao je načine, kako da o njih svetcu govori. Pisao je dakle Ivanu Teutoncu:

„Onaj, koji je u vojnu Kristovu upisan, treba da dovrši trku započetu; jer Gospodin slavu daje ne bitki, već borbi, on nedaje krune onomu, koji počme, već onomu, koji uztraje... Nepristoji se, brate moj, da moliš dozvolu, da se zahvališ, jer ako ti ostavivši mreže Gospodina i sliediš s Petrom, i ako si uzevši na se križ pastirske službe do sada muževno se i borio proti neprijateljem razapetoga, budući oboružan oružjem božjim; ako te sada i tlače patnje rata, ako te zapreke, koje ti se u borbi za vjeru suprostavljaju, na to i navode, da se natrag povučeš; ljubav ipak napram Bogu zahtieva i korist duše tvoje i crkve tebi povjerene braće, da neuzmakneš patnjam službe, koju ti je Bog povjerio. Da nisi od borbe Gospodnje odvratio jaku ruku svoju, dok te onaj, za koga sada vojuješ, nepozove onda, kada se oslobodiš iz tamnice ovoga tiela, u dom pravoga mira, te ti rukom blage utjehe neobriše znoj tvoje

borbe, postavivši ti na glavu dragocjenu krunu... Martin, slavni taj priznavaoc Kristov, o kom znamo, da se je cieli svoj život borio za Boga, nije se bojao umrieti, nu nije se ni ustručavao podnositi nove muke i živiti na korist puka. Zato te opominjemo i zapoviedamo ti, da, odustavši od molbe, da se zahvališ, i nepropustivši spasonosno upravljati tvojom crkvom, tako se srčano opreš heretikom i onim, koji se protive crkvi božjoj, te tebi, koji se za Krista boriš, angjeli medju sobom priprave mjesto, gdje će te primiti u nebu, kada ostaviš svoje tielo." [1])

To pismo, budući poteklo od onoga, koji je osim riečju govorio i primjerom, nagovori Ivana, i on počne Bosnom prolaziti propoviedajući po svakom mjestu proti bludnjam, koje su se već odviše bile razprostranile. Poviest njegove misije čini se da je pjesnička legenda. U pratnji od njekolicine, siromašne kao i on, s malom prtljagom, kojom je oprtio oslića, neumorno je išao po slavjanskih zemljah noseći istinu i kršćansku naobrazbu na sve strane. Poslie dvadeset i pet godina još se je sjećao Bela IV., i s njim sjećali su se i Slavjani svetoga života i čudesnih djela onoga čovjeka. Još se je uviek ćutio ganutim onaj kralj, kada god je na to misli, kako je Ivan, sav žalostan sa žalostnimi, samo ono smatrao dobivenim, što je mogao siromahom dati; čudnovita je bila rieč njegova; svi su ga ljubili, i sam kralj s pobožnom njekom ugodnošću znao bi nabrajati i ču-

[1]) Gregorius IX: Reg. Ann. IX. ep. 229.

desa od njega učinjena, kada bi o tom pripoviedao.[1])

Grgur IX. uzme u zaštitu svoju katoličkoga bana bosanskoga i dobra, koja je baštinio od svojih otaca, i u obranu prava njegova napram kralju ugarskomu.[2]) U Bosni ostadoše udovica i sin staroga bana Stjepana: Cibislav, za onda knez Voskurski, sačuva se čist i kao katolik medju heretici, „kano liljan medju trnjem"; Grgur IX. uzme njega i majku njegovu u svoju zaštitu i preporuči ih nadbiskupu ostrogonskomu i pečuvskomu, neka bi se za njih pobrinuli.[3])

I franjevci nadodju u Bosnu, da rade oko obraćenja onoga naroda. Iz manastira u Zadru, Spljetu i Dubrovniku poteku u Bosnu, gdje su poslie imali manastire u Livnu, Fojnici i Sutiskoj.

Imena i dominikanaca i franjevaca sviet je većim dielom zaboravio; bili su to siromašni fratri, koji su donosili mir i naobrazbu s vjerom i s ljubavju; sviet, koji podiže spomenike i statue silnikom, osvojiteljem, koji su tolike zemlje krvju nakvasili, pomućenim umovom, koji razdvojiše duhove i posijaše mržnju, koja potraja kroz vjekove, da u žalost zavija narode, taj sviet nesjeća se onih, koji su zemljom prolazili dobro tvoreći i mir davajući, donoseći

[1]) Bela: Epist. ad fratr. pred. in Farlat. IV. 52.
[2]) Gregorius IX.: Regest. Ann. VII. ep. 292. 293.
[3]) Gregorius IX.: Regest. Ann. X. ep. 183—186. — Fabianić (Stor. dei frati minori in Bosnia etc. p. 41. Zara, 1863.) pomiešao je toga Cibislava sa banom bosanskim.

Boga i naobrazbu, gdje nije to još poznato bilo, ili gdje je o tom malo ne uspomena izginula bila.

Andrija, kralj ugarski, povjeri godine 1235. Bosnu svojemu sinu Kolomanu, kralju slavonskomu, koji je mogao bolje nad njezinom upravom bditi, jer je s njom graničio.[1]) Grgur potakne i toga vladara, neka bi gledao očistiti onu siromašnu pokrajinu, i pohvali njegovu revnost, njegovu pobožnost, njegovu ljubav k vjeri, opominjuć ga, da i odsele tako čini, kako je to dosele činio.[2]) Biskupu bosanskomu poda punomoć poslanika apostolskoga; dade poslati druge dominikance, gledajuć tim doskočiti nestalnosti Ninoslavovoj, koji, povrativši se k vjeri katoličkoj, i opet natrag pane u bludnju.[3]) Do godine 1238. fra. Ivan Teutonac još nije bio posvećen za biskupa; nu te godine vidivši Grgur IX., da je malo ne sva hereza savladana, htjede ga dati postaviti za biskupa, te naloži biskupu Kumanskomu, neka bi ga posadio na biskupsku stolicu, izviestivši ga, da Ivana, ako bi se opirao, svakako na to prisili odrešitom zapoviedju u ime svete stolice, te se poskrbi, da Ivan bude

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. IX. ep. 189.

[2]) Sicut olim sic et in posterum fervens habearis et sedulus ut qui Christum ex toto corde diligis, de terra tua oppro brium abstulisse perfidie comproberis. — Gregorius IX.: Regest. XII. ep. 353.

[3]) Qui pravitatem hereticam contemnens ad catholicam rediti unitatem, in erroris invium sicut accepimus damnabiliter est relapsus. — Gregorius IX. Regest. Ann. XII. ep. 357. — XII. 90, 175.

posvećen.[1]) I tako bude napokon godine 1238. dominikanac Ivan Ponsa posvećen za biskupa bosanskoga.

Od biskupa bosanskoga vrlo se je razlikovao nadbiskup barski; slabo se starajuć za disciplinu klera i dobrobit puka, zlo je on upravljao Srbijom te je pustio, da se malo po malo uvuče popustljivost i izkvarenost. Grgur IX. to popravi, naloživši glavaru dominikanaca rimske pokrajine, neka bi onamo poslao njekoliko svojih dominikanaca, da reformiraju biskupije srbske u poglavarih i udih.[2])

Više brige zadavala je Grguru IX. Bugarska, gdje je Ivan Asěn II. u savezu sa Vataksom, carem grčkim, podigao oružje proti Latinjanom u Carigradu, te je, osvojivši Galiopolj, gdje je okrutno poubijao stanovnike, otišao, da obsjedne Baldovina II. u samoj priestolnici. Stara snaga, oživila u Latinjanih, pobiedi još jedanput i suzbije natrag obsjednike, mnoge od njih poubijaju a mnoge zarobe; malo iza toga dvadeset i tri ladje, koje pokušaše iz nenada grad zauzeti, panu sve u ruke branitelja. Nu Ivan Asěn i Vataks neklonu duhom, te sakupe novu vojsku, kada je papa Grgur poslao pismo na kršćanske vladare poglavito na Belu, kralja ugarskoga, neka bi u pomoć pritekao žalostnoj kobi latinskoga carstva.[3]) Asěnu piše, neka pretrgne svezu sa shismatikom Vataksom, te nevojuje više proti Latinjanom; Asěn nije za to mario, a Grgur je

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XII. ep. 52.
[2]) Gregorius IX.: Regest. Ann. X. ep. 54.
[3]) Gregorius IX,: Regest. Ann. IX. ep. 313.

onda nadbiskupom ostrogonskomu i kaločkomu naložio, neka bi Asěna, ustraje-li u tvrdokornosti, proglasili izobćenim iz crkve, s kojim se nesmije obćiti, dok neučini dostojnu zadovoljštinu.[1])

Nu Bela, kralj ugarski, zapleten u rat i razmirice sa bližnjimi vladari, imajući u svojoj državi ljudi, koji su se njegovu autoritetu protivili, nije mogao na to misliti, kako da Carigradu u pomoć priteče ili proti Ivanu Asěnu rat vodi.[2]) Grgur se onda obrati na Asěna, da s njim neposredno tu stvar razpravi, a upotrebi za to sgodu, što mu je Asěn pisao uvjeravajuć ga, da je vjeran crkvi, i nudeć se u onom, u čem može poslužiti svetoj stolici[3]) te pošalje u Bugarsku Salva de Salvi, biskupa iz Perugjije, da kano apostolski poslanik razpravlja o stvarih carigradskih i drugih, koje su se ticale Asěna i pape. O tom poslanstvu izviesti kralja ugarskoga, moleć ga, da častno primi biskupa Salva na njegovu prolazu, i da gleda u pomoć priteći kolebajućemu se carstvu carigradskomu i tako izbaviti iz velikih pogibelji, koje mu priete.[4]) Biskupi u Bugarskoj bijahu još sdruženi sa svetom stolicom, i Grgur pisa na nadbiskupe, biskupe i opate one države, veleć jim, da šalje biskupa iz Perugjije, koji će „im pokazati ljubav,

---

[1]) Gregorius IX. Regest. Ann. X. ep. 80.
[2]) Pray: Annales regum Hungar. Vol. I. p. 245.
[3]) In humilitatis spiritn te Deo et Ecclesie Romane prona devotione substernens, magnanimitatem tuam nobis placitam satagis exhibere. — Gregorius IX: Regest. Ann. XI. ep. 96.
[4]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XI. ep. 97, 110.

kojom jih papa srdačno grli“, te ih zamoli, da poslanika primu srcem odanim i spremnim poslušnut ga.[1])

Asěn piše Grguru IX. pismo puno ljubavi i privrženosti svetoj stolici, tako te se je Grgur veoma razveselio, premda nije bio bez bojazni, neće-li te ljubavi brzo nestati.[2]) Prodje njekoliko mjeseci, a Asěn se odprto sjedini sa shismatici godine 1238., uzme u zaštitu sve heretike, i tako prisili papu, da se onaj s nova obrati na kralja ugarskoga, neka bi sa križari podigao oružje proti njemu, da ne samo heretikom otme branitelja, nego da takodjer razprši silu saveznika Vataksa iz Carigrada.[3]) Bilo je zato od potrebe, da se medju Baldovinom carigradskim i kraljem Belom sklopi savez; nu zahtjevi, koje je na Bugarsku stavljalo najprije carstvo grčko, a onda carstvo latinsko carigradsko, mogli su biti zaprekom prijateljstvu; jer Bela nebi bio htio uzeti oružje i poduzeti rat s prevelikim troškom, kada nebi smio neprijatelju uzeti koji komad zemlje. Pa zato Grgur IX. nagovori Baldovina, da stavi crkvi u ruke prava istinita ili kriva, koja ima na Bugarsku, Beli pako dopusti zadržati one zemlje, koje bi osvojio.[4]) Nužda je gonila, da se brza pomoć pruži latinskomu carstvu, propoviedalo se na križarnu vojnu, Grgur podielio proštenja, sam kralj Bela pripravljao se, da osobno predvodi vojsku u Bugarsku, i

---

[1]) Gregorius IX. Regest: Ann. XI. ep. 112.
[2]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XI. ep. 113.
[3]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XI. ep. 373.
[4]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XI. ep. 374. 375.

papa odredi, da se ima moliti, kada rat započme.[1]) Do onda imao je Bela valjanih razloga, zašto se nije pobio sa Asěnom, jer je ovaj za ženu imao Mariju, kćer kralja Andrije, a po tom njegovu sestru; nu Marija umre godine 1237.[2]) Nu taj čvor, razvezan s jedne strane, bio je puno jači sa strane Vataksove, čiji je sin za ženu imao nećakinju Belinu, a sam Bela imao je za ženu sestru Vataksovu; tako se kralj ugarski sbog toliko obiteljskih veza nehtjede zaratiti s Grci, pače papi dade nadu, da će sam Vataks ostaviti shismu. Što se tiče Asěna, Bela je bio spreman s njim se zaratiti, pod pogodbom ipak, da njegova bude zemlja, koju proti Bugarom zadobije[3]), premda je Vataks uvrede Asěnu nanesene, smatrati mogao, kano da su njemu učinjene. O tom pisa Bela IV. Grguru IX. mjeseca lipnja godine 1239.; nu u ono vrieme nebješe još pripravan za rat, u kojem se baš nije činilo, da će lahko sretan biti. Nu, dok se je pripravljalo oružje, Asěn se s nova promieni i obrati na Latinjane, a na otu misao dodje on ne samo sbog straha, da će ga u isto vrieme napasti Bela i Baldovin, nego takodjer sbog sumnje porodivše se o Vataksu, koji je, sbog svojih razloga, pokazivao, da je spreman, pomiriti se s latinskom crkvom. Grgur nije puno vjerovao u tu dobru volju, koju je taj Grk pokazivao; nu vjerovao je u nju Bela, koji je o

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XI. ep. 448. — XII. epist. 211, 212, 213, 214, 216, 217.

[2]) Assemanus: Kalendar. V. 177.

[3]) Bela ad Gregor. in Theiner: Monum. Hungar. sacr. illustr. I. 170. 171.

tom opetovno u Rim pisao.[1]) Asěn svakako, uzpostavivši prijateljstvo s Baldovinom, dopusti mu slobodan prolaz kroz svoju državu, i tim umiri papu; nu nezna se, da-li se je prije smrti s katoličkom crkvom sjedinio. On umre godine 1241., i to je ona kobna godina za Slavjane, koja napuni krvju i propašću Ugarsku, Moravsku, Srbiju, Bosnu i Dalmaciju, godina, koja vidje po Tatarih opustošene zemlje, propale crkve, malo ne uništene ciele narode.

IX.

(Tatari, prva viest o njih u Ugarsku donesena od fra. Julijana. — Tatari u Ruskoj. — Tatari u Moravskoj. — Tatari u Ugarskoj. — Suzbija se kleveta prišivena Grguru o Tatarih. — Tatari u Dalmaciji, u Bosni. — Heretici u Bosni).

O Tatarih prvu viest donese malo prije toga vremena u Europu njeki fratar dominikanac, koji dopre do njih, a zatim brzo se natrag vrati, da naviesti novi taj bič, koji je na slavjanske narode imao doći. To je bio Julijan, jedan od četiri dominikanca, koji, doprievši do zemlje Alana, spaze, kako su tu veoma prestrašeni sbog očekivane navale strašnih neprijatelja. Dvojica od njih morala su ostati u Alaniji, a fra. Julijana i fra. Gerazda puste neka put nastave, i oni ga i nastave, dok, nadošavši u Veg, Gerazdo neizdahne, nemogavši više odoljeti potežkoćam veoma ružna puta. Julijan, došavši medju Mordvience, pronadje, da su si Tatari taj puk već podvrgli; poslie sazna, da je kod Ta-

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. V. ep. 221.

*

tara sve spremno, unići u Rusiju; nije onda na drugo mislio, van da o tom izviesti ruske knezove; izviesti o tom najprije kneza u Suzdalu, koji mu reče, da je ne samo Rusija u pogibelji, već i Ugarska i cieli zapad, i potakne ga, neka bi odnesao tu viest kralju Beli IV.[1]) Julijan je putovao oprezno i već je koncem godine 1237. bio u Ugarskoj; pisao je biskupu Perugjijskomu, poslaniku apostolskomu, zaključujuć: neka bi se papa pobrinuo za sve, što se ima učiniti, da se od kršćanskoga puka i crkve božje odstrani takav bič.[2])

Dok je fra. Julijan navieštao dolazak Tatara, ovi se već podigoše i unidjoše u Rusiju, razdieljeni u četiri reda pod zapovjedničtvom Batù-a, Gajuka sina kana Otkai-a, Mangù-a i Baidara nećaka čuvena kana Tchinghiza.[3]) Batù dopre godine 1237. do obala Volge i pred Bulgar, velik grad iztočnih Bugara; Mangù prodje zemljom Kazara i Pečeneza. Tatari „mnogobrojni kano skakavci", kako kaže ljetopis Novgorodski, osvojivši Bulgar, bace se na Onuzlu, razore ju te zapovjede Juriu Vladimirskomu, da se podvrgne; on nehtjede, nego propusti u pomoć priskočiti knezovom u Pronsku, Muromu i Rjazanu; gradovi Pronsk, Bjelgrod i Igeslavec budu razoreni; u Rjaznu borili se ruski knezovi pet dana, šesti dan bude grad osvojen,

[1]) Theiner: Monumenta Hung. sacr. illustr. I, 151. et seq.
[2]) List je u Dudiku: Iter. romanum, I. 317. et seq. Beč, 1855.
[3]) De Mailla: Ljetopis kinezki od Ton-Kien-Kang-Mou-a. Vol. XXVII, pag. 4. — Deguignes: Histoire génèr. des Hungs III, 95. Paris, 1757.

stanovnici zadavljeni ili umoreni uz strašne muke. Vsevolod, sin Juriev bude u Kalomni hametom potučen i jedva pobjegne u Vladimir; Batù osvoji Moskvu, ubije Filipa Hainku, koji ju je branio, poubija stanovnike i zapali grad. Dne 2. veljače 1238. dodju Tatari pred Vladimir, odakle je Juri pobjegao povjerivši obranbu toga grada sinovom Vsevolodu i Mstislavu. Poslie sedam dana barbari unidju u grad, sažgu žene, starce, djecu, koji su se svi zatvorili u prvostolnu crkvu; u borbi umru ona dva kneza. Suzdal i Pereislava i drugih deset gradova budu razoreni, niti se je još maknuo Juri od obala Site, gdje se je bio utaborio. Dne 4. ožujka nastane strašna bitka, i on boreć se umre. Jedan grad padao je za drugim; Torjek bude zapaljen, poslie kako se je petnaest dana opirao; nu onda se Tatari obrate drugamo, pa, poslie kako je propao Kozetsk, povrate se u iztočnu Bugarsku i medju Poluse.[1])

Te nesreće nisu dotekle, da opamete ruske knezove, koj nisu prestali medjusobno se boriti; medjutim Batù, podvrgavši si malo ne Poluse,

[1]) Dugloss: Historia polonica, I. 640. (koji u tom bludi, što te dogodjaje navodi god. 1228.) Ljetopis Novgorodski, pag. 127. et seq. — Ljetopis Kostromski I., 101. — Ljetopis od Puškina cit. od Karamsina. — Deguignes: Hist. des Hungs. III. 95. — Karamsin: Poviest Ruske III., 319. et squ. — A. Remusat: Mèmoires sur les relations politiques des princes chretiens . . . avec les Empereurs Mongols; u Mémoires de l' institut royal de France, Academie des Inscriptions VI, 404. Paris, 1822. — Kulczynsky: Chronol. magnorum Moscoviæ ducum. p. 279. edit. Tornac.

gledao je godine 1239. da im zatre zadnje ostanke. Najjači izmedju poglavica kod Polusa, Kothian, pošto kako se je do skrajnosti borio, bude potučen u pustinji Astrakan, te pobjegne sa 40.000 svojih k Beli, kralju ugarskomu[1]), dočim se Batù povrati u Rusku, razori Pereiaslavu, drugi pako Tatari zapale Černigov, odakle Mstislav Glebović pobjegne u Ugarsku[2]), poslie kako se je sdvojno branio. Mangù s druge strane, nadošavši u Pesotchny, pošalje izaslanike u Kiev, taj veliki grad, taj sveti grad, taj „dragi kamen Ruske", kako ga nazivaju povjestnici ruski, da ga pozovu, neka bi se predao. Knez Mihael, ne samo da nije odgovorio, nego je pobjegao u Ugarsku; Daniel Halički postane gospodarom Kieva, postavi boljara Dimitriju, da brani grad, pa otidje i on u Ugarsku, da traži pomoći. Nu Tatari pod Batù-om sjedinivši se s onimi pod Mangù-om, predobiju na silu Kiev, poubijaju njegove branitelje i stanovnike; od grobova Olge i Vladimira neostane ni traga; sgrade, crkve, manastiri katolički i shismatički, sve to bude obraćeno u pepeo, te od staroga Kieva neostane drugo van ime, koje baštini nov grad, koji je nastao puno kašnje na mjestu, gdje je još u XIV. vieku jedva koja razvalina pokazivala, da je bila „mati ruskih gradova."[3])

---

[1]) Pray: Annales reg. Hungar. I. 251. — Gebhard: Gesch. d. Reichs Hung. II. 103.

[2]) Karamzin: Stor. d. Russia IV. 9.

[3]) Mattheus Miechov. De Sarmatia Asiana L. I. c. 2, 3; in Pistorio: Corpus histor. Polon. I. 122 et seq. Basileae, 1582.

Ladigina, Kuminjec, Halic, Vladimir svi ti gradovi budu u pustoš pretvoreni.[1])

Po što su se bjegunci utekli u Ugarsku i savjeti zasužnjenoga Dimitrije, branitelja Kieva, pobude u Batù-u misao zaratiti se i s kraljem ugarskim. On unidje medjutim u Poljsku, opustoši Lublin i Zavichost[2]); prošavši kroz Bug i Vislu osvoji Sandomir, zadavi cistercite pred žrtvenici u Kopřivnici; u Turskom na Carni bude tako oštro dočekan od Vladimira, palatina Krakovskoga, te se je morao na rusko zemljište natrag povući, da vojski sile namakne.[3]) Vrati se natrag sa trostrukom vojskom, jedna od njih dne 18. ožujka godine 1241. potuče Poljake u Chmieliku, tako te su stanovnici iz Sandomira i Krakova od straha pobjegli u Ugarsku; poslie pobjede u Chmieliku otidje u Šlezku, i zahman pokuša predobiti Vratislav branjen ne toliko oružjem, koliko molitvom blaženoga Česlava, glavara dominikanaca; nu poslie dne 9. travnja godine 1241. Tatari nadvladaju i ubiju u Ljegnicu cviet Šlezaka skupa s njihovim vojvodom Henrikom.[4])

---

[1]) Deguignes: Hist. des Hungs. III, 96. — Balan: Storia di Gregorio IX. Vol. III. 408 e seq.

[2]) Dlugoss: Hist. Polon. I. 670. — Math. Miechov. De Sarm. Asiat. 123.

[3]) Ennelius ad Ennenfeld: Annales Silesiae; in Sommersberg: Rer. Silesiacar. II, 248. — Boguphalus Poznaniensis: Cron. Polon. p. 60. — Dlugoss: I. 670 et seq. — Math. Miech. 123.

[4]) Annal. Capituli Cracoviens. in Pertz: Monum. Histor. Germ. XIX, 598. — Annales Vratislav. ibid. 527. — Boguphalus: Cron. Cracov. 60. — Anonym. Gnez-

Onda se okrene bič na Moravsku, koja nije imala ni branitelja ni gospodara svoga; na sreću pošalje Venceslav, kralj češki Zdislava Stemberga sa njekoliko Čeha, neka bi gledali spasiti ovu pokrajinu. Dne 9. lipnja godine 1231. bili su Tatari u Moravskoj; popale razna mjesta; kod špilje Hosteineberžke na Karpatih budu žestoko suzbijeni; ubijajući i pustošeći bace se prama Olomucu, te popliene sve do prieko Brna; u manastiru Reygernskom poruše žrtvenike, obezčaste grobove, upropaste onaj glasoviti benediktinski manastir, kao i manastir premonstratski u Obrovici, isto tako i druge manastire, koje god su mogli spetiti; nu dne 25. lipnja navali na njih iznenada Stemberg, ubije svojom rukom njihova vodju Bajdara i tako ih natjera, te su se bacili u Ugarsku, kamo je Batù već bio unišao.[1])

Mjeseca ožujka godine 1241. bio je Batù prešao granice ugarske; kralj Bela, potučen

nens. in Sommersberg II, 82. — Ennel. ab Ennenfeld. Annal. 249. — Turrocz: Cron. Hung. p. 150. — Dlugoss: Hist. polon. 675 et seq. — Sarnicius: Hist. pol. 1096. — Math. Miech. 123 et seq. — Deguignes, III. 97. — Klose: Gesch. v. Breslau I, 428. — Raumer: Gesch. d. Hohenstaufen IV, 11. — Balan: Stor. di Gregorio IX. Vol. III. p. 421 e seq.

[1]) Sembera: Wpad Mongolü do Moravy, pag. 37, Olmutz 1842. — Boczek: Cod. diplom. Mor. III. 5, 96. — Dubravius: Hist. Bohem. p. 150 et seq. — Dlugoss: I. 682. — Pelzel: Gesch. d. Böhmen. I. 122 et seq. Prag. 1782. — Dudik: Gesch. d. Benediktiner Stiftes Reygern etc. I. 185. Brünn, 1849. — Dudik: Mährens allgemeine Gesch. Vol. V. p. 303 et seq.

odmah s početka, kada se je upro, da se opre onoj silovitoj bujici, pobježe i pisa papi Grguru: „Tatari su okrutni i živinski, oni pale crkve i manastire; neka priteče sveta stolica u pomoć puku kršćanskomu, da zaprieči propast roda ljudskoga; zakasni-li malo, sve će biti izgubljeno.“[1]) Nu u istinu bilo je već sve izgubljeno kada je kralj Bela tako pisao. Kumani Kothianovi (Kuthenovi) našli su utočišće kod Ugra i dobili zemalja medju Dunavom i Tisom, i lahko bi ih bilo obratiti na kršćansku vjeru; nu oni zadrže još njeko vrieme opaku, žestoku ćud svojih otaca.[2]) Svakako bi bili morali ti bjegunci izviestiti Ugre, neka bi se za same sebe pobrinuli, nu nova srčba porodi se proti kralju sbog dana utočišća, rasla je mržnja, koju su velmože pokazivali proti kraljevskoj moći, koja je njihove ohole težnje neugodno suzprezala.[3]) Kada je dakle Bela velmožam zapovjedio, da budu spremni za rat, oni pako prezru tu zapovied, i jedna se pošalje mala vojska na obranu u klanjce karpatske; Batù nije se za to starao, nego on, navalivši i razbivši onu vojsku, počme i po Ugarskoj harati. Bela zatraži pomoći u susjeda, sakupi vojsku u Pešti, gdje se na brzo barbari pokažu; dne 29. ožujka udare Tatari na Vac i zapale diel toga grada, kamo su velmože kano u sigurno mjesto poslali svoje žene i svoje dra-

[1]) Theiner: Monum. Hung. Sacr. illustr. I. 182.
[2]) Rogerius: Miserabile carmen; in Schwandtner: Rer. Hungar. I. 294. — De Rewa: De monarch. Hung. Ibid. II. 630. — Pray: Annales I. 251.
[3]) Rogerius: Miserabile carmen p. 295.

gocjenosti. Puk u Pešti pobuni se proti kralju, što nehtjede izaći u boj, ubije Kothiana, nepravedno obtužena, kano da je on pozvao Tatare, te se tim nepravednim i ludim činom prouzroči, da su se Kumani od osvete sjedinili sa Tatari. Cviet velmoža ugarskih i biskupi najsrčaniji sdruže se sa Belom, koji napokon izadje i postavi bojno polje na Sajo viš Egera pred neprijateljem. Nu na dan bitke, razdvoje se duhovi, nepokorne postanu čete, malo ne svi velmože padu pod neprijateljskim mačem; Koloman, vojvoda Slavonski, borio se je hrabro, te je ostavio bojno polje, kada je bila sva nada izgubljena, i pošto je Bela već bio pobjegao. Tatari se razprše po Ugarskoj, Bela pako, kada je njegovo nesretno kraljevstvo u svakom kutu mačem i ognjem bilo već opustošeno, sustavivši se u Zagrebu, pisa dne 18. svibnja Grguru IX., tražeći od njega pomoći.[1])

Različiti pisci, neimajući na pameti hronologije niti ne poznajući dokumenata, biede papu

[1]) Rogerius: Miserabile carmen. 299 et seq. — Annales Mellicienses; in Pertz: Monum. IX., 508. — Annales Wormat. in Pertz XVII, 46. — Thomas Archid. Histor. Salonit. c. 38 p. 613. — Cont. Annal. Lambecens; in Pertz IX, 559. — J. de Turrocz: Cronic. Hungar. 150. — Da se je poslanik izaslao iza bitke kod Saja a ne prije, očevidno je odatlje, što je izaslan iz Zagreba, gdje Bele nije bilo prije nego-li je onako nesretno hametom bio potučen. Rogerij (Miser. carm. p. 311) isto takodjer tvrdi. Nema pravo Pray, što veli, da se je to prije dogodilo, a još manje ima pravo Deguignes, veleći, da se je sve to dogodilo god. 1242., on se je dao u bludnju zavesti načinom, kako je Rogerij računao.

Grgura IX., da je napustio Slavjane u tolikoj pogibelji; sám Bela podaje razlog onomu, koji brani to mnienje; piše bo, da se: „Grgur nije dostojao sažaljenje ma samo riečmi izraziti nad porazom Ugra.“[1]) Papa Aleksandar IV. odgovarajuć Beli godine 1259. dokaže mu nepravednost njegove tužbe[2]); historički dokumenti opravdavaju sasvim Grgura. Kada je Bela tražio pomoći izviešćujuć papu o dolazku Tatara, Grgur IX. bio je i sám u samom Rimu kano obsjednut od preopaka cara Fridrika II., pravoga vrutka zlu kršćanstva.[3]) Dok su Tatari na granicah carstva ciela kraljevstva pustošili, pa i u samom carstvu Moravsku, Šlezku i druge zemlje krvju i požarom napunjali, Fridrik je samo gledao, kako da bude u neprijateljstvu s crkvom, a rat vodi s narodi, koji su branili prava ugovori posvećena, nu koja on htjede nogama pogaziti.

Na toliko je neistinito, da se Grgur IX. nije pobrinuo, ni riečmi sažaljenje izraziti nad nesrećom Slavjana Ugarske i drugih zemalja, te je on, primivši Belino pismo, zaplakao i pisao, da je srce njegovo, premda ga pritisak ma kojega vjernika veoma žalosti, u toj nevolji kraljevstva ugarskoga, za koju je puno roneć suze iz pisma kraljeva saznao, tim veća bol obuzela, što se osobite ljubavi sjeća, koju je našao u

[1]) To predbacuje i Raumer: Gesch. d. Hohenst. IV, 14, a čemu se je čuditi i Dudik: Gesch. d. Stifts. Reygern. I, 182.

[2]) Alexander IV.: Regest. Ann. V ep. 191.

[3]) Razlozi za to navodc se u Balanu: Storia di Gregorio IX. Vol. III. pag. 430 et sequ.

*

onom kraljevstvu. I mi, nastavlja papa u pismu na Belu, koji te sa svoje strane u tolikoj nuždi niti možemo niti smijemo ostaviti, pobrinut ćemo se za uspješnu pomoć i savjet te, uzimajuć pod apostolsku zaštitu tvoju osobu i tvoju obitelj, podieljujemo tebi i svim onim, koji uzmu križ proti Tatarom na obranu kraljevstva tvoga, iste povlastice i proštenja, što se daju svim, koji pomažu svetu zemlju.“ [1])

Niti su te Grgurore rieči bile prazne; jer je on zapovjedio, neka bi se odmah križarska vojna proti Tatarom naviešćivala, te je biskupu[2]) vačkomu dao vlast, pače strog nalog, da tu vojnu proglasi, i proglasiti dade u Ugarskoj i u bližnjih zemljah, „imajući pred očima, kako Tatari idu na zator cieloga kršćanskoga puka, te kako se vojujući proti njim polučuje spas svih.“ [3]) Naloži svim, da štite, pomažu, štuju Belu; kleru zagrebskomu zapovjedi, da od Bele odstrane svaku nepriliku, da mu štite prava, dobra, obitelj; franjevcem i dominikancem preporuči križarsku vojnu.[4]) Još je jednoć pisao papa Beli, čim je naime saznao za cielu veličinu štete, „da ga je, saznavši, kako su Tatari na Ugarsku svoje razbojničke ruke protegnuli i tako ju opustošili, te su, opustošivši nju, porazili i njezine stanovnike, spopala žestoka i težka bol i na toliko ga je to ražžalostilo, te se nije mogao uzdržati, da suzami nepokaže žestinu boli; pače

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. V. ep. 79.
[2]) In virtute obedientiae, districte precipiendo mandamus.
[3]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XV. epist. 79.
[4]) Gregorius IX.: Regest. XV. post. ep. 79, et ep. 80, 90.

tim da je veću bol ćutio, što je oplakivao i samu crkvu u njem ranjenu, koji je bio toli plemenito udo ove crkve, a toli okrutno zlo stavljen porazom svojih vjernika.“ Pa bodreć ga, reče mu: neka se postojanošću naoruža proti nesreći, neka sa svake strane potraži pomoć, da se opre navali tih čopora; on pako da će sve učiniti, da mu pomogne; da će i mir učiniti s Fridrikom, samo ako taj mir nebude dirao u slobodu i prava crkve.[1])

Grgur je dakle Beli barem dva lista pisao; ako ih je Bela dobio, onda je papu ocrnio, kada je tvrdio, da papa ni riečju nije sažaljenja izrazio nad nesrećom Ugarske; ako je pako Fridrik II., koji je već pazio na svaki korak te je malo zatim obsjedao Rim, zapriečio, da pisma nedospiju onamo, kamo su bila upravljena, onda će i to biti jedna od tolikih opačina toga opakoga cara. Fridrik, umoljen od Bele za pomoć, odgovori: da on namjerava prije podvrgnuti si papu i Rim; a onda da će misliti na Tatare; da je oružje podignuo proti Rimu, da natrag dobije carska prava; podvrgnuvši si papu da će savladati Tatare, kao što običaje nadvladati svakoga neprijatelja.[2])

Fridrik je medjutim pred vladari europejskimi lagao veleći: da ide u Rim, posavjetovat se s papom, što bi trebalo učiniti proti Tatarom. Pomoć pako, koju je dao, bile su tužbe proti Beli IV., zaključujuć, da nemože paziti na ne-

[1]) Gregorius IX.: Regest. Ann. XV. ep. 108.
[2]) Huilard-Bréholles: Histor. diplom. Friderici sec. Vol. v. pag. 1143. et seq.

prijatelje vanjske, dok mu je vojevati proti neprijateljem domaćim. Ti pako neprijatelji domaći bili su papa i Rimljani. Na toliko je opak bio način djelovanja Fridrikova, te se je raznio glas, da je on u tajnom savezu sa Tatari i da ih je on pozvao, da se osveti kralju ugarskomu.[1]) Grgur je dakle nevin bio krvi Slavjana; toj krvi bio je puno više kriv car Fridrik.

Kaidan s Tatari progonio je Belu, predusevši si, da ga dostigne; unidje dakle u Slavoniju, dočim je kralj, utekavši iz Zagreba, pobjegao sa svojom ženom i sinovi u Dalmaciju, najprije u Spljet, a zatim u Trogir. Slavjani bili su već pobjegli u šume i na brda; Tatari dodju ipak s jako velikom brzinom; saznavši Kaidan, kako im je kralj izbjegao, dade sve u Ugarskoj zarobljene zadaviti, a njegovi su ljudi oko tih nesretnika strašan ples izvodili uz divlje pjesme. Iza toga opustoše Hrvatsku, bace se sve do pod Spljet, mjeseca ožujka godine 1242. navale na Kliš, nu obrate se brzo prama Trogiru misleći, da je tamo kralj; ovaj zakloni svoju ženu i sinove na njeki otok te je na ladji čekao, što će se dogoditi. Poslie kako su se cieli ožujak zadržali u zemljah Dalmacije i Hrvatske, pomisle na povratak; oni se bace na Bosnu i Rašiju, i u isto vrieme uznemire Dubrovnik, zapale Kotor, opustoše Sfakiju i Drivast. Oni se razprostru po Srbiji te kano i u Bosni, sve u njoj

[1]) Fertur hoc malum ab imperatore in vindictam regis Hungarie cum Tartarorum populo procuratum quod Bela sibi obstiterit. Joannes Victoriensis; in Böhmer: Fontes rerum germanicarum. I, 279.

unište; onda, prošavši brzo Ugarsku, razore još razna mjesta, uznemire diel Austrije, i nestane ih povrativši se u svoj zavičaj.[1]) Bela se onda povrati natrag u Ugarsku.

Nesrećom domovine okoriste se i ovaj put bosanski heretici, da podignu glavu i uznemire zemlju. Što god je izvedeno bilo nastojanjem Ivana Ponse, franjevaca i dominikanaca, brigom i oružjem Kolomana, sve je to bilo izgubljeno. Na veću nesreću Ivan se je bio odrekao biskupske časti u Bosni, i papa Grgur napokon je pristao na to godine 1240., te je on, postavši provincijal u Lombardiji, otišao iz Bosne. Koloman, pobožni taj vojvoda, umre godine 1241. od rana dobivenih od Tatara; Ninoslav, ban bosanski, nije se istina odrekao vjere katoličke, nu nije ni pokazao, da je proti heretikom. Novi biskup Aimo povrati se na svoju stolicu, poslie kako su barbari otišli, nu nadje sve razoreno; nema tu crkava, nema manastira, već su tu veoma smjeli patareni, tu strveni katolici.[2]) On piše o tom papi Inocentu IV., koji razcviljenu crkvu preporuči pomoći Benedikta, nadbiskupa kaločkoga, i ovaj se u istinu sasvim pobrine za to, da ju očisti od heretika, a poslie dokaže papi, kako bi dobro bilo i koristno, da stolica bosanska bude podvržena metropoliti kaločkomu. Aimo ne samo da je na to pristao, nego je i svjetovao i silio navodeć papi za to valjanih

[1]) Thomas Archidiac. Histor. Spalat. p. 613. 614. — Rogerius: Miserab. carmen p. 318. Ovaj kaže, da Kaidan „destruxit Bosnam et regnum Rascie.“

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 53.

razloga, medju kojimi bio je ovaj ne baš neznatan, što je nadbiskup kaločki imao i vlast državnu na diel Bosne, te zato bio i posagradio više kastela na različitih mjestih na obranu proti heretikom. Papa htjede u tom raditi suglasno sa kraljem ugarskim; ovaj drage volje pristane uz to, što je i onako i njegova bila želja, a Inocent dade onda tu stvar izpitati po njekom opatu i raznih crkvenjacih iz Vesprima i Zadra.[1])

Medjutim buduć da su heretici već bili premožni, nastane potreba, opriet jim se oružjem; papa pošalje križ nadbiskupu kaločkomu, koji sa raznimi križari unidje u Bosnu i heretike privede k dužnosti.[2]) I kralj ugarski bude pozvan, da podupre taj podhvat.[3]) Od onda pa dalje vršili su nadbiskupi kaločki metropolitska prava na Bosnu, kako veli Farlati, a sveta stolica je na to mučke pristala ili sigurno nije tomu protuslovila, premda se nadbiskupi spljetski nisu nikada tih prava odrekli.[4]) Nu tu je nješto više od skrovite privole; ima bo pismo Inocenta IV., u kojem dne 26. kolovoza 1247. zapovieda biskupu zadarskomu, opatu cistercitskomu u Jegru, i prioru u Pietralbi u biskupiji čanadskoj i vesprimskoj, da izpitaju istinitost tih navoda, te bosansku crkvu metropolitskoj crkvi u Kaloči podvrgnu, budu-li pronašli, da se stvari tako imaju, kako se je o njih izviestilo.[5])

---

[1]) Innocentius IV.: Regest. Ann. IV. ep. 39.
[2]) Innocentius IV.: Regest. Ann. IV. ep. 55, 56.
[3]) Innocentius IV.: Reg. Ann. IV. ep. 53.
[4]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 54.
[5]) Innocentius IV.: Regest. V. ep. 155.

Ninoslav, ban bosanski, bio je sumnjiv raznim osobam, jer je prijateljevao jednoć sa heretici; Inocent IV. naloži biskupu sinjskomu i glavaru franjevačkomu u Spljetu, neka bi izpitali istinu, nu saznavši, da se ban nije odielio od pravovjernosti katoličke, nego je bio u drugo vrieme primio samo pomoć od heretika proti svojim neprijateljem, naložio je mjeseca ožujka godine 1248. nadbiskupu kaločkomu, da ga pusti u miru.[1])

X.

(Inocent IV. i Kaliman Bugarski. — Inocent IV. i Srbija, Ivan Piano-Karpinski nadbiskup barski. — Stjepan Dragutin, Stjepan Uroš II. u Srbiji i papa Nikola IV. — Banska čast u Bosni Stjepan Dragutin i papa Nikola IV. — Bonifacij VIII. i Slavjan — Mihael Kaliman u Bugarskoj; razdori i nesloge — Juraj Terterij i Nikola IV.).

Zemlja slavjanska, koja je u ono vrieme više od drugih potrebovala njegu rimskih papa, bila je uviek Bugarska, gdje je shisma i hereza jedna drugu podržavala.

Ivana Asěna II. nasliedi godine 1241. njegov sin Kaliman I., upravo u vrieme, kada su Tatari Slavjanom toliko štete nanieli. Nu, bila djela Asěna II. za vrieme zadnjih mjeseca njegova života kakova mu drago, sigurno je, da je Kaliman sklopio savez sa Grci i Vataksom, te se odlučno podao shismi.

---

[1]) Innocentius IV.: Regest. Ann. V. ep. 699 et 700. — Iz tih se pisama vidi, da su u bludnji oni, koji vele, da je Ninoslav bio mrtav već g. 1242. ili 1243.

Inocent IV. pošalje u Bugarsku god. 1245. raznu malu braću, podielivši joj velike povlastice na korist ovoga naroda.[1]) On ju preporuči Kalimanu, komu piše dugo pismo, tumačeć mu točno nauk katolički, osobito gledom na primat Petrov. Tužeć se, što je crkva grčka i bosanska svojom nepokornošću odciepljena od glave obćenite crkve, zaklinjao je Kalimana, „da nebi odgadjao svoj povratak k jedinstvu svete rimske crkve“, te da bi se okoristio naporom, što ga papa ulaže, da ga privuče k crkvi. „Ništa tvoga neželim, nastavlja Inocent, nego sa Isusom Kristom žedan sam duše tvoje i tvojih; nenamjeravam ništa od vaših dobara uzeti, niti u čem vašu čast umanjiti, pače želimo ju povećati i razširiti, koliko god ju možemo bez uvrede božje.“ Opominjao je onoga kralja, neka bi posluhnuo papinske poslanike, te povrativši se k jedinstvu dobar primjer dao; pokazivao se je spremnim sazvati takodjer sabor, ako bi Grci i Bugari željeli, da se sjedine.[2])

Vataks svom lukavošću grčkom podržavao je papu uviek u nadi, a osobito je napram kralju ugarskomu i kraljici sveudilj pokazivao dobru volju; te je Inocent dne 30. siečnja 1247., veseleć se trudu, koji je Marija, žena Bele IV. ulagala oko obraćenja Vataksova, nagovarao tu kraljicu, neka bi poslala izaslanike na toga Grka, da se povratak k crkvi pospješi.[3]) Nu na

---

[1]) Innocent. IV: Regest. Ann. II. ep. 656.

[2]) Innocentius IV. Regest. Ann. II. ep. 657.

[3]) Innocentius IV.: Regest. Ann. IV. ep. 953.

brzo nestane tih nada, a Kaliman i Vataks ostanu izvan rimske crkve.

Kalimana I. godine 1246. nasliedi njegov brat, Mihael Asěn, i ovaj nadje pred sobom Srbiju, koja se je podigla do nove veličine.

Dok si je naime Bugarska, približujuć se shismi i sjedinjujuć se s Grci, propast pripravljala, podizala se je Srbija od propasti prouzročene od Tatara.

Zemlja srbska, budući siromašna, bez svećenika, potištena od heretika, koji se odasvud podigoše, stavljala je svu svoju nadu u Rim. I to je vrieme, kada se pokaza više nego ikad ljubav i briga, kojom su rimski pape uviek pazili na slavjanske narode. Inocent IV., vidivši, kako su izbor novoga biskupa barskoga pobijali kaptol barski i nadbiskup dubrovački, koji si je usvajao i pravo izbora, uništi taj izbor kaptolov, jer je izborno pravo bilo nesigurno, te imenuje sám novoga biskupa. Izbor Inocentov odgovarao je potrebi razcviljene crkve srbske; on imenuje i posveti franjevca Ivana Piano-Karpinskoga. Bio je taj fratar u ono vrieme poznat u Rimu i malo ne u cielom naobraženom svietu kao velik putnik, kao hrabar muž i pobožan redovnik; Inocent IV. znajući, kako je Ivan mnoge misije častno obavio u mnogih stranah Ugarske, Njemačke i tja Norvežke, pomisli, poslati ga kao svoga izaslanika na Tatare.[1])

Papa pošalje dne 5. ožujka godine 1245. fra. Ivana Piano-Karpinskoga sa njekoliko dru-

---

[1]) Sbaralea, Bullar. francisc. I, 296.

*

gova u Tatarsku uručivši mu svoja pisma, i Ivan je imao pitati kana, s kojih se je razloga dao na to, da utamani narode, te gledati mir učiniti, da se od Europe kršćanske odstrane novi biči.[1]) Srčani ti fratri dovrše svoje dugo putovanje, predstave se velikomu kanu, protumače mu istine kršćanske, i oni su to tako liepo znali kazati, te su se mnogi, i isti veliki kan, oćutili sklonimi, kršćansku vjeru poprimiti, i izkažu svaku čast franjevcem i dominikancem, koje im je papa poslao; pače oni se kašnje skroz obrate.[2]) Sam Ivan ostavi nam liep opis svoga putovanja; on je pripravio zemljište; fra. Lovro Portugalski i fra. Ascelin, dominikanci, koji su poslie njega došli, obilno posiju sjeme evangjeosko i medju onimi divljimi narodi.

Povrativši se sa svoga poslanstva bude Ivan posvećen za nadbiskupa barskoga i brzo se uputi k svojoj crkvi, koju si je preduzeo svom snagom popraviti; on pozove sinodu, uredi kler, uzme natrag u posjed razpršena dobra nadbiskupske stolice, uzpostavi disciplinu i znanost kod klera, izda naredbe i ustanove pune razborite mudrosti, izvojuje za Bar metropolitska prava zahman pobijana od Dubrovnika.[3])

---

[1]) Innocentius IV.: Regest. Ann. II., ep. 658—659.

[2]) Platus: De bono statu religionis Lib. II. c. 30. — Raynald. Ann. Eccles. ad 1247. §. 78. do 82. — Spondanus: Ann. eccl. ad 1245. §. 1. — Marcellino od Civezze: Stor. univ. delle miss. francescane. I. 319. — 324. Roma, 1859.

[3]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 37—38.

Pobožna i radina biskupa pomogne u njegovu radu i kralj srbski, sin Stjepana Nemanje III. i Helene Dandolo, katolik kao i njegov otac, suprug Helene, kćeri kralja francezkoga. I kraljica, koja je bila vema pobožna žena, jako pripomogne, da se vjera podigne u Srbiji. Ona popravi manastir na brdu Rumiji i više od trideset manastira posagradi na raznih mjestih u Srbiji, koja se je sada daleko razprostirala. U manastiru barskom sakupe se franjevci, koji su se imali upotrebiti za misije kraljevstva.[1]) Godine 1250. odrekne se njeki shismatički biskup iz Albanije shisme i predje u crkvu katoličku; po nalogu Inocenta IV. primi tu odreku nadbiskup barski.[2]) Stjepan Uroš I. bio je mogućan kralj, nadvladao je Grke, koji si Srbiju podvrgnuti pokušaše, te ih je prisilio na mir, pošto je zarobio Angjela, sina despote Epirskoga. Pod njim bijaše Srbija velika i sretna. Poslie smrti Ivana Piano-Karpinskoga Inocent IV. imenuje za nadbiskupa barskoga fra. Gofreda franjevca, i sam ga posveti.[3])

Nu iza vremena veličine i sjaja, što je Srbiji pribavio Stjepan Uroš I, nastupe težka vremena. Slavnoga toga kralja ubije njegov stariji sin Stjepan Dragutin, željan vladanja; nu poslie od grižnje savjesti poda diel kraljevstva svojemu mladjemu bratu Urošu Milutinu, koji se godine 1275. nazove Stjepan Uroš II. Stjepan Dragutin

---

[1]) Barlezio: Storia di Giorgio Scanderberg. p. 98 seq. Venezia 1554.

[2]) Innocentius IV.: Regest. Ann. VIII. ep. 62.

[3]) Innocentius IV.: Regest. Ann. X. ep. 637.

nije se povukao u samoću, kako njeki pripoviedaju, nego je sam za se zadržao upravu Srbije. Ta dvojica udalje se od pobožnosti otčeve, nu Dragutin manje, nego brat; ali i jedan i drugi naginjali su na shismu ili su slabo čvrsti bili u privrženosti k crkvi katoličkoj. Nikola IV., budi da je znao za njihovu nepostojanost, budi da se je toga jako bojao, pošalje dne 23. srpnja godine 1288. ka kralju Urošu II. dva franjevca Marina i Ciprijana, da u vjeri katoličkoj bolje poduče kralja i njegov narod. Ta dva fratra ponesu sa sobom pisama od pape, kojimi se je opominjao taj kralj, da „promislivši, kako je samo jedna vjera, izvan koje se nemože ugoditi Bogu i spasiti“, prione uz jedinstvo vjere, držeć se je stalno i vršeć ju, te da svoj puk privede k jedinstvu crkve i to jedinstvo svojim primjerom i svojimi pobožnimi nagovori da uzčuva.[1])

Da pako rieči upravljene na Uroša dobiju veću silu, piše papa i Heleni, hvaleć joj, kako je i zaslužila, pravu i iskrenu vjeru i gorljivost za katoličku pobožnost, i nagovarajuć ju, neka bi nastojala svoja dva sina na dobar put dovesti.[2]) Stjepan Dragutin, koji je sigurno nosio ime kralja srbskoga, pošto je upravljao dielom kraljevstva napram Bosni, koji je obuhvaćao diel

[1]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. I. ep. 392.

[2]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. I. ep. 393. Povjest te braće od ovoga vremena dalje tamna je i nejasna, a još su ju više smiešali oni, koji je nisu znali tumačiti. Godine 1288. papa Nikola zove Uroša „regem Sclavorum“ kako njegova brata i Helenu; možda je to učinio, da obuhvati državu i jednoga i drugoga. Nerazjašnjuju toga

Bosne i diel Slavonije i Albanije sve do napram Hrvatskoj, pokaže se zahvalnim prama papi, posluhne opomene materine, koja je, kako se čini, odsele uviek s njim obitavala, i pokaže se javno katolikom. Pače godine 1291. uzme ga Nikola IV. skupa sa njegovim kraljevstvom i s njegovimi dobri pod zaštitu apostolske stolice.[1])

Stjepan zatekne u tužnom stanju vjeru u onom dielu Bosne, kojim je vladao. Već pod upravom bana izaslanih od Ugarske postadoše heretici jaki; posljedice pako navala tatarskih nemogoše se još popraviti. Ninoslav pokaže se više slabim; heretici učine mjesta nesigurnimi; skoro kroz dvadeset godina nije bilo biskupa ili mu se je stolica prenesla u Djakovo prieko Save, kako je to htio kralj Bela IV. Sigurno je, da je Bela IV. bansku čast u Bosni podielio sinu svomu Beli, a ovaj je s tim sdružio upravu Slavonije. Kada se je ta država preustrojavala, kralj Bela podvrgne njezinoj upravi Njitru, Požun i druge gradove.[2]) Poslie smrti Bele IV. i bana Bele, kralj Stjepan podieli bansku čast u Bosni svomu sinu Ladislavu, nu ovaj, budući daleko od Bosne, slabo se je za nju brinuo. Medjutim, dok se je možda radilo o tom, da se zlu doskoči mudrimi zakoni, Stjepan Dragutin, koji si je zadržao diel Srbije tik Bosne,

ni spomenke o Urošu, koje su u Martinovu: Ann. grecoslav. 266. Jako je lahko, da su se dogodjaji te braće pomiešali, a vjerojatno je takodjer, da su se usljed promjeue imena od jednoga kadkada načinila dvojica.

[1]) Dokumenat VI.

[2]) Urbanus IV.: Reg. Ann. III. ep. 1418, i 1813.

sjećajuć se, kako je Bosna jedno vrieme njegovu kraljevstvu bila podvrgnuta, htjede ju natrag osvojiti. Lahko ju predobije, jer mu se Ugarska nije mogla oprieti.[1]) Posjetivši Stjepan taj novi diel svoje države, zaboli ga, što je tu našao kukavne crkve, siromašne svećenike, herezu razprostranjenu u svakom kutu; i on podigne nove manastire, sagradi nove a popravi stare crkve, te ih obdari, ne samo da je dopustio, da se slobodno nauk katolički propovieda, nego se je obratio na papu, da dobije misionara, te je k njemu Marina arhidjakona barskoga poslao, da mu razjasni potežkoće, te ga zamoli, neka bi zlu doskočio.

Papa Nikola ljubio je veoma Slavjane; prije nego je stolicu sv. Petra zasjeo, bio je franjevac, i njega je poslao sv. Bonaventura pod imenom Jeronima Askolskoga, neka bi upravljao franjevačkom pokrajinom u Dalmaciji, pokrajinom, od koje su Slavjani najviše dobročinstva dobivali. Primivši Nikola Stjepanova viestnika, jako se razveseli, i tom sgodom, skoro šest viekova prije Leona XIII., govorio je on i pisao poput ovoga pape; jer je duh ljubavi crkvene uviek isti, niti ohladi, niti se ugasi niti se promieni, kada se promiene vremena, kada se ugase kraljevstva, kada vjera ohladi u narodih. Nikola IV. odgovori dakle kralju Stjepanu: „Nad svakom je drugom željom naše pameti, nad svakim je čuvstvom srca našega, što se je vjera katolička, koju sveta rimska crkva, majka i naučiteljica svih vjernika izpovieda, u ovo naše vrieme

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 54—55.

razprostranila, koje se razprostranjenje Bogu mili; i zato se ćutimo puni neizreciva veselja, kada kraljevi i vladari svieta, podvrgavajući se volji božjoj, kralju vječnomu, o čijoj se stvari tu osobito i radi, nastoje razširiti štovanje vjere ortodoksne, te se njezinim neprijateljem pomno čvrsto, spremno opiru."[1]) Franjevačkomu pako provincijalu u Slavoniji pisa, da „želeć goruće doskočiti zlu hereze" u onih stranah, koje su Srbiji podvržene, hoće, neka bi se osobita pomnja upotrebila, te onamo izaslali fratri učeni, pobožni, koji poznavaju jezik, i dvojica napose kano iztražitelji heretika.[2])

U ono vrieme su franjevci čudnovito napredovali u slavjanskih zemljah. Vlastelin Dubrovački Savin Ghetaldi ostavi im otočić Daksu, i oni tu sagrade nov manastir, koji je Slavjanom bio od velike koristi i potrajao sa slavnimi uspomenami sve dok ga nije carski prevrat napoleonski obratio u kasarnu i arsenal. Godine 1291. nastane drugi manastir u Velji; u Sinju, u Modrušu posagradi ih se više brižljivošću i darežljivošću Frankopana, koji su u onih stranah gospodovali; poslje njekoliko godina posagrade se još drugi manastiri u Skradinu, Kninu brižljivošću bana Pavla i njegove sestre Uršule.[3])

Papa Bonifacij VIII., uz velike brige svoga burnoga papovanja, dok se je duhom neosvojivim opirao kraljevskoj premožnosti na zapadu

[1]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. IV. de curia ep. 23.
[2]) Nicolaus IV.: De Curia Ann. IV. ep. 24.
[3]) Fabianić: Storia dei frati minori in Dalmazia e Bosnia Vol. I. p. 75 seq.

Europe, nije zaboravio na Slavjane, nego je s nova preuzeo skrb, koju je papa Nikola IV. imao, te je autoritet fratara poslanih u Bosnu proti heretikom protegnuo i na Srbiju, Rašiju, Dalmaciju i Hrvatsku.[1])

Medjutim pobožna Helena nije mislila, da je zadovoljila svetoj stvari, što je duhovno pomagala Slavjane u Srbiji i Bosni, nego obrati svoju skrb i na Slavjane u Bugarskoj, da i njim pomogne.

U bugarskom carstvu, za sada daleko od stare moći, Kalimana I. nasliedio je Mihael, koji je imao za ženu kćer Uroša I. kralja Srbije ili Rašije.[2]) Nu Kaliman, sin Aleksandra Asěna, nećak Ivana Asěna I., smaknuvši izdajstvom Mihaela, gledao je godine 1257. njegovu udovicu uzeti za ženu i Bugarsku si usvojiti. Opačina mu je mogla malo koristiti; jer Uroš I., moguć kako je već bio, podigne na njega oružje, navali na Trnovo, oslobodi kćer i odanlje se povrati u svoju državu, dočim su Kalimana na biegu ubili.[3]) I tako dokonča zakonita loza Asěna; velmože kraljevstva izaberu za kralja Konstantina, supruga Irene, koja je bila kći Helene, sestre Kalimana I. Bio je pako Konstantin porekla kraljeva srbskih, potomak Nemanja[4]), pa budući da mu je žena bila kći Todora Laskarisa, to je on bio u savezu sa trostrukom kraljevskom lozom. Nu proti njemu digne se

[1]) **Bonifacius** VIII.: Regest. Ann. IV. ep. 143.
[2]) A ne Ruske, kako su mnogi mislili i pisali.
[3]) **Acropolita** c. 73. — **Jireček**: Gesch. d. Bul. 267.
[4]) **Jireček**: Gesch. der Bulgaren p. 269.

Mitsch, suprug jedne sestara Heleninih, koji hitro zauzme diel države, tako te je Konstantinu preostalo Trnovo i njeke druge zemlje. Sreća ipak posluži Konstantinu te on prisili Mitscha na bieg u Carigrad; poslie njekoliko godina ubije u bitki Konstantina Ivajlo ili Lakanas, nepoznata sklata, i prisvoji si kraljevstvo, dok ga nije protjerao Ivan Asěn III., sin Mitschov. Ni taj nije dugo vladao, jer je Gjuragj Terterji, suprug Marije, sestre Ivana Asěna III, svojim zahtjevom valjanost htio pribaviti oružjem, te je, podignuvši oružje proti Bugarom, osvojio kraljevstvo.[1])

Gjuragj Terterji nije se pokazivao neprijateljem crkve katoličke, i Helena kraljica srbska gojila je nadu, da će ga privesti k vjerskoj zajednici sa svetom stolicom. U ono vrieme radilo se je još o sjedinjenju Grka, i u tu svrhu obdržavao se je godine 1277. sabor u palači Blakerne. Nikola IV., za onda fratar Jeronim Askolski, bio je tu prisutan i velike je gojio nade, da će to veliko djelo dobro uspjeti; on je osobito naglasio, da se je Joakim, nadbiskup Trnovski, pokazivao veoma sklonim sjedinjenju, pače da je očito izpovjedio, da je on i njegova crkva bugarska sjedinjen sa rimskom svetom stolicom.

To je bio nov razlog dobroj nadi; Nikola IV. bo drage volje pristane na to, da sam piše pismo kralju bugarskomu i tim olahkoti posao

[1]) **Niceph. Gregoras** L. V. c. 2 et 3. — **Georgius Pachymer.** Lib. V. c. 5. — **Coletus**: Illyr. Sacr. VIII. 238. — **Assemanus**: Kalendar. V., 179 et seq. — **Jireček**: Gesch. d. Bulgar. p. 277 et seq.

*

Heleni, kada ga je ova za to zamolila, izviještajuć ga o svojoj odluci, da će pokušati Gjorgja obratiti, i polazeć već na dogovor s njim, da ga na to nagovori.[1])

Piše dakle Gjorgju čuvstven list, dokazujuć mu, kako je vjera katolička „vez ljubavi i temelj svoj svetoj vjeri", i kako nema spasa izvan rimske katoličke crkve, nagovarajuć toga kralja, neka bi prigrlio zajednicu sa svetom stolicom, „da ugodi Bogu, zasluži vječnu nagradu i bude slavan takodjer na zemlji."[2]) Nadbiskupu Joakimu dozove na pamet katolički nauk o primatu rimskoga pape, poduči ga, kako da kralja nagovori, da prigrli istinu, i pridoda: „Držimo za sasvim sigurno, da ćeš ti u tom htjeti raditi prama našoj želji i volji božjoj, jer si ti valjda onaj isti nadbiskup bugarski, koji si jednoć pred Mihaelom Paleologom carem grčkim u palači Blakerne u Carigradu u našoj prisutnosti živahnim glasom izpovjedio (i mislimo, da se ti moraš još toga sjećati), da si ti neposredno podvržen rimskomu papi, i pokazivao si se veoma spremnim učiniti ono, na što te sada vruće opominjemo."[3])

Nu Gjuragj Terterji niti je mario za pismo papino, niti za nagovore Helenine a možda ni za Joakimove, nego je tvrdokorno ostao u shismi. A onda se bič i opet pokaže, koji se je već jednoć pokazao. Tatari, ka kojim pribjegne protjerani kralj, nahrupe na Bugarsku, i nove borbe

[1]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. IV. de Curia, ep. 20.
[2]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. IV. de Cur. ep. 21.
[3]) Nicolaus IV.: Regest. Ann. IV. de Cur. ep. 22.

oslabe i u žalost zaviju nesretnu državu, jer su proti njoj razni potomci protjeranih kralja vojevali. Nogaj, kan tatarski, protjera Gjorgja, koji pobjegne u Carigrad, i onda postane kraljem bugarskim Smilec, sin Konstantinov. Nu budué da se sestra Svetoslavova, kći Gjorgjeva, uda za sina Nogajeva, protjera Nogaj sa Tatari Smileca i postavi na priestol Svetoslava, a ovaj naplati svojemu dobročinitelju umorstvom, a poslie dade i nadbiskupa Joakima ubiti, predbacujuć mu urotu, nu vjerojatno ga dade zato ubiti, što mu je on, sjedinjen sa rimskom crkvom, dosadjivao koreć ga sbog opačina i okrutnosti, koje su Svetoslava pretvorile u pravoga tirana. Poslie smrti Joakimove prošlo je mnogo godina, a da Bugarska nije imala nadbiskupa, i bile su to godine bolne i krvne.[1])

XI.

(Stjepan Dragutin srbski i Benedikt XI. — Uroš II. i Klement V. Velmože Srbski i Ivan XXII. — Vladislav, kralj srbski, svrgnut; Stjepan Uroš III. kralj. — Bosna: ban Mladen i Ivan XXII. — Franjevci u Bosni; fratar Fabijan; nedjela Karla Ugarskoga. — Stjepan Lin ban bosanski koleba u privrženosti napram crkvi. Benedikt XII. ga utvrdi. — Stjepan Uroš III. Srbski i Ivan XXII.).

Dok je bugarsko carstvo, podavši se grčkoj shismi, propadalo, kralj Stjepan Dragutin

[1]) Pachymeres. Libr., VI., c. 19. — J. Cantacuzenus L. I. c. 35—36. — Assemanus: Karl. V. 185 et seq. — Coletus: Illyr. Sacr. VIII., 240. — Jireček: Gesch. d. Bulgar. 280 et seq.

nije prestao zasluge si sticati za svoju državu i crkvu katoličku. Benedikt XI. nije ga manje ljubio, nego su ga bili ljubili Bonifacij VIII. i Urban IV. I Helena bila je dionica njegove blagohotnosti, jer ju je onaj papa dne 18. studenoga godine 1303. uzeo pod zaštitu svete stolice.[1]) Nadbiskup barski bio je onaj Marin, koga je Stjepan već bio poslao u Rim; Benedikt XI. dao mu je veliku vlast, da može u državi podizati nove župe, i popravljati i mienjati što god shodnim drži za korist duša, jer je jedna zemlja od druge jako bila udaljena, a malo je bilo svećenika, protegnuvši tu skrb i na zemlje metropole barske, koje su ovisile o kralju Urošu i grčkomu caru Androniku.[2])

Što se tiče Uroša, ostane on svakako nješto privržen shismi, nu pokazivao je ipak volju, povratit se natrag k jedinstvu, koje je po nesreći ostavio, a Benedikt XI. pisao mu je dne 23. prosinca godine 1303., da ga na pravi put dovede. „Crkva rimska, veli mu, tražeći neumorno spas sinova, ćuti veoma veliku bol, kada kojega od njih vidi zalaziti na stranputice od njezina krila, te ga gleda svakako privesti na put istine. Saznali smo iz vjerodostojna izvora, kako ste do sada ti, tvoji velmože, tvoj puk, udaljivši se od pokornosti napram crkvi, napustivši put svjetlosti, dugo hodili u tminah; zato se veselimo u Gospodinu, što se ti napokon ipak, potaknut božjim nadahnućem, želiš natrag povratiti na put spasa, to jest k jedinstvu rimske

[1]) Benedictus XI. Regest. Ann. I. ep. 117.
[2]) Benedictus XI.: Regest. Ann. I. ep. 149.

crkve; i hvaleć tu tvoju odluku i dajuć sbog toga čast i hvalu stvoritelju, nadajuć se takodjer, da ćeš svojim primjerom velmože i puk do toga dovesti, da spoznaju istinu, opominjemo te, da brižno ostvariš tu dobru želju; i tako da te „apostolska stolica, videći, kako si čvrst i postojan u vjeri i u privrženosti napram njoj, zagrli u naručaju svoje ljubavi i da se poskrbi za tvoju veću veličinu.“[1])

Čini se, da je Uroš njeko vrieme ostao još u dvojbi; list pisan od Klementa V. godine 1307. nepostupa s njim onako, kako pape s katoličkimi kraljevi običavaju postupati.[2])

Helena, koju je Klement V.[3]) još godine 1306. uzeo pod svoju zaštitu, umre godine 1307. i malo zatim podje za njom u grob dobri kralj Stjepan, ostavivši dva sina Vladislava i Konstantina. Uroš nedopusti, da ti sinovi baštine otčevo kraljevstvo; nego zatvori starijega, Vladislava, i osvoji cielu zemlju, kojom je Stjepan prije upravljao.[4]) Na veliku nesreću malo prije toga vremena umre i nadbiskup Marin.[5]) Klement V. preporuči Urošu novoga nadbiskupa Andriju, a preporuči mu ga kano kralju kato-

[1]) Benedictus XI.: Regest. Ann. I. ep. 125.
[2]) U pozdravu mu želi „gratiam in presenti que perducat ad gloriam in futuro.“ — Clemens V.: Regest. Ann. III. ep. 400.
[3]) Clemens V.: Regest. Ann. I. ep. 193.
[4]) Micha Madius: Histor. de Barbar. etc. in Schwandtner III., 643.
[5]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII., 59.

ličkomu[1]); činjaše se, da se je Uroš u rimsku crkvu sasvim povratio; nu poslie je s nova kolebao te istom sliedeće godine smatraše ga Klement V. obraćenim, kada je, pišuć mu, zahvaljivao „Bogu, što mu je upravo u ono vrieme otvorio oči za novo svjetlo, te ga je, stresavši s njega tminu bludnje, doveo do toga, da se je u istini i jedinstvu vjere sjedinio s rimskom crkvom, tom majkom i naučiteljicom vjernika.“ Uroš pošalje papi Marka Luccari i Tufona Mihaelova, da mu obznane njegovu želju, neka bi ga primio u rimsku crkvu te mu poslao njekoliko ljudi pobožnih i učenih, koji bi njega i njegov puk podučili u istini. Klement mu pošalje izvadak katoličkoga nauka i dade mu odnieti po Egidiju, patriarhi Gradskomu (Grado) po Lapu dominikancu i Artemisiju franjevcu, i ovi „kano angjeli mira i spasa“ dodju k njemu, kako je on sam to tražio.[2]) Uroš je zatražio i njekoliko fratara, koji bi mu mogli rabiti kano savjetnici i poslanici u važnijih poslovih; Klement dakle dopusti franjevcu Grguru iz Kotora, i dominikancu Henriku iz Riminia, da mogu iz Srbije i drugih kraljevstva u poslovih onoga kralja izilaziti i dolaziti, nu neriešivši ih ipak tim poslušnosti napram njihovu glavaru.[3])

Nu te dobre odluke, ako su i bile iskrene, nisu ipak dugo trajale, i zato se poslanici, vi-

[1]) Carissimo in Christo filio etc. . . habeas pro Apostolice Sedis et nostra reverentia propensius commendatos. . . Nos qui personam tuam sincera complectimur in Domino caritate — Clemens V.: Reg. Ann. III. ep. 106.

[2]) Clemens V.: Regest. Ann. III. ep. 1038.

[3]) Clemens V.: Regest. Ann. III. ep. 1039.

divši, kako nemogu na srce kraljevo ništa djelovati, premda su bili sa svakom čašću primljeni, natrag povrate. Uzrok, zašto je Uroš promienio misao, jest taj, što se nije više bojao rata sa strane Mlečana sdruženih sa Francezi, pa kako nestà straha, nesta i želje za sjedinjenjem.[1]) Niti potrajà dugo, i Uroš se pokazà i progoniteljem katolika, osobito u Albaniji; on je zabranio obred latinski, rimske svećenike je progonio, i toli okrutnim se je protivnikom katolika pokazivao, te se katolici kao takovi nisu usudili javno pokazati. Na toliko je to tiranstvo naraslo, te su se velmože arbanaski utekli Ivanu XXII., moleći od njega smilovanje i pomoć; izvieštajuć ga o svojoj odluci, da će se osloboditi od odurna pritiska neprijatelja svoje vjere i nezakonita posjednika svoje zemlje, čim budu mogli. Do onda su uztrajali, nu sada nemogu na dugo uztrpljivo podnositi. Već si je Filip, knez tarentski bio preduzeo, poći u pomoć tim potištenikom silom, kojoj se je nadao od kralja i od bana Mladena; Ivan XXII. nije bio proti tomu, nego je samo želio, s njim se porazgovoriti, da bolje sazna za njegove nakane.[2]) Spoznavši sada odluke Arbanasa i Srba, odluči, pisat jim. Bili su u istinu najodličniji i najsmjeliji od velmoža proti Urošu; Mensola Musate knez iz Klisa, Andrija Musate maršal kraljevstva arbanaskoga, Todor Musate protosebasta;

[1]) Videns tractatus (rata) non procedere, papales nuncios vacuos remisit. — Ptolomaeus Lucensis: Hist. eccl. Lib. XXIV. c. 39.

[2]) Joannes XXII.: Regest. secr. Ann. II. ep. 671.

ti su im bili na čelu; strašnu si je sliku papa stvorio o Uroševoj opakosti, nu on je želio dobro Slavjanom, te je sažaljivao one narode, nad kojimi si je tiran nezakonito usvojio gospodstvo na štetu sinova Stjepanovih. I zato piše Ivan strašan list velmožam, koji su se k njemu utekli. Medjunarodno kršćansko pravo nije u ono vrieme poznavalo prividnih uzda, slabih, često i taštih, koje su veleumni moderni državnici, po njihovu mnienju, pronašli proti preċeranoj kraljevskoj moći, da joj zaprieče izrodit se u tiranstvo; nu vjera i katolička naobrazba stavile su bile uzdu puno uspješniju i jaču kraljevskoj vlasti, davši joj sudca, koji uvažava razloge naroda i pravicu kroji i nad kraljevi, braneć tlačenike a kazneć tlačitelje. Ivan XXII. dakle kano zakoniti sudac, saslušavši tužbe naroda, izpitavši stvar, veselio se je ljubavi, koju su velmože srbski i Arbanaski imali napram crkvi, i odluči „da neće više podnositi nevjere onoga bezbožnoga kralja Rašije, ne samo shismatika i skroz neprijatelja crkvi katoličkoj, već čovjeka bez svake čovječnosti, koji je duhom više divljim od samih životinja okrutno postupao, pod čijim težkim tiranstvom morali su do onda živiti, jer su bili okolnostmi prisiljeni i jer su bila opaka vremena."[1]) Opomene ih u ostalom na uztrajnost i

[1]) Vos tanquam viri catholici et in ortodoxe fidei veritate fundati illius regis perfidi Racie, nedum veri schismatici et religionis christiane totaliter inimici, quin etiam omni humanitatis destituti federe et ultra feralem seviciam efferato animo sevientis, sub cuius gravi tirannide, quasi ex cuiusdam necessitatis iudicio propter temporis corrupti

uztrpljivost, čekajuć na pomoć, koju u vrieme ne daleko pružiti im neće uzmanjkati sveta stolica, a medjutim pošalje biskupa Andriju Krojskoga (Croja), da izvidi te stvari.[1])

Plemenitaši arbanaški odrekavši se očito shisme, prozovu se onda katolici, a da se obrane proti premožnosti Uroševoj, sklope savez te se zakunu, da neće rimske crkve niti od straha niti od pogibelji ostaviti. Obećali su im pomoć Karlo kralj ugarski, Mladen ban ugarske Bosne i Filip knez Tarentski; i Karlo počme rat godine 1320. i strašno hametom potuče Uroša, otevši mu razne gradove i razne zemlje. Uroš prisiljen, zatražiti mir, dobi ga al pod pogodbom, da mora Ugarskoj plaćati danak, shisme se odreći, i sasvim prestati progoniti katolike. Da-li je Uroš izpunio ove pogodbe ne zna se; malo poslie umro je, najme koncem godine 1321.[2])

maliciam habuistis aliquamdiu inviti convivere, nequeuntes ulterius ferre perfidiam. . .

[1]) Osim gore navedenim pisalo se je isto tako i „nobilibus viris Guilelmo Bleniste protosevastoni, Guillelmo Aranite protolegaturo, Caloioanni Bleniste comiti, Paulo Materango, ceterisque baronibus regni Albaniae et Bladislao Gonome Dioclee et maritime Albanie comiti — Joannes XXII.: Regest. secret. Ann. II. ep. 571.

[2]) Ima ih, koji, kao Pejačević i Martinov, htjedoše obraniti Uroša veleći, da je to kleveta smatrati ga neprijateljem katolika. Može biti, da su njegove čine latinjani opisali tamnom tintom; nu dok postoje listovi papinski i dok se nenadju dokumenti, koji bi dokazivali, da su pape zlo upućeni, težko ga je držati kriepostnim, pobožnim i katolikom. — Njegovu smrt stavljaju na dan 29. listopada 1321. — Mihael Madio pako na dan 5. studenoga. — Micha Madius: De Barbazanis etc. p. 646.

*

Poslie njegove smrti oslobode iz tamnice Vladislava, sina dobroga kralja Stjepana Dragutina, i puk ga proglasi za kralja; nu odmah se proti njemu ustane Konstantin, brat njegov, i nedade mu zasjesti priestol. Sreća oružja posluži Vladislavu, i ovaj uhvati brata, i davši ga na križ razapeti umori ga uz muke na najokrutniji način. Tolika okrutnost razjari velmože i puk, i oni, uzbunivši se proti brato-ubojici, pošalju izaslanike u Carigrad, da za kralja pozovu Stjepana Uroša, naravnoga sina kralja Uroša II. Za prošlih godina obtuže toga siromašnoga mladića kod otca, da proti njemu bunu diže, i on ga baci u tamnicu, poslie mu dade oči izkopati i pošalje ga, da udaljen živi u njekom manastiru u Carigrad. Nu onaj, koji mu je imao oči izkopati, smiluje mu se, i neučini toga van jedino prividno; tako te se izaslanici srbski, kada su prognanu mladiću ponudili krunu, razvesele vidivši, kako su mu oči malo ne nepovriedjene. Uz pripomoć ovih bilo je Stjepanu Dečanskomu lahko zauzeti priestol, i on, bacivši Vladislava u tamnicu, počme vladati pod imenom Stjepana Uroša III.

Dielom Bosne upravljali su bani obitelji Bribirske, koji su mogući postali osobito oko godine 1298., kada su pod upravu Dalmacije i diela Hrvatske spravili i Bosnu. Pavao se zvaše „ban hrvatski i gospodar Bosne.“ Mladen, sin Pavlov, još za živa otca prozvà se banom bosanskim; on je Bosni i Hrvatskoj zakone davao sve do godine 1302. Za vrieme smrti otčeve bijaše Mladen moguć više no ikada, imajuć u

svojoj vlasti Zadar i malo ne cielu Dalmaciju, i boreć se proti primorskim nezavisnim gradovom.[1]) Bosnu malo ne cielu bio je Stjepanu Dragutinu oteo Pavao Bribirski, a ovoga je Karlo ugarski postavio za bana onoj zemlji godine 1303.; Mladen je Bosnom upravljao; nu pod njim, kano i pod otcem njegovim, opet se heretici podigoše; slabo se s njimi mogao boriti biskup Benedikt; puno se je s njimi borio biskup Petar, koji je mnogo svieta obratio, nu nije on mogao staviti uzda premožnosti velmoža, jer ga ban nije htio podupirati, koji je svoje sile bio upro na sve drugo samo ne na vjersku korist Bošnjaka.[2]) Mladen je namjeravao pobit se sa kraljem Urošem godine 1318.; nu malo se brinuo za Bosnu, te mu je Ivan XXII. god. 1319. pisao: „da za stalno znade, kako je Bosna nemarnošću upravitelja tako od heretika opustošena, koji su dugo vremena bili u njoj, da su crkve opustošene, klera kano da je nestalo; da su se svete stvari opako izsmiehivale, a križ da se je prezirao, da se je na sakramente zaboravilo, a na njekom mjestu nije se znalo tja ni za ime krštenja.“[3])

---

[1]) Lucius: De regno Dalmat. etc. p. 195—197.

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 56, 57.

[3]) „Relatione fide digna percipimus quod terra Bosnensis . . . hereticorum ob rectorum negligentiam longo tempore ibidem degentium tanta sit infidelitatis labe polluta, quod ibi desolentur ecclesie, clericalis ordo sit radicitus extirpatus, et Christi sacra irrisione pestifera conculcentur; non ibi crucis reverentia, de qua sola voluit apostolus gloriari, non vivifici sacramenti communio, ipsius etiam baptismi, quod est religionis initium, nomen in plerisque partibus

Mladen je gledao da potišti narode te si je tja usvajao pravo, podielivati crkve i biskupije; njegovi bili su gorji od njega, oni nisu do ničega ništa držali, što im je samovolja kazivala, to su i izvršavali; ništa jih nije moglo od toga odvratiti ni čast obitelji, ni obzir svetih stvari; omraženi rasli su u tiranstvu. Jaram postane nesnosljiv; sbace ga sa sebe najprije gradovi Spljet i Trogir dne 16. siečnja godine 1322. Što je na zadnje na bunu potaknulo, bilo je to, što je Mladen prezreo savjete, koje mu je papa Ivan dao, te umorio Skradinskoga biskupa Paulina Draškovića, koji se je njegovoj bezbožnosti opirao. Mladen, saznavši za bunu, pohiti biesan k Šibeniku; dade ubiti njeke uznike te, opustošivši zemlju, ode pred Trogir, poslie bude prisiljen boriti se sa velmožami hrvatskimi, koji su izašli proti njemu te ga uz pripomoć Mlečana hametom potukli i na bieg prisilili. Onda se utekne on Karlu kralju ugarskomu, koji ga, začuvši za njegovo tiranstvo, zadrži kao uznika i pošalje u Bosnu kao novoga bana Stjepana Lina Kotromanovića, koji je već bio gospodar raznih zemalja u Bosni.[1])

Za vrieme bana Stjepana radili su franjevci s velikom gorljivošću oko toga, da se hereza u Bosni iztriebi. Nastala je njeka razmirica izmedju franjevaca i dominikanaca glede izvrši-

---

ignoratur a gentibus." — Joannes XXII.: Regest. Ann. III. comm. ep. 1248.

[1]) Michael Madius: c. 17. ad 19., p. 646—648. — Lucius: De regno Dalm. 198. — Farlatus: Illyr. Sacr. IV., 17.

vanja iztražne vlasti; nu papa Ivan XXII. ju razrieši odredivši, da franjevci u Bosni i Slavoniji tu vlast vrše. Tom sgodom rieši se svake zapreke misija franjevca Fabijana, koga je papa iztražnim sudcem imenovao za Bosnu, Srbiju, Rašiju, Dalmaciju, Hrvatsku i druge bližnje zemlje.[1]) Fratar Fabijan pokaže se vriednim onoga pouzdanja, koje je papa u njega bio stavio, u veliko mu pripomognu Karlo ugarski i ban Stjepan. I papa Ivan upotriebi svu pomnju za obraćene Slavjane, te otčinskom brižljivošću zamoli biskupe i kler, da ih neotegote ni desetinom ni drugče, nego da s njimi čim više mogu postupaju svakom nježnošću i ljubavju.[2])

Nu nesrećom Karlo, kralj ugarski, nije uviek pravo radio, nego je veoma veliku smutnju učinio, kada je fratar Fabijan iz Bosne otišao, pošto je tu obratio heretike, udaljio iz nje zasjednike, te izveo, da su vjera i naobrazba počele cvasti. Crkva bosanska, čija je stolica u ono vrieme bila u Djakovu, bila je dospjela u veoma kukavno stanje; da se to stanje poslie smrti biskupa Petra pogorša, postavi kralj Karlo njekoga lajka, koga je sam izabrao, da upravlja dobri te crkve, i taj lajk brzo nanese nove štete, povriedi duhovna prava, napusti druga prava i prouzroči druga zla proti crkvenoj slobodi, tako te se je razborito moglo bojati propasti svake stvari.[3]) Lovro Lorandi bude od

---

[1]) Joannes XXII.: Regest. Ann. XI. de Curia ep. 31—34.

[2]) Joannes XXII.: Regest. Ann. XII. de Curia, ep. 4.

[3]) Mala tanta videlicet et talia, quod nisi eis celeriter occurratur, ecclesia ipsa desolationis ultime deveniret in

kaptola zakonito izabran za biskupa; nu kralj je svaki čas stavljao zapreke, te ga nije pustio, da zasjedne svoju stolicu. Benedikt zapovjedi, da se odustane od svakoga odpora, te se crkvi bosankoj povrati njezin pastir i njezina sloboda.[1])

Jedva što nestane jedne težkoće, već se druga pojavi. Stjepan Lin, koji se je pokazivao tako revnim proti heretikom, na jedanput činilo se je godine 1337., da im je sklon; tako te je Benedikt XII. prinužden bio na to misliti, kako da se bori sa samim banom, koji je postao progonitelj, jer je bio zaveden jako finom prevejanošću ljudi koji, da bolje progone crkvu, pričinjali su se sklonimi katoličkoj vjeri tumačenoj i shvaćenoj načinom skroz novim.[2]) Bilo je još gorje to, što su ti ljudi, okoristivši se bludnjom banovom, opustošili zemlju, nahrupili na katolike, opustošili i razorili crkve, gledali usmrtiti fratre. Nu dok je papa, neznajući za drugo sredstvo proti tolikomu zlu van za silu, nagovarao plemiće i velmože iz Knina, Klisa, Skradina, Ostrovice i Senja, da se sjedine te idu u rat, nisu ovi znali suglasno raditi, već su ih od toga odvratili priepori, razdvojile ljubomornosti i neprijateljstva, a medjutim je ban svoje čete, poslie kako ih je uredio, poslao na njihove granice, pokazavši se spremnim silu odbiti silom.

---

collapsum. — Benedictus XII. Regest. Ann. II. par. II. com. ep. 445.

[1]) Benedictus XII.: Regest. Ann. II., p. I. com. ep. 585 et p. II., com. ep. 445.

[2]) Benedictus XII.: Regest. Ann. III. secr. ep. 123.

Onda Benedikt XII. odluči udariti drugim putem, te uzdajuć se u Gospodina, gospodara srdaca, pošalje u Bosnu generala franjevačkoga fra. Gerarda Oddona. Vidi se, da je Stjepan bio prevaren; znajući, da k njemu dolazi papinski poslanik, dodje mu u susret; sasluša odrešit govor toga fratra, koji mu pokaže, kolikomu zlu je on uzrok svojom krivnjom ili svojim nemarom, i on iskreno obeća, da će popraviti zlo počinjeno. I zbilja on protjera iz svoje države heretike, i to tim draže, što su ovi većim dielom bili stranci, nadošli sa raznih strana. Fra. Gerardo pozove osobito iz Italije raznih monaka, i s njimi prodje cielu Bosnu; podigne opet manastire, popravi crkve. Bio je s njim i blaženi Ivan Aragonski, i ovaj je tom sgodom propoviedao riečju, činom, čudesi.[1])

Papa Benedikt spozna, da je banova promjena bila iskrena, i zato mu vruće piše tomu se veseleć, kao što i Karlu kralju ugarskomu pisa, neka bi mu bio u pomoći u tom svetom podhvatu.[2])

Velika je to bila za katolike korist, što je u ono vrieme katolička republika dubrovačka, dobivši Ston i Pelješac, novcem na to nagovorila njeke grčke shismatičke monake, da odanle otidju, koji su vodje bili i oko sebe sakupljali

---

[1]) Waddingus: Annal. Minor. ad. 1340. Vol. VII. pag. 231 et seq. — Raynaldus: Annal. eccles. ad 1340. §. 73. Vol. XXV. p. 221. Parisiis 1872.

[2]) Benedictus XII.: Regest. Ann. VI. secret. ep. 31, 32, 33. — Njeki, a medju njimi i otac Marcelin iz Civezze u svojoj vrloj poviesti Storia universale

inovjerce tako, te su se oko njih sabirali heretici shismatici iz svake zemlje, a odanle bi se onda razširivali po slavjanskih zemljah. Odstranivši te monake, pozove republika franjevce, koji su bili prava blagodat kako zato, što su neprestano zdravu nauku propoviedali, tako i zato, što su nesretne Slavjane tješili i jačili, dok su ih još razdirali nutarnji razdori i gradjanski ratovi.[1])

Nova se je pogibelj dizala u ono vrieme proti Bosni sa strane Srbije, u kojoj nije više vladao dobri kralj Stjepan Uroš III. nazvan Dečanski.[2]) On jedva što je zasjeo priestol, poslao je izaslanike k papi Ivanu XXII., da ga izvieste o tom, kako želi s rimskom se crkvom sjediniti i u nju privesti cielu kraljevinu srbsku. Ivana to jako razveseli i on mu odpiše: „Kako je godilo našemu srcu, kako nam je bilo na neizmjernu utjehu, što se ovčica toli plemenita, udaljena od ovčarne Gospodnje, s klerom i s pukom povraća k jedinstvu crkve katoličke! To želimo mi iz svega srca svoga, to molimo sveudilj od Boga, i kod svete žrtve, da se On udostoji po cielom svietu u pomoć priteći svetoj crkvi, jedinoj svojoj zaručnici, da ta crkva, čuvajući jedinstvo u svih svojih udih, bude plodna te se razširi na daleko i trake

delle missioni francescane (Vol. III. p. 556), pomiešali su bana Stjepana Lina sa kraljem Stjepanom Dragutinom, koji je već od god. 1307. bio mrtav.

[1]) Appendini: Notizie storico-critiche etc. di Ragusa. T. I. p. 2. lib. 2. — Fabianić: Storia dei fr. Frac. in Bosnia etc. I. 106.

[2]) To ime dobije on zato, što je velebnu crkvu dao sagraditi u selu Dečan. — Martinov: Ann. eccl. 276.

svoga božanskoga sjaja da baca po svietu, a traci ipak da ostanu sjedinjeni u svojem središtu, i grane da ostanu sjedinjene sa stablom, i potoci da se neodiele od vrela, tako da, uzdržavši se skroz jedinstvo crkve, bude jedno njezino tielo te nebude razdora medju udi, a uzčuva vjernike Bogu, te sinove, koje je rodila, dovede u vječno kraljevstvo.“ Kralj Stjepan zamolio je propovjednikâ; Ivan mu pošalje Bertranda nadbiskupa brindiškoga, Bernarda iz Parme kanonika averškoga, i Ivana Dominika lektora dominikanaca u Narboni; on mu ih pošalje „kano angjele mira, kano miroljubive učenike Kristove, ne nadute praznom riečju, niti željne više čovječje nego-li mudrosti nebeske, već temeljito podučene u zakonu Gospodnjem.“[1])

Namjeravao je Stjepan oženit se sa Blankom, sestrom Filipa Tarentskoga, papa mu i za to pošalje svoje odobrenje. Nije poslie došlo do ženitbe, nu Stjepan ostane vjeran crkvi, primi papinske poslanike, položi traženu zakletvu po naredbi papinoj, priznavajući i izpoviedajući vjeru katoličku, pristajući uz primat papin i rimsku crkvu.[2]) Stepan Uroš III. bio je diete nezakonito; Ivan mu podieli pravo zakonitosti, davši njemu i njegovim sinovom kraljevsku čast i sve, što se je dopuštalo zakonitim potomkom.[3]) Pobožan se je uviek pokazivao i pun ljubavi napram podanikom; noćju bi izlazio nepoznat te bi iz kraljevske palače milostinju uosio k siro-

[1]) Joannes XXII.: Regest. Ann. VII. secr. ep. 1107.

[2]) Dokumenat VII.

[3]) Joannes XXII. Regest. Ann. VIII. secr. 1109.

*

mahom. Godine 1330. morao se je latiti oružja proti Bugarom i Grkom.

XII.

(Todor Svetislav car bugarski; Mihael Sračimir hametom potučen od Uroša III. — Uroša III. ubiju; Uroš IV. — Aleksandar bugarski i Benedikt XII. — Uroš IV. proglasi se carem srbskim; njegovi izaslanici na Klementa VI. — Uroš IV. i Inocent VI. — Inocent VI. i shismatički patriarha Gioanniccio. — Uroš okoren u shismi, pravi zasjede papinskomu poslaniku. — Ludvik kralj ugarski, Uroš IV. i križarska vojna. — Uroš V.)

Bugarska, za koju su se prepirale stranke, dodje napokon godine 1295. u ruke Todora Svetislava, koji je vladao sve do godine 1321., i za čije vrieme bilo je stanje vjersko tako žalostno, te brige i trudi monaka nisu doticali, da vjeru opet podignu. Možda nije ipak bilo tu mučenika; jer ako se i spominje, da su Bugari fratra Angjela okrutno ubili, kada je on, polazeć naviešćati rieč božju Tatarom, sada pripravnim primiti vjeru, htio vjeru Kristovu propoviedati[1]), nije to ipak bilo u Bugarskoj, već u Armeniji. Todor Svetislav poda se skroz shismi, uzme za ženu Teodoru, kćer Mihaela Paleologa; godine 1323. bude ubijen i njega nasliedi njegov sin Gjuragj Terterji II. Carstvo bugarsko spade na sjenu; shisma donese svoje posljedice; poslie

[1]) Waddingus: Scriptores et martyres ordinis minor. pag. 230. — Annales minor. Vol. VI., p. 228. — Bugari, o kojih franjevačke spomenke na ovom mjestu govore, jesu Bugari po herezi, ne pako po domovini. U Italiji i drugdje patareni zvahu se Bugari.

jedne godine neprestane borbe s Grci umre Gjuragj, a Grci osvoje po drugi put Bugarsku, i predadu ju Vojslavu, bratu Svetislavovu, da njom upravlja. Nu Bugari, razsrdjeni što su ih Grci podjarmili, sjedine se medju sobom i proglase kraljem Mihaela Sračimira despotu Bdinskoga, jednoga od potomaka Sigismundovih. Mihaelu nije bilo težko protjerati Vojslava; nu odmah pokaže, kakve je ćudi. On je imao za ženu Nedu sestru Stjepana Uroša III. Srbskoga; nu da se Grkom pokaže prijatelj, odbacivši svoju ženu oženi se sa Teodorom, udovicom Svetislavovom. To je bilo za Uroša smrtna uvreda; Mihael je uvidio, da će posljedica tomu biti rat, pa zato je za bolje pronašao, da on navali, nego-li da na njega nahrupe. Za tu dvostruku krivnju bila je kazna u pripravi. Uroš III. lati se oružja, odlučivši najprije suzbiti Bugare, a onda se baciti na Grke, koji su u savezu s onimi navalili na druge zemlje kraljevstva. Sastane se sa Mihaelom kod Velbuždа, bitka je bila strašna, nu svršila se je podpunim porazom Bugara, sam je Mihael bio na smrt ranjen, te je malo poslie i umro. Ta bitka, koja se je dogodila dne 16. srpnja godine 1330., oslobodi Srbe i od Grka, jer ovi, začuvši za poraz Bugara, pobjegoše. Velmože bugarski protjeraše onda Teodoru i pozvaše natrag Nedu, sestru Uroša III. povjerivši joj upravu za vrieme malodobnosti sinova.[1])

Sjajnom pobjedom kod Velbužda dodje i Bugarska u ruke Stjepana Uroša, u kojoj je

[1]) Io. Cantacuzenus: Hist. Lib. II. cap. 21. — Niceph. Gregoras: lib. IX. c. 12 §. 1. et seq.

njegova sestra katolikinja pod uplivom njegovih savjeta pripomogla, da se vjera uzkrisi. Toga su se heretici i shismatici bojali, koji su medju sobom bili uviek skromno sjedinjeni; i zato su odlučili, poslužit se Stjepanom Dušanom, pohlepnim za vladanjem, sinom Uroševim, da smaknu kralja, koji je toli sjajno vladao. Stjepan Dušan dobio je od otca za upravu Zetu, kano nagradu za hrabrost pokazanu kod Velbužda, nu ondje, budući daleko od dobrih primjera i glasa svoga otca, dade se od heretika i njekih velmoža smutljive ćudi zavesti i potaknuti na to, da otcu krunu otme. Malo se opre; napokon privoli i bude kraljem proglašen. Heretici upotrebe prve časove, da smaknu Uroša III.; dne 11. studenoga godine 1333. bio je stari kralj u lovu blizu Pebice; tu bude od poglavica urote iznenada napadnut, u tamnicu bačen i malo zatim zadavljen. Da-li je krivac te opačine njegov sin, nezna se; zna se ipak, da oni nisu kažnjeni, koji su zločin izvršili. Stjepana Uroša III. proglase Slavjani mučenikom, što je i moglo biti, jer je njegovoj smrti možda bio uzrok mržnja heretika; njega pokopaju u crkvi Dečanskoj, koju je on sam sagradio.[1])

Stjepan Uroš IV. dobije ime Dušan, jer je bio velikoga duha i velikih misli. Pa sbilja on se je borio sa svimi susjedi, razširio je državu i bio je na oružju jednak svakomu ma kojemu velikomu kralju. Bio je sklon shismi, nu prvih

[1]) Assemanus: Kal. V., 54 et seq. — Farlatus: Illyric. Sacr. VII., 68 et seq. — Martinov: Ann. eccl. 276.

godina ostavio je latinske katolike u miru i dao se jedino na rat. Borio se osobito proti Grkom, pačao se u njihove razmirice; medjutim je osvojio Akarnaniju, Macedoniju, Tesaliju, od kojih pokrajina preosta jedino Solun carevom carigradskim. Obrati oružje i proti Ugarskoj, prodje Bosnom i Hercegovinom, koje pokrajine ban Stjepan, budući onda udaljen, nemogaše braniti; poslie se povuče natrag zadržavši pod svojom vlašću velik diel Bosne. Nu tom nesrećom domovine posluže se s nova heretici, ti vječiti bunitelji slavjanskih zemalja; i oni izgubljenu moć preuzmu opet u Bosni i počmu okrutno katolike progoniti, te prognaju kler i potlače vjernike. Podigla se ne davno biskupska stolica u Duvnu, kao i u Makarskoj; nu na toliko heretici i shismatici premogoše u jednom i drugom gradu te se je franjevac Madij, biskup u Duvnu, povukao na Poljička brda, vidivši, da ih nemože savladati, i odanle je kako je bolje znao svojom biskupijom upravljao, dočim je biskup makarski morao pobjeći u Omiš, dva pako fratra Ivan iz Englezke i Andrija iz Sardinije morala su u Ston, koji je malo poslie Klement VI. spojio sa franjevačkim vikarijatom bosanskim, kano zaklonište za vrieme progonstva.[1])

Stjepan Dušan nastavi svoje sretne podhvate i sa strane Arbanije, Dalmacije i Bugarske.

Od godine 1331. bio je car bugarski Ivan Aleksandar sin Sračimirov, koga su odabrali vel-

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV., 173. — Fabianić: Stor. dei frati min. I. 116, 117.

može, pošto kako su protjerali Nedu i srbske savjetnike. Možda sbog toga, što je Aleksandar bio u neprijateljstvu s Grci, činilo se je, da ima nade, da će se se on približiti rimskoj crkvi; papa Benedikt XII. pisao mu je zato dne 15. srpnja godine 1337. veoma nježan list. Reče mu u njem: „Medju ostalimi željami našega srca najvruća od svih želja, koja nam je najviše na srcu, jest ta, da svim umrlim, odkupljenim dragocjenom krvju Isusa Krista, trak nebeske milosti svieti i odatle spas duša nastane, te oni, izigravši opakost staroga neprijatelja, koji uviek traži, kako da škodi, koji su po krstu preporodjeni na život, uživaju slavu nebeskoga blaženstva, koje nadmašuje svaki čovječanski um i koje naš Spasitelj, vrutak svakoga dobra, obećaje onim, koji ga ljube;“ izvor tomu spasu da je vjera; zato zamoli kralja, neka bi ju prigrlio te pomislio, kako je sve ovdje na zemlji krhko i prolazno, kako su svi umrli i kako je od potrebe, da se i on sam na smrt pripravi te kršćanin postane, krst primi.[1]) Po tom nježnom pozivu Benedikta XII. dade se suditi, da Ivan Aleksandar nije ni kršćanin bio, a za to bismo mogli imati nov dokąz i to, što se je on drugi put oženio sa židovkom Teodorom.[2]) Rieči dakle papine neurode nikakvim plodom. Helena, sestra Aleksandrova, bila je žena Stjepana Du-

[1]) Presto te offeras, paratus accedas ad acquisitionem christiane fidei ac suscipiendum baptismatis sacramentum, ad laudem divini nominis etc. — Benedictus XII.: Reg. Ann. III. p. I. ep. 369.

[2]) Jireček: Gesch. der Bulgaren p. 312.

šana; to rodbinstvo nije bilo dostatno, da medju njimi mir uzdrži, taj se učini istom onda, kada je Aleksandar bio nadvladan.

Stjepan Uroš IV. Dušan, koga, jer premožna sve se bojalo, nadjenuo si ime cara srbskoga i rumunjskoga i upravljao je svoj pogled na Carigrad, jer se je nadao, da će na razvalinah truloga grčkoga priestola podignuti novo slavjansko carstvo.

Nu on se uvjeri, da Slavjani veličinu, a i ista njegova vlada svoju snagu imaju u Rimu, te pošalje k papi biskupa skadarskoga kano poklisara, neka bi mu obznanio, da želi shizmu ostaviti i s katoličkom se crkvom sjediniti. Možda to nebje van politička lukavost: nu sigurno je, da se je taj uvidjavni vladar od prvoga početka svoga vladanja vazda pokazivao sklon katolikom, fratre i svećenike primao u istoj kraljevskoj palači, štitio jih i dobro im tvorio, davao im slobodu u njihovoj duhovnoj službi. Velika-li primjera za njegove nasljednike; jer premda sám izvan crkve pokaza, da zna, da je tajna blagostanju slavjanskih naroda u Rimu, a najgorja da je ona politika, koja dopušta, da heretici dobiju prevagu.

Klement VI. primi dakle veselo Marka, biskupa skadarskoga, koji mu donese željnu viest o dobrih mislih Stjepana Uroša IV., i piše godine 1347. kralju nadajuć se tomu i bodreć ga „neka nedopusti, da se sveta odluka ugasne, nego ju neka brzo ostvari. Mi, nastavlja papa, sjećajući se evangjeoskoga pastira, koji natrag u ovčarnu nosi ovčicu izgubljenu na svojih ramenih, primit

ćemo te u naručaj očinske ljubavi i grleć te ljubavju radostno ćemo te privinuti k srcu kano predragoga sina, tražeći, koliko se to može bez uvrede božje, korist tvoju i tvoju veću slavu.«[1])

Da kralju obraćenje olahkoti, piše papa i velmožam na njegovu dvoru, kojih je bilo puno u ono vrieme kod Uroša, koji je stvorio novih služba i dvor svoj glede imena i sjaja uredio prama dvoru carigradskomu. Nikoli Bruku vrhovnomu sudcu, Grguru Golubiću knezu Rašije, knezu Mihaelu kotorskomu, Marku Ragasu, Petru Kraumuru knezu skadarskomu, Sagnozaru kapetanu barskomu, svim tim, o kojih biskup skadarski donesao dobre viesti, te dokazao, da su katolici i stalni u vjeri, pače da su revnovali, kako da ju razšire i štite, pisao je papa, da ih poduči, kako da najshodnije i najuspješnije kralja na to nagovore, da se s rimskom crkvom sjedini.[2])

Nu Stjepan Uroš nebijaše iskren; jedina njegova misao smjeraše, kako se činilo, onamo, da se rat odgodi, koji se je imao proti njemu voditi od kralja ugarskoga. Sigurno je, da se nije ništa zaključilo i da se je Stjepan sasvim bacio na grčke ratove, u kojih se sklonim pokazivao Ivanu Kantakuzenskomu.

Njekoliko godina kašnje, naime godine 1357., kada mu se činilo, da mu nepreostaje ništa drugo željeti van Carigrad, i kada se je pripravljao, da to izvede, počme s nova pokazivati želju za tim, da postane katolik. Bilo mu do

[1]) Clemens VI.: Reg. Ann. V. secr. ep. 1019.

[2]) Clemens VI.: Regest. Ann. V. secr. ep. 1020, 1021.

toga, da stupi u rodbinstvo s kućom francezkom te pošalje u Francezku izaslanike, neka bi kćer kralja Ivana njegovu sinu izprosili za ženu; nu nepostigavši toga, jer je ona bila katolikinja, te ju shismatiku nisu htjeli dati, prečinjao se kano da hoće postati katolik, da tu zapreku odstrani. A i do toga mu je puno bilo, da Ludvika kralja ugarskoga zaustavi, koji je bio spreman da na nj udari, izticajuć stara prava na Srbiju. Uz zaštitu papinu nije se Urošu bilo bojati ugarskoga oružja. Znao je nadalje Stjepan, kako Turci, barbarski taj narod azijatski, s težkom mukom od križarnih vojna zaustavljeni, prieteći se stoje na evropskih granicah, i kako kršćanske države, bojeći se budućnosti, stupaju u savez, da uzmognu odoljeti novoj pogibelji; i zato je on ne samo želio, pristupiti u taj savez, nego mu je htio biti glava.

Sve to po papi postići nadao se Uroš IV., pa zato oko godine 1354. pokazivao se više no ikada sklon katolikom te držao na uzdah a i kaznio, kada je trebalo, heretike i shismatike, koji su ih uznemirivali. Njeki bjesni neprijatelji katolika, upotrebivši čas, kada je kralj drugdje boravio, nahrupe iznenada u njeki manastir, protjeraju iz njega latinske monake, a uvedu unutra monake shismatičke, i ovi uz običajna varava obećanja i lukavštine, jedne katolike zavedu, druge pako silom natjeraju na shismu, silujući jih, da od shismatika primaju sakramente. Na to se Dominik, nadbiskup barski, pred kraljem potuži, i ovaj prisili grke ne samo na to, da onaj manastir povrate, nego i na to,

da povrate i crkve, sgrade i dobra, koja su katoličkomu kleru oteli, pače on ustanovi zakon, i pokriepi ga veoma težkimi kaznami, da se u buduće nitko neusudi, budi kvar praviti latinjanom ili ih uznemirivati, budi vriedjati ma samo riečmi njihove svećenike, kojim podieli veliku slobodu, da na svakom mjestu obavljaju svoje bogoslužje i svoje obrede te propoviedaju svoju vjeru. Glede onih, koji su zavedeni ili prietnjom prisiljeni prešli na shismu, zapovjedi, neka im se pusti sloboda, povratit se u rimsku crkvu.

U ono vrieme bio je apostolski vikar u Srbiji Bartolomej, biskup trogirski; Uroš IV. pozvao ga k sebi, te ga skupa sa vrhovnim sudcem Božidarom, sa svojimi poklisari i prokuratori Anastasijem Cefalijom i Damjanom kotorskim poslao k papi Inocentu VI., neka bi u njegovo ime zatražili uniju sa rimskom crkvom i vrhovno zapovjedničtvo savezničkih četa proti Turčinu. Prokuratori kralja Stjepana predstave se papi, i ovaj ih okružen kardinali primi, oni pako uruče mu kraljeva pisma i razlože mu, kako Stjepan goruće želi, da ga papa opet blagoslovi, i kako on „priznaje rimo-katoličku crkvu kano majku naučiteljicu i gospodaricu svih kršćana, rimskoga papu pako kano otca i naučitelja, kano pravoga namjestnika Kristova i nasljednika blaženoga Petra, poglavice apostolskoga.“ Osim toga obećaše u svoje i kraljevo ime ti prokuratori, da će on uviek ostati čvrst u iskrenoj vjeri i u jedinstvu s crkvom, kano i u poslušnosti napram rimskomu papi i njegovim zakonitim nasljednikom, te neće dopustiti, da bude u cieloj državi kakav crkvenjak ili lajk, koji bi se usmjelio s nova krstiti latinjane ili druge vjernike ili im s nova sakramenat potvrde ili s nova drugi koji sakramenat podielivati, koji se nesmije opetovati, kano što su to Grci s latinjani činiti običavali; napokon obećaše oni u ime kraljevo, da će izvršiti zapovied već izdanu shismatikom i heretikom, da se vjernikom, koji su na to imali kanoničko pravo nepovriedjeno i u istinu povrate sve crkve, na koje god su oni navalili, posjeli ih, te jih proti pravednosti ma u kojem mjestu države još sada posjeduju, izuzevši samo šest manastira, koji se onda bez pogibelji nebi mogli svojim opatom predati, nu koje prokuratori kraljevi drage volje rukam papinim povratiše.

Sve to Inocenta VI. veoma razveseli, i on dne 29. kolovoza godine 1354. odgovarajuć kralju zahvali mu se za sve, što god je učinio i obodri ga, neka uztraje na dobrom putu, te mu obeća, da će mu poslati kriepostnih i učenih ljudi, koji će mu pripomoći, da se puk privede k istini.[1])

Dne 24. prosinca iste godine odgovori papa Urošu IV. na pitanje stavljeno mu preko Bartolomeja biskupa trogirskoga. Bartolomej reče papi, da kralj „sažaljujuć uz veliko učešće iztočni narod izložen progonstvu i težkim mukam, kojimi ga nečovječna jarost turska sveudilj tišti, ćuti, kako mu gori srce od revnosti i želje za tim, da izbriše sramotu nanesenu od

---

[1]) Dokumenat VIII.

onih gazitelja imena kršćanskoga te iztriebi sa zemlje vjernika onaj nevjerni narod, i zato moli, neka bi ga crkva imenovala glavnim zapovjednikom savezničkih četa proti Turkom, da uzmogne iz ralja turskih, tih pravih grabežljivih vukova, iztrgnuti puk kršćanski te osloboditi vjernike podkučene pod jaram nesmiljena robstva." Inocent pohvali toliku revnost i toli goruću želju za dobrom; uvjeri kralja, da sveudilj moli Boga, neka bi „kralja uzdržao u onom gorućem duhu, u onoj čistoj vjeri, u onoj iskrenoj pobožnosti, neka bi mu podielio dug život, tako da on poslie boja Gospodnjega, kojemu kani posvetiti jake svoje mišice, uživa slavan mir, te dobije od Boga, da svojim sebi podvrženim narodom tako upravlja, da poslie ovoga prolaznoga putovanja bude vriedan s istim unići u svetu radost pravednikâ" Da unapriedi to toli krasno djelo pošalje biskupa iz Trogira i Petra biskupa iz Pattia, neka bi svojim nastojanjem onaj narod priveli k jedinstvu crkve.[1]) O vrhovnom zapovjedničtvu papa jasno nereče ni jedne; nu prije podpunoga sjedinjenja s crkvom nemogaše o tom ni biti govora, a s druge strane bijaše od potrebe sporazumjeti se i sa drugimi kršćanskimi vladari, osobito sa kraljem ugarskim, koji se na to nebi dao lahko skloniti, da prizna za vodju savezničkih četa vladara, o kom je mislio, da bi morao biti njegov vasal.

Svakako ipak prvo što je trebalo učiniti bilo je, kraj učiniti shismi, i u tu svrhu od

[1]) Innocentius VI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 222.

ljubavi napram Slavjanom odluči papa Inocent pisati istomu patriarhi shismatičkomu Giovannicciu, da ga nagovori, neka bi pomagao kralju u njegovih namjerah glede unije: „Predragi naš sin kralj Stjepan, pisaše on, ćuteć bol nad tim, što su mnogi od njegovih podanika pomoćju sijača smutnje, koji je otac prevare, po staroj shismi odieljeni od crkve katoličke, te gledajuć kako da se pobrine za spas te množine, koja se, nepoznavajući pravoga puta, idući po strmih putevih, strmoglavce upropašćuje te tone poput ladje bez kormilara na uzburkanu moru, zamoli nas, neka bismo u njegove strane poslali bogabojećih i u pravoj vjeri podučenih ljudi, i oni da, iztriebivši korov bludnje i izkorenivši trnje sablazni, posiju sjeme života." I izvieštajuć ga o tom, da u tu svrhu šalje svoja dva poslanika, nastavljajuć opominje ga i zaklinje, neka bi „pomislio, da se svatko, jer je samo jedna prava vjera, koja nemože u nijednoj stvari biti sebi samoj nejednaka te ostaje na uviek i nerazdruživo u crkvi katoličkoj, tko god je izvan sbora te crkve, sigurno izvan vjere nalazi, tko pako vani ostaje, nemože biti dionik božje milosti, a po tom nemože dionik biti ni baštine sinova." Poslie nastavi: „Pomisli, da osobito na te, koji u stadu Gospodnjem obavljaš pastirsku službu, prem. načinom nedopuštenim, jer nisi uljezao kroz vrata, to jest kroz samu crkvu, nego sa druge strane, spada dužnost, spoznavati ponajprije put istine, onda ga čuvati, kada si ga spoznao, te po njem hoditi, da budeš vodja stadu životom, ćudored-

nošću, naukom, da ga tako dovedeš u život vječni." I zato ga opomene, neka bi dostojno primio papinske poslanike i činom pomagao, da se ostvari unija.[1]) Inocent piše svim nadbiskupom i biskupom Rašije, Srbije i Arbanije obznanjujuć jim veselu viest o dobroj volji kraljevoj i nagovarajuć jih, neka bi skupa sa poslanici radili oko spasa naroda.[2])

I velmože opomene pišuć Deanu sebastokratoru srbskomu, Gajicu velikomu logotetu, despoti Olivieru, knezu Prelubu, Grulbu kotorskomu knezu komorniku, Niemcu Palmannu kapetanu štitonoša plaćenih od kralja, i drugim knezovom i velmožam Rašije, Srbije, Arbanije i Slavonije.[3]) Svojim poslanikom Bartolomeju trogirskomu i Petru pattijskomu pošalje svoje naloge i odredbe ticajuće se poslanstva, preporučujuć jim, da popraviti gledaju palu crkvenu disciplinu.[4])

Inocent nije sigurno pogriešio proti svojemu zvanju, niti je propustio, nastojati oko toga i na to goniti, da se žudjeno sjedinjenje države Uroša IV. sa katoličkom crkvom izvede; nu čim je jedan od poslanika došao ka kralju, odmah je spoznao, da je sve drugče. Biskup trogirski morao je ići drugamo; k Urošu kralju išao je Petar iz Pattia, i ovaj, došavši u kraljevsku palaču, sazna, da je običaj, bacit se pred kralja i poljubit mu nogu; on mišljaše, da mu se nije

[1]) Innocentius VI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 225.
[2]) Innocentius VI.: Regest. Ann. II. lib. 3. fol. 4.
[3]) Innocentius VI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 226.
[4]) Innocentius VI.: Regest. Ann. II. lib. 3. fol. 4.

tomu običaju prilagoditi, da neponizi čast poslanika svete stolice. Uroš ga primi okružen svojimi velmožami i dvorjanici; pogled mu strog; poslanika pusti govoriti, a onda mu oholo odgovori; al taj dan bude samo predstavljen. Drugi dan razloži Petar, zašto je poslan, dobije pako takov odgovor, koji pokaže, da se kralj pretvara i da je ohol, jer Uroš počne tako oštro govoriti, te je pratnja poslanikova bila kano mrtva. Nije se ipak kratio i dalje razpravljati; ali što se jedan dan sklopilo, to se drugi dan zabacilo. Napokon kada je poslanik službu Božju obavljao, i obavljat ju dao od svojih po latinskom obredu, dao je kralj proglasiti naredbu, kojom svim svojim podanikom, bili oni plemići ili ne, zabranjuje prisustvovati takovoj službi; koji neposluhne, da će mu dati oči izkopati. Medju ostalimi katolici bijahu na Urošovom dvoru mnogi plemići i njemački vojnici najamnici, kojim je bio zapovjednik Palmann; ti nehtjedoše posluhnuti tu okrutnu i tiransku naredbu; poslanik nastavi služiti misu; sliedeće nedjelje mnogi katolici, prezrievši zabranu, dodju k misi, a medju njimi tri sto Niemaca. Kada se misa svrši, i kralj za to sazna, pun srčbe dade uhvatiti i preda se dovesti sve one Niemce, te ih zapita, kako su se usudili biti nepokorni i „slušati misu njegova neprijatelja." Jedan odgovori za sve: „Oni znadu za naredbu; ali se boje više Boga nego njega; poslanika nehtjedoše ostaviti u pogibelji; svi su kršćani i vjerni crkvi rimo-katoličkoj, pa, ima-li volju, oči im izkopati, prosto mu je; spremni su, za vjeru svoju

žrtvovati ne samo oči, već i život." Uroš, čudeći se toj postojanosti a bojeći se možda i kakove bune, pričini se onda, kano da je htio njihovu srčanost prokušati, pohvali neustrašivost poslanikovu i njihovu, te se prama Petru iz Pattia pokaže promienjenim, izkazujuć mu čast na sve moguće načine. Nu nedopusti, da se više ob obraćenju govori; pusti poslaniku slobodu, da crkve popravlja, nu često mu zasjede stavi, okruži ga pogibelji tako, te je Petar iz Pattia s velikom mukom čitav izašao iz njegove države.[1])

Uroš mišljaše, da mu se više netreba pretvarati; jer imajući Mlečane za prijatelje, nije se bojao Ugarske; i možda je već bio izgubio nadu, da će vrhovno zapovjedničtvo nad savezničkimi četami zadobiti, a velmože shismatički prietili su mu, da će se pobuniti, bude-li se približio rimskoj crkvi. Odprto se pokaže kano neprijatelj katolika, te shismatici i heretici, usmjelivši se više nego ikada, počmu kano divlji biesniti, na ništa se više neobazirajući, mučeći katolike na sve moguće načine; bili su manji brojem, al biesni u mržnji i sada jaki jer štićeni kraljem. Brzo nastane potreba, izpitati način, kako da se tim nesretnikom pomogne, koji su bez obrane izručeni bili sili svojih neprijatelja.

Kralj ugarski, koji je od davna gledao opet se zadobiti starih prava na Srbiju i Bosnu, piše dne 4. lipnja godine 1356. papi, navede mu

[1]) Mazzerius: Vita S. Petri Thomasii cap. III. §. 22. — in Bolland, Act. Sanctor. Januar. Vol. II. pag. 998.

svoje razloge te ga zamoli, neka bi dopustio, da se propovieda na križarnu vojnu proti kralju shismatiku, i obeća mu, da će Srbiju u svem rimskoj crkvi podvrgnuti. U isto vrieme izda njeku vrst manifesta, kojim proglasi, da „kani opet osvojiti Srbiju, na koju, veli on, imadjahu pravo naši predšastnici, a imamo pravo i mi, nu ona je u istinu u vlasti odmetnika od svete crkve, nevjernih shismatika, preziratelja vjere katoličke"; taj naum, kada bi ga papa odobrio, brzo bi se ostvario.[1])

Papa Inocent VI. i zbilja odobri nakanu kralja Ludvika i blagoslovi ga. Papa mu pisa: „Čuli smo, da ti, jer te bole neprilike, nepravde, uvrede, sramote, koje sveudilj nanose shismatici i heretici u Srbiji i Rašiji i zemljah podvrženih tiranstvu kralja Uroša, sada kaniš te zemlje kazniti svojom desnicom osvetnicom, te se pogazi nevjera heretika i shismatika, a istina katolička da ondje zasja svjetlošću čim jačom", odobravamo tvoju želju i dopuštamo, da se propovieda na križarnu vojnu.[2])

Nu kralj Ludvik upotrebi vojsku sabranu te ju podigne proti Mletčanom sbog njihove vječite razmirice sa Zadrom i drugimi zemljami dalmatinskimi; Inocent pošalje zato k njemu izaslanika Bongiovannija biskupa fermanskoga sa oštrim pismom: „Nadasmo se, veli papa, da ćeš desnicom svojom sniziti u Gospodinu neukrotive šije nevjernika i oboriti oholost shisma-

[1]) Liber privilegior. Ecclesiæ Romanæ. Vol. II. p. 185 (tajni vatikanski arhiv).

[2]) Innocentius VI.: Reg. Ann. IV. secr. ep. 150.

*

tika, te potištene vjernike osloboditi, koje u Rašiji biesnoća tiranske vlasti muči"; nu ti oružje sabrano proti shismatikom obraćaš proti katoličkim Mletčanom. Stavi mu na srce, da mir načini, i odustane od toga rata.[1]) Ludvik na svoje opravdanje možda navede, da su Mletčani u savezu sa kraljem Urošem; zato Inocent piše odmah duždu Ivanu Gradenigu, da mu naloži, neka bi savez „s neprijateljem katoličkoga imena" prekinuo odmah, ako ga je u istinu sklopio.[2]) Pošalje poslie istoga biskupa Bongjovannija k onomu duždu, da ga sklone na mir sa kraljem ugarskim, a kralju naloži, neka bi se dao skloniti na to, da o miru ugovara[3]); vjernikom u Europi proglasi križarnu vojnu, opominjajuć jih, neka bi pomagali Ludoviku.[4]) Pripovieda se, da je Ludvik onamo otišao i Uroša hametom potukao te ga zasužnjio i opet ga na slobodu pustio, primivši od njega zakletvu, da će katolike pustiti u miru, da će se shisme odreći i vrhovnu vlast Ugarske priznati.[5]) Veli se, da je Uroš poslie, kako je opet dobio svoje kraljevstvo, podigao oružje proti Carigradu te na putu umro. Nu možda se miešaju osobe i vremena. Uroš IV. morade podignuti oružje proti Carigradu, kada se proti njemu ugarska vojska još

---

[1]) Innocentius VI.: Regest. secret. Ann. IV. fol. 152.
[2]) Innocentius VI.: Regest. Ann. IV. secret. fol. 153.
[3]) Innocentius VI.: Regest. Ann. IV. fol. 152 et 153.
[4]) Innocentius VI.: Regest. Ann. IV. secr. fol. 163.
[5]) Waddingus: Ann. Minor. ad 1356. §. 6, Vol. VIII. pag. 111. — Martinov (Ann. eccl. p. 296) misli, da se je po Waddingu to dogodilo g. 1359., nu ima krivo.

nije bila sabrala; bilo bi nerazborito bacit se medju dva neprijatelja; podigao je dakle vojsku mjeseca studenoga godine 1355., dopro je tja do granica, a umro je mjeseca prosinca iste godine.[1]) Buduć da njega nasliedi njegov sin, mladić od devetnaest godina, sa materom Helenom grkinjom i možda shismaticom, potraju zla; kralj ugarski upotrebi sgodan čas toga novoga kraljevstva, uhvati mladoga kralja, te ga, primivši od njega zakletvu vasalstva i obećanje, da će se odreći shisme i da će katolike pustiti u miru, pošalje natrag u njegovo kraljevstvo, zadržavši diel Bosne, odakle je njegov otac bana Stjepana Lina Kotromanovića bio protjerao, i povrativši ju ovomu.

Sve to, što je, radi-li se o djetetu, prema logičnomu redu dogodjaja, bilo bi težko vjerovati o Urošu IV. starom vojniku, koji se uz vojsku od osamdeset hiljada ljudi, pazećih na njegov mig, nebi dao skloniti na vasalstvo, i koji bi prije, nego bi pošao u Carigrad, gledao da se podigne u svojoj državi.

Kralj Uroš IV. jako je podigao carstvo srbsko, nu on mu je priredio i grob, stranom što je shismatike i heretike štitio, stranom što je pokrajine porazdielio medju velmože. Bratu si Simeonu preda Akarnaniju, da njom upravlja; za branitelje granica postavi braću Vukašina, Ulješu i Vojka; Sriem i Mačvu povjeri Lazaru i svomu zetu Vuku Brankoviću. Te i druge pokrajine tako porazdieljene bijahu uzrok, da su

---

[1]) Farlati navodi datum XV. Kal. januar. A. 1356.

nastale zavisti, ljubomornosti, pohlepe za vladanjem, i to upropasti državu.

S početka, možda za prvo vrieme obećanja dana Ludviku, činjaše se, da Uroš V. nije neprijatelj katolikom; nu na brzo mladići i shismatici svojimi savjeti prevladaju, te progonstvo proti katolikom počme s nova.

XIII.

(Tvrdko ban bosanski shismatik. — Tvrdko kralj dade progoniti katolike. — Urban V. i knez Stjepan, koga njegov brat Tvrdko progoni. — Ludvik Ugarski; misije u Bugarskoj i Urban V. — Mučenici u Bosni. — Urban V. i kneginje slavenske. — Turci u Europi; bitka kod Marice. — Vukašin buntovnik; konac Uroša V. — Gospodari Zetski i pape. — Druga bitka kod Marice; smrt Vukašinova. — Grgur XI. i pogibelji kraljevina slavenskih. — Apostata Marko. — Turci u Srbiji i Bugarskoj. — Bitka kod Kosova).

Shisma i hereza pripravljale su grob svim slavjanskim zemljam, u kojih su mogle prevladati, i u onoj mjeri, u kojoj je rasla propast i nutarnji razdori, koji uviek predhode prije nego će nezavisnost koje države propasti, jer država, kada se izkvari, nevriednom se čini nezavisnosti, i ovi imadjahu kroz njekoliko stoljeća zaviti u crno zemlje zabludjele, koje, krateć se slušati crkvu katoličku, tu majku naobrazbe i vjere, moradoše pasti pod težko gospodstvo turske moći, te neprijateljice naobrazbe i kršćanstva.

I Bosna, gdje se tolik trud ulagao, da se sačuva čista od maniheisma, pade u ruke vladaru shismatiku. Kad ju Ludvik natrag predobije, povrati ju banu Stjepanu Linu Kotromanoviću, i ovaj se uviek pokaže vriednim kraljeva pouzdanja; nu poslie kako on godine 1357. bez djece umre, podieli Ludvik banovinu bosansku Tvrdku, sinu njegova brata, a taj udari sasvim drugim putem. Pavao Kulcić suprotstavi mu se, da nezasjedne bansku stolicu, nu on ga savlada, i od toga časa rasteć u oholosti, usried kojekakvih mladića, pokazivao se oholim i takovim koji netrpi uzda, te je štitio shismatike i protivan bio katolikom, progonio je pače vlastitoga brata Stjepana zato, što je bio katolik. Kada ga Ludvik, kralj ugarski, prisili, da se odrekne vojvodine Zahumlja, siloviti taj knez zakune se, da će se zato osvetiti katolikom svoje banovine. Rasao je u smjelosti i pohlepi za vladanjem prigodom žalostnih okolnosti, koje kralja ugarskoga, kao vrhovnoga gospodara Bosne, prisiliše na mnoge ratove, jer kralj obeća Tvrdku puno toga i dade mu mnoge povlastice, samo da mu bude prijatelj. Godine 1366. pošalje on Tvrdka proti Srbom; toli junački izvede Tvrdko to poduzeće, te mu, poslie kako se je natrag povratio, bilo dopušteno nositi krunu i ime kralja. Dade se okruniti od shismatičkoga patriarhe i nazove se Stjepan Tvrdko I. kralj Bosne i Rašije, jer je po svojih pobjedah dobio i diel Rašije.

Tvrdko mogao je na svoje oči i na primjeru Bugarske vidjeti, kamo vodi u zaštitu

uzimati heretike. Od staroga bugarskoga carstva, koje je za vrieme katolika Kalojana toli cvalo, nije obstojalo drugo van sjena. Pri svojoj smrti ostavi Ivan Aleksandar mnogo sinova i medju nje porazdieli carstvo. Ivan Sigismund III. dobije Trnovo, Gjurgja Sračimira zapane Bdin (Vidin), a Asěn IV. primi Prislav. Nu Gjuragj Sračimir, sin prve žene Aleksandrove, podigne vojsku proti braći, i nesloga i bezakonja vladala su u Bugarskoj na toliko, te Uroš V. nije mogao održati vrhovnu vlast, koju je od otca baštinio.

Nu ni Uroš, ni Sračimir, ni Tvrdko nesmotriše propasti otvorene pred njimi, nego neobično zasliepljeni nastave hoditi zlim putem, pače oni se dan na dan pogoršavali.

Tvrdko dopusti svako proganjanje. Heretici bosanski trudili su se, da franjevcem otmu milost, koju su u velmoža uživali, da ih tako prisile ili umrieti od glada ili izaći iz onih zemalja. Znali su oni, da franjevcem nije bilo dopušteno, tražiti milostinju izvan svoje pokrajine, zapriečivši im dakle sasvim svaku milostinju, oduzeše im svaki način, kako da se srčani fratri uzdrže. Nu papa Urban, da „bezbožnost neprevlada pobožnosti, te da nebudu od nestašice vremenitih stvari prinuždeni, budući progonjeni od heretika, odustati od službe započete“, dopusti im, da kupe milostinju po Ugarskoj, Dalmaciji i Hrvatskoj.[1])

Urban V. jako se pobrine za spas onoga nesretnoga naroda; piše biskupom i franjevcem

[1]) Urbanus V.: Regest. Ann. VIII. comm. fol. 16.

goruće jim preporučujuć radinost, marljivost, neumorno nastojanje oko toga, kako da prevladaju bludnju i spase vjernike. Preporuči kralju Ludviku onaj potišteni narod, i ljubezno se pobrine za žrtvu najglasovitiju shisme, to jest za Stjepana, brata Tvrdkova.

Bio Stjepan mladji brat, al iskren katolik i vriedan zaštite papine; mrzio je na shismu i zato je omrznuo i bratu, koji je državu otvorio svim inovjercem, došli oni ma s koje strane. Tvrdko tlačio je toga mladića na sve moguće načine, te mu je uzkratio diel otčinske baštine. To rekne Urban kralju ugarskomu nagovarajuć ga, neka bi se zauzeo za potlačenika. „Mi, nastavi on, sažaljujuć otčinskom ljubavju mladoga Stjepana sbog tolikih nepravda i tolikih šteta, koje od ljubavi k Bogu i k presvetoj njegovoj vjeri podnosi, molimo i nagovaramo tvoju pobožnost, da gledaš odvratiti bana od bludnja, kojimi je, kako vele, okužen, i od toga, što se zauzima za heretike; razboritim savjetom i nagovorom sav trud upravi onamo, da ta dva brata izmiriš, pa budué da ti je rečeni Stjepan preporučen sbog tvoje časti i sbog toga, što se nadaš nagradi, ljubi ga čuvstvenom ljubavju i štiti ga uspješnom blagohotnošću, dok ustraje vjeran iskreno štujuć vjeru.“[1])

I tako se papa pokaže godine 1369. zabrinut za to, da se progonjeni knez slavjanski uzme u zaštitu. I tomu knezu piše papa ljubezno pismo veleći mu, „nemogavši onda ništa boljega učiniti“, da ga je otčinskom ljubavju

[1]) Urbanus V.: Regest. Comm. fol. 8.

preporučio mogućnomu kralju. Tješeć ga kano predragoga kneza veli mu: „Deder, sinko, ohrabri se, podnosi ustrpljivo nevolje, koje Bogu za ljubav trpiš, jer osim ljubavi, koju napram tebi goji apostolska stolica, i pomoći, koj će ti, ako Bog da, mogući kralj ugarski u shodno vrieme dati, dobit ćeš vječnu nagrad prema rieči Gospodnjoj, koji blaženimi naziva one, koji radi pravde progonstvo trpe; na zemlji pako nema veće pravde, nego uviek stalan ostati u vjeri katoličkoj, nego život pravednikov, nego od ljubavi k vjeri drage volje podnositi svaku štetu."

Kada se Urban V. iz dugoga avinjonskoga progonstva u Rim povrati, počeše Rim kano utočišće i luku svi glasoviti i nesretni prognanici blagoslivati i za njim uzdisati: i Stjepan očitovà nakanu poći onamo, a Urbana to razveseli i piše mu, da će ga radostno primiti.[1]

Ludvik, kralj ugarski, štitio je vjeru katoličku u svakoj strani svoga širokoga kraljevstva, i taj je kralj, kakovih je malo imala Ugarska, već bio prve pokušaje bune ugušio, koju su njeki bosanski plemići proti njemu kušali podići. Budući da je Sračimiru bugarskomu nametnuo vasalstvo, a ovaj toga nije htio priznati, povede on oko godine 1366. vojsku u Bugarsku, osvoji Vidin, uhvati Sračimira i zatvori ga u Gemsek, kulu biskupa zagrebskoga; poslje njekoliko godina primivši od njega zakletvu vasalstva, pusti ga na slobodu i povrati mu kraljevstvo.[2])

[1]) Urbanus V.: Regest. Ann. VIII. Comm. fol. 9.
[2]) Jo. de Thwrocz: Cron. Hung. p. 191. — Bonfinius: Rer. Hungaric. Dec. II. Lib. X. pag. 375. —

Tim se okoristi kralj Ludvik te pošalje u Bugarsku, to jest u onaj diel, koji je proti Sračimiru osvojio, franjevce, da obrate onaj narod. Njih osmorica otidju iz pokrajine bosanske, a drugi iz drugih strana; nu premda ih je bilo mnogo, malo ih je ipak bilo prema potrebi; onaj narod bijaše žedan istine, hrljaše u crkvu katoličku, kano da su si za to od davna željeli sgodu. General franjevački pisa u ono vrieme: „U petdeset dana pokršteno je prieko dvie sto hiljada osoba, pa da nenastane dvojba glede broja, budu po kraljevom nalogu svi pokrštenici upisani u javne knjige. Tražilo se sa svih strana monakâ, i vrhovni ministar franjevački vruće zamoli državnike franjevačke, neka bi potražili, koji bi htjeli u one krajeve ići, da saberu žetvu već zrelu.[1]) I papa se jako uzraduje, kada je slične viesti čuo, i to ga razveseli skupa sa Ludvikom.[2]) Nu shismatici nisu se smatrali prevladanimi, te iza obraćenika dobilo se mučenika.

Krv mučenika, prije nego su kraljevstva slavjanska pala, imala je u onih narodih zasaditi nadu uskrsnuća i učvrstiti vjerne duše, da budu u borbi jake, u patnjah kriepostne, u vjeri

Pray: Annal. Reg. Hung. II., 112. — Coletus: Illyr. sacr. VIII., 241. — Ta pripoviest jako je slična onoj Uroša V.; kako ako su od jedne načinjene dvie?
[1]) Waddingus. Ann. Minor. A. 1366. §. 16. Vol. VIII. pag. 196, 197.
[2]) Urbanus V.: Regest. Ann. VI. comm. fol. 130. — To pismo od 1368. svjedoči, da se tu neradi o god. 1365. kako je njetko mislio. Wadding htjede to obraćenje u uslugu upisati Pelegrinu, biskupu bosanskomu,

*

stalne, koja će ih imati preporoditi sjedinivši jih s papom.

Shismatici vidinski dakle dogovore se tajno sa njekim bugarskim knezom, koji je na drugoj obali Dunava upravljao njekimi zemljami[1]), i obećaju mu, da će mu dati Vidin, ako izvede njihove osvete. Bazarat, tako se onaj barbarski knez zvaše, unidje izdajom u Vidin, i odmah navale na franjevački samostan, uhvate franjevce i bace ih u tamnicu; nit su ih osudili, niti im se sudilo; već ih shismatički svećenici na silu odanle izvukoše i svojima rukama razkomadaše. Od mučenika bila su trojica svećenici, i to Antun saksonac, Gjuro trogiranin, Nikola Ugrin, i dva lajka Toma iz Fuljina i Ladislav iz Ugarske. Kaludjeri ili monasi shismatički pozvaše ih na disputu pred Bazaratom; nu, zastidjeni i pobiedjeni, budu prinuždeni šutjeti i od Bazarata zahtievati, i to im je bio jedini dokaz, da ih na smrt osudi; nu on nehtjede toga učiniti, da si tim katolike neučini neprijatelji; na to oni zlobnici ugrabe ih naoružanom silom, odvuku ih na Dunav i ubiju.[2])

Diel Bugarske, kojega vrhovni gospodar bijaše Ludvik, iznašao je jedva trećinu; niti su braća odstupila od zahtjeva Sračimirovih te Si-

---

te pogrieši glede vremena, jer je Pelegrin već od god. 1357. bio mrtav; nu Pelegrina nespominje ni pismo generala franjevačkoga, niti pismo papino.

[1]) Bazarat bijaše, kako se čini, vojvoda u Vlaškoj. Godine 1230. bio se je Bazarat zaratio sa Karlom Ugarskim. — Thwrocz: Cron. Hung. pag. 163.

[2]) Waddingus ad 1369., §. 11. Vol. VIII, p. 215 et seq.

gismund III. nije prestao vladati; pače imajući Trnovo za priestolnicu nazvao se carem. Bila njegova žena Marija, kći Aleksandra, vojvode Vlaškoga, i Klare katolikinje, veoma kriepostne žene, i ova, kada je postala udovicom, nastojaše svakako oko toga, da se njezine kćeri, udate za kralje bugarskoga i srbskoga, obrate. Toj pobožnoj ženi podje za rukom godine 1370. obratiti Mariju, i papa Urban V. veoma ju za oto pohvali. Dobri papa upotrebi tu priliku te Klari preporuči, neka bi gledala obratiti i drugu svoju kćer Anku, ženu kralja srbskoga.[1])

Anka, žena kralja Uroša V., u ono vrieme ili je već bila udova ili je imala na skoro udovom postati. Kraljevstvo Uroševo uznemirivale su neprestane razmirice, vječni ratovi. Simeon, njegov ujak, pobuni se odmah i podigne proti njemu vojsku; Helena, njegova majka, povuče se u kraljevstvo, koje je htjela imati za se; nastao poslie rat izmedju Vukašina, koji je imao čuvati granice, a bio je veoma jak, i izmedju Lazara, koji je Sriemom upravljao; poslie su nadošli ratovi sa Ugarskom, bune i nesloge nutarnje. Uroš V. uništi sam sebe tim, što je prevelik autoritet dao Vukašinu i njegovu bratu Ulješi, koji si ju prisvojiše svu, ostavivši njemu malo više od prazna imena cara.

Medjutim približavao se nov bič, puno strašniji po svojih posljedicah nego-li je bio bič

---

[1]) Urbanus V.: Regest. Ann. VIII. comm. fol. 20. — Martinov (Ann. eccl. p. 295) navodi katoličtvo Klarino, da odatle mučke kano izvede, da je i Uroš, muž Ankin, bio katolik. Nu taj je dokaz po sebi slab.

tatarski. Turci, postavši moćni u Aziji osobito za vladanja Osmanova, jednoga od najglasovitijih njihovih vladara, priučivši se na ratove proti Grkom bizantskim za vrieme Orkana, počeše s Muradom upravljati pogled svoj na Europu i predjoše Bospor godine 1360.; godine 1362. osvojiše Drinopolje i tu se učvrstiše čekajući na sgodan čas, da se potisnu dalje. Tim osvojenjem zaprietiše svojim oružjem Srbiji i Bugarskoj, te Urban V. pozva kršćane, neka bi se proti njim sjedinili. Uroš V. primio je u svoj dvor upravitelja Filipopoljskoga, koji je bio pobjegao pred oružjem Lalaschahyna, upravitelja turskih zemalja osvojenih u Europi. Od srbskoga carsta, utemeljena od Stjepana Uroša IV., preostalo jedino ime; silom podignuto nevjerom se ono sruši; upravitelji bili neposlušni, car bio nemoćan. Uroš V. obrati se dakle na Ugarsku, njegove molbe drage volje saslušaju, stvori se savez, prvi u onih krajevih proti Turkom; u tu svrhu pozovu se i vladari bosanski, vlaški i bugarski; svi su imali svoje čete sjediniti u Srbiji godine 1364. Bugari nedodju, drugi dodju; kralj Ludvik bio na čelu poduzeću te se digao sa šestdeset hiljada ljudi na Lalaschahyna, koji je na brzu ruku poslao izaslanike, neka bi pomoć tražili od sultana Murada. Ludovik dopre do Marice i zaprieti Drinopolju; nu držeći se odviše sigurnim i nepazeći na sigurnost bojnoga polja, bude iznenada od Hadji-il-Bega napadnut te mu se reć bi bez borbe vojska razprši. Mnogi ostanu mrtvi na biegu, stranom se utope u Marici a stranom jih Turci

poubijaju; kralj Ludvik pripiše čudu, što se je mogao spasiti.[1])

Nesreća kršćanskoga oružja poda veću smjelost nezakonitim posjednikom vrhovnoga gospodstva u Srbiji; Vukašin pripisivao je sve to kralju Urošu V.; porazu kod Marice držao je on za uzrok njegovu kukavštinu, pobuni narod proti njemu, očito podigne oružje proti svomu vladaru. Uroš V. dugo je te stvari trpio; nu konačno, držeći Lazara Sriemskoga i Nikolu Altmana vjernimi, pokuša njihovom pomoćju ukrotiti buntovnike. Godine 1368. dodje do bitke; Uroš za vrieme bitke imaše uza se samo čete Altmanove; čete Lazarove nedodju; Vukašin pobjedi, uhvati kralja i progna ga u njeko malo selo, gdje ga je toli strogo držao, te je njeko vrieme od onoga živio, što su mu gospoda dubrovačka od smilovanja davala. Napokon ipak, kada je hotio opet pokušati sreću i priestol natrag osvojiti pomoćju dalmatinskih knezova, dostigne ga osobno Vukašin i udari ga buzdovanom i ubije ga. I taj čin, koji se je oko godine 1370. dogodio, učini kraj lozi Nemanjâ, al bude početak podpunoj propasti srbske države.[2])

---

[1]) Rais effendi: Annali degli Osmanidi; in Geropoldi: Bilancia histor. politica dell' impero Ottomano, pag. 10. Venezia 1686. — Pray: Ann. Hung. II., 126. — D' Oksza: Histoire de l' Empire Ottoman, I. 180—183. Constantinople, 1871. — De Hammer: Storia dell' Impero Osmano. Vol. II. pag. 338 e seq. Venezia 1828.

[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 79. — Martinov: Ann. eccl. 296. — D' Oksza: Hist. I. 196.

Uroš V. nije bio katolikom neprijatelj van s početka svoga kraljevanja; pače ima valjanih razloga za to, da se drži katolikom; a valjda nije bila bez upliva na smrt njegovu mržnja heretika i shismatika, koji su biesnili po svih krajevih. Gradjani kotorski branili su se u ono vrieme proti shismatikom, koji htjedoše njihove gradove potlačiti, nu proti njim dobiju oni zaštitu i pomoć od pape Urbana V.[1])

Druga posljedica Uroševa pada bila je ta da su se najmoćniji knezovi od carstva, koje se razpadavalo, odtrgnuli, a njeki od njih i obratili na katoličku crkvu. Knezovi Zetski Sračimir, Gjuragj i Balča pokažu iskrenu želju, stupiti u crkvu katoličku; dobiju od pape Urbana formulu izpoviesti vjere; oni ju prihvate, zakunu se, da će crkvi katoličkoj vjerni ostati, oni joj obećaju poslušnost i priznaju izrično vrhovnu vlast rimskoga pape.[2]) Oni se nazovu gospodari zetski i dobiju pod svoju vlast i Bar, papa im preporuči nadbiskupe toga grada.[3])

Vukašin za malo vremena sakupi pod svoje krvju natopljeno žezlo njekoliko razpršenih uda države srbske. On si prisvoji krunu biedeć Uroša V., da nije hotio Srbiju izbaviti iz pogibelji turske; on je dakle morao već s početka ići za tim, da savlada te pogibeljne neprijatelje; tim više, što je Lalaschahyn, pošavši upravno u Ithman i Samakov, nišanio na Srbiju, niti se smjelo vrieme gubiti. Vukašin sakupi oko šest-

[1]) Urbanus V.: Regest. Ann. VI. secr. fol. 6 et 7.
[2]) Zakletva je malo ne ona ista, kano ona u dok. VII.
[3]) Gregorius XI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 61.

deset hiljada Srba i smjelo se podigne proti turskim četam sabranim kod Samakova. Bitka je bila strašna, i Lalaschahyn morade se povući na Maricu; nu dobivši nove pomoći vratiše se Turci na bojno polje natrag i uništiše srbsku vojsku; na tužnom tom polju kod Marice ostadoše malo ne svi plemići sbrski; Ulješa bi ubijen u bitki; Vukašin jedva što utekne već ga i dostigne Nikola Harsević, jedan od njegove pratnje, strgne s njega zlatni lanac, ubije ga i baci u Maricu. I tako vidje obala Marička po drugi put poraz kršćana dne 26. rujna godine 1371. Turci dobiju Ithman i Samakov, a od Bugarske Gustendil.[1])

Poslie smrti Vukašinove nastane u Srbiji podpuna anarhija, jer su se velmože borili medjusobno i otimali su se za poderane ostanke kraljevskoga plašta. Napokon shvate ipak potrebu, da se pod jednom glavom sjedine, jer su Turci bili blizu te su dan na dan mogli unići u Srbiju, bez nade da bi ih mogli sustaviti. Ivan Paleolog posta vasal sultanov, Turci osvojiše Macedoniju i odanle udariše s nova na Srbiju. Jedini čovjek, koji je davao nade, da će domovinu moći spasiti, bijaše Lazar Grebljanović, rodjak Nemanjâ po svojoj ženi Milici. Bio je on katolik; nečini se, da je bio

[1]) D' Oksza: Histoire d l' Empire Ottoman, I. pag. 196, 197. — Jireček: Gesch. pag. 329. — Hammer: Stor. dell' Imp. Osm. II., 350 e seq. — Martinov: Ann. eccl. 269. — Razni pisci pomiešali su ovu bitku sa drugom proti križarom, koju je Ludvik predvodio. Krivo sumnja i Hammer, da su te dvie bitke samo jedna.

shismatik; katolikom ga smatraju i slavjanski povjestnici, svakako nije bio neprijatelj katolikom, pače on ih je ljubio, bio je velikodušan, dobrotvoran i pobožan.

Iste godine, koje je primio krunu, ili godine sliedeće Turci si mnoge srbske knezove na granici podvrgnu; strah se razprostre po Europi, te papa Grgur XI., zabrinut za spas kršćana, potraži pomoći za one, koji su bili u pogibelji. Zato piše dne 14. svibnja 1372. Ludviku kralju ugarskomu: „Prošlih dana razni glasovi nadošli sa raznih strana donesoše viest apostolskoj stolici, da su opaki Turci, ti okrutni neprijatelji imena kršćanskoga, bacivši se u velikom broju na razne strane u Grčkoj i podvrgnuvši si kako njeke velmože u Rašiji (to jest u Srbiji), koji su tu gospodovali[1]), tako i druge narode, kršćane po izpoviesti nu shismatike i heretike, posjeli mnoge zemlje tako, te su već doprli do granica Ugarske, Rašije, Arbanije i Slavonije, i bojat se je, da će se baciti i na Primorje te osvojiti koju luku na jadranskom moru; i tako kršćani bližnjih krajeva štrepe od straha i predvidjaju gotove pogibelji"; niti se može u zabuni toga slučaja misliti na križarnu vojnu; zato ustani ti kano branitelj crkve i narodâ te se opri, da nevjernici nestupaju na-

[1]) To su bili upravo oni upravitelji, koje je Uroš postavio u Macedoniji i koji su se učinili neovisni. — Riečim papinskim htjedoše dati to značenje, da je Lazar bio shismatik; u nijednom slučaju nemogu se na drugoga protegnuti van na Marka Vukašinova; god. 1372. Lazar nit je bio podvrgnut nit je imao plaćati danak.

pried, kano što će ustati i dužd mletački i još drugi.[1])

Velikodušni papa napregne sve svoje sile, da sastavi savez proti onomu strašnomu neprijatelju, i činilo se, da njegovo nastojanje nije bilo bez uspjeha; on bo dne 13. studenoga iste godine 1372. piše s nova kralju ugarskomu, stavljajuć mu na srce, da nepropusti i svoje poslanike poslati u Tebe, gdje se imaju sjediniti poklisari kršćanskih vladara. „Turci, veli on, dobivaju s nova premah i znamo već, da su se potisnuli sve do granica Rašije i Arbanije, podvrgnuvši si himbenošću i oružjem sve zemlje, koje su medju granicami spomenutih kraljevina i medju kneževinom Ahajskom i vojvodinom Atenskom, i dočim one nesretne narode drže sapete u robstvu, navaljuju ti moćni i biesni ljudi i osvajaju druge zemlje kršćana i sveudilj u njih nahrupljuju; tako da se je, ne stane-li se tomu na put, jako bojati, da će se valjda izgubiti ona kneževina, ona vojvodina i spomenute kraljevine." Zamoli ga dakle, neka bi i on u Tebe poslao svoje poklisare na dan 1. listopada, da se stvori savez.[2])

Nu dok su vladari radili o savezu, započeo je kralj Lazar rat ne baš proti Turkom, nego proti njihovim prijateljem. I prije svega preduzme si Marka, sina Vukašinova, sa priestola protjerati, koji je on u Rašiji nezakonito zasjeo; on se je pako mogao njihovim saveznikom smatrati, jer se je bio obvezao, priznavati vrhovnu

[1]) Gregorius XI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 32.
[2]) Gregorius XI.: Regest. Ann. II. secr. fol. 87.

vlast sultanovu i plaćat mu danak. Položaj države s one strane, kojom je on upravljao, bio je veoma pogibeljan, jer je s te strane Turkom bio otvoren put, da se kroza nj bace u srce Srbije. Lazar ga dakle godine 1374. protjera i Rašiju sa Srbijom spoji. Marko pobjegne i nadje utočišće kod Turaka, postane muhamedanac i počme u redu nevjernih barbara ratovati proti svojoj domovini. Nu taj isti dogodjaj, koji je Srbiju imao više osigurati, pospješi rat s Turci; jer Murad bojeći se prevelike moći susjedne države i hoteći se osvetiti radi svoga vasala, podigne oružje proti Lazaru.[1])

Lazar bio spreman na rat; na granici imao dvie tvrdjave dobro učvršćene i dobro čuvane: Niš (Nissu) i Sofiju; nadao se, da će se one na dugo moći braniti. Nu Murad bio jako brz, te on iz Macedonije pošalje vojsku Lalaschahynu, neka bi odmah na Srbiju navalio. Lalaschahyn zaprieti Sofiji; sam pako Murad medjutim pohrli pod Niš koncem travnja godine 1375. Kroz dvadeset i pet dana tvrdjava se opirala; morala je ipak popustiti žestini turskih navala, prije nego je Lazar za borbu dovoljno sile sabrao. Nemogavši se Lazar oprieti, popusti od nužde, učini ugovor, postane podčinjenik Sultanov, komu se obveže svake godine plaćati hiljadu lira u srebru i slati hiljadu konjanika, kada god jih Sultan zatraži. I tako postane i Srbija vasalnom zemljom Turaka.[2])

[1]) D' Oksza: Hist. de l' Empir Ottom. I. 203, 204.
[2]) D' Oksza: Hist. de l' Emp. Ott. I. 205, 206. — Hammer: Stor. dell' Imp. Osm. II. 356 et seq.

Onda se Murad obrati proti Bugarskoj. Tu su se Sračimir i Ivan Sigismund, premda braća, tukli otimajuć se za državu. Sigismund bijaše nevjeran te je, budući okorjeli shismatik, svoju ženu Mariju odvrgnuo, jer je godine 1370. postala katolikinja; budući neiskrene ćudi, bez sviesti i bez vjere, nije puno trebao izpitavati, kakav je način, kojim da se spasi.[1]) Kada je vidio, da su Turci na njega podigli oružje, zaprosi Murada za prijateljstvo, ponudi mu svoju kćer za ženu; ugovori budu prihvaćeni te Sigismund postane vasal i rodjak sultanov.[2])

Turci su malo pazili na ugovore; zato oni, i poslie kako su sa Lazarom srbskim mir načinili, nisu prestali obsjedati Sofiju, koja se dugo opirala, dok nedodje godine 1382. izdajstvom u ruke osvojitelja.[3]) Videći Lazar, da se nemože nikako smatrati sigurnim, pripravljao se potajno na nov rat; sklopi savez sa Tvrdkom bosanskim i sa Sigismundom bugarskim, koji se malo uzdao u onoga, komu je bio svoju kćerku prodao. Povrativši se medjutim oni Srbi sa bojnoga polja, koji su Muradu prema ugovoru bili poslani u pomoć, počmu pripoviedati grozne stvari o Turcih, uzpire srce svim proti njim, tako da su se svi plemići, zaboravivši na tužbe i nesloge, oko Lazara sabrali te ga na rat poticali. Medju

[1]) I legende slavjanske predstavljaju Sigismunda kano čovjeka bez vjere. Srbska balada: Radulbey i Šišman služi tomu za dokaz — Karadjić: srbske narodne pučke pjesme Vol. II. 445 Beč 1840.
[2]) D' Oksza p. 207 et seq. — Hammer II. 359. Jireček ju zove sestrom.
[3]) Hammer: Stor. dell. Imp. Osm. II. 369.

njimi nadje se shismatik Vuk Branković, zet Lazarov, čovjek podal i opak, te nepazeć ni na vjeru, koje nije imao, ni na domovinu, koje nije ljubio, izda vjeru, domovinu, rodbinu i potajno izviesti Murada o svem, što se spremalo.[1]) Tako i ovaj put imala je propast na Slavjane doći od shismatika.

Murad, izviešten o pogibelji, sabere na brzo vojsku, i zapovjedi Ali Paši, komu poda trideset hiljada momaka, da udari na Bugarsku, te s te strane oduzme svu snagu saveznikom, da poslie slobodnih ruku uzmogne navaliti na Srbiju. Ali unidje u Bugarsku kod Slivne, razprostre se izmedju Šumle i Paravada, te pohiti k Trnovu, koje bez velike zapreke osvoji; Sigismund se zatvori u Nikopolju, a poslie sklopi mir odstupivši sultanu Silistriju. Medjutim Lazar uz pomoć bosansku izadje na bojno polje i predobije natrag Schehrkev medju Nišem i Sofijom; nu Ali Paša osvoji natrag to mjesto, i rat počme takodjer u Srbiji. Murad smjesti glavni diel svoje vojske u Filipopolj; poslie prieko Gustendila obrati se na Karatov, gdje sazna, da su saveznici smjestili svoje bojno polje na Kosovom. I sbilja na Kosovom stajala saveznička vojska spremna na boj, a bila je pojačana pomoćju knezova iz Arbanije i drugih susjednih zemalja. Gjuragj II. knez Zetski, Stjepan Černojević gospodar Crnegore, Kastrioti gospodari Kroje, i Tvrdko s vojskom iz Bosne i Hercegovine bijahu svi na Kosovom, u sigurnoj nadi, da će pobiediti. Nu iznenada rasu se glas, da je jedan od

[1]) Njegovu nevjeru ovjekovječile su srbske narodne pjesme.

knezova izdajica; njeki obiedišе Miloša Obilića; nu taj se obrani i naznači izdajicom Vuka Brankovića.[1])

Turska vojska bila razdieljena na tri diela; središtem upravljao Murad, desnim krilom njegov sin Bajazet, lievim krilom drugi sin Jakub. I kršćani bili razdieljeni na tri diela; Lazar bio na čelu središtu, desnomu krilu Vuk Branković, lievomu krilu kralj Tvrdko. U jutro dne 15. lipnja godine 1389. bitka započela; lievo krilo tursko bude strašno natrag bačeno i u nered stavljeno, nu Bajazet priteče u pomoć; Lazar se pobrine te pošalje diel Bošnjaka, da mu put preprieči, nu Bošnjaci moradoše se povući natrag prama jezgri vojske; ništa još nije bilo izgubljeno, kad al na jedanput onaj obješenjak Vuk Branković, ne samo da nije sa svojih deset hiljada momaka ondje gdje je trebalo pritekao u pomoć, već ih je daleko povukao natrag iz borbe; od toga časa se predvidjelo, da će bitka biti izgubljena; nu Miloš Obilić, koga je pravi izdajica izdajstvom bio obiedio, zakleo se, da će se svojom vjernošću izkazati. Budi da je Obilić ležao ranjen, kada je Murad prolazio, budi da je zahtievao, da ga pred sultana dovedu, kako to turski povjestnici kazuju, svakako je sigurno, da je on Murada probo na smrt, kada je pred njim bio; nu jedva što je taj smjeli udarac izveo, na komade ga raztrga sultanova straža. Uzprkos Vukovu izdajstvu mogla

[1]) I o tom imaju srbske legende u pjesmi o bitki na Kosovom malo ne cielu pjesmu. — D' Avril: La bataille de Kosovo rhapsodie serbe, ch. V. pag. 35. Paris, 1868.

se borba s njekom nadom nastaviti; nu kralj Tvrdko, saznavši za poraz jednoga diela desnoga krila, a za bieg drugoga diela istoga krila, bojeći se, da ga obkole, povuče se natrag ostavivši hrabroga Lazara, koji ipak nastavi borbu, dok, okružen neprijatelji, umoren od dugoga ratovanja, branjen od njekolicine, nebude zasužnjen i pred umirajućega Murada doveden. Taj barbar, koji nije nikada štovao ni veličine duha ni hrabrosti svojih neprijatelja, zapovjedi, da se Lazaru i svim zasužnjenim plemićem glava odsieče. Lazar podnese svoj udes plemenito; zadnji vladar srbski umre kao junak i njegovo je ime Slavjanom ostalo milo, za čiju neovisnost on je svoj život žrtvovao.[1]) Njegov grob posjetiše mnogobrojni putnici, njega poštovaše kano mučenika. Pripovieda se, da je on, budući iskren katolik, napokon Srbiju sjedinio s crkvom, i da je, prije nego je započeo bitku kod Kosova, primio presvetu pričest; on je kraljevinom upravljao pravedno, ljubio vjeru i redovnike, popravljao i gradio crkve, siromahom pomagao s pravom ljubavju.[2]) Poslie bitke kod Kosova, zahtievao je Bajazet, da Stjepan,

[1]) Rais effendi: Annali dei Sultani pag. 11. — Bonfinius: p. 471 et seq. — Mustoxidi: Framm. di Giovanni Ducas; u Antologiji Firentskoj Vol. XIX. p. 53. — Tubero: De temporibus suis; in Schwandtner: Rer. Hung. II. 222 et seq. — Milešić: Corographia patriarc. Ipikiensis; in Colet. Illyr. Sacr. VIII. 52. — Hammer: Vol. II. pag. 398—416. — D' Oksza I., 236—248.

[2]) Martinov: Ann. eccl. 153.

sin Lazarov, bude njegov podčinjenik, i tako se neovisnost Srbije pretvori u vasalstvo napram turskomu sultanu.

XIV.

(Tvrdko II., Ostoja Kristić; gradjanski rat. — Putujući fratri. — Toma kralj bosanski. — Kralj Toma i papa Eugen IV. — Toma i Kalisto III. — Pij II., Ugri i nevinost kralja Tome. — Turci u Srbiji. — Konac kralja Tome. — Stjepan II., zadnj kralj bosanski; Turci u Bosni.)

Tvrdko I., pobjegavši malodušno iz bitke Kosovske, malo je još kraljevao; loza kraljeva shismatičkih imala je i u Bosni domovini biti na propast. Tvrdko I. mišljaše godine 1392. pri smrti, da ostavlja kraljevinu jaku i dobro učvršćenu; Tvrdko II. sin njegova grieha, doveo bi bio Bošnjake do skrajne propasti, da ih kralj katolički nije pridigao; nu râd kralja katoličkoga uništi drugi kralj shismatički, te Bosna postane pokrajinom turskom. Tvrdka I. nasliedi Stjepan kroz pet godina; za to vrieme imahu heretici najslobodnije ruke u razširivanju svojih bludnja, franjevci pako nastojahu svimi silami, da im se opru. Pozovu ti fratri druge sudrugove i medju njimi fra. Deodata iz Rustića, koji sa trinaest drugova ode godine 1391. u Bosnu i bude poslie od Turaka ubijen u Jerusolimu[1]).

Stanje u Bosni još se pogorša, kada su se poslie smrti Stjepanove za priestol prepirali Tvrdko II. i Ostoja Kristić. Ostoja, krateć se

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 64.

priznati Tvrdka II. za kralja, jer diete nezakonito, lati se oružja i natjera svoga protivnika u tjesnac; nu gradjanski rat nanese veliku štetu vjeri i domovini; ni jedan od te pruće se dvojice nebi mogao, kada bi i nadvladao, dati temeljite nade, da će tko moći njegovu upravu podnositi. Obadva ta shismatička kneza skroz upropaste domovinu tim, što su pomoći iskali u Turaka. Tvrdko II., koji se nalazio u zloj koži, obrati se na Bajazeta, od koga dobije toliko pomoći, te je mogao diel svoje države natrag osvojiti. Nu to miešanje Turaka u bosanske poslove bijaše veoma štetno; Ostoju, čovjeka opaka i tirana, protjeraju podanici, jer su spetili, kako on prezire čast njihovih žena, narodna i obiteljska prava. Protjeravši Ostoju izaberu si za kralja Stjepana Jablanovića; nu Ostoja se obrati na Turke, te se je njihovom pomoćju mogao kroz sedam godina boriti proti Tvrdku sjedinjenu sa Jablanovićem. Turci se veselili sličnim neslogam, te su pomažuć sad jednomu sad drugomu gledali sile im oslabiti, da uzmogne Bosna čim laglje postati njihovim plienom. Poslie smrti Kristićeve i Jablanovićeve, pomogoše oni Radivoju, sinu Kristićevu, da nastavi borbu proti Tvrdku II. Napokon se Tvrdko obrati na Sigismunda ugarskoga te protjera svoga protivnika i njegove turske saveznike.

Nu za ovih dugih godina strašne borbe sve se zamrsilo; malo ne strveni bjehu slavjanski kršćani onih zemalja, jer ih njihovi neprijatelji, pod izlikom rata, svakako progoniše, a kada je k mržnji heretičkoj još pridošla srčba

shismatička, onda progonstvo posta malo ne obćenito. Za duga vladanja Tvrdka II. te se stvari dan na dan pogoršavale; brižljivošću ipak rimskih papa i junačkom kriepošću franjevaca zaprieči se, da vjera u Bosni nije sasvim ugasnula.

Godine 1254. stvorilo se družtvo franjevaca i dominikanaca u svrhu, da se vjera katolička razprostrani, a zvalo se: *Družtvo fratara za Isusa Krista putujućih po cieloj zemlji.* Godine 1399. glavari toga družtva sakupe se, da viećaju, kako da se popravi tužno stanje misija u zemljah kako u onih, koje su Turci posjeli, tako i u onih, koje su u sveudiljnom strahu držali, papa Bonifacij IX. pako potvrdi iste godine sve povlastice družtva i uzme ga u obranu proti napadajem i mržnji njekih od klera, kojim nebjehu po volji. Fratri pobožne te družbe nastojahu oko toga, da u Bosni opet vjeru podignu, i podje im to za rukom, osobito fra. Ivanu Armandiu i fra. Petrucciu iz Perugjije.[1]) Kašnje se drugim pridruži Jakob iz Marke, rodom iz Monteprandona, čovjek već na glasu po drugih misijah najtežih. Kralj Tvrdko primi ga s prevelikom prijaznošću; nu potajno gledao je, da se na put stave zapreke proti njegovu propoviedanju; kraljica pako tražila je način, kako da ga dade smaknuti. Pravo je čudo, što je pogibelj izbjegao, obrativši razbojnike; nebrojeni heretici povrate se natrag k vjeri, tako

[1]) Waddingus: Ann. minor. ad 1413. §. 1. Vol. IX. pag. 354 et seq. — Marcellino da Civezza: Stor. univ. delle miss. franc. IV. 452. — Fabianić: Storia dei frati min. in Bosnia etc. I. 174 et seq.

*

da se je vjera u Bosni, kada je Jakob iz nje otišao, duboko bila uvriežila.[1])

Kada je Tvrdko II. godine 1443. bez djece umro, plemići bosanski izaberu za kralja Tomu Tomaševića, sina Ostoje Kristića. Bila je to velika sreća za tu siromašnu državu, koju su razdirale hereze, nesloge, neredi svake vrsti.

Rimski pape nikada neprestaše misliti na Bosnu; papa Eugen IV., koji ju je bio gledao obćuvati od nove hereze husitske[2]), vruće je preporučivao fratre takodjer kralju Stjepanu Tomi bosanskomu godine 1445.[3]) Poslie pokaže Nikola V. izvanrednu skrb za Bošnjake promicajuć medju njimi na svaki način bogoslužje katoličko, pomagajuć im podizati crkve[4]) i pokazujuć se veoma sklonim Petru Vojslaviću vojvodi dolnje Bosne, knezu katoličkomu, koga mu je kralj Stjepan Toma preporučio, kano i Sladoku vojvodi katoličkomu iz Rekvija, Januariju iz Vulrika i drugim katolikom, koje je on sve na molbu kraljevu uzeo pod okrilje svete stolice.[5])

---

[1]) Waddingus ad 1434. Vol. X., pag. 231 et seq. — Farlatus, IV. 67. — Marcellino da Civezza: IV., 525 et sequ. — Fabianić: I. 178 et sequ.

[2]) Eugenius IV.: Regest. Ann. XIV. de Curia lib. XVII. fol. 281.

[3]) Eugenius IV.: Regest. Ann. XIV. de Curia lib. XVIII. fol. 4.

[4]) Nicolaus V.: Regest. Ann. I. de Curia lib. XXII. fol. 64, 65.

[5]) Nicolaus V.: Regest. Ann. I. de Curia libr. XXII. fol. 66, 67.

Pa sbilja Stjepan Toma odmah se je s početka svoga kraljevanja iskreno na katoličku vjeru obratio, odrekavši se sasvim bludnja manikejskih, koje je prije sliedio. Koncem svibnja godine 1445. Eugen IV. primivši od njega odreku i davši ga preko Ivana Karvajala[1]) pokrstiti, „prokušavši mnoge i velike krieposti, kojimi ga je Gospodin odlikovao“, i čistoću njegove vjere, pozakoni ga i proglasi sposobnim, da može uživati sva prava i časti sinova zakonitih.[2]) I tako sliedeće godine sam papa obznani sav veseo vladarom tu veselu viest, da se je Stjepan Toma sasvim obratio, pozivajuć jih, da se s njim za to Bogu zahvale, i da s obraćenim kraljem i njegovim narodom tako postupaju, „te se oni vesele, da su njihova braća po vjeri.“[3])

Napokon godine 1447. primi Nikola Stjepana Tomu pod okrilje stolice apostolske.[4]) Te se časti nije samo kralj zadobio, već i razni njegovi velmože, medju ostalimi i Rostor, njegov protovestiarij.[5])

Godine 1444. bio je papa saznao, da izmedju kralja Tome i Gjuragja despote Rašije vlada veliko neprijateljstvo na toliko, te se došlo do oružja i krvi; i zato piše kardinalu Dionisiju od sv. Cirjaka kod toplica, neka bi tomu zlu na put stao i ta dva protivnika izmirio.[6])

---

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV., 68.

[2]) Dokumenat IX.

[3]) Dokumenat X.

[4]) Nicolaus V.: Regest. Ann. I. de Cur. lib. XXII. fol. 72.

[5]) Nicolaus V.: Regest. Ann. II. de Cur. lib. XXIV. fol. 96.

[6]) Dokumenat XI.

Poslie pošalje papa godine 1450. svoga poslanika, Ivana Kostničkoga, u Bosnu, da tu crkvene stvari uredi.[1])

Stjepan Toma pokaže se vazda veoma vjernim crkvi katoličkoj i koliko je mogao podigne slavu bosanske kraljevine; on opet sjedini plemiće i biskupe i izda razne naredbe od prevelike važnosti za vjeru. Manikejcem zabrani podizati nove crkve ili stare popravljati: uzme u zaštitu dobra crkvena; stvori mudre zakone. Fratre je štitio svimi svojimi silami; podielio im je novih kuća, pribavio hrane i dohodaka.[2]) Nije medjutim prestao potajno se pripravljati na strašan rat s Turci; i papa Nikola bodrio ga je i obećavao mu pomoć[3]); pače gledao je s kraljem sve izmiriti, koji god su s njim bili u kakovoj razmirici, te je godine 1452. potvrdio ugovore mira utanačene izmedju Stjepana Tome i Vladislava Elastića, vojvode bosanskoga, te izmedju onoga i Juraja Vojslava.[4])

Kada je Nikola V. umro i Kalisto III. svetu stolicu zasjeo, Stjepan Toma nije propustio poslati u Rim Nikolu Testu, da mu pokornost i vjernost zasvjedoči. I Kalisto III. uzme pod svoju zaštitu kralja, njegova sina Stjepana i njegove baštinike.[5]) Pače učini nješto više, želeći naime

[1]) Nicolaus V.: Regest. Ann. IV. de Curia lib. XXVIII. fol. 38.

[2]) Farlatus: Illyr. sacr. IV. 68 et seq.

[3]) Nicolaus V.: Regest. Ann. IV. de Curia lib. XXVIII. fol. 59.

[4]) Nicolaus V.: Regest. Ann. VI. de Curia lib. XXVII. fol. 140 et 164.

[5]) Calixtus III.: Regest. Ann. I. de Curia lib. I. fol. 23.

veoma, da se križarna vojna proti Turkom podigne, jer su oni već isti Carigrad bili osvojili, obeća kralju Stjepanu Tomi, njegovu sinu Stjepanu i njihovim nasljednikom, da će im, kada se kršćanske zemlje od Turaka oslobode, dati kako povratiti sve one zemlje pripadajuće kraljevini bosanskoj, koje god je ma tko pod kojom mu drago izlikom osvojio, tako i njegovoj kraljevini pridružiti sve zemlje oslobodjene pomoćju njegova oružja, koje s Bosnom graniče.[1])

Bojao se ipak Stjepan Toma i nije se usudio sam na sreću rat započeti, koji je za Bosnu skrajna propast mogao biti; bio je spreman, nu čekao je na sgodan čas. Godine 1457. bio je od pape zatražio zastavu križa, da mu rabi u bitkah. U ono vrieme propoviedalo se na križarnu vojnu u Ugarskoj, i papa je kralju ugarskomu dobar uspjeh želio;[2]) Kalisto pošalje Tomi žudjenu zastavu i ogleda se za pomoć za njega u Mletcih i drugdje.[3]) I već se činilo sve spremno, i već je dan bio opredieljen, kada da se izadje na bojno polje. Koncem srpnja godine 1457. piše papa Kalisto još jednoć Tomi: „Glavna briga, koja nas u dnu duše naše tare, poznata je cielomu svietu; jedina naša želja jest vidjeti potištena i ponižena onoga veoma gadnoga Muhameda, koji se je u krvi kršćanskoj valjao, a koji dan na dan sve to više svojim jarmom

[1]) Dokumenat XII.

[2]) Calixtus III.: Regest. Ann. III. brev. lib. VII. fol. 91, 92, 94, 97.

[3]) Calixtus III.: Regest. Ann. III. brev. lib. VII. fol. 102, 110.

tišti vjerne narode sve većom biesnoćom; nadamo se, da će nam se želje izpuniti, jer gledamo, kako toliki glasoviti kraljevi, a medju njimi i ti, pritiču, da sinove crkve iztrgnu iz ralja nevjerničkih." Dajuć Tomi novac za križarnu vojnu sabran u Dalmaciji i drugdje zaključi riečmi: „Na noge, predragi sinko, i poput veoma hrabra borioca kršćanskoga radi kano junak; Bog je s tobom i on će biti uza te u bitkah, te će skrhati silu tvojih neprijatelja." [1])

Da se je Toma iskreno spremao na rat proti Turkom, dokazuju njegovi listovi na vasale, plemiće, prelate njegove države. Bio je on moćan, od kad je kraljevinu razširio dielom Srbije, Rašije, Dalmacije, Hrvatske, Primorja, možda je bio najveći od bosanskih kraljeva; on dakle zapovjedi svim svojim, da dne 3. lipnja 1457. dodju na Kosovo polje spremni i naoružani. On im pisa: „Mislimo, da je svakomu pobožnu kršćaninu poznato, kako su težko kršćane u naše vrieme ranili nevjerni Muhamedanci; zato je naša misao sveudilj uprta na to, kako bi se daleko od naših granica protjerali neprijatelji imena Kristova, koji su uz tolike zasjede i tolike štete povriedili našu vjeru, i kako bi se suzbio Muhamed, njihov car, koji je već blizu i od koga nam prieti propast i uništenje, jer sabire oko sebe nevjernike i pogane. Nebilo nikada, da poganske noge gaze našu kraljevinu, ili da iznenada na nju nahrupe, nju u žalost zaviju i potlače, kao što se je vidjelo, da se

[1]) Dokumenat XIII

to za prošlih vremena dogodilo drugim narodom. Pa tko od vjernika Kristovih i ljubitelja vjere može da se uzdrži od suza, motreći pad Carigrada? Neka se svi naši vjernici na Kosovom polju sakupe, da uzmognemo poći proti toj aždaji te joj zapriečiti, da nas neokuži svojim otrovom." [1])

Gorljivost Tomine vjere bila je velika; obraćenja svaki dan se množala, ne samo kod prostih seljaka već i kod knezova; on videći, da nemože trojice od velmoža bosanskih nagovoriti, da se obrate, pošalje ih k papi u Rim, neka bi ih on gledao obratiti, i oni se sbilja obrate. Bili su to Juraj Kučinjić, Stjepan Turčonić i Radmil Venčinić, a Pij II. šaljuć ih natrag u domovinu, stavi ih pod zaštitu kralja Tome „kralja doista katoličkoga." [2])

Nu manikejci i shismatici htjedoše se osvetiti tomu pobožnomu kralju, koji im nedade ni mira te ih godine 1459. svojimi naredbami protjera iz Bosne, tako da ih je na više hiljada moralo iz te države izaći. [3]) Upotrebe za to priliku, kada je Stjepan Toma svoje poslanike k Piju II. poslao, te oni razglase, da Toma od pape traži, neka bi mu poslao krunu kraljevsku, i predstave Matiji Korvinu, novomu kralju ugarskomu, taj čin kao najveću za njega uvredu, tako te je Matija Korvin, nepotraživši prije za

[1]) Stephanus: Epist. ad suos; in Farlat. Illyr. Sacr. IV. 72, 73.
[2]) Pius II.: Regest. Ann. III. de Curia lib. XV. fol. 54.
[3]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 73.

taj čin dokaza, o tom papi pisao i u njega se oštrimi riečmi potužio.

Stjepan je Turkom morao odstupiti njeki grad, ime toga grada različno se navodi, nu sigurno nije drugi van Semendrija.[1]) Neprijatelji Tomini obiediše ga izdajstvom, jer da su njegovu sinu Stjepanu Ugri povjerili Semendriju, da ju brani, a sin da je poslie njekoliko mjeseci pozvao Turke te im ju za zlato prodao.[2]) Udaljeni papa nije mogao nevjerovati tužiteljem, kojim je na čelu bio sam ugarski kralj Matija Korvin, koji je bio ili i sam prevaren ili zloban, nu koji si je sigurno ne malo okaljao ime tim, što je postojano na Tomu mrzio.

Drago mi je, što valjanimi dokazi mogu slavjanskoga kralja ocrnjena obraniti, te uspomenu toga velikodušnoga kralja, najboljega od svih bosanskih kraljeva oprati od klevete, koje nije zaslužio; on je bio katolik, ne izdajica; heretici su ga klevetali, nu povjestnica je dužna prama njemu biti pravedna.

Negledeć na to, da bi u svakom slučaju krivnja pala ne na njega, nego na njegova sina, te da bi on jedino imao nesreću biti otcem

[1]) Pij II. zove taj grad u tumačnicih Senderovijom (Comm. pag. 64. Francof. 1614), poslie Synderovijom (p. 125) a u listovih Zendicijem (Regest. Ann. II. Brev. lib. IX. fol. 203). Farlati ga zove Zendre (Illyr. Sacr. IV. p. 73), zvala se i Sendrew ili Zendrew to jest Semendrija.

[2]) Passus est Hungariæ rex ut Senderoviam oppidum opprime munitum et ad ripam Danubii situm, Stephani filius defendendum acciperet, qui paucis post mensibus quam intromissus est, accersitis Turcis, magno auri pondere oppidum vendidit. — Pius II.: Comment. pag. 64.

izdajice; treba izpitati, da-li tužitelji istinu govore kada papi opisuju Semendriju kano „tvrdjavu veoma učvršćenu.“ Bila je Semendrija doista veoma učvršćena, kada je još pripadala despoti Gjuragju, čija je bila kraljevina Rašija, u kojoj se nalazila Semendrija. Nu Muhamed II. godine 1454. osvojivši Carigrad tvrdio je, da Semendrija pripada Srbiji, a po tom zemlji vasalnoj Turske, jer je njom upravljao Stjepan sin Lazarov, te je Gjurgju zapovjedio, neka Semendriju odstupi. Gjuragj, učvrstivši tvrdjave, pohrli u Ugarsku, da potraži pomoći, Muhamed pako dodje s velikom vojskom pod Semendriju i Ostrovicu. Semendrija se održa; Turci oteše ipak vanjske bedeme, samo kula osta ciela. Ostrovica pade; Sultan se na to vrati u Sofiju; Ugri savladaju svoje neprijatelje; Gjuragj pako ostane sam i bude prinužden postati podčinjenik turski. Sliedeće godine Ishak beg zauzme i razori Novobrog.[1]) Kada je Gjuragj Rašijski umro na početku godine 1457.,[2]) bude Semendrija ili, bolje rekuć, njezina kula, jer su vanjski bedemi bili već zauzeti, predana sinu kralja Tome, da ju čuva, jer je on bio suprug Marije, kćeri Lazara II., i baštinice krune srbske.[3])

[1]) Hammer: Vol. V. p. 17 et seq.

[2]) Kaliksto III. govori već početkom ožujka o njegovoj smrti kano o stvari već poznatoj u Rimu. — Calixt. III.: Regest. lib. XXVII. fol. 479.

[3]) O svem su tom tužitelji Tomini mučali, koji ni nesjećajući na prava, pripoviedaju, da je za Stjepana bila puka milost, što mu je kralj Matija Semendriju bio povjerio, da ju čuva. Inače bi bilo neskladno kazati, da je on Turke pozvao proti svojim gradovom, prodavši im za zlato

*

Srbija bijaše u ono vrieme u najžalostnijem stanju; njoj raztrganoj na česti, za koju su se otimali pohlepni za vladanjem, i razrovanoj po hereticih malo je trebalo, da dopane ruku turskih. Gjuragj ostavi iza svoje smrti ženu Irenu ili Helenu sa tri sina Gjorgjem, Stjepanom i Lazarom i jednom kćerju, koja je bila udova sultana Murada. Gjurgja i Stjepana bio je dao sultan baciti u tamnicu, gdje su im izkopali oči; poslie ih pustiše na slobodu, nu sada ih je Lazar, da uzmogne sam vladati, protjerao malo ne iz ciele države, te je, otrovavši mater, sultanu ponudio dvadeset hiljada funti (libre d' oro) zlata svake godine u znak vasalstva i tako se dobavio kraljevstva; poslie dva mjeseca umro je taj bezbožnik. On prem shismatik imao je za ženu Helenu katolikinju, i ona, postavši udovicom, kao što je bila svoju kćer Mariju za ženu dala sinu kralja Tome, da tim državu učvrsti, tako je sada istu državu stavila pod zaštitu rimskoga pape, a ovaj je mjeseca ožujka godine 1457. dao nalog kardinalu od sv. Angjela, poslaniku u Ugarskoj, da onu državu uzme pod zaštitu svetoga Petra, te bdije nad njezinom sigurnošću.[1]) Onda se probudi sva mržnja u heretika, jer oni, videći, da je kraljica katolikinja, te radje imajući, da domovina propane i robstva se pod muhamedanci dopane, nego-li

najjači bedem, kao što se je htjelo, da vjerujemo i kao što se o tom povjestnike uvjeravalo, od kojih si nijedan nije dao truda, da te stvari izpita.

[1]) Calixtus III.: Regest. Ann. III. Secr. libr. XXVII. fol. 479.

da bude slobodna pod katoličkom vladom, pozovu Mihaela Abogovića brata velikoga vezira Mahmud-paše, i dignu bunu. Nu Helena dovabi Mihaela lukavošću u njeku svoju tvrdjavu, uhvati ga i sazužnjena pošalje u Ugarsku. Nu Muhamed je onda uztvrdio, da je Srbija njegova, na temelju prava, dobivena od sultanke Mare, kćeri pokojnoga kralja Gjuragja, koju da je na to sklonio, da se njemu na korist odreče svakoga prava na srbsku državu. Plemići, heretici, prihvate s veseljem novu tursku navalu; kraljica i katolici opaze, da su ostavljeni; Ugri nedodju. Helena spasi svoje blago, i s njim se zatvori u Semendriju, koju je čuvao sin Tomin, suprug baštinice priestola srbskoga. Semendrija je bila i malo prije suzbila nove pokušaje turske, te je sin kralja bosanskoga barbare natrag bacio i nije na njihove ponude pristao. Što se je od Semendrije opiralo bila je uviek jedino kula; bedemi vanjski bili su izgubljeni. Muhamed osvoji godine 1458. Prizren, učini se gospodarom zemlje na okolo, s velikom pako vojskom podje pred Semendriju. Semendrija se nije mogla dugo braniti; je-li branitelj njezin imao bez temeljite nade pogibelji izvrgnuti život kraljičin? Predvidjajuć, da će kula sigurno pasti, budući iznenada napadnut, a od plemića kraljevine ostavljen, jer su se osvojitelju predali, nije mu drugo preostalo van sklopiti ugovor; stane ugovarati i dobije, da Helena sa svojim blagom slobodno može otići, te preda kulu.[1]) Druge se tvrdjave predadu; Mu-

[1]) Hammer: Stor. dell. Imp. Osmano V. 62 et seq. — Po ugarskih povjestnicih upravo je kralj Stjepan Toma,

hamed opustoši Srbiju nenaišavši nigdje na kakovu zapreku i tako ta kraljevina kukavno dokonča. Niti je Toma, niti njegov sin tomu kriv; oni nemogoše spasiti države izdane od svojih, države izručene neprijatelju od heretika. Srbija, opustošena od Turakâ, opako razdirana od manikejaca, koji su se sjedinili s Turci, vidje, kako su joj stanovnike u težko robstvo vukli, kako su na mjesto križa pogažena podigli polumjesec; u mjesto zaštite papine dobije tiranstvo sultanovo. Boljari, izdajice, razdiele s Turci plien domovine i dobra katolika umrlih ili zasužnjenih; nu oni ostave ružnu uspomenu te Slavjani nikada nezaborave, da su se katolici i tom sgodom, kada je domovina propala, nalazili medju onimi, koji su krv lievali i trpjeli, ne pako medju onimi, koji su se radovali i s neprijatelji slavje slavili.

Ugri su papi Piju II. te stvari o Semendriji skroz neistinito pripoviedali.[1]) Blago Helenino spašeno pretvorilo se u golemu svotu plaćenu od Turaka; kula Semendrije pretvorila se u čitavu dobro učvršćenu tvrdjavu. Matiju Korvina u Pešti prevare zlobni izvještaji heretika, koji su bili neprijatelji Tomi bosanskomu; u Mantui Ugri prevareni prevariše papu.

koji je Turke baš pozvao i Semendriju im prodao. — Isti Pray (Ann. Hungar. III. 237) pripovieda: „Homo vafer atque lucri cupidus, evocatis clam barbaris urbem cum arce magnam auri summam pactus, vendidit.“ Ne samo tu, već i poslie mieša Pray Stjepana Tomu sa Stjepanom sinom njegovim.

[1]) On veli, da ih je saznao od Ugra, koji su ponajprije spoznali izdajstvo. Comment. pag. 64.

Kralj Toma dakle izasla svoje poslanike, da papi te stvari razloži i njeke biskupske stolice u svojoj državi zatraži. Kralj Matija potuži se i glede toga, kano da je tim njemu nanesena najveća uvreda, i predbaci papi, što štiti izdajicu i himbenika. Oružje, kojim se obično služe inovjerci, kleveta naime, podje istina za rukom glede Matije, nu promaši svoju svrhu glede pape Pija II.; jer Pij, prem je prije povjerovao u izdajstvo Tomino, odgovori sada odrešito kralju ugarskomu: Da on zna, čim biede kralja bosanskoga; da on zna, kako je od potrebe ponajprije na to misliti, da se osnuju nove biskupske stolice. „Što se krune tiče, treba se spomenuti, da su ju njegovi predšastnici opetovno tražili, nu nikad je nisu dobili, pa svakako, kada bi mu ju i htio dati, nebi je dao bez obzira i volje onoga, koji veli da na nju ima pravo. Nu izaslanici kraljevi o tom nespomenuše ni rieči; oni ga jedino nastojahu izpričati proti tomu što su ga bili ocrnili, te dokazati, da je sve, što god se u Semendriji dogodilo, učinjeno ne od volje nego od nevolje; i tim htjedoše iza toga dokazati dobru volju kraljevu prama vjeri, što je pogibeljnu sektu patarensku iz svoje države protjerao. „Tako je; njegovi izaslanici zatraže, goruće moleći biskupâ;[1]) zamole ipak prije svega da onamo pošaljemo njekoga od naših, da zakonito i pomno izvidi, da-li je sve istinito, što

[1]) To su prije Tome i sami apostolski poslanici molili, koji su prije njekoliko godina u Bosnu bili poslani, kano što se je to gore već spomenulo.

se je učinilo i tražilo. Na to smo pristali, jer to, što se naš poslanik šalje, ne da šta dopusti, već da nas o stvari izviesti, nemože ništa škoditi." O uspjehu dat ću izvještaj: sveta stolica neće ništa štetna dopustiti; „papa se obazire na pravednost i želi, da se svakomu svoje pravo sačuva.[1])

Nu heretici htješe se osvetiti; oni zaokupe Stjepana, naravnoga sina kralja Tome i nagnaju ga, da ubije otca; veli se, da ni Matija u tom činu nije nevin. Svakako Tomu, koga prikažu kano podla čovjeka, jer nehtje rata voditi proti Turkom, dočim on jedino na sgodan čas čekaše, da bez koristi bič i nesreću nenavuče na svoju državu, prozovu tiranom i izdajicom, i zadave ga godine 1461., misli se po nalogu kralja Matije i sina Stjepana. Udovica Katarina, saznavši za zločin Stjepanov, koji ni nebijaše njezin sin, pobjegne iz Bosne, zakloni se najprije u Dalmaciji, a onda u Rimu, toj drugoj domovini svih glasovitih prognanika, svih nevinih progonjenika.[2]) Rimski pape, koji toliko ljubljahu Slavjane i toliko čuvstvovahu za kralja Tomu, priteku u pomoć njegovoj udovi i čast joj izkažu tako, te se je ona, dok je živila, mogla u kraljevskom sjaju pokazivati, i ona na samrti

[1]) Pius II.: Regest. Ann. II. Brev. lib. IX. fol. 203. — Neznam zašto je Theiner, navodeć taj list, na čelo mu stavio: „Mathiæ regi Hungariæ annunciat, perfidis Thomæ regis Bosniæ insinuationibus se aures haud præbiturum.„ Ulagivanju Tominu nema tu ni sjene, a još manje himbenosti.

[2]) Millešić: Corographia p. 53. — Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 73.

baštinikom svojih prava na bosanski priestol učini rimsku crkvu, jer je Stjepan, koji je bio upravu preuzeo, bio diete nezakonito, a i brzo je umro sa zadnjom sjenom slobode bosanske.

Stjepan II. bijaše zadnji kralj bosanski. Malo kašnje iza smrti otčeve izmiri se on sa rimskom crkvom; niti se u Rimu još znalo za način, kako je on priestol zasjeo.[1]) Godinu dana prije usudi se Matija tja papi predbaciti, što se je izmirio sa kraljem Tomom, jer je u tom nazrievao povriedjeno svoje pravo, i o svem je sumnjao taj hrabri vojnik nu veoma sumnjičav vladar.[2]) On se umiri, kada se je Stjepan, nasliedivši Tomu, njegovim vasalom nazvao i dao nagovoriti, nerazborito podići oružje proti Turkom. Nu onda se uspomena umorena Tome osveti, te se opazi, do kojih posljedica nepromišljen rat dovodi.

Godine 1461. bila je pripravna bula za križarnu vojnu po cieloj Bosni, jer je papa velike nade stavljao na sastanak poklisara kršćanskih vladara pokušan u Mantovi, da se moćan savez stvori proti Turkom;[3]) godine 1462. pako zapovjedi Pij II. Lovrincu nadbiskupu spljetskomu, papinskomu poslaniku za kraljevinu Bosnu, neka bi se ona bula odmah proglasila, čim Turci na tu državu navale. I već se opažale mnoge pri-

[1]) Pius II.: Comm. pag. 297.

[2]) Pray: Annales reg. Hungar. III. pag. 255 et seq. — Matija ide tako daleko, te veli, da Stjepan: „Satis se nobis prestare credit si non rursum Turcus fiat."

[3]) Pius II.: Regest. Ann. IV. de Curia L. I. fol. 14.

prave i prietnje bile započele.[1]) Sultan pošalje izaslanike k Stjepanu kralju, da traže danak; on ga nehtje dati i od onda bi zaključen rat; nu drugimi se poduzeći odgodi sve do godine 1463.[2]) Nerazborito je Stjepan radio, što je danak uzkratio, makar mu se je to iz Ugarske savjetovalo;[3]) još je gorja ta uzkrata postala s toga, što su se Turci ondje, gdje se Sava sjedinjuje s Bosnom, spremali da udare na njeku tvrdjavu. Kralja Stjepana poslie toga čina uhvati strah i on pošalje biskupa modruškoga u Ugarsku, da zaište pomoći. Već se ugarske čete spremale, kada je Mahmud paša godine 1463., sa više do sto hiljada momaka prešao Drinu i Krajovu i počeo obsjedati Babicu Ocak. Bila to tvrdjava veoma učvršćena i mogla se dugo opirati i dati vremena Ugrom i križarom, da Stjepanu dodju u pomoć; nu poput Bugarske i Srbije morali su i Bosnu inovjerci prodati. Radak, manikejac, čovjek, koji je ostao uviek krivovjerac, premda je hinjeno primio sakramenat krsta, bijaše zapovjednik te tvrdjave. Toga podkupe Turci, a on jih uvede medju zidine, onda nagovori branitelje tvrdjave, neka se bez koristi neopiraju. Nadodje Muhamed, i pošalje odmah velik broj konjanika, neka zasužnje kralja Stjepana, jedva dvadeset milja sa svojim blagom udaljena, spremna na bieg u Dalmaciju; kada prispiju u kulu, gdje su mislili, da će ga naći, on je bio na putu u Jajce. Neprestanu ga progoniti, i zatvore ga u Ključu i ovaj čvrsto obkole. Bližnje bare bile izsušene, jendeci se dali napuniti; hrane bilo malo i već se četvrti dan glad ćutio. Dugo se opirati bilo je nemožno; kralj i njegovi ponude paši, da će se sa svojim blagom predati, ako im pokloni život. Ugovori se učine, kralj ostane zasužnjen; nu nadošavši sultan Muhamed II., nezadovolji se timi ugovori i jedva se uzdrži, da nije zasužnjenike poubijao. Povede sa sobom kralja Stjepana i njegova jedva trinaestgodišnjega nećaka, svoje čete pako pošalje, neka dovrše osvojenje Bosne. Njeki perzijski fanatik, koji je bio u milosti kod Muhameda II., upitan za savjet, kako bi se zasužnjeni kralj mogao dati ubiti, a da se nepovriedi zadana vjera, savjetovao mu je a možda i sam izveo ubojstvo; uništivši ugovore podpisane od paše, dade zasužnjena kralja zvati i ponudi mu život i kraljevstvo, odrekne-li se evangjelja radi korana. Stjepan plemenitom smrću opere život svoj okaljan zločinom, jer njemu, srčano izpoviedajućemu svoju vjeru, ovaj persijski fanatik odsieče glavu, ili ga, kako njeki pišu, na muke stavi i kožu s njega sdere, a napokon ga turske strielje probodu. Sve njegove subojnike ubiju; tri plemića, što su ugovarala predaju i zemlje svoje ustupila pod pogodbom, da im zemlje drugdje dadu, zagute. Na ništa se nije u Bosni obaziralo; crkve se poruše i unište, — mana-

[1]) Pius II.: Regest. Ann. IV. de Curia lib. XVII. fol. 310.

[2]) Pius II.: Comment. pag. 311. — Hammer: Stor. dell' Imp. Osm. V. 124.

[3]) Sam Pij II. u svojih tumačnicih (izdanih pod imenom Gobelina) veli: „Rex gentis novus tributum, quod sui majores jampridem Turcis consueverunt, incertum qua spe fretus, recusaverat." — Pius: Comment. Lib. XI. p. 311.

stiri zapale, žene obezčaste, starci i djeca zagute, zarobe muži i djevojke, opliene katolici, i njihovimi se dobri obogate heretici i shismatici, brzi na to, da se odreku vjere, ako su samo vjere imali, puno brži još na to, da plien diele, da nevinu krv lievaju. Trideset osam manastira upale; poubijaju, sažgu žive mnoge fratre; Jajce dobiju pod uvjetom, da se branitelji njegovi zakunu, da će vjerni biti Muhamedu II., nu taj grad vidje, kako im život jednomu za drugim ugasne, jer koran primiti netjedoše. Heretike i njihove zaštitnike nadare; i bilo je to pravedno, jer Turci imadoše herezi i shismi više no ikomu drugomu zahvaliti svoje pobjede i dobitke medju slavjanskimi narodi. Potomci bana Kulina, zaštitnici heretika, dobiju zemalja i bogatstva, sin bana hercegovačkoga, heretik dobije upravu te zemlje, nu malo je se naužije; kneževska obitelj Kopeić bijaše jedna od one njekolicine katoličkih obitelji, koje su imale odmetnikâ, i dobije puno dobara u Rami, Duvnu i drugdje.[1]) Započme vrieme mučenika, i to je naslućivalo, da će Bosna uskrsnuti, kano što je vrieme heretikâ bilo navieštalo njezinu propast.

---

[1]) Pius II.: Comm. suor. temp. Lib. XI. pag. 311, 312. — Farlatus: Illy. Sacr. IV. 73 et seq. — Bonfinius: Rer. Hungar. Dec. III. Lib. X. pag. 560. — Schmitt: Imperatores Ottomanici. Vol. I. p. 26, 27. Tyrnaviæ, 1761. — Rais-effendi, p. 33. — Hammer: V. 124 et seq. — Fabianić, I. 208 et seq.

XV.

(Hercegovina i njezini mučenici — Mučenici franjevački. — Mučenici u Bugarskoj. — Žalostno stanje slavjanskih biskupa. — Pape i potišteni Slavjani. — Pad Bara; nadbiskup Ambrozij Capiccio. — Bonifacij biskup Stonski medju Slavjani. — Klement VIII. i Slavjani. — Nade obraćenja. — Slavjani, njihove neprilike i Pavao V.).

Hercegovina je možda više od drugih slavjanskih zemalja pretrpjela od navale turske; ime mnogih mučenika nespominje se, jer je biesnoća muhamedanska i zloba inovjerska popalila čitava sela i lišila ih njihovih stanovnika. Hercegovci oprieše se s početka oružjem osvojitelju; nu pobiedjeni i od sina svoga bana izdani zakloniše se na brda ili pobjegoše u Dalmaciju i u državu mletačku. Šaka junaka nastani se u Crnojgori i suzbije nepobitno sve navale, i to je jedini preostatak slavjanske neovisnosti, koji otvrdne i malo ne podivlja u žestokih i sveudiljnih borbah. Medjutim sve ode pod mač i u oganj; katolike su žive sažigali, bacali jih u ponore, ubijali jih na stotine na najokrutnije načine. Medju ostalimi žrtvami odlikovale su se osobito tri sestre Lujza, Ana i Lucija Filipović, koje Turci, poslie kako su njihova brata Luku sasjekli na komade, uhvatiše, u tamnicu baciše, a poslie, kada nisu htjele, poput svoga strica Ivana Filipovića Glamoćkoga postavšega Muhamed Beg Filipović prihvatiti muhamedansku vjeru, osudiše ih, da u jami jedne tvrdje poginu od glada. Poslie kako su one već šestnaest dana tu bile

zatvorene, otvore Turci tu tamnicu, da unutra bace te istom smrću umore ženu i kćer katolika Čarkića, koga su živa uzidali, nu na svoje čudo nadju sve tri sestre žive, zdrave i jake. Prisutan je bio i beg Filipović, i taj ih po nalogu Mustafe Afiza pokuša od kršćanske vjere odvratiti, nu uzalud. Mustafa zapovjedi, da se sve tri skupa sa Čarkićevimi imaju žive spaliti. Tako se i sbude, i mučeničtvo tih neprestrašivih katolikinja ostà na glasu medju slavjanskimi narodi i posta uzrokom obraćenju Ivana Filipovića, koji je to opisao, poslie kako se je natrag povratio k vjeri kršćanskoj.[1])

I medju redovnici bilo je mučenika; otca Grgura iz Zaostroga objese u Konjicu; četvorici fratara iz manastira u Mostaru svežu kamen za vrat i bace u Neretvu; otca Martina Martinca s fra. Lukom sažgu u špilji u Podvelečju; u Bilipolju uhvate otca Filipa Ljubuškoga skupa sa pet novaka i sve ih noževi na komade sasieku; fratre Andriju, Josipa i Mihaela sunovrate s tornja u Blatu; u Duvnu uhvate u manastiru dva starca, fratra Stjepana iz Posušja i fra. Ludvika iz Vinjana i privežu ih konju za rep i dadu ih tako do smrti vući; s manastirom u Rami zapaljenim izgore fratri Luka iz Brotinja, Leon iz Vrljike, Luka iz Duvna, Marko iz Tialjine, Petar iz Rame. „Broj mučenika mučenih od Turaka najprije u Bosni, a onda u

[1]) Bakula: I martiri della missione francescana di Ercegovina pag. 16. — 31. Roma, 1862. — Bakula je tu pripoviest izvadio iz ljetopisca Santowskoga. — Fabianić: Stor. dei frati min. in Dalm. etc. I. 110 et seq.

Hercegovini, tako piše ljetopisac Kolocinski, toli je ogroman, da bi morao čitati popis onoga Boga, koji ih je okrunio, tko bi ih sve htio spoznati; oni, za koje mi znamo, sačinjavaju najmanji diel mučenika ubijenih za vjeru na hiljadu okrutnih načina.“ Hercegovci, smanjeni na njekolicinu, postali bjegunci po brdih ili sužnji, imahu veliku utjehu u fratrih, jer ih oni neostave, nego su s njimi obdjelavali zemlje, s njimi se sakrivali po špiljah i ponorih gorskih, samo da ih, skroz zapuštene od svih, sačuvaju Bogu vjerne.[1])

I tako, dok je pad slavjanskih kraljevina razsvjetljivala krv katolika na hiljade, koji su, vjerni rimskoj crkvi i domovini izdahnuli, kad im je njihovo hrabro srce, tim dvostrukim čuvstvom zadahnuto za zadnji put kucnulo, trpjeli su katolički fratri sa oplienjenici, brisali su suze zapuštenikom te su se uz svako pomanjkanje i neprestane pogibelji znojili, da im sačuvaju zadnje im preostalo blago, vjeru u Boga i njegovu dobrotu, koja daje, da se narodi mogu izliečiti, te nedopušta, da tiranstvo i barbarstvo traju na vieke.

Bosna ostane šest godina bez biskupa; iza toga vremena dobije ga, nu prieko Save, u Djakovu; katoličkimi župami upravljali su većom stranom franjevci, njihove krieposti, doista junačke u podnašanju svega za Boga i Slavjane, počeše napokon i Turci štovati, tako te oni, prem za skupu cienu a često više prividno nego u istinu, od njih dobiše povlastica i dozvola,

[1]) Bakula: I martiri della Erzegov. p. 32, 41.

što im je bar omogućilo, da su se u onih nesretnih zemljah nastanili.[1])

I Bugarska je imala svojih mučenika; medju ostalimi spominje se njeki plemić Gjuro, koga Turci staviše na muke starih mučenika, a onda ga, nemogavši mu srčanosti njegova duha nadvladati, sažgaše živa.[2])

Himbenost osvojitelja nije poznavala granice; upravitelji dodju tja do te misli, da su gledali u Bosni i drugdje podignuti lude bune, koje su se dale lahko ugušiti a imale dati sgodu, da se poubijaju kršćani, koji su još preostali. Franjevci opaze, kamo je nišanila njihova lukavština, te se proti tomu ograde; gledajući uzdržati u miru te nesretnike, podje im za rukom, zapriečiti, da nisu saslušali savjeta sdvojna, latiti se oružja, te su ih za to nagradjivali generali i poglavice turski, koji nisu bili u suglasju sa upravitelji.

Medjutim biskupi, prinuždeni i sami pobjeći, povjeravali su svoje stado franjevcem. Zla u Bosni još se povećaju, kada su Turci godine 1527. osvojili Jajce i druge zemlje, koje su Ugri već bili natrag predobili malo poslie osvojenja Bosne i smrti kralja Stjepana II. U tom nesretnom ratu mogaše Ugarska spasiti u Dalmaciji jedini Klis. I od toga su vremena heretici i shismatici sa muhamedanci očito sklopili savez proti katolikom, odmetnuvši se od Boga i domovine. U Modrušu budu razorene crkve,

---

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 75.

[2]) Martinov: Ann. Eccl. p. 140.

manastiri, sgrade; godine 1533. počeše heretici bosanski, sdruženi s Turci, paliti, krasti, ubijati, što i nastaviše kroz puno godina. Već prije na koncilu lateranskom bio je Šimun Begna, biskup Modruški, opisao žalostno stanje slavjanskih zemalja posjednutih od Turaka; „navaljivanja neprestana, zemlje popaljene, kule razorene“ nu godine 1527. zapale i biskupsku palaču.[1])

U Sutiskoj i u tri druga mjesta poruše manastire, ubiju fratre; Blaž Kavacić, koga su Turci tražili, da ga ubiju, utopi se, kada je gledao, da se spasi; fratri, koji su ga na stan primili, jedva odkupe život davši sve što su mogli; poruše i unište manastire u Konjicu, Visokom, Kreševu, Fojnici. Godine 1533. rulja heretika i Turaka razprši fratre manastira zvorničkoga, oplieni ga svega, pokrade sve što god je i u crkvi našla. Godine 1537. pade Klis i Dalmacija heretikom u ruke na milost i nemilost. Srčani biskup iz Duvna Daniel Vossese usudi se ići u svoju biskupiju; primu ga u franjevački manastir, odakle posjeti razna mjesta; nu kada je boravio u Mostaru, Turci napadnu manastir toga mjesta, opliene ga, poruše ga, kao što su sbog sumnjičenja uništili i manastir Ljubuški. Njegova nasljednika Daniela Vladimirovića obtuže, da obraća mahumedance, i on

---

[1]) Grozno to stanje Slavjana pobiedjenih i podjarmljenih od Turaka opisalo se i na saboru u Speieru godine 1544. — Pauli Ricii: Oratio ad principes de bello in Turcas suscipiendo; in Freher: Rer. Germanicar. III. 379 et seq.

morade zlatom odkupiti svoj život, a poslie ga dadu ubiti uz najžešće muke.[1])

Malo ne redovito od vremena do vremena stvorilo bi se družtvo od Turaka i heretika, koji su išli po zemlji i tražili katolike naročito svećenike i fratre; i tako u jednom stoljeću malo ne sve crkve i svetišta uništiše. Godine 1573. pošalje Grgur XIII. za biskupa u Bosnu fra. Antuna Matteia, koji od Turaka klevetan i progonjen umre u Požegi; poslie njegove smrti oni lupeži nahrupe na manastir franjevački, prevrnu sve na opako, tražeći novaca, nepoštede ni groba Antunova, zlostave fratre, i neotidju prije nego se osvjedoče, da nemogu dobiti više novaca. Onda se uprava biskupije bosanske povjeri srčanu fratru Nikoli Ugrinoviću već izabranu biskupu Semendrijskomu; nu njega, jedva što nadodje, uhvate Turci i bace u tamnicu; i nepuste ga prije na slobodu, nego fratri iz Makarske neplate ogromnu svotu, da ga odkupe. Uvjerivši ga, da ga neće više uznemirivati, otidje, nu bude sa svojimi suputnici ubijen u Poljici. Bolje je sreće bio njegov nasljednik na biskupskoj stolici bosanskoj, fra. Franjo Ballićević, koga su Turci gledali ubiti, kada je polazio u Rim, misleći, da ima u njega puno novaca, htjedoše na nj navaliti kod Zaostroga i progoniše ga sve do mora. Nu budući prevareni glede grabeža, bace se na franjevački manastir,

[1]) Isthuanffius: Histor. de rebus ungaricis Lib. IX. pag. 148 et seq. Coloniæ 1622. — Waddingus: ad 1524. Vol. XVI. p. 231. — Farlatus. IV. 112, 181; VII. 77. — Fabianić: I. 249, 265 et seq.

stave na svakojake muke otca Pavla Jokića, da odkrije gdje je sakriveno blago; onda opliene sve što se moglo u cielom manastiru, odvedu konje, koje su našli, te istom onda prestanu mučiti fratre, kada su im ovi dali što god su imali.[1]) Biskupat postane u onih zemljah malo ne nemoguć; jer su pastiri bili prisiljeni sakrivat se, na oprezu biti pred svimi, jer su im uviek zasjede stavljali, te su ih pogibelji okružavale, naročito za vrieme pastirskih pohoda, i kada su gledali koju dušu spasiti iz divljih pandja turskih, ili ju sačuvati od pokvarenosti heretičke. Oni puste kler shismatički više u miru; u njega bo nebje mnogo ni goruće ljubavi ni revne vjere. Sva njegova skrb tamo je išla, da si ondje autoritet osvoji, gdje ga kler katolički, jer progonjen, nemogaše uzdržati. S druge strane neznanje malo ne svih onih od shismatičkoga klera, koji su se nalazili u slavjanskih zemljah, bilo je takovo, da se nije starao, a ni mogao starati se, da se o vjeri pravda ili da se opre praznovjerju muslomanskomu. Shismatike dakle puste u miru, i oni su se jako starali za to, da nitko na njih nepazi.

Uslied takovih patnja Slavjana, neiznevjeriše se rimski pape svojemu zvanju; oni napregnu sve sile, da spase što je još preostalo, a one da oslobode, koji pod jarmom nevjernika kukavno življahu. Netreba ni spominjati, kako su pape neprestano opominjali kršćanske vladare, kako su sklapali saveze, čete i novac slali

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 77 et seq. — 181. — Coletus: Illyr. Sacr. VIII. 152—153.

*

za svet podhvat oslobodjenja Slavjana. Sva je povjest toga puna, na hiljade papinskih pisama ima o toj stvari, na toliko, te se čini, kano da je to najvažnija bila misao za vladanja mnogih papa.

Godine 1577. oživi duh katolički u Srbiji na toliko, te je onaj narod skupa s narodom macedonskim na kardinala od svete Severine poslao spomenicu, neka bi kod pape izposlovao, da se podigne nadbiskupska stolica. Bio je i Bar Turkom pao u ruke, jer su ga Mlečanom opet oteli, ili, bolje rekuć, jer im ga je njegov zapovjednik reć bi izdajstvom predao; ovaj bo je već bio ponudio predaju, i bio bi ju odmah i izvršio, da nije nadbiskup Ivan gradjane na obranu potaknuo; nu kada su Mlečani otišli, grad se morade predati, nu ipak ne prije nego dobiju, da slobodno obavljaju kršćansko bogoslužje, da imaju vlastite zakone i da zadrže svoja dobra. Uhvate nadbiskupa; prekinu po običaju ugovore, počine svako bezakonje. Ahmet paša htjede sa Ivana dati kožu sderati; nu iza dugotrajne muke dade mu glavu odsjeći.[1]) Srbi dakle pošalju godine 1575. svećenika Todora u Rim, da dobiju kakova biskupa; iz Rima donese Todor puno pomoći; nu poslie njegove smrti zatraže Srbi godine 1577. za nadbiskupa Bonifacija biskupa stonskoga, ili fra. Ambrosija Kapiccia franjevca;[2]) Grgur XIII. imenuje ovoga nadbiskupom barskim godine 1579. i on otišavši

[1]) Farlatus, Illyr. Sacr. VII. 105.
[2]) Archiv secr. vaticano; carte di S. Ang. Arm. VII. cass. 2. n- 10.

u svoju biskupiju i našavši u svojoj palači Turaka, premjesti svoju stolicu u Budvu. On je upravljao svojom težkom biskupijom, prohodio je njom uz zasjede, uz pogibelji, uz pokušaje, da ga usmrte; tukli su ga i bičevali; u tamnici je bio sve do godine 1598, dok neumre strven od patnja i truda.[1])

Papa Grgur XIII. pošalje u Srbiju kano apostolskoga visitatora onoga drugoga, koga su Srbi bili zaiskali, to jest Bonifacija biskupa stonskoga. Taj prodje Bosnom i Srbijom i bude svagdje primljen kano „pravi angjeo Gospodnji“, s tolikim plodom i s tolikom utjehom onoga naroda, da je puk, kakono poslie godine 1581. papi pisa, „ćutio se dužnim moliti se Bogu za rimskoga papu zato, što mu ga je poslao, i željeti mu dug život i sretno kraljevanje.“ Pismo pisano od tih vjernika na Grgura XIII. puno je pobožnosti i vjere. „Molimo te, sveti otče, tako oni zaključuju, da na nas nezaboraviš, da nas blagosloviš i duhovno nas utješiš kano stare i poslušne sinove crkve katoličke i Tvoje svetosti.[2])

Papa Klement VIII. nije u tom bio manji od svojih predšastnika, koji se svi srčano upriešе proti nevjernikom. On pošalje svoga nećaka Ivana Franju Aldobrandinia u Ugarsku, kano svoga kapetana, da donese pomoći i u četah i u novcu proti Turkom; on potroši velike svote; on pisà kršćanskim vladarom, poslova na sve

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 106—107.
[2]) Dokumenat XIV.

načine na korist Slavjanom.[1]) Pošalje u Bosnu i Srbiju srčanih i pametnih misionara; prvi od njih bijaše fra. Petar Salinat iz Bosne, koji katoličkim junačtvom proputuje mjesta najviše pusta Srbije, dočim se drugi fratri zapute u šume, potraže kolibice, sustave se u kukavnih selih baštinstva lišenih Slavjana. Medju brda, nepazeći na led i glad, nošahu ti srčani fratri rieč božju, i velika bijaše okrepa, koju onaj narod oćuti.[2]) Prošavši Bosnu i Srbiju, odputi se Petar u Bugarsku, gdje veoma mnogo ploda sabere i gdje ga katolici u Sofiji zatraže za biskupa; tako da je papa tu stolicu za njega uzpostavio. Za dokaz, kako je mnogo on uradio, može služiti izvještaj o njegovu poslanstvu, koji se čuva u arhivu svete stolice.[3])

Godine 1599. Ivan nadbiskup shismatički i Bessarion shismatički metropolita srbski pišu papi o kukavnom stanju one zemlje. Nezna se, nije-li bio onaj metropolita iz Sofije, koji se je poslie pokazao velikim neprijateljem katolika, te samo za to brinuo, kako da dodje do novaca, neustručavajuć se upotrebljavati i najgorje izmedju Turaka u svrhu, da narod izmuzi.[4]) Klement VIII. odgovori toj dvojici shismatičkih prelata i pozove ih, neka se bludnje odreku i crkvu katoličku ogrle.[5])

---

[1]) Dokumenat XV.

[2]) Melchiorre s de Cerreto: Ann. fratr. minor. in contin. Wadding Vol. XXIII. pag. 342 et 497. Anconæ 1859.

[3]) Dokumenat XVI.

[4]) Pogledaj što se o tom navodi u dok. XVI.

[5]) Iz cedulja vatikanskih Garampijevih, koji navodi mjesto i svezak toga dokumenta, kojega više nema.

Tiranstvu turskomu pridruži se još i tiranstvo klera shismatičkoga, ne samo u Srbiji već i u Bosni, gdje više no ikada okrutno stanje otaca franjevaca potraje. U njekom izvještaju od godine 1604., što u sebi velevažno svjedočanstvo sadržava, opisuje se, kako su fratre bacali u okove i tamnice, kako su ih bičevali, plienili, tako da nisu mogli ni u svojih manastirih obitavati, prije nego bi ogromnu svotu novaca izplatili; nu ti velikodušni fratri, hotjevši i nadalje utvrdjivati vjernike i uzdržati vjeru u onih nesretnih zemljah, zamoliše papu i kršćanske vladare, neka bi im dali one nuždne svote.[1])

Godine 1606. pošalju Srbi na zapad Marka Gina, vojnoga zapovjednika, arbanasa i kneza Antuna Nikolu iz Budve, da zatraže pomoć osobito od kralja španjolskoga. Papa Pavao V. preporuči ih tomu kralju u svojem pismu, u kojem ga sjeti, neka bi promislio, od kolike je

---

[1]) U tu svrhu putovo je okolo po Italiji fra. Luka Jurišić, dobivši za to nalog dne 1. svibnja godine 1604. od svoga provinciala Stjepana Slakarija, koji mu pisà: „Cum in tantum nos tyrannorum crudelitas oppresserit, quod. . . vinctos, carceri mancipatos, flagellatos, spoliatos ac tres ex nostris vix semivivos reliquerit. . . Minime permittentes nos monasteria inhabitare nisi prius persoluta tria millia nummorum; idcirco ne scintilla fidei in his infidelium partibus omnino extinguatur, non habentes nos unde ista dare, ad Summum Pontificem, Reges, Principes, Duces et Barones, cunctosque christianos humiliter recurrentes auxiliumque postulantes; te . . . ut cunctos adire valeas . . . destinamus (Archiv. Mediceo di Firenze; corrisp. granduc.). Marcellino da Civezza: Saggio di bibliografia sanfrancescana pag. 214. Prato 1879.

važnosti, da se barem ostanci kršćana uzčuvaju u Srbiji, Macedoniji i Arbaniji. „Nam sigurno, izaključuje taj papa, to veoma leži na srcu pa zato ti jih mi i preporučujemo veoma, molimo te, da ih saslušaš svojom običnom blagošću i da kraljevskom velikodušnošću odlučiš u pomoć priteći narodom toli razžalošćenim i toli stavljenim na muke, koji se utiču u tvoju moćnu zaštitu. Učinit ćeš stvar, koja dolikuje tvojoj pobožnosti i veličini duha tvoga, a nam je veoma mila i draga.[1])

XVI.

(Toma Orsini nadbiskup barski. — Marderij biskup crnogorski i papa Urban VIII. — Biskupi shismatički odriču se svoje vjere).

Tomu Orsinija, jednoga od gospodara Popova i Kroje imenuje nadbiskupom barskim Klement VIII., i ovaj mu preporuči, da odmah ide naročito u Rašiju, jer tu i u Srbiji zamoliše biskupi obreda iztočnoga, da predju u crkvu rimsku, i on otidje odmah u svoju biskupiju. Rimski papa i zbilja primi njeke redovnike, izaslane od shismatika iz Srbije, da izposluju sjedinjenje, i Klement jih uvjeri, da će s njimi postupati kano sa sinovi i s predragom braćom, samo ako zabace svoje bludnje, ako se odreku shisme te prihvate istine katoličke.[2])

Najteže je bilo shismatičkoga metropolitu obratiti, koji se je kratko vrieme sklonim pokazivao, nu poslie se je promienio i ugušio

[1]) Dokumenat XVII.
[2]) Clemens VIII. Brev. secr. Septem. 1599. pag. 169.

dobru volju i svojih sufragana. Shismatici staviše u sumnju čistoću nauka katoličkih misionara; u Pastrovićih herezom opojeni župnici izkvariše vjernike; njeki zlobnik, hineći, da je biskup Stefanijski, zavede katolike i okrenu ih proti fratrom i svećenikom. Toma svemu doskoči, on pozove franjevce i ponamjesti jih po župah, pohodi zemlju, odstrani sablazni; poslie, spazivši, kako je velik plod ubrao, prodje cielom Hercegovinom. Tu začuje govoriti o Marderiju, biskupu shismatičkom u Crnojgori, kano o čovjeku pobožnu, franjevcem sklonu, ljubeznu, katoličkoj vjeri ne protivnu. Prispjevši u Cetinje, bude s veseljem od Marderija primljen; on ga nagovaraše, neka bi u crkvu katoličku prešao, i otidje odanle sa sladkom nadom, da će se to na skoro izpuniti; nu umre prije nego se je Marderij na to odlučio. Toma je bio prošao cielu Srbiju i bližnje zemlje; obuzda pohlepu onoga, koji se nazvao metropolitom Rašije i koji je tvrdokorno ostao u shismi Tomu Orsinija nasliedi na barskoj stolici Marin Bizza iz obitelji arbanaske, a u rodu s mnogimi iz Bara i Budve.[1]) Taj se biskup pokaže dostojnim svoje službe, kano što se takovimi pokazaše i njegovi nasljednici; za vrieme jednoga od njih razveseli napokon slavjansku crkvu podpuno obraćenje Marderijevo.

Crnagora bijaše još slobodna od Turaka; gole gore, junačtvo i jakost njezinih stanovnika, stojećih uz svoga biskupa, učiniše ih strašnimi

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 107. et seq.

i zato česti nasrtaji turski ostaše bezuspješni. Marderij, čovjek naobražen, veoma pobožan, životom kršćanin, bijaše kano duša, savjetnik, vodja onih ponosnih brdjana, koji ga za svoga otca i učitelja držahu. U svom srcu bio je on već spoznao istinu, bio je odlučio, da će se shisme odreći; nadbiskup barski Franjo iz Leonarda dovrši djelo Tome Orsinija te razpršivši zadnje dvojbe savjetuje Marderiju, neka bi se u Rim obratio. Stari taj biskup pošalje naprvo njekoliko izaslanika, da mu put utru te Urbana VIII. o njegovu dolazku izvieste. Nu poslie starost i drugi važni razlozi zaprieče ga te on neizvede svoje želje. Zato on pisa papi kano „najvišemu, velikomu gospodaru, otcu i naučitelju po autoritetu, po volji i milosti božjoj, papi velikoga Rima, najvišoj glavi cieloga svieta i svih vjernika.“ Još mu reče: da Bog, izpitatelj srdaca, zna, koli je goruće želio poći u Rim i osobno posvjedočiti svoje sjedinjenje s tom svetom stolicom, svoju vjeru, svoje štovanje naprama njoj. Nu strah pred Turci, o kojih se pogovaralo, da će na skoro doći, prisile ga, na njegovu veoma gorku žalost, kod kuće ostati; „jer, pridoda, ovaj puk, komu sam namjeru priobćio, da ću u Rim poći, sav u strahu od pogibelji pred Turci, ponizno i štrepeć od straha dodje k meni moleć me i zaklinjajuć, da ga u tolikoj pogibelji neostavim i nelišim okrepe i obrane, koju mu daje moja prisutnost i biskupska vlast; i tako sam za dobro pronašao, zadovoljiti njihovoj želji, njihovim molbam. Nu, dade-li Bog po svojem milosrdju, da se ta pogibelj odstrani, te mjesto straha i pogibelji nastane sigurnost i mir, sliedeći kolovoz ukrcat ću se u ladju i požurit spustit se u Italiju i doći u Rim;“ nebudu-li ni onda stvari još u miru, poslat ću dva od najotmenijih kaludjera, da „bacivši se pred noge vaše Svetosti obećaju, da sam ja pokoran i viekoma sjedinjen s vami i s tom svetom stolicom, te izprose za me nebeski i blagotvorni blagoslov od vas kano od obćenitoga otca svih i nasljednika onoga najvećega i najslavnijega vrhovnoga poglavice apostolskoga Petra, komu je rečeno od gospodina: što razriešiš i blagosloviš na zemlji, bit će razriešeno i blagosloveno na nebu. Nadam se nadalje i pouzdavam, da ćete, kao što se ja s mojim pukom posvećujem, povjeravam i prionjujem uz vrhovni vaš autoritet na vieke, i vi kano obćeniti otac, pastir i naučitelj, nas sve u krilo svoje ljubavi primiti. . . Smilujte se našim nevoljam; sa svih strana muče nas i tište neprijatelji imena kršćanskoga; mi medjutim nepropuštamo izkazivati djela milosrdja naložena nam od Krista Gospodina i u pomoć priticati kršćanom obreda latinskoga, koji su u biedi i nuždi, niti propuštamo pomagat jim koliko možemo, kada se zaklanjaju u naš manastir, koji je u ovih krajevih, gdje je kršćane strašan i tužan udes stigao, kano postavljen za obćenito zaklonište; i tako se nadamo od vaše ljubavi i dobrotvornosti onoj pomoći, koja nam je od potrebe.“ [1])

---

[1]) Dokumenat XIII.

*

Pogibelj od Turaka i neprestana potreba, laćati se oružja, zaprieče još uviek Marderiju poći u Rim; i on pošalje sada onamo arhidjakona Bessariona i druge, neka bi se sjedinjenje s crkvom katoličkom svečano obavilo. Papa ih primi, njihovu izpoviest vjere prihvati, i pošalje ih natrag s veoma ljubeznim listom, u kom veli Marderiju, da „ga prem tolikom zemljom udaljena veoma ljubezno grli u ljubavi Isusa Krista.“ Potakne ga na to, neka bi nastojao oko toga, da vjeru razširi i svoga patriarhu obrati, a da ga privede natrag k jedinstvu crkve, neka se svojim velikim autoritetom posluži, što od njega uživa.

Primjer Marderijev nebijaše jalov, jer se za njim poveo grčki metropolita Epifanij Stefanović, koji je sudio, da ima veoma obsežnu vlast nad mnogimi grčkimi crkvami. Taj osamdesetgodišnji starac svečano se odrekne shisme pred njekim franjevcem mjeseca listopada god. 1648. u kastelu Pontaduri; budući zapriečen ići u Rim te tu zavjeriti svoju pokornost rimskomu papi, pošalje onamo opata manastirskoga sv. Mihaela na rieki Krki sa drugom dvojicom crkovnjaka. Sa svojim metropolitom odreku se shisme i dva biskupa, njegovi suffragani, i to Basilij iz Rovišta i Isaija iz Bagna u Bosni; za njimi se povedu mnogi monaki i svećenici [1])

[1]) Taj akat je u Farlat: VII. 130. 131.

XVII.

(Stjepan Sorić. — Borba Turaka proti fratrom. — Benedikto XIV. i Slavjani. — Shismatički kler medju Slavjani. — Katolički nadbiskup Andrija Zmajević. — Nadbiskup Vinko Zmajević. — Fra. Nikola Populonijski, biskup bosanski. — Marijan Lisnić biskup Makarski. — Atanasij nadbiskup shismatički iz Ohride povrati se u rimsku crkvu. — Toma Tomić.).

Dok su franjevci katolike čvrste držali u vjeri, a shismatike podjarmljenih zemalja obraćali, bodrili su i jačili one izmedju Slavjana, koji se oružjem boriše za svoju slobodu. U onih dalmatinskih krajevih, koji s Bosnom graniče, bio svećenik, Stjepan Sorić, čovjek veoma gorljiv i okretan, i on, proučivši dobro medju Turci njihove namjere, njihove sile, njihove lukavštine, ponudi se Mlečanom pameću i mišicami, da oslobodi slavjanske narode, te on, postavivši se na čelo smjelih brdjana, u više puti navali na turske čete i u bieg ih natjera. On otvori malu vojsku od momaka, koje je nagovorio, da pribjegnu iz zemalja podvrgnutih nevjernikom; zasužnjio bi muhamedanaca svake dobe, te bi ih zamjenjivao sa kršćanskimi zasužnjenici ili bi njimi odkupljivao robove. Nu jednoga dana uhvate ga u Ribniku iznenada i tako pade u ruke neprijatelju, koji pred vojskom dade s njega kožu sderati, a onda ga na kolac nabiti. Umre neprestrašivo, preporučujuć Bogu dušu svoju, misleći još na drage svoje Slavjane; njegovo ime

postane glasovito i milo u zemljah spašenih od njega.[1])

Stranom pobjedom Mlečana, koji Turkom oteše mnoge slavjanske zemlje, a stranom što im carevina slomi njihovu moć, bude slobodno, po mnogih mjestih propoviedati vjeru katoličku. Nu Turci poslie mira u Karlovcih, da se sbog pretrpljenih poraza osvete, ponove progonstvo osobito u Skradu i Bosni. U ovoj ipak bilo je već prije veoma grozno progonstvo započelo te franjevcem nepreostade drugo van na mletačku granicu odvesti na hiljade nesretnih katolika lišenih svega od Turaka. Godine 1686. moradoše i franjevci ostaviti svoj najmiliji samostan, i to manastir zvornički, „jedan od najčastnijih u cieloj Bosni", kako ga naziva jedan od njihovih povjestnika; godine 1687. zapali njeki cigan, po nalogu Sessera paše od Crne Rike, manastir Populonijski (del Piombo). Biskup Nikola boravio je u Kreševu; na vrieme pobjegao je prama Djakovu, gradu onda slobodnu od Turaka; nu manastir bude napadnut, dielomice porušen, a redovnici moradoše odkupiti svoju slobodu tovarom zlata. U cieloj Bosni i Hercegovini onim, koji se nehtjedoše svoje vjere odreći, nepreosta birati drugo van ići ili u progonstvo ili u šumu. Franjevci moradoše bježati iz Konjica, Visokoga, Grado-Vara, Solinâ, Rame. Nješto kašnje povratiše se ti bjegunci natrag. Puno mučenika imala je i Arbanija, medju njimi

[1]) Brusoni: Storia d' Italia. Lib. XVI. pag. 523. Torino 1680. — Gratianus: Histor. Ven. I. 692. Patavii. 1728.

su biskup Antun Negri i Isusovac Antun Sorano, ovoga su mučili blizu Skadra, i on predade Bogu hrabru dušu svoju ostavivši za sobom glas sveta života i čudesnih djela.[1])

Svaka slavjanska zemlja imala je svojih mučenika, svaka slavjanska zemlja vidjela je, kako njezin puk vrši katoličke krieposti, osobito pako ljubav, tu krunu svakoj drugoj krieposti. Za vrieme pako kada domovina bješe potištena, shismatici, malo ne uviek s Turci sdruženi proti katolikom, posjednu crkve i njihova dobra; oni mnoge zavedu, jer progonstvo muhamedansko nije katolikom dopuštalo propoviedati, ni djelovati, i kada bi koji revan misionar mnoge obratio i mnoga mjesta držao čvrsta u poslušnosti napram vjeri rimskoj, ustali bi shismatici proti njemu, da ga obtuže, i pohrlili bi, da ga protjeraju, da ga ubiju. Razlog razširenju shisme bješe pritisak muhamedanski i shisma se zasadi po mnogih mjestih pod sjenom polumjeseca, koji je najviše njezinom pomoćju s početka mogao u onih slavjanskih i kršćanskih zemljah lasno pobjedu slaviti.

Žalostno stanje crkve u Srbiji i Arbaniji gane Benedikta XIV. te on godine 1744., piše na nadbiskupe i kler ciele Srbije: „Izmedju nevolja svake vrsti, koje tište sinove crkve podvrgnute gospodstvu nevjernika, a koje sve sažaljujemo očinskom ljubavju, nijedna nas toliko nedira, nijedna nam nije toliko na srcu, koliko su one, koje su takove vrsti, te su povod, da

[1]) Fabianić: Vol. I. p. 356. et seq.

se duše odkupljene krvju Kristovom izgube, i od kojih se je bojati, da mogu štetu nanieti nepokvarenoj vjeri katoličkoj i katoličkoj disciplini.“ I zato da ga veoma bole ne samo nevolje, „koje trpljahu pod veoma težkim jarmom turskim“, nego i to, što im je ćudorednost popustila i što je u njih slabo srčanosti, svoju vjeru javno izpoviedati.

I zato papa obnovi njeke naredbe, dozove na pamet ustanove saborâ i sakupi s velikim trudom najvažnije naredbe crkvene discipline.[1])

Shisma nedadè Slavjanom ništa postići. Medju ostalimi Srbi, koji pohlepom svojih vladara zadobiše shismatički patriarhat neovisan od Carigrada, sada vidješe, kako im se i taj zadnji ostanak, ta sjena narodnosti otima, kada se je mogao najdragocjenijim smatrati, to jest godine 1665.[2]) kada je turska sila najjače gospodovala.

[1]) Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 172 et seq.

[2]) Godine 1767. sbude se isto i patriarhatu u Ohridi. Nemogavši podnositi progonstvâ svake vrsti, koja su od *Svete Sinode* carigradske proizlazila proti „metropolam odvisnim od Ohride“ i bivši sbog toga vjernici „u sdvojnom stanju“, podvrgne se patriarha Carigradu te crkva bugarska, i odsele ostavši shismatička, prestane biti u istinu slavjanska, jer joj se zabrani liturgija slavjanska i sve se učini, da se uništi jezik bugarski; sve se učini, da se ona zemlja pogrči. Ἱνα ἐξελληνίσωσι τὴν Ἀνατολὴν ἅπασαν, kano što to izpovieda Filimon (Storia della insurrezione greca vol. II. p. 4.). Taj žalostni savjet dade Turkom Ivan Ypsilanti. — D' Avril: La Bulgarie chretienne, p. 59. et seq. Paris. 1861. — Rim se pako obzirao i štovao obred i jezik slavjanski i Benedikto XIV. naredio je, da se crkvenjaci obreda slavjanskoga latin-

„Po spletkah grčke sinode, pripovieda njeki povjestnik, izgubiše Srbi taj zadnji ostanak svoje narodnosti; od onoga vremena biskupi (shismatički) bjehu imenovani od ekumenskoga patriarhe carigradskoga narodnosti grčke. Po ćudi i jeziku strani zemlji malo se brinuše za svoje biskupije i naobrazbu klera; dolažahu sabirati novac, da obogate svoje obitelji i zadovolje neprestanim tražbinam sinode carigradske; njihovim pastirskim posjetom jedina bijaše svrha sabirati godišnje prinose svojih diecezana, silom utjerivati pod svakom izlikom novac i globe od siromašnih svećenika i manastira; prodavati župe onomu, koji više nudi. . . Za njekoliko turskih piastra podielivali bi biskupi (shismatički) svete redove svakomu, koji god bi se predstavio nebrineć se zato, da-li je on bar sposoban; i tako veći diel svećenika jedva je znao čitati ritual i svete knjige, a skoro nijedan nije znao pisati. Onaj, koji se je svećeničkomu stališu posvetio, podučavao bi se u grčkom manastiru najprije onako, kao što bi se to činilo za ma koji zanat; oni, koji nisu čitati znali, naučili bi na pamet njeka nuždna mjesta iz rituala, pa često, izmedju mnogih svećenika, težko bi se ma jedan samo našao, koji bi znao pokazati dnevno evangjelje. I tako biskupi, izaslani iz Carigrada, nebjehu dobročinstvo već nesreća.“ Te stvari opisuje ne pisac rimski, već povjestnik, koji je

skoga, u bogoslužju služe slavjanskim jezikom. — (Bened. XIV.: Bullar. IV. 223. Romæ 1757). A godine 1816. Pij IX. poštovao je svete i zakonite obrede, kojimi su se Bugari služili.

dugo boravio u Srbiji i više puti sudjelovao kod vlade.[1])

Koli je velika to razlika od onih biskupâ, koje nije Rim kano tudjince zemlji narinuo, nego ih je imenovao s osobitim obzirom na Slavjane, a koji su poznavali običaje, ljubili domovinu, bili učeni i radini!

Malo ne u isto to vrieme godine 1674. Andrija Zmajević, katolički nadbiskup barski, „poslie kako je cielu svoju biskupiju obišao"[2]), pozove sve svoje svećenike na sinodu diecezansku, i počam od prvih rieči naredaba ustanovljenih u toj sinodi rekne: „da su svećenici dužni svimi svojimi silami i svom pažnjom oko toga nastojati, da se sveta vjera uzčuva u puku izručenu njihovoj mučnoj brigi" i poda im duge, na okolnosti se obazirajuće, potanke naredbe o načinih, kojih su se u tom imali držati, i odredi, da svaki župnik mora svoj puk na blagdane podučiti u kršćanskom nauku; zatim na široko razloži dužnosti svećeničke, polag kojih valja sakramente podieljivati, misu čitati, vjernici upravljati. I čuvstvenim govorom progovori svojim svećenikom, „da, ako su veći od drugih ljudi po svojem karakteru, veći takodjer dužni su biti i po kriepostí i svetosti", i potakne ih na ljubav, na poniznost, a nada sve im zavikne: „Pobožno se učite znanostim, učite se, hranite svoju pamet; nepačajte se u svjetske poslove, čuvajte se trgo-

[1]) Cunibert: Essai historique sur le rev. . . de la Serbie depuis 1804. Vol. I. pag. 17. Leipzig 1855.

[2]) „Cum jam totam nostram Antibarensem visitaverimus dioecesim.

vanja; ako ste siromašni, neidite za tim, da se obogatite; uztrpljivo podnosite svoje siromaštvo, te se sjetite, kako je Spasitelj naš ljubio siromaštvo, kako se je u siromaštvu rodio i umro; nastojte oko toga, da spasite duše; budite svjetlo zemlje vam povjerene, ljubite se medju sobom; najvećom pomnjom čuvajte duše, koje su vam izručene, da ih čuvate; gledajte, da medju njimi nebude smetnje, nesloge, neprijateljstva, ni krive zakletve. . . Jao vam, budete-li, kad spazite ili saznate, da se grieši, mučali, i izgubi-li se vašom nemarnošću koja duša; pravedni i svemožni sudac tražit će o tom strog račun."[1])

To je nauk katoličkih biskupa rimskih medju Slavjani, to je nauk, koji vazda čuva papinski Rim i kler katolički.

Nije jedini Zmajević imao takav duh i takova načela; svi katolički biskupi bijahu za onih veoma burnih vremena dostojni svoje službe; učeni, razboriti, pobožni, radini.

Niti drugče govori drugi nadbiskup barski Vinko Zmajević godine 1702., kada svojim svećenikom, izrazivši im najprije veselje, što se mogu bez straha sastati, pošto im je domovina oslobodjena, kazuje: „Na noge dakle vi rukovodjeni Duhom božjim, popravimo sasvim, prama svojim silam, crkvu našu. Otvorene rane ovih pokrajina iziskuju lieka, traže liečnika; i oni, koji po nemarnosti ginu pribižavajuć se k smrti, nadaju se, da će uz našu pomoć živjeti. Na granicah naših buči jak vihar i biesni pakao;

[1]) Akti sinode, u kojoj je Zmajević to govorio, jesu u Farlat. VII. 133 i slied.

pogibelj je, da i izabranici budu u bludnju zavedeni; mnogi odpadoše od vjere zahvaćeni vrtlogom ljudskih zabluda, mnogo više ih se boji brodolomja, jer ćute, kako ih valovi poklapaju; svi, koji su u pogibelji, dižu k nam ruke i uz suze mole od nas pomoći. Dederte da spasimo one, koje vuku na smrt; nedajmo se utruditi, oslobadjajući one, koje vuku u propast. Pastirskom brižljivošću tražimo što se izgubilo, dovedimo natrag što se zabacilo, spojimo opet, što se slomilo, ojačimo što je slabo, čuvajmo što je jako. . . To od nas zahtieva dužnost pastirske službe, to iziskuje tužno stanje puka, to očekuje papa Klement. Očinskomu očekivanju neka se odazove poslušnost naše sinovske radinosti." [1])

I tako je papa bodrio biskupe, a biskupi bodrili su kler na to, da se vjera i naobrazba medju Slavjani i drugimi narodi podignu, i dok se je kler shismatički brinuo jedino za novac, brinuo se je kler rimski za spas i sreću narodâ.

Kakovi u Srbiji, takovi bijahu biskupi i u Bosni, medju njimi bijaše pravi junak Nikola Populonijski, izabran za biskupa godine 1669., on u biskupskoj svojoj časti uzdrži i svet život i strogost fratra, svake godine posjeti svoju biskupiju tješeć i pomažuć vjernike činom i primjerom neokaljana života, on bijaše učen i pobožan i srčan više no ikada u tom, da je nastojao oko dobra svojih diecezana, i onih, koji bjehu Turkom podvrženi. Rašćani shismatički, razsrde

[1]) Vinc. Zmajević: Orat. ad Syn. in Farlat. VII. 143.

se, kada smotriše, koliko duša pobožni taj prelat privodi natrag u crkvu katoličku, te se u tajnih sastancih slože, da ga ubiju. U noći 14. kolovoza godine 1701. nahrupe iznenada na kuću, u kojoj je on stanovao, poslie kako je zasjedam turskim bio izbjegao, razbiju vrata i zakolju ga. Četiri mjeseca poslie kako ga zakopaše, nadjoše mu tielo cielo nepokvareno.[1]) Biskupi katolički znali su krv i život dati za spas Slavjana.

I Marijan Lisnić, biskup makarski, kada mu Turci godine 1669. njegovu biskupiju na silu oteše, nepobježe, nego osta kod svoga stada; on bijaše velikodušan i veoma srčan; s Turci se smjelo prepiraše, braneći čast, dobra, život svojih diecezana; on nemogaše podnositi, da se vjera ruglu izvrgava; i on, više smjel nego oprezan, na toliko se pravdaše s Turci, da ga ovi uhvatiše, u uzku tamnicu baciše, u okove metnuše, pripravljajuć mu strašne muke, od kojih ga ljubav njegovih diecezana oslobodi odkupivši ga za veliku cienu zlata.[2]) A Nikolu Blankovića, koji ga nasliedi, resile su tolike i takove krieposti, te su ga tja i Turci poštivali, i kada bi posried njih prolazio, znali bi ga moliti, neka bi njihove bolestnike blagoslovio, pa ni sami upravitelji i turski magistrati neusudiše kratit mu slobodu, ulaziti u zemlje njim podvržene, da u njih javno obavlja kršćansko bogoslužje.[3])

[1]) Chiolnichius: Epit. de Diacovensi Ecclesia; in Farlat. IV. 89. — Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 81, 82.
[2]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 197, 198.
[3]) Farlatus: Illyr. Sacr. IV. 199.

Medjutim poglavice shismatički obazrieše se i iz Bugarske na Rim, te nadbiskup shismatički iz Ohride, Atanasij, koji se zvao primas Srbije, Bugarske, druge Macedonije i drugih još biskupija, ostavivši shismu sjedini se s crkvom rimskom. Dne 12. siečnja godine 1659. pisa on papi Aleksandru VII. „svetomu najvišemu biskupu, nasljedniku poglavice apostolskoga“ veleći, da je odavno duša njegova žedna vrela katoličke unije, i da mu je nadbiskup Šimun metropolita Drački i Dalmatinski, kada je u Ohridu došao, „žedju ugasio mliekom crkve na toliko, te se duša njegova tim zasitila; i zato Njegovoj Svetosti šalje izaslanike, da ga blagoslovi i kano sina uzpostavi u jedinstvo apostolske stolice.“[1]) Papa Aleksandar pošalje obraćeniku sjajnih darova, u znak svoje milosti i da ga je primio u jedinstvo svoje.[2])

Dok su se najučeniji i najpobožniji biskupi, pače isti metropolite shismatički, obraćali na Rim, kano na vrutak spasa i života, nijedan od katoličkih biskupa neostavi crkve rimske, da se pridruži shismi.

Pri koncu spomenut nam je još jedan jedini od mnogih primjera, kako su radini bili biskupi katolički, i koliko su pogibelji hrabro podnieli od ljubavi k crkvi i k dušam sebi po-

---

[1]) Coletus: Illyr. Sacr. VIII. 201.

[2]) Coletus: Illyr. Sacr. Vol. VIII. 382. — Farlatus: Illyr. Sacr. VII. 382. — I druga tri nadbiskupa iz Ohride obratiše se. (Allatius: De consensu utriusque Ecclesiæ. Lib. III. cap. XI. §. 1. — Coletus: VIII. 201, 202).

vjerenim. Toma Tomašić, nadbiskup uskupski (u Skoplju) godine 1755., koga neprijatelji katolički kod Turaka obtuže kano uhodu, moraše svojom biskupijom upravljati uz neprestane pogibelji, sakrivajuć se, probavljajuć strašne noći po šumah, na brdih; nu ostane čvrst i neostavi nikada svojih dragih diecezana. U Janjevu na Čemagori navale na nj iznenada, i bio bi sigurno poginuo od mača, da ga nisu vjernici oružjem obranili, premda se on tomu zahman opirao, jer mu je draže bilo svoju krv proliti, nego-li dopustiti, da vjernici lievaju krv svoju. On pobjegne u Novibazar, onda u Sofiju, a uviek ga progonila jarost turska; dok se nije odrekao biskupije, vidivši, da nemože više raditi na korist crkve; iza njega primi srčano biskupiju godine 1758. Matej Mesarek, koji je njom sve do godine 1812. uz gnjev turski i svako pomanjkanje ravnao.[1])

XVIII.

(Zaglavak, pape i Slavjani. — Slavjani i pape. — Leon XIII.).

Od vremena, kada je papa Nikola I., upitan za savjet od Borisa, na njegove dvojbe divnom mudrošću odgovarao, te na koncu rekao: „Dobijete-li poslie, ako to Bog dopusti, po našem autoritetu svoga biskupa, on će vas u svem onom podučiti, što spada na njegovu službu, pa bude-li što dvojbeno ili nerazumljivo, on će to naučit od naučiteljstva apostolske stolice“; sve do vremena, kada je Leon XIII. opetovao:

---

[1]) Coletus: Illyr. Sacr. VIII. 22.

„slavjanske crkve iziskuju velik i prevelik diel naših briga, niti što drugo većom gorljivošću želimo, nego da možemo njihovo blagostanje i korist unapriediti i sve ih imati s nami spojene neprekidnim vezom jedinstva, i taj je vez za spas najveći i najbolji", bijahu slavjanski narodi uviek alem kamen očinske brižljivosti rimskih papa.

Od vremena, kada je papa Ivan VIII. prvi branio slavjanske apostole Cirila i Metoda, i za to na vladare moravske pisao, da su ona dva velikana pravovjerna i podložna crkvi katoličkoj, sve do vremena, kada je Leon XIII. dugu nit čuvstva izmedju Slavjana i Rima tim opet nadovezao, što je razširio štovanje i povećao slavu onih svetaca, rimski pape brojahu vazda Slavjane medju sinove najmilije svete matere crkve.[1])

Sgode i nesgode, plodovi naobrazbe i ruševine barbara, krv mučenika i znoj apostola sdružiše slavjanske narode s rimskom stolicom, s tom nepogrešivom naučiteljicom istine, s crkvom, koja, uz mienu okolnosti i vremena, nepromieni nikada nauke, s crkvom, koja porabe, običaje, obrede veoma raznih naroda štovaše, te im, izpravljajuć samo ono što nebje pravo ili što bje dvojbeno, dozvoljavaše, da štuju ostalo, kad su se na to vezale drage uspomene i domorodne tradicije.

Slavjani ljubljahu Rim, spominjahu se, koliko su dužni Rimu, sve od vremena, kada medju nje Rim odposla velikoga apostola Metoda i

[1]) Dokumenat XIX.

kano neprocjenivo blago sačuva tielo velikoga Cirila zakopana uz pape; sve od vremena, kada njihovim kraljevom on posla krunu i zastavu, i njihovim progonjenim knezovom zaklonište i utjehu dade. Slavjani znadu, da su njihovi junaci bili podložni rimskoj crkvi, da su oni, koje kano svetce štuju, bili katolici, da su bili katolici sinovi glasovite porodice Nemanjâ, katolici mnogi od Sigismundovaca i Asenâ, katolik najglasovitiji od Kristićâ; niti im nije nepoznato, da su najučeniji od prelata, od istih metropolita izaslanih medju nje od shisme, spoznavši istinu, odmah brižljivo upravili svoj pogled na Rim iz Cetinja, Ohride, Krke, te su „poput jelenâ, koje žedja mori, uzdisali za rimskim vrutkom.[1])

Slavjani se spominju, kako je godine 1690. četrdeset hiljada srbskih obitelji, izišavših iz svoje domovine, od Turaka podjarmljene, dobilo utočište i zemalja medju austrijskimi katolici, kano što je njihovih sudomorodaca iz Bosne i Hercegovine na hiljade utočište i zemalja našlo u državah katoličkih Mletaka. Niti mogu Slavjani na to zaboraviti, da se njihova propast, koja im je sužanjstvo pripremila, ima pripisati shismatičkim vladarom ili zavedenim od shismatika, heretičkim boljarom, te da medju izdajicami, koji su ih Turkom prodali, nije bilo katolika, jer ovi dapače, dok se shismatici rukovahu s muhamedanci i krsta se odricahu, samo da budu dielnici pliena, kano junaci mrahu za vjeru katoličku i za slavjansku domovinu.

[1]) Rieči su to Atanasije Ohridskoga, shismatičkoga patriarhe Bugarske i Srbije, obraćena godine 1659.

DOKUMENTI.

DOKUMENTI.

I.

(*Ex Innocentii III. Regest. Ann. II. ep. 176, fol. 283.*)

Beatissimo atque sanctissimo patri et domino Innocentio Dei gratia Sacrosancte Romane ecclesie summo pontifici et universali pape, W. eadem gratia Dioclie atque Dalmatie Rex, Salutem et devotionis effectum. Venientibus ad nostram presentiam domino Johanne Capellano et domino S. religiosis et discretis sancte catholice et apostolice sedis legatis, amodo iocondati sumus; quia sicut solis splendor in virtute sua radians totum orbem videtur illustrare, ita illorum sancta et salubri predicatione totum regnum nostrum creditur fore illustratum. Unde merito dicimus: Illustravit nos oriens ex alto. Illorum itaque probitate et scientia nos informati, Deo et paternitati vestre innumeras grates rependere curamus, quia tales ad nos misistis, quales in voto semper habuimus suscipiendos, divino munere preditos, quia omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est. Presentatis igitur litteris vestris intelleximus, quia postulationibus nostris apostolatus vestri beatitudo misericorditer acquievit. Unde nos cum magna animi devotione percipimus, ut per totum regnum nostrum omnia, que secundum Deum sunt, ordinent et confirment: que autem contraria sunt, iuxta illud propheticum evellant et destruant. Accedentes itaque ad locum, ubi antiquitus concilium celebrari solitum fuit, sanctam synodum celebrari

studuerunt, de viciis et virtutibus subtiliter disserentes, in communi Deo et beatissime Marie perpetue Virgini, et beato Petro Apostolorum Principi, necnon et Apostolatui vestro laudum preconia persolventes. Interea noverit paternitas vestra, quia augustali stemmate undique insignimur, et quod gloriosius et beatius est, vestri generosi sanguinis affinitatem habere cognovimus. Igitur innotescimus, quia in voto habuimus nunc legatos nostros ad pedes beatitudinis vestre transmittere; sed quia terram illam turbatam esse audivimus, facere non potuimus: quia vestris legatis ubique debita reverentia exhibetur, sed nostri, dum illuc ire voluerint cum magna honoris magnificentia, dampna forsitan aut exicium patientur. Sed dum oportunum et congruum tempus affuerit, honorificientius faciemus, quia sancte exhortationis vestre verba perferant, que dulciora nobis sunt super mel et favum. Siquidem sperantes et certum tenentes, quia ex quo vicarius domini nortri Jhesu Christi existis, ipse per te nobis aditum regni celestis aperire dignetur: et quia nullo in hoc seculo indigemus, multum rogamus, ut pro nobis peccatoribus preces ad dominum fundatis. Demum vero paternitatem vestram nolumus latere, quia heresis non modica in terra Regis Ungarie, videlicet Bossina pullulare videtur, in tantum quod peccatis exigentibus ipse Ba. Culinus (1) cum uxore sua et cum sorore sua, qui fuit defuncti Miroslavi kemensi, et cum pluribus consanguineis suis seductus plusquam decem millia Christianorum i eandem heresim introduxit. Unde Rex Ungarie exacerbatus illos ad vestram presentiam compulit venire a vobis examinandos. Illi autem simulatis litteris redierunt, dicentes a vobis concessam sibi legem. Unde rogamus, ut Regi Ungarie suggeratis, ut eos a regno suo evellat tamquam Zizania a tritico.

---

(1) U orig. regest. *Bacilinus*.

II.

(Ex Innocentii III. Regesto, Vol. II. fol. 80).

In nomine Dei eterni creatoris omnium et humani generis redemptoris anno ab ipsius incarnatione M. CC. III. domini vero Innocentii pape III. anno VI. Nos priores illorum hominum qui hactenus singulariter christiani nominis prerogativa vocati sumus in territorio Bosnie omnium vice constituti pro omnibus qui sunt de nostra societate fraternitatis in presentia domini I. de Casamario capellani summi pontificis ot Romane ecclesie in Bosnia propter hoc delegati presente patrono Bano Culino domino Basnie *(sic)* promittimus coram domino et sanctis eius stare ordinationi et mandatis Sancte Romane Ecclesie tam de vita et conversatione nostra quam ipsius obsecundare obedientie et vivere institutis, obligantes nos pro omnibus qui sunt de nostra societate et loca nostra cum possessionibus et rebus omnibus, si aliquo tempore deinceps sectati fuerimus hereticam pravitatem. In primis abrenuntiamus scismati quo ducimur infamati et Romanam Ecclesiam matrem nostram et caput totius ecclesiastice unitatis recognoscimus et in omnibus locis nostris ubi fratrum conventus commorantur, oratoria habebimus, in quibus fratres de nocte ad matutinas, et diebus ad horas cantandas publice simul conveniemus. In omnibus autem ecclesiis habebimus altaria et cruces, libros vero tam novi quam veteris testamenti, sicut facit Ecclesia Romana, legemus. Per singula loca nostra habebimus sacerdotes, qui dominicis et festivis diebus ad minus missas secundum ordinem ecclesiasticum debeant celebrare, confessiones audire, et penitentias tribuere. Cimiteria habe-

bimus juxta oratoria, in quibus fratres sepeliantur, et adventantes si casu obierint. Septies in anno ad minus corpus domini, de manu sacerdotis acipiemus, scilicet in Natali domini, pasca, Pentecoste, Natali apostolorum Petri et Pauli, Assumptionis Virginis Marie, Nativitate eiusdem, et omnium Sanctorum commemoratione, que celebratur in kalendis Novembris. Jeiunia constituta ab Ecclesia observabimus, et ea que maiores nostri provide perceperunt custodiemus. Femine vero, que de nostra etiam religione a viris separate erunt, tam in dormitoriis quam refectoriis et nullus fratrum solus cum sola confabulabitur unde possit suspicio suboriri. Neque de cetero recipiemus aliquem vel aliquam coniugatam nisi mutuo consensu continentia promissa ambo pariter convertantur. Festivitates autem Sanctorum a sanctis patribus ordinatas celebrabimus et nullum deinceps ex certa scientia Manicheum vel alium hereticum ad habitandum nobiscum recipiemus. Et sicut separamur ab alliis secularibus vita et conversatione ita etiam habitu secernamur *(sic)* vestimentorum. Que vestimenta erunt clausa non colorata usque ad talos mensurata. Nos autem de cetero non Christianos sicut hactenus sed fratres nos nominabimus, ne singularitate nominis aliis christianis iniuria inferatur.

Mortuo vero Magistro dehinc usque in perpetuum priores cum consilio fratrum Deum timentium eligent prelatum a Romano tantum Pontifice confirmandum. Et siquid aliud Ecclesia Romana addere vel minuere voluerit cum devotione recipiemus et observabimus. Quod ut in perpetuum robur obtineat nostra subscriptione firmamus. Actum apud Bosnam iuxta flumen loco qui vocatur Bolino poili. VI. Id. Aprilis. dergita Lubino dergita presbiteris luben. Rados Bladostus, Banus culinus, Marinus Archidiaconus Ragusii subscripsimus. Demum nos Lubinus et dergita ex voluntate omnium fratrum nostrorum in Bosnia et ipsius Bani culini cum eodem domino I Capellano ad H, Illustrem Ungarie et Christianissimum euntes in presentia ipsius Regis et venerabilis Colocensis Archiepiscopi et Quinquecclesiensis Episcopi et aliorum multorum in presentia omnium iuravimus hec statuta servare et si qua alia Ecclesia Romana super nos ordinare voluerit et secundum fidem catholicam constituere.

Actum in insula Regia II. Kal. Maij.

III.

(Ex Innocent. III: Regest. Ann. VII, epist. IV, fol. 112).

In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Cum placuit domino nostro Jhesu Christo me dominum et imperatorem totius Bulgarie et Blachie facere, inquisivi antiquorum nostrorum scripturas et libros et beate memorie imperatorum predecessorum leges, unde ipsi sumpserunt regnum Bulgarorum et firmamentum imperiale, coronam super caput eorum et patriarchalem benedictionem: et diligenter perscrutantes in eorum invenimus scripturis, quod beate memorie illi imperatores Bulgarorum et Blachorum Symeon, Petrus et Samuel et nostri predecessores coronam imperii eorum et patriachalem benedictionem acceperunt a sanctissima dei Romana ecclesia et ab apostolica sede, principe apostolorum Petro. Sed imperium meum voluit benedictionem et imperiale firmamentum corone capitis imperii sui suscipere et patriarchalem benedictionem ab ecclesia Romana, ab apostolice sedis principe apostolorum Petro, et a sanctissimo patre nostro universali papa tertio Innocentio. Et a quocumque patriarchalis benedictio et mandatum in civitate imperii mei Trinovi data et concessa fuerit a domino

papa faciendi et consecrandi archiepiscopos, metropolitas et episcopos et reliquas ecclesiasticas obsecutiones sacramentales, concedit imperium meum, ut plenissimam in omni tenimento et imperii mei pertinentiis habeant potestatem. Ecclesie enim omnes totius imperii mei et tenimenti, et patriarcha meus metropolitanus, episcopi, archiepiscopi et cuncti sacerdotes Romane subsint ecclesie etteneant legem et consuetudinem et observationem, quas tenuerunt beate memorie imperatores totius Bulgarie et Blachie, prisci illi nostri predecessores, et nos eodem modo vestigia eorum imitantes. Subsignat autem imperium meum ad securitatem chrysobolum suum, quod numquam ab ecclesia Romana et apostolica sede, principe apostolorum Petro, ipsum videlicet imperium meum discedet, neque alii imperii mei principes disgregabuntur: sed ut vocatus dilectus filius sacrosancte et apostolice Romane sedis principis apostolorum Petri ero. Et deinceps quascumque terras christianorum seu paganorum meum acquisiverit imperium, sub potestate et mandato eiusdem sacrosancte Romane ecclesie et apostolice sedis erunt. Et ut presens chrysobolum imperii mei ratum et firmum habeatur, dedi imperium meum in manibus Reverendissimi viri Johannis sacrosancte Romane Sedis legati et domini pape capellani, in quo et nostrum pium et a deo promotum subsignavit imperium, anno sex millesimo septingentesimo duodecimo, Indictione septima.

IV.

(*Ex Innocentii III. Regest. Ann. VII. ep. 11. fol. 113.*)

Ego Archiepiscopus Trinovitanus, primas totius Bulgarie et Blachie, ab hac hora in antea ero fidelis et obediens beato Petro, sancteque Romane et apostolice sedi et domino meo pape Innocentio ejusque catholicis

successoribus. Non ero in facto vel consilio vel consensu, ut perdant vitam aut nembrum, vel capiantur aut spolientur. Consilium, quod mihi crediderint ad eorum dampnum, me sciente, nemini pandam: eorum certum malum, si scivero, impedire studebo: quod si non potero impedire, eis, quam cito potero, intimare curabo. Papatum Romanum, honores, dignitates et rationes apostolice Sedis defendam pro posse, salvo ordine meo, contra omnem viventem. Vocatus ad sinodum veniam, nisi prepeditione canonica fuerim impeditus. Apostolorum limina singulis quadrienniis per me vel meum nuntium visitabo, nisi eorum absolvat licentia. Legatum Apostolice Sedis quem pro certo scivero esse legatum, devote suscipiam, et in suis necessitatibus adiuvabo. Cum quemlibet de meis suffraganeis consecravero, faciam illum iurare, ut Romano Pontifici et Ecclesie Romane perpetuam obedientiam et debitum honorem impendat. Ceterum cum aliquem coronavero in Regem Bulgarorum et Blacorum iuxta indulgentiam michi et successoribus meis ab Apostolica Sede concessam, ab eo iuratoriam recipiam cautionem, quod ei qui tunc Apostolice Sedi prefuerit, successoribus eius et ecclesie Romane devotus et obediens permanebit, et cunctas terras et gentes suo subiectas imperio in obedientia et devotione Sedis Apostolice conservabit. Hec omnia bona fide servabo. Sic me Deus adiuvet et hec Sacrosancta Evangelia, in presenti et in futuro.

V.

(*Ex Honorii III. Regest. lib. IV. ep. 681. Vol. II. fol. 167 .*)

Sanctissimo patri et domino Honorio Romane Sedis Ecclesie universalis pontifici. Stephanus Dei gratia totius Servie, Dioclie Tribunie Dalmatie atque Chlumie Rex

coronatus inclinationem summe fidelitatis constantia. Quemadmodum omnes Christiani diligunt vos et honorant et pro patre et domino retinent, ita nos desideramus sancte Romane Ecclesie et vestri fidelem filium nominari, affectans quod benedictio et confirmatio Dei et vestra sit si placet super coronam et terram nostram semper manifeste et ob hoc vobis nostrum episcopum Metodium nomine destinamus et quicquid ex vestra sanctitate et voluntate processerit nobis per latorem presentium litteris si placet rescribatis.

VI.

(*Ex Nicolai IV. Regest. Anno IV. de Curia ep. 18.*)

Carissimo in Christo filio Stephano Regi Servie Illustri salutem etc. Quanto devotiori studio sacrosanctam Romanam Ecclesiam revereris, quanto propensiori affectu consurgis ad nostra et ipsius ecclesie beneplacita prosequenda; tanto circa tuum et Regni tui statum prosperum in posterum conservandum libentius apostolici presidia favoris apponimus tuis providendi utilitatibus et indempnitatibus precavendo: ut igitur nostri manum auxilii tua serenitas sibi sentiat in tui oportunitatibus favorabiliter adiutricem, personam tuam et Regnum tuum cum Civitatibus, Castris, Terris, Villis et bonis aliis, que impresentiarum iuste et rationabiliter possides, sub beati Petri et nostra protectione suscipimus, et presentis scripti patrocinio communimus, statuentes, ut ea omnia integra permaneant et quieta, nec quisquam in hiis te perturbare presumat aut quomodolibet molestare. Nulli ergo etc. Datum apud Urbemveterem Idibus Martii, Pontificatus nostri anno quarto.

VII.

(*Ex Joannis XXII: Reg. Ann. VII. ep. 1108, post fidei professionem.*)

Ego Orosius Rex Servie suprascriptam fidei veritatem, prout plene lecta est et fideliter exposita, veram sanctam catholicam et ortodoxam fidem esse cognosco, eam accepto, et corde ac ore profiteor, ipsamque prout eam veraciter tenet, fideliter docet et predicat sacrosancta Romana Ecclesia, me inviolabiliter servaturum et in ea omni tempore perseveraturum, nec ab ea ullo unquam tempore recessurum, nec quoquomodo deviaturum vel discrepaturum promitto. Primatum quoque ipsius sacrosancte Romane Ecclesie, prout in premissa serie continetur, ad ipsius Ecclesie obedientiam sponte veniens, fateor, recognosco, accepto ac sponte suscipio, et me omnia premissa tam circa fidei veritatem quam circa eiusdem Romane Ecclesie primatum et ipsorum recognitionem, acceptationem, susceptationem, observantiam ac perseverantiam servaturum, prestito corporali iuramento promitto et confirmo. Sic me Deus adiuvet et hec Sancta Evangelia.

VIII.

(*Ex reg. Innocentii VI: Ann. II. secr. fol. 154.*)

Innocentius Episcopus etc. Charissimo in Christo filio Stephano Regi Rassie Illustri salutem etc. Dilecti filii nobiles viri Bosidaius Iudex tuus generalis et Nestegus Zephalia Serenus ac Damianus de Cataro Civis Catarensis, Apocrisarii magnitudinis tue, presentatis nobis per eos literis tuis aurea tua bulla munitis, quibus Apocrisariorum ipsorum adhiberi fidem relatibus petiisti, et quas dictosque Apocrisarios consideratione tua et

eorum insuper probitatis obtentu benigne recepimus, in nostra et fratrum nostorum sancte Romane ecclesie Cardinalium presentia constituti, nobis et eisdem fratribus nostris prudenter ac provide ac reverenter admodum retulerunt, sicut et ipse quoque tue littere continebant, qualiter tu, velut filius benedictionis et gratie, apostolice benedictionis tibi transmiti munus devotissime cupiebas, et deinde predictam ecclesiam in matrem, magistram et dominam christianorum omnium, et Romanum Pontificem in universalem christianorum ipsorum patrem et dominum, ac verum Christi Vicarium et beati Petri apostolorum Principis successorem tuo et eorum nomine recognoverunt, humiliter confessi fuerunt, et quod tu in sinceritate fidei et unitate ecclesie predictarum, ac obedientia nostra et successorum nostrorum Romanorum Pontificum canonice intrancium perpetuis temporibus persisteres, et quod in potencia et dominio tuis, sicut quoque precepisse te scripseras, et ipsi Apocrisarii plenius retulerunt, nulla persona ecclesiastica velmundana latinos vel alios fideles eiusdem ecclesie rebaptizare seu reconfirmare, aut irreiterabile sacramentum ipsius ecclesie iterare praesumet, et eodem nomine promiserunt, et subsequenter exposuerunt, quod omnes ecclesias in eisdem tuis potencia et dominio constitutas, fidelibus eiusdem ecclesie in ipsis canonice institutis, qui eis per invasores et occupatores earum contra iusticiam destituti fuerant, integre, realiter et cum effectu restitui districte preceperas, sex Monasteriis tunc expressis dumtaxat exceptis, que restitui tunc Abbatibus eorum absque periculo non posse descripseras, et que iidem Apocrisarii restituerunt nobis dicto nomine libere, et te facturum cum effectu restitui ipsis eorum Abbatibus promiserunt et subiunxerunt quomodo per editum publicum expresse mandaveras,

quod nullus in eisdem dominio et potencia tuis fidelibus christianis commorantibus aliquam injuriam seu violenciam irrogare, aut ipsos persequi seu molestare quoquomodo presumeret, quodque omnes indifferenter Episcopi, Abbates, presbiteri et clerici, quilibet alii tenentes ritum ecclesie memorate, ubicunque et quomodocunque detenti in potencia et dominio ipsis, restituerentur debite libertati, et ad ecclesias, monasteria et beneficia sua quelibet reverterentur, et divina officia celebrarent, ac sacramenta ecclesiastica ministrarent Christi fidelibus secundum morem ipsius ecclesie libere ac sine molestia et perturbatione quacumque, et quod tu eos, qui secundum ritum ecclesie predicte renati fonti baptismatis fuerunt, et vel errore devii vel vi metu ve compulsi sacramentum baptismatis secundum consuetudinem, seu verius abusionem et abominationem aliam dampnabiliter iterarant, debite libertati reddideras, eosque devota mente ac pio studio petieras reaggregari unitati ecclesie ac fidelium eorumdem; hec omnia huiusmodi tuo et eorum nomine in tuam et eorum etiam animus tactis sacrosanctis evangeliis roborantes, et deinde petierunt simpliciter, et humiliter supplicarunt, ut ad consumationem votivam tam salutaris et Deo accepti negocii aliquos viros plenos timore Domini, ac zelum ipsius legis habentes ad te dictaque tua Regnum seu terras transmittere dignaremur. Quibus et omnibus et multiis aliis contentis in eisdem litteris tuis, ac per Apocrisarios predictos eleganter expositis, que puritatem fidei, et zelum tue devotionis ad Deum patenter insinuant, letanter auditis, magnificavit anima nostra Dominum, et in Deo salutari nostro noster exultavit spiritus, dictorumque turba fratrum in iubilum et laudem Domini vehementer erupit. Porro quia creatoris redemptorisque tui, cuius perfecta sunt opera, a fructibus utilis servus

cognosceris et minister, oportet ut eius, cui ministras et servis, in salutari hoc negocio imiteris pro viribus actiones, ut que sunt, prestante ıpso, principio inchoata felici feliciorem, eo favente, perducantur ad finem, et nos etiam cito, prestante Deo, cuius negocium agitur, mittemus illos aliquos viros probos, timentes Deum et in lege eius plenius eruditos, qui huius operi laudabiliter inchoati promotionis diligenciam solicite adhibentes in virtute Domini et tui favoris presidio imperfecta perficient, et perfecta queque mensura stabilius roborabunt. Datum apud Villamnovam Avinionensis diocesis IIII. Kal. Septembris. Anno Secundo.

IX.

(Arch. secr. Vat. Arm. XXXII. Vol. 19. fol. 258. v:)

Eugenius etc. Carissimo in christo filio Stephano Thomae Bosnae Regi illustri Salutem.

Divina superveniens largitas plerumque in nonnullis sic suae gratiae dona diffundit quod qui defectum natalium patiuntur per suarum grandia virtutum merita supplentes quod in eis ortus odiosus ademit merentur ad regium fastigium etiam promoveri; virtutis enim decus facile solet omnem naturae abstergere maculam et vita insignis abolet siquid a parentibus minus honestum ad genitos transfusum esse videatur. Attendentes igitur quod postquam tuam ob multarum et magnarum virtutum dona quibus personam tuam illarum largitor Dominus insignivit regium culmen conscendisti purum te atque incontaminatum ab haereticorum qui praedicti regni partes iamdiu obtinuerunt vulpina et fraudulenta versutia et pestiferis fallaciis ut Catholicus Princeps conservasti, nec solummodo nos in verum solum Romanum Pontificem Jesu Christi indubitatum Vicarium ac B. Petri Regni

Coelestis clavigeri unicum Successorem pure ac simpliciter recognovisti verum etiam extenso brachio Regie Maiestatis nos Ecclesiam et fidem orthodoxam a Schismaticorum et eorum haereticorum lupina ex rabie defensas et ipsos e tui Regni finibus extirpare studeas ac insuper quod defectum natalium quem ipse asseris pateris de Ostoxa clarae memoriae Bosnae rege genitore tuo uxorato et cum alia Coniugata natus quamplurimarum virtutum favoribus redimitus, tuis in hac parte supplicationibus inclinati tecum ut in praedicto Regno Bosnae ac quibuscumque allis Regnis Dominiis Civitatibus Terris Castris villis locis coeterisque bonis omnibus dicti Genitoris ac Agnatorum et Cognatorum nec non aliorum quorumcumque tam ex testamento quam ab intestato succedere nec non ad quascumque etiam regias et maiores dignitates assumi et praefici eoque gerere et exercere libere ac licite valeas perinde ac si legitimo thoro natus esses auctoritate apostolica tenore praesentium de specialis dono gratiae dispensamus teque ad iura naturae et quoslibet actus legitimos reintegramus approbantes etiam assumptionem de te factam ad regium culmen ac omnia et singula per te in eo gesta, tibique concedentes quod in omnibus gratiis per te vel pro te de caetero a sede apostolica quomodolibet impetrandis nullam de defectu ot dispensatione huiusmodi mentionem facere tenearis. Non obstantibus praedicto defectu ac Constitutionibus et ordinationibus Apostolicis nec non legibus imperialibus et statutis municipalibus quibuscumque Nulli ergo etc.: nostrae dispensationis reintegrationis approbationis vel concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem.... Datum Romae apud S. Petrum anno incarn: Dom. MCCCXLV. quarto Kal; Iunii Pontif: nostri anno 15.

X.

(Ex Regesto Bullarum Eugenii pp. IV. n. 19, Vol. 378, fol. 224. verso.)

Eugenius etc: Universis et singulis Regni Ungarie prelatis, Principibus, Ducibus Comitibus Baronibus Nobilibus et populis ac Universitatibus, salutem et apost: bened: Gloriosa dei nostri opera que diebus nostris in sue fidei augmentum sua misericordia facere dignatur talia sunt et tanta ut nedum latere possint eos apud quos fiunt, sed per remotissimas orbis partes velocissime divulgentur. Quod itaque apud nos iam certum est ac diffusum vobis omnibus qui estis propinquiores notum esse non dubitamus Carissimum in Christo filium nostrum Stephanum thomam regem bosne illustrem post multos diversosque tractatus diu habitos cum venererabili fratre nostro Episcopo Farensi quem apud illum in suo regno apostolice sedis legatum annis septem tenuimus, tandem factum esse Catholicum christianum cuius novi letitia nos et venerab: fratres nostri sancte Romane ecclesie Cardinales, aliique prelati et prestantes viri diversarum orbis partium romanam curiam frequentantes exultavimus sicut vos letari credimus. Unde cum deo nostro a quo talia aecipimus munera gratiarum grati esse debeamus laudes sibi primo dicentes, omnia agamus per que data dona recognoscere videamur, et eos qui de nostro ovili sunt facti taliter adiuvemus foveamusque ut sentiatur caritas apud quemcumque possit que est christianis maximum supremumque mandatum. Vos itaque omnes et singulos ad quos presentes nostre littere pervenerint in domino exhortamur atque etiam vobis mandamus ut supradictum Bosne Regem omnesque Regni sui subditos eidem in fide Catholica consentientes, necessarios eis favores et sponte vestra ac quoties fueritis requisiti pre-

stare velitis, taliter efficientes ut se gaudeant christiano nomini quod vos geritis et pro quo adversus barbaros infideles continuo pugnatis, adhesisse, ac illi se penitus permisisse. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno 1446. tertio-Kal: Augusti Pontific: nostri anno sextodecimo.

XI.

(Ex Reg. Bullarum Nicolai V. N. 6. Vol. 390, fol. 290 verso.)

Nicolaus etc. Dilecto filio Dyonisio tituli sancti Ciriaci in thermis presbitero Cardinali, salutem etc.

Inter cetera nostre solicitudinis studia hoc novimus fore precipuum ut inter discordes quos idem christiani nominis titulus et eiusdem fidei professio consortes effecit pacis et bone voluntatis consilia cogitemus. Scimus etenim quod sine pace dei et proximi, dilectio non habetur neque pacis actor neque iustitia congrue colitur et dominia recte nequeunt gubernari. Sane cum ad nostram noticiam et plurimorum fidedignorum insinuatione pervenerit quod inter Carissimum in christo filium nostrum Bosne Regem illustrem et dilectum filium Georgium despotum Rassie vigent inimicitie satis graves ex quibus fidelium strages dietim secuta fuit, et nisi provisionis eis remediis occurratur etiam maior et magna personarum suarum dispendia et utinam non animarum pericula tranquillique ipsorum status ac Terrarum commotiones et scandala erunt verisimiliter proventura. Nos huiusmodi scandalis et periculis salubribus remediis quibus possumus obviare volentes Circumspectioni tue de cuius probitate et industria in ceteris tibi creditis ministeriis laudabiliter comprobata confidimus, huiusmodi discordias ac inimicitiarum et iurgiorum obstacula quantumcumque durissima destruendi, tollendi et sedandi ac inter ipsos

discordes et inimicos secundum a deo tibi datam prudentiam omnia que sunt pacis vel concordie disponendi et ordinandi, contradictores quoslibet oportunis de quibus expedire cognoveris remediis compescendi mulctandi et detinendi, ceteraque alia precipiendi que in premissorum executione utilia fuerint plenam et liberam concedimus auctoritate apostolica facultatem. Mandantes universis et singulis Comunitatibus Civitatum et Universitatibus opidorum et aliorum ipsarum partium locorum eorumque Rectoribus et Gubernatoribus quos in favorem duxeris requirendos ut tibi oportunis favoribus assistant et plene pareant in premissis, Nos enim quecumque circa predicta rite feceris ac penas quas inter non observantes pacem vel concordiam statueris rata habebimus, et faciemus auctore domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Rome apud Sanctum Petrum anno 1449 Kal: Martii, pontificatus nostri Anno tertio

XII.

(Calixtus III. de Curia Vol. 1. fol. 32.)

Charissimo in Christo filio nostro Stephano Thomae regi Bosnae illustri salutem etc. Decet Romanum Pontificem a quo per universalis Ecclesiae nembra multiplices favores diffunduntur, illos potissime reges protegere et confovere a quibus religioni Christianae et fidei catholicae potiora praesidia comparantur. Cum itaque zelus tuae devotionis recensentes eciam ante assumptionem nostram ad apostolatus apicem recognosceremus et nunc eciam ex relatione dilecti filii nobilis viri Nicolai Jacobi Testa oratoris tui serenitatem tuam ardentiorem fieri ad ea quae in augmentum Christianae fidei redundant, aperte intellexerimus et quod pericula subire non formidas; nos qui in nostrae assumptionis initiis audatiam immanem

Teucrorum quantum nobis miseratio divina permittet totis conatibus ulcisci Salvatori nostro Jesu Christo promisimus atque vovimus et terrestribus ac marittimis copiis adversus eosdem Teucros magnos apparatus facere constituimus Constantinopolitanam et alias civitates per eos occupatas Christianae religioni vendicare ipso permittente Altissimo confidentes, serenitati tuae necnon et Comiti Stephano filio tuo ac cunctis posteris et haeredibus tuis tenore praesentium ex nunc pollicemur atque promittimus nostraeque intentionis existere declaramus nos si et postquam regnum tuum Bosnae et illi finitimae regiones Christianae ditioni plenarie reintegratae et restitutae ac a tam nepharia servitute ereptae et liberatae fuerint, omnia et singula dominia civitates castra terras iurisdictiones et alia regni tui loca pertinentias et iura quaecumque quoquonomine censeantur a nonnullis baronibus et aliis finitimis qui a tua tuorumque predecessorum fidelitate defecerunt hactenus occupata si ad te legitime spectare constiterit, tibi ac Stephano filio tuo ac vestris posteris et haeredibus tuis tuae et eorum ditioni plenarie reintegrari, teque et vos in integrum ad illa restitui et non modo usque ad Regni predicti fines sed etiam quoad altissimo libuerit in alias terras et loca eorundem hostium pro tuo favore parta fuerint tibi finitima et accomodata eiusque Regni tui fines amplificari et extendi lateque tueri nos esse quoad poterimus realiter et cum effectu procuraturos ac successoribus vestris viam aperiemus ut te et posteros tuos per tua vestigia incedentes tanquam Christianae religionis propugnacula in sinu sedis Apostolicae quibuscumque favoribus et auxiliis observent non immerito commendatos. Nuli ergo liceat etc.... nostrae pollicitationis promissionis declarationis et voluntatis infringere etc. Si quis etc. Dat. Romae apud

*

S. Petrum, Anno millessimo quadringentesimo quinquagesimo quinto. Pridie Kal. Maii pontif. nostri Anno primo.

XIII.

(*Ex Regesto Calixti Pp. III, vol. 448, fol. 210 v. Ep. de Curia XIII).*

Calixtus etc. Carissimo in Christo Filio Stephano Thomae Regi Bosnae Illustri Salutem etc.

Cura praecipua quae nostrae mentis viscera iugiter angit est profecto toti orbi manifesta: haec est enim unica cogitatio cordi nostro fixa ut illum spurcissimum Mahometum christiano sanguine debachatum et in dies in fideles populos magisque sevire conantem et in eos sue rabiei cornua erigentem nostris temporibus depressum profligatumque videamus. Sed et compotes nostri voti maxime fieri existimamus cum ad tam sanctum tam pium ac saluberrimum opus carissimos in Christo filios nostros catholicos reges et inter illos te in ipsorum infidelium faucibus constitutum animatos fore et una nobiscum concurrere prospicimus. Revolventes igitur in animo nostro zelum et fervorem tuos ad orthodoxam catholicam fidem animique strenuitatem ad propulsandos debellandosque Turcos ipsos: Considerantes etiam non parvas expensas quas te in hiis necessario subire oportet ac volentes tibi aliquali subventione succurrere, omnes et singulas pecunias res et bona ex partibus Dalmatie hactenus collectas et collecta ac in futurum colligendas et colligenda celsitudini tuae pro tantis laboribus tollerandis quamdiu huiusmodi sancti negotii expeditio duraverit tenore presentium concedimus donamus et assignamus. Mandantes omnibus et singulis Collectoribus et depositariis pecuniarum rerum et bonorum eorumden in virtute sancte obedientie et sub excommunicationis pena quam singuli contra facientes

incurrere volumus ipso facto quatenus sublimitati tue vel personis quas ad id per tuas literas duxeris deputandas pecunias res et bona huiusmodi ad tui et personarum earumdem requisitionem nullo obsistente dilacionis subterfugio realiter et cum effectu tradant et assignent in huiusmodi sacrosancto negotio exponenda. Itaque fili carissime exurge et tanquam firmissimus pugil et Atleta christi viriliter age conforteturque cor tuum dextera enim domini apud te est que te iuvabit et prevalebis adversus eos; speramus quidem quod ipsa dextera tibi assistente propicia, ipsorum temeritas confringetur et ad exaltationem fidei nostre gloriosissima victoria ab ipso deo nobis parata et tamdiu expectata a nobis obtinebitur. Datum Rome apud S. Petrum Anno MCCCCLVII, quarto kal. Augusti. Pontificatus nostri anno tertio.

XIV.

(*Arch. S. Ang. arm. VII. Caps. VII. n. 8.*)

Illustrissime ac Sancte Pater, Domine, caput omnium ecclesiarum, tibi tanquam Jesu Christi, et Sancti Petri apostoli Vicario, et omnium animarum nostrarum pastori a nobis vere fidelibus filiis Christianis antiquae fidei Romanae fidelium Episcoporum Bosnensium, Ministrorum item Provintiae cum ceteris patribus difinitoribus, et cum omnibus Religiosis fratribus, et Christianis in Regno Bossinae, Ducatu Misiae, parte Crovatiae, Provintia Serviae, secundum Danubium. Nunc autem gratias agimus Domino Deo nostro, et immensas Sanctitati Vestrae, quae misit nobis hunc Reverendissimum Visitatorem ac Legatum D. Bonifacium Episcopum Stanensem cum sociis suis, qui nos in spiritualibus humiliavit, et consolatus est, quique se habuit inter nos ut alter Angelus Domini, et praedi-

cans verbum Dei, illo nos confirmavit propterea posthac debitores sumus orare Dominum Deum pro Sanctitate Vestra, ut ei diu vivere, ac diuturnum imperium largiatur, pace sanctarum ecclesiarum, eis autem que non sunt sub cruce sua veritatem agnoscere, lucem aspicere caelestem, ac iudicem filium Dei, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero idem Dominus Deus cognoscere praestet. Deprecantes humiliter Sanctitatem Vestram ne obliviscatur nostri, sed benedicat nobis, ac spirituali consolatione nos veluti antiquos Sanctitatis Vestrae et Ecclesiae Catholicae et Apostolicae obedientes filios consoletur. Oramus item devote Sanctitatem Vestram, quemadmodum Visitatorem quoque nostrum D. Bonifacium Episcopum oravimus qui concessit nobis procuratorem Alexandrum Comulovich Dalmatum in Collegio Germanico morantem, ut eum S. Vestra nobis pariter confirmet, negocia nostra apud eandem Sanctitatem Vestram curaturum.

Nunc autem omnes humi strati adoramus Sedem sancti Petri, pedes Sanctitatis Vestrae tanquam Vicarii Jesu Christi deosculantes.

Datum in monasterio ecclesiae Sanctae Mariae Loci Olovo, anno Domini MDLXXXI XI Junii.

Nos fideles, humiles, et obedientes filii et servi Sanctitatis Vestrae nomine totius Provintiae subscribimus.

Ego Antonius Episcopus Bosnae Argentinae confirmo suprascriptam.

Ego fr. Gregorius Masnovich minister Provintiae Bosnae Argentinae confirmo ut supra.

Ego fr. Joannes Chrisonich, Pater provintiae confirmo suprascripta.

Ego fr. Nicolaus Popoumanich pater provintiae confirmo suprascripta.

Et ego Bartolomeus Sfondratus Societatis Jesu praesens fui etc. et confirmo ut supra.

Locus Sigillorum:

Ego fr. Gaspar Chnezovich socius patris Ministri eiusdem provintiae scripsi et sigillavi sigillo Provintiae.

XV.

(*Clem. VIII: Brevia, Ann. VI. fol. 170 v. 171.*)

Dilecto filio nobili viro Michaeli Vaivodae Valachiae. Dilecte fili, nobilis vir, salutem et apostolicam benedictionem. Quam ex litteris Nobilitatis Tuae perspicimus animi tui fortitudinem et alacritatem ad causam Christianae Reipublicae propugnandam pro tua virili parte contra communem et infensissimum hostem Turcam, valde in Domino commendamus idque omnes christianos Principes pro sua aliorumque salute facere et conari equum est; quae vero in hoc genere studia nostra fuerint, quae militum auxilia a nobis subministrata sint neminem latet, et tu nosse potes, nec sanguini nostro parcimus, cum dilectus filius nobilis vir Joannes Franciscus Aldobrandinus, noster secundum carnem nepos et capitaneus noster generalis cum exercitu nostro in Hungaria ad omne discrimen paratus sit; impensas quidem tantas pertulimus et assidue perferimus, quantas huius apostolicae Sedis in qua Deo auctore praesidemus temporales vires diutius sustinere nequeunt. Itaque, magnopere dolemus tantis nos pecuniariis angustiis premi ut nullo modo quod petis praestare nobis liceat, cum alioquin praeclare erga Te affecti simus. Te autem forti animo et robusto esse decet, nam si in provinciam istam ius (vis) belli incubuerit, non dubitamus Duces nostros tibi quantum poterunt, adiumento

futuros. Deus exercituum pro Sua clementia propugnatores suos tueatur, et hostem superbissimum prosternat. Dat. Romae apud Sanctum Marcum sub annulo Piscatoris die 16 Augustii 1597. Pontificatus nostri anno sexto.

Clemens Papa VIII.

XVI.

Relazione de le cose operate in servizio de Dio et de la santa fede cattolica da fra Pietro Salinate vescovo di Soffia, visitatore Apostolico in sei anni che manca da Roma. (*Archiv. Secret. della S. Sede*).

Essendosi il detto vescovo partito da Roma e gionto a Venetia con l' autorità de l' ordinario del luogo ha tenuto i Sacri et altri ordini. In Dalmatia ne la Città di Zara ha consecrato quattro chiese in diversi luochi, essendo stato dimandato da l' ordinario et da Christiani Cattolici. Ha cresmato moltitudine di populi in più luochi dove non poteva venir il loro vescovo per paura di Turchi da i quali per il passato haveva patito non pochi mali e danni. Arrivato nella sua diocese et fermatosi nel Monastero da lui fondato et fabricato ha atteso ad instruire ne la vera fede, et ne le lettere; la dottrina cristiana insegnò a la gioventù de li vecchi et novi cristiani, de li quali parte ha vestito Frati, havendo l' autorità de i Provinciali di Bosna, et altri ha fatto Preti et chierici, ha conservata la chiesa da lui fondata et fabricata nel luogo chiamato Capilovaz. Ha quietato molte et pericolose liti fra quelli popoli. Ha levato molti abusi et abominevole usanze fra quelle genti, et ha ordinato molti lodevoli et salutiferi modi, et osservanze Cattoliche. Ha tenuto più volte li sacri et altri ordini secondo il sacro concilio di Trente et de la Santa Romana Chiesa. Ha creato una Chiesa nel primo casale pauliano da lui convertito. Ha visitato la

sua Diocese cresimando et predicando la parola di Dio et del santo Evangelio. Stando in Tarnova ha convertito et battezzato gran numero di detti pauliani et mandando li suoi Sacerdoti, non potendo lui in persona andare, hanno convertito dui casali presso Fili popoli de la suddetta nazione pauliana a la Santa Fede Cattolica Romana chiamato l' uno Calabrovo, et l' altro Novo Selco, et ha provisto li Sacerdoti da Bossina et d' altrove più volte, perchè si fermano poco, non li danno la gente il vitto loro: ha patito molti mali, paure pericoli de la vita, e danni di denari più volte percosse, stridori, strepiti minacce da li Turchi, da li Scismatici e mali cristiani, et massimamente dal Metropolita Greco Scismato Arcivescovo di Soffia, inimicissimo de la Santa Chiesa Romana, venendo ogn' anno da loro volendo sottomettere popoli Cattolici al suo scismatico imperio, dimandandoli le ingiuste imposizioni di denari come sole dimandare da li suoi sogietti scismatici popoli ligandoli battendoli menando in aiuto in compagnia dove più crudeli Turchi può trovare, biasimando le Sante osservanze del Sacro Rito Romano, eccitando li crudeli et infedeli Turchi contro li popoli nostri persuadendoli a farci danni, et persecuzioni. Et l' anno passato era venuto un Principe di Giannizzari mandato dal Gran Turco a pigliar le figle di popoli cristiani essendo l' uso di tanti anni pigliarli per il servitio suo et del suo serraglio, onde è stato in grandissimi travagli il sudetto Vescovo di Soffia, et li poveri cristiani ascondendo la gioventù ne le montagne, selve, grotte per conservarli nella Santa fede et non perderli dandoli ne le mani de li infedeli, non senza gran perdita de la loro povertà, ma con l' aiuto di Cristo benedetto per mezo de le orazioni, lacrime et sospiri de la loro povertà, non fu perduta alcuna de le Anime de li giovani Cattolici. Et l' anno pas-

sato ch' era 1610 trovandosi il sopradetto Vescovo in Chiprovaz venne un Sangiacco con un iniquissimo Giudice accompagnato con altri prencipi, et moltitudine de Turchi havea fatto giuramento d' uccider prima il vescovo, dopo li capitali cristiani, li restanti così spaventati spogliar de le loro sostanze se l' onnipotente Iddio non li liberava con la sua divina clemenza et providenza risguardando alle orazioni et lacrime di quelli popoli cattolici accecandoli il popolo con doni et spese de la povertà loro, havendo già li Turchi cominciato apparecciar li pali et la loro barbaria crudeltà.

Questo in breve ho notato, perchè sarebbe troppo lungo raccontar il tutto, tralasciando molte cose per brevità. Il tutto è notato solo per mostrar la crudeltà et asprezza de le durissime mani de Infedeli, e gran pazienza di quelle pecorelle di Cristo. *Et non invenitur modus nec princeps christianus qui illas animas liberaret.*

Et se piacerà sapere intorno di Soffia, e di Chiprovaz de i vecchi cristiani, et popoli Cattolici del rito Romano in largo et lungo sparsi per la provincia o Regno di Bulgaria si trovano circa settecento Case la gran moltitudine di Turchi et Scismatici et altre gente infedeli. Et di Paulini parte convertite et parte ancora no, sono dicisette villaggi o Casali in lungo distesi di tre giornate, incominciando dal Settentrionale dal fiume Danubio et la città di Nicapoli verso meridiano insino a Filippoli (sic) ne li quali 17 villaggi si contengono circa 1330 case medesimamente fra la gran moltitudine de li infideli.

XVII.

(*Pauli V. Epist. ad principes Vol. I, p. 269. Anno I. Ep. 658*).

Charissimo in Christo filio nostro Philippo Hispaniarum Regi Catholico. Paulus Papa Quintus.

Charissime in Christo fili noster salutem et apostolicam benedictionem. Veniunt ad Maiestatem tuam dilecti filii Marcus Ghinus Tribunus militaris epirota et Antonius Nicolai Buduanus comes Potgoiozae. Hi, ut asserunt, nomine Christifidelium Regni Macedoniae, Albaniae, Serviae, atque Potenzae Ducatus, significabunt Maiestati tuae quibus et quam gravibus calamitatibus premantur saevissima Turcharum tyrannide oppressi, quantamque fiduciam in praestanti pietate atque summa potestate tua habeant et quam facile a te subveniri possint cum Christianae fidei emolumento et cum nominis et imperii tui gloria et amplificatione. Quae quidem omnia cum exposuerint quoque nobis petierintque ut nostris literis eos commendatiores apud Maiestatem tuam reddere vellemus, non potuimus eis non libenter gratificari. Novit Maiestas tua pro singulari sua prudentia quantum referat tueri ac conservare Christianorum reliquias in illis partibus. Nobis certe hoc vehementer cordi est, et propterea illos etiam tibi commendamus, petimusque ut consueta benignitate eos audias, tuaque regali generositate afflictis vexatisque populis qui ad tuum patrocinium confugiunt succurras. Facies sane rem pietate magnitudineque animi tui dignam, nobis vero gratissimam qui Deum Patrem misericordiarum precamur, ut se diu felicem ac sospitem servet, ac simul tibi Apostolicam benedictionem nostram cum omni cordis affectu largimur. Datum Romae apud Sanctum Petrum sub Annulo Piscatoris, Tertio Idus Maii MDCVj Pontificatus nostri anno primo.

XVIII.

(Farlati *Illyric. Sacr. Vol. VII p. 128, 129*).

Summo, Magno Domino, Patri, Doctori, auctoritate, voluntate, gratia Dei omnipotentis qui omnia regit atque

administrat, qui ante saecula est et erit sine principio et fine, Patris, Filii et Spiritus Sancti, gloriosi Dei et adorandi, Papae magnae et inclitae Romae, Summo Capiti totius orbis et omnium fidelium, amatori Jesu Christi ab Deo coronato, ab Deo consecrato, ab Deo constituto super omnia regna, ab uno ad extremum terrae confinium corruscanti, a Sanctis Apostolis illustrato et glorificato Marderius Dei gratia Episcopus Macedoniae patriae Magni Alexandri, Montisnigri in Monasterio D. Joannis Cernovichii in campo Cetinae ad confinium Cathari.

Dominus praepotens Deus, scrutator cordium, inspector cogitationum humanarum optime novit quanto ferveam desiderio Romam adeundi et per me ipsum testificandi meam cum ista Sancta Sede conjunctionem, fidem erga illam, et observantiam. Jamque omnia paraveram, quae ad profectionem Romanam mihi opus erant, ut Sacrae Congregationis per Franciscum De Leonardis Archidiaconum et Franciscum Bolizam equitem significandum curavi; sed rumor ac fama de adventu exercitus Turcici cum quotidie magis increbresceret, non sine acerbissimo animi sensu et dolore mihi moram injecit: quippe hi populi, quibuscum consilium quod ceperam itineris Romani communicaveram, Turcarum metu perculsi supplices ac trepidi ad me coierunt orantes eo obsecrantes, ne se in tali ac tanto discrimine constitutos desererem, neve presentiae et auctoritatis Episcopalis solatium ac praesidium illis eriperem. Quocirca illorum voluntati ac precibus obsequendum putavi. Si autem, Deo miserante, hoc periculum depulsum fuerit, ut rebus pavidis ac perturbatis securitas ac tranquillitas affulgeat, mense proximo sextili navigium conscendam, quo in Italiam transmittens, in Urbem venire properabo. Quod si nondum res a metu imminentis calamitatis quietae fuerint, duos e primoribus calogeris hujus monasterii mittam, qui ad pedes Sanctitatis Vestrae advoluti meam vobis atque isti sanctissimae sedi obedientiam et perpetuam cum ea coniunctionem polliceantur, atque coelestem et faustam mihi precationem a vobis exorent tanquam a communi omnium parente et successore maximi illius ac gloriosissimi supremi Apostolorum Principis Petri, cui dictum fuit a Domino: *Quidquid solveris et bene precaveris super terram, erit solutum et confirmatum in coelis.* Spero autem fore et confido, ut, quemadmodum ego cum meis hisce populis supremae Auctoritatis Vestrae me in perpetuum addico, dedo atque obstringo, sic etiam vos, veluti universalis Pater, Doctor et Pastor nos omnes in sinum charitatis vestre recipiatis; cum scriptum sit *Eum, qui venit ad me non ejiciam foras;* simul misereamini nostrarum calamitatum: quippe undique et assidue ab hostibus Christiani nominis vexamur et opprimimur. Nam ipsi quoqe opera misericordiae a Christo Domino precepta exercere et Christianis ritus Latini afflictis atque aerumnosis subvenire, et quam possumus opem ferre non omittimus, cum in suis miseriis et calamitatibus ad nostrum Monasterium confugiunt, quod et in hisce partibus fortunae christianorum miserae atque jactatae veluti portus et commune profugium; ita et nos a charitate vestra et munificentia, omnia, quibus indigemus, auxilia et praesidia speramus. Deus Optimus Maximus Sanctitatem Vestram salvam et incolumem conservet, in coelo terraque magnificet.

XIX.

Venerabilibus fratribus Patriarchis Primatibus Archiepiscopis et Episcopis universis catholici orbis gratiam et communionem cum Apostolica Sede habentibus.

LEO PP. XIII.

Venerabiles Fratres salutem et apostolicam benedictionem. Grande munus christiani nominis propagandi, beato Petro principi Apostolorum eiusque Successoribus singulari modo demandatum, Romanos Pontifices impulit, ut sacri Evangelii nuntios ad varias orbis terrarum gentes diversis temporibus mittendos curarent, prout res et consilia *miserentis Dei* postulare viderentur. — Quamobrem sicut Augustinum ad Britannos in culturam animorum legaverunt, Patritium ad Hibernos, Bonifacium ad Germanos, Villebrordum ad Phrisios, Batavos, Belgas, aliosque persaepe ad alios; sic etiam apostolici muneris apud Slavoniae populos obeundi facultatem CYRILLO et METHODIO, viris sanctissimis, concesserunt: quorum instantia maximisque laboribus perfectum est, ut illi Evangelii lumen aspicerent et ab agresti vita ad humanum civilemque cultum deducerentur.

Cyrillum et Methodium, par Apostolorum nobilissimum, si hominum fama, beneficiorum memor, celebrare Slavonia tota numquam desiit; non minore certe studio colere Ecclesia Romana consuevit, quae et utrumque eorum, quamdiu vixerunt, multis rebus honoravit, et alterius demortui cineribus carere noluit. — Inde iam ab anno MDCCCLXIII Slavonici generis Bohemis, Moravis et Croatis, qui solemnia in honorem Cyrilli et Methodii celebrare quotannis die nono mensis Martii consueverant, indulgentia Pii IX immortalis memoriae decessoris Nostri permissum est, ut deinceps diem quintum mensis Iulii festum agerent,

horariasque preces ob Cyrilli et Methodii memoriam persolverent. Neque multo post, quo tempore Concilium magnum ad Vaticanum haberetur perplures Episcopi ab hac Apostolica Sede suppliciter petiverunt, ut eorumdem cultus et stata solemnitas ad universam Ecclesiam propagaretur. Verum infecta ad hanc diem re, et ob temporum vices mutato per eas regiones reipublicae statu, opportunus Nobis oblatus videtur locus iuvandi Slavoniae populos, de quorum incolumitate et salute solliciti magnopere sumus. Igitur cum paternam caritatem Nostram nulla in re ab iis desiderari patimur, tum latius proferri augerique religionem volumus hominum sanctissimorum, qui Slavonicas gentes sicut olim, disseminata fide catholica, ab interitu ad salutem revocarunt, ita nunc sunt caelesti patrocinio potenter defensuri. Quo autem magis emergat, quales sint quos orbi catholico venerandos et colendos proponimus, placet rerum gestarum historiam breviter attingere.

Cyrillus et Methodius fratres germani, Thessalonicae amplissimo loco nati, Constantinopolim mature concesserunt, ut in ipsa urbe Orientis principe humanitatis artes addiscerent. Nec latuit scintilla ingenii, quae iam tum elucebat in adolescentibus; nam uterque plurimum brevi profecerunt; at Cyrillus maxime, qui eam scientiarum laudem adeptus est ut singularis honoris causa *Phylosophus* appellaretur. Non longo intervallo monachum agere Methodius coepit; Cyrillus autem dignus est habitus, cui Theodora imperatrix, auctore Ignatio Patriarcha, negotium daret erudiendi ad fidem christianam Chazaros trans Chersonesum incolentes, qui idoneos sacrorum administros Constantinopoli imploraverant. Quod ille munus non gravate accepit. Itaque Chersonam in Tauris adlatus, sermoni vernaculo illius gentis, ut quidam ferunt, aliquamdiu

operam dedit; eoque tempore sibi contigit optimis auspiciis, ut S. Clementis I P. M. sacros cineres inveniret, quos quidem haud difficile agnovit cum ex pervagata maiorum memoria, tum ex anchora, quacum ipsa martyrem fortissimum Traiani imperatoris iussu in mare praecipitem actum, et deinde conditum fuisse constabat. — Tam pretioso thesauro potitus, in Chazarorum urbes sedesque penetravit; quos praeceptis suis edoctos et Dei numine instinctos, multiplici superstitione deleta, ad Jesum Christum adiunxit. Recenti christianorum communitate optime constituta, continentiae simul et caritatis memorabile documentum edidit, cum oblata ab indigenis dona omnia recusavit, excepta servorum, qui christianum nomen profiterentur, manumissione. Mox Constantinopolim redit alacer, atque monasterium Polychronis, quo se iam Methodius receperat, Cyrillus ipse secessit.

Interim res apud Chazaros prospere gestas ad Rastilaum Moraviae principem fama detulerat. Is, Chazarorum exemplo incitatus, de aliquot operariis evangelicis Constantinopoli arcessendis cum imperatore Michaële III egit, nec difficile, quod volebat, impetravit. Igitur tot iam factis nobilitata virtus, proximorumque iuvandorum in Cyrillo et Methodio perspecta voluntas effecit, ut ii Moraviensi expeditioni destinarentur. Cumque iter per Bulgariam instituissent christianorum initiatam sacris, nullo loco praetermittunt amplificandae religionis opportunitatem. In Moraviam vero, effusa obviam mullitudine ad imperii fines, summa voluntate et celebri laetitia excipiuntur. Nec mora fuit, qui imbuere christianis institutionibus animos aggrederentur et in spem caelestium bonorum erigere; idque tanta vi, tam operosa industria, ut non longo intervallo Moravorum gens nomen Jesu Christo libentissime dederit. Ad eam rem non parum scientia valuit dictionis slavenicae, quam Cyrillus ante perceperat, multumque potuerunt sacrae utriusque Testamenti litterae, quas proprio populi sermone reddiderat. Quare omnis Slavorum natio plurimum homini debet, quod non fidei christinae solum, sed etiam civilis humanitatis ex illo beneficium acceperit: nam Cyrillus et Methodius principes inveniendi fuerunt ipsas litteras, quibus est sermo ipsorum Slavorum signatus et expressus, eaque de causa eiusdem sermonis auctores non immerito habentur.

Ex tam remotis disiunctisque provinciis rerum gestarum gloriam secundus rumor Romam nuntiaverat. — Atque ita cum Nicolaus I P. M. fratres optimos Romam contendere iussisset, ii sine cunctatione imperata facere instituunt; romanumque iter alacriter ingressi, reliquias S. Clementis secum advehunt. Quo nuntio, Hadrianus II, qui in locum Nicolai demortui fuerat suffectus, Clero populoque comitante obviam magna cum honoris significatione progreditur hospitibus illustribus. Corpus S. Clementis magnis extemplo prodigiis nobilitatum, solemni ducta pompa, inlatum est in Basilicam iisdem vistigiis paternae domus martyris invictissimi Constantiniano tempore excitatam. Deinde Cyrillus et Methodius de munere apostolico, in quo essent sancte laborioseque versati, ad Pontificem Maximum, assidente Clero, referunt. Et quoniam fecisse contra instituta maiorum religionesque sanctissimas arguebantur, quod sermonem Slavonicum in perfunctione munerum sacrorum usurpavissent, caussam dixere rationibus tam certis tamque illustribus, ut Pontifex totusque Clerus et laudarint homines et probarint. Tum ambo, dicto ex formula catholicae professionis sacramento, iuratique se in fide beati Petri et Pontificum Romanorum permansuros, Episcopi ab ipso Hadriano creati consecratique sunt, pluresque ex discipulis eorum variis sacrorum ordinum gradibus initiati. 3

Erat tamen provisum divinitus, ut Cyrillus Romae conderet vitae cursum anno DCCCLXIX die XIV Februarii, virtute magis quam aetate maturus. Elatus est funere publico magnificoque apparatu, eo ipso, quo Pontifices Romani solent, et in sepulcro, quod sibi Hadrianus extruxerat, perhonorifice compositus. Sacrum defuncti corpus, quia Constantinopolim asportari populus romanus non pertulit, quamvis parentis moestissimae desiderio expetitum, deductum est ad sancti Clementis, atque huius prope cineres conditum, quos Cyrillus ipse tot annis venerabundus asservarat. Cumque veheretur per Urbem inter festos psalmorum cantus, non tam funeris quam triumphi pompa, visus est populus romanus libamenta honorum caelestium viro sanctissimo detulisse.

Haec ubi acta, Methodius iussu auspiciisque Pontificis Maximi ad consueta apostolici muneris officia in Moraviam episcopus remigravit. In ea provincia *factus forma gregis ex animo* rei catholicae inservire maiore in dies studio instititit; factiosis rerum novarum auctoribus, ne catholicum nomen opinionum insania labefacerent, fortiter resistere; Suentopolcum principem, qui Rastislaum exceperat, ad religionem erudire; eumdemque officium deserentem admonere, increpare, demum sacrorum interdictione punire. His de causis invidiam excepit teterrimi atque impurissimi tyranni, a quo actus est in exilium. Sed aliquanto post restitutus tempestivis adhortationibus impetravit, ut mutati animi indicia princeps ederet, pristinamque consuetudinem novo vitae modo redimi intelligeret oportere. Illud vero est mirabile, quod vigilans Methodii caritas, praetervecta Moraviae fines, sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc Pannonios complectebatur, quorum principem, Cocelum nomine, ad religionem catholicam informavit, et in officio retinuit: et Bulgaros, quos ipsos cum rege eorum Bogori in fide christiani nominis confirmavit; et Dalmatas, quibuscum caelestia partiebat communicabatque charismata; et Carinthios, in quibus ad unius veri Dei notitiam cultumque traducendis plurimum elaboravit.

Sed ea res molestiam homini peperit. Etenim quidam ex novella christianorum societate, quia strenue actis rebus virtutique Methodii inviderent, apud Joannem VIII Hadriani successorem, insontem postularunt de suspecta fide violatoque more majorum, qui in sacris obeundis sermonem graecum aut latinum unum adhibere consueverunt, praeterea nullum. Tunc Pontifex incolumitatis fidei disciplinaeque veteris studiosissimus, Methodio Romam evocato diluere crimina, seseque purgare imperat. Is, ut semper erat ad parendum alacer conscientiaeque testimonio fretus, anno DCCCLXXX cum coram Ioanne et Episcopis aliquot Cleroque urbano adfuisset, facile vicit, eam prorsus fidem et se retinuisse constanter et ceteros dilligenter edocuisse, quam praesente et approbante Hadriano declaratam, ad sepulcrum, principis Apostolorum iureiurando confirmarat: quod vero ad linguam Slavonicam in sacris peragendis usurpatam, se iustis de caussis, ex venia ipsius Hadriani Pontificis, nec sacris litteris repugnantibus, iure fecisce. Qua peroratione ita se qualibet culpae suspicione liberavit, ut in re praesenti complexus Methodium Pontifex, potestatem eius archiepiscopalem, expeditionemque Slavonicam libenti animo ratam esse iusserit. Insuper, aliquot delectis Episcopis, quibus Methodius ipse praeesset, et quorum opera in administranda re christiana iuvaretur, perhonorificis commendatum litteris in Moraviam cum liberis mandatis remisit. Quas res omnes postea Summus Pontifex confirmatas voluit per litteras ad Methodium datas, cum scilicet huic rursus subeunda

malevolorum invidia fuit. Quare securus animi, cum Pontifice Maximo cunctaque Ecclesia romana arctissimo caritatis fideique vinculo coniunctus adsignatum sibi munus explere multo vigilantius perseveravit; nec diu desideratus est egregius operae fructus. Nam cum primum ipse per se ad catholicam fidem Borzivoium principem Bohemorum, deinde Ludmillam uxorem eius, adhibito quodam sacerdote, preduxisset, brevi perfecit, ut in ea gente christianum nomen longe lateque vulgaretur. Per eadem tempora Evangelii lumen in Poloniam invehendum curavit; quo cum ille per mediam Gallaeciam penetravisset, sedem episcopalem Leopoli statuit. Inde ut nonnulli tradiderunt, in Moscoviam proprii nominis digressus, thronum pontificale Kiowense constituit. Cum his haud sane arescentibus laureis in Moraviam reversus est ad suos; iamque sese abripi ad humanum exitum sentiens, ipsemet sibi successorem designavit; Clerumque et populum supremis praeceptis ad virtutem cohortatus, ea vita, quae sibi via in caelum fuit, placidissime defunctus est. — Uti Cyrillum Roma, sic Methodium Moravia decedentem luxit, amissum quaesivit, funere eius modis omnibus honestato.

Horum factorum, Venerabiles Fratres, periucunda Nobis accidit recordatio; nec mediocriter commovemur, cum retro longe respicimus optimis initiis splendidam Slavonicarum gentium cum Romana Ecclesia coniunctionem. Etenim duo isti christiani nominis propagatores, de quibus loquuti sumus, Constantinopoli quidem ad ethnicos populos discesserunt; sed tamen eorum missionem ab hac Apostolica Sede, catholicae unitatis centro, aut omino imperari, aut, quod plus vice simplici actum est, rite sancteque approbari oportuit. Revera hic in Urbe Roma ab iis est et suscepti muneris ratio reddita, et ad accusationes responsum; hic ad sepulcra Petri et Pauli in

fidem catholicam iuratum, consecratioque episcopalis accepta una cum potestate sacri imperii, retento ordinum discrimine, constituendi. Demum hinc est usus slavonici sermonis in ritibus sanctissimis impetratus; atque hoc anno decimum expletur saeculum, ex quo Joannes VIII P. M. ad Suentopolcum Moraviae principem ita scripsit: *Litteras slavonicas... quibus Deo laudes debitae resonant, iure laudamus, et in eadem lingua Christi Domini Nostri praeconia et opera ut enarrentur iubemus. Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem slavonica lingua canere, sive sacrum Evangelium vel lectiones divinas Novi et Veteris Testamenti bene translatas et interpretatas legere, et alia horarum officia omnia psallere.* Quam consuetudinem multas post vices sanxit Benedictus XIV per apostolicas Litteras anno MDCCLIV die XXV Augusti datas. — Pontifices autem Romani, quotiescumque opem rogati sunt a principibus viris, qui populis praeessent Cyrilli Methodiique opera ad christianos ritus traductis, numquam commiserunt, ut sua desideraretur in adiuvando benignitas, in docendo humanitas, in consiliis dandis benevolentia, in rebus omnibus, quibuscumque possent, eximia voluntas. Prae ceteris vero Rastilaus, Suentopolcus, Cocelus, sancta Ludmilla, Bogoris insignem Decessorum Nostrorum caritatem pro re et tempore experti sunt.

Neque Cyrilli ac Methodii interitu constitit aut remisit paterna Romanorum Pontificum pro Slavoniae populis sollicitudo; sed intuenda apud eos sanctitate religionis censervandaque prosperitate publica semper enitut. Revera ad Bulgaros Nicolaus I sacerdotes qui populum instituerent, et Episcopos Populoniensium et Portuensium ab Urbe Roma misit, qui recentem christianorum societatem ordinarent: item Bulgarorum crebris de sacro iure controversiis is ipse responsa peramanter reddidit, in

quibus vel ii, qui minus Ecclesiae Romanae favent, summam prudentiam collaudant atque suspiciunt. Ac post luctuosam dissidii calamitatem, laus est Innocentii III reconsiliasse cum Ecclesia catholica Bulgaros, Gregorii autem IX, Innocentii IV, Nicolai IV, Eugenii IV in reconciliata gratia retinuisse. — Similiter erga Bosnienses et Erzegovinenses, pravarum opionionum deceptos contagiis, insigniter eluxit Decessorum Nostrorum caritas, scilicet, Innocentii III et Innocentii IV, qui evellere ex animis errorem; Gregorii IX, Clementis VI, Pii II, qui sacrae potestatis gradus per eas regiones stabiliter firmare studuerunt. — Nec exiguam, nec postremam curarum suarum partem Innocentius III, Nicolaus IV, Benedictus XI, Clemens V in Servios contulisse putandi sunt, a quibus fraudes, ad labefactandam religionem astute comparatas, providentissime continuerunt. — Dalmatae quoqe et Liburnici ob fidei constantiam, vicissitudinemque officiorum a Ioanne X, a Gregorio IX, ab Urbano IV favorem singularem et gravia laudum praeconia adepti sunt. — Denique ipsa in Ecclesiae Sermiensi, saeculo sexto barbarorum incursionibus deleta, posteaque sancti Stephani I Hungariae regis pio studio restituta, multa sunt Gregorii IX, et Clementis XIV benevolentiae monumenta.

Quapropter agendas Deo grates esse intelligimus, quod idonea Nobis occasio praebeatur gratificandi genti Slavorum communisque ipsorum utilitatis efficiendae, non minore certe studio, quod est in Decessoribus Nostris omni tempore perspectum. Hoc scilicet spectamus, hoc unice cupimus, omni ope contendere ut gentes Slavonici nominis maiore Episcoporum et sacerdotum copia instruantur; ut in professione verae fidei, in obedientia verae Jesu Christi Ecclesiae obfirmentur, experiendoque quotidie magis sentiant, quanta vis bonorum ad Ecclesiae

catholicae institutis in convictum domesticum omnesque reipublicae ordines redundet. Illae quidem Ecclesiae plurimas et maximas curarum Nostrarum sibi partes vindicant; nec quicquam est, quod optemus vehementius, quam ut earum possimus commoditati prosperitatique consulere, cunctasque perpetuo concordiae nexu Nobiscum habere cuniunctas, quod est maximum atque optimum vinculum incolumitatis. Reliquum est, ut adspiret propositis Nostris et incoepta secundet *dives in misericordia Deus.* Nos interim apud ipsum deprecatores adhibemus Cyrillum et Methodium, Slavoniae magistros, quorum sicut volumus amplificari cultum, ita caeleste patrocinium Nobis adfuturum confidimus.

Itaque praecipimus ut, rato die quinto mensis Iulii quem f. r. Pius IX constituit, in Kalendarium Romanae atque universalis Ecclesiae inseratur, agaturque quottannis festum sanctorum Cyrilli et Methodii cum ritus duplicis minoris Officio et Missa propria, quae sacrum Consilium legimitis ritibus cognoscendis approbavit.

Vobis autem omnibus, Venerabiles Fratres, mandamus, ut has Litteras Nostras publicandas curetis, et quae in iis praescripta sunt cunctos ex ordine sacricolarum, qu divinum Officium ritu Ecclesiae Romanae celebrant, servare iubeatis, in suis quisque Ecclesiis, Provinciis, civitatibus, Dioecesibus, et loci Regularium. Denique volumus, Vobis suadentibus et cohortantibus, in universum rogari atque orari Cyrillum et Methodium, ut, qua valent aqud Deum gratia, Oriente toto rem christianam tueantur, imploranda catholicis hominibus constantia, dissidentibus reconciliandae cum vera Ecclesia concordiae voluntate.

Haec, ut supra scripta sunt, ita rata et firma esse iubemus, non obstantibus sancti Pii V Pontificis Decessoris Nostri aliisque Apostolicis super Breviarii et Mis-

salis Romani reformatione editis Constitutionibus, statutis quoque ac consuetudinibus, etiam immemorabilibus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Coelestium vero munerum auspicem et praecipuae Nostrae benevolentiae pignus, Apostolicam benedictionem vobis omnibus, Venerabiles Fratres, cunctoque Clero et populo singulis Vestrum commisso peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud sanctum Petrum, die XXX Septembris Anno MDCCCLXXX, Pontificatus Nostri anno Tertio.

LEO PP. XIII.

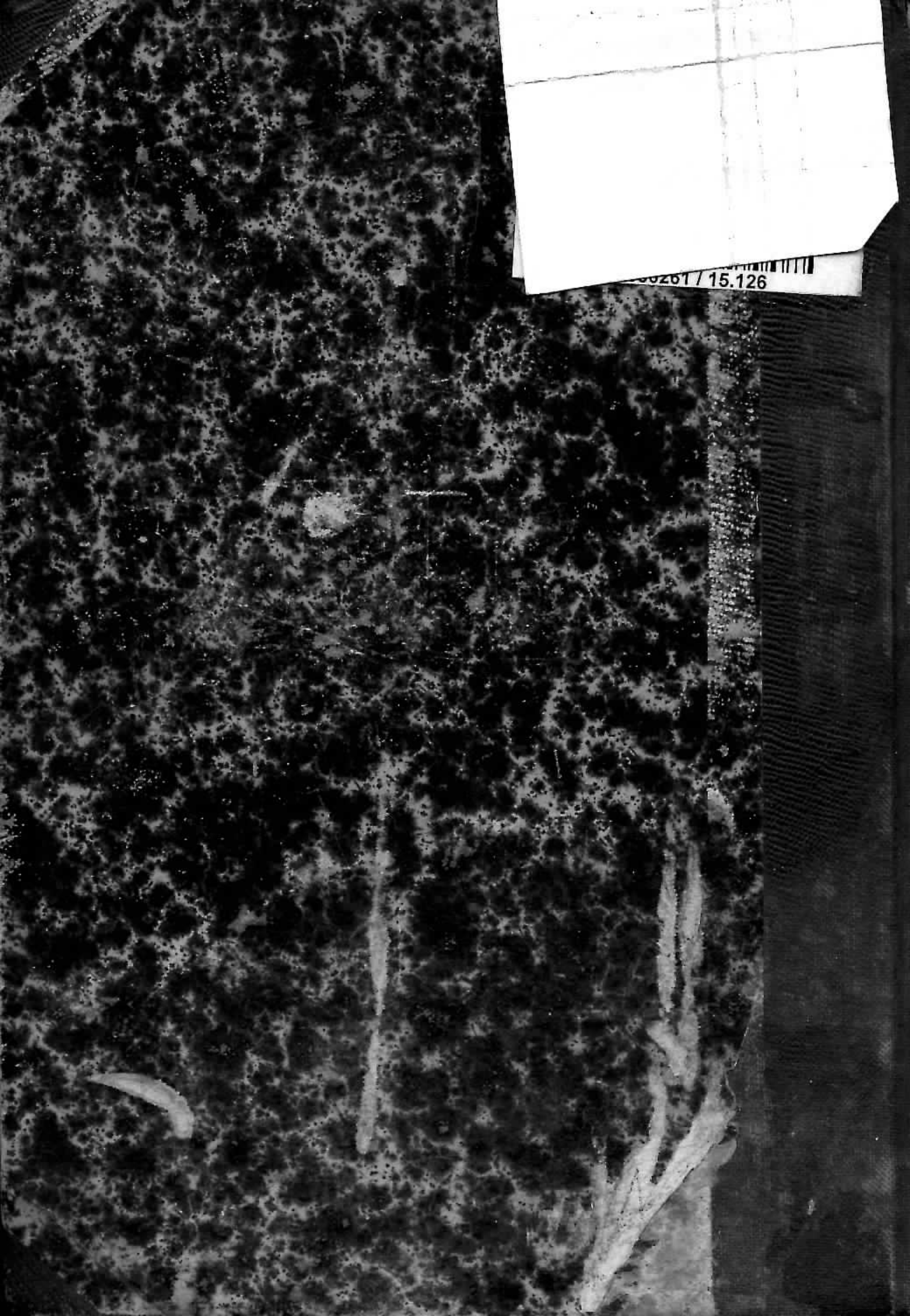
DOKUMENTI.

KAZALO.

15.126